FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARİ KORUMA VE RESTORASYON PROGRAMI

TOPKAPI SARAYI'NIN III. AVLUSUNDAKİ YAPISAL DÖNÜŞÜMLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ASİLE YAMAN

İSTANBUL, 2020

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARİ KORUMA VE RESTORASYON PROGRAMI

TOPKAPI SARAYI'NIN III. AVLUSUNDAKİ YAPISAL DÖNÜŞÜMLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ASİLE YAMAN

170211012

Danışman
Doç. Dr. Hasan Fırat DİKER

İSTANBUL, 2020

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAYI

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Koruma-Restorasyon Tezli Yüksek Lisans Programı'nda **170211012** numaralı **Asile YAMAN'ın** hazırladığı **"Topkapı Sarayı'nın III. Avlusundaki Yapısal Dönüşümler"** konulu **Yüksek Lisans Tezi** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI,** 28/01/2020 Salı günü saat 10:30'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE/~~REDDİNE/DÜZELTİLMESİNE~~'ne*** **OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~** karar verilmiştir.

Düzeltme verilmesi halinde:
Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı .../.../20..., tarihinde, saat da yapılacaktır.

Tez adı değişikliği yapılması halinde :

Tez adının .....
.....
..... şeklinde değiştirilmesi uygundur.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ (*)	İMZA
Doç. Dr. Hatice Fırat Diker	KABUL	
Doç. Dr. Ebru Onay Polat	KABUL	
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Ersoy	KABUL	

BEYAN/ ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Asile YAMAN

İmza

TEŞEKKÜR

Lisans eğitiminin birinci sınıfından itibaren tanıdığım değerli hocam Doç. Dr. Hasan Fırat Diker'e, bugüne kadar desteğini esirgemediği, tez danışman hocam olduğu ve bu çalışma süresince bilgi ve tecrübeleriyle tezime rehberlik ettiği için çok teşekkür ederim.

Tez çalışmam sürecinde değerli görüşleri, motivasyonları ve yardımları için Dr. Nevzat Kaya'ya, İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürü Dr. Olcay Aydemir'e, Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Bölümü Uzmanı Sevgi Ağca Diker'e, İstanbul Türbeler Müzesi Müdürü Ekrem Aytar'a, İl Kültür ve Turizm Müdür Yardımcısı Mümin Yıldıztaş'a, Arşiv Uzmanı Ahmet Torun'a, İnşaat Mühendisi Tolga Anıl'a, Restoratör Faruk Güngör'e, Mimari Restorasyon Teknikeri Egemen Özgör'e, Rest. Uzmanı Mimar Ersel Oltulu'ya, Konservatör Eylül Önen'e ve Tarihçi Süleyman Zeki Bağlan'a teşekkür ederim.

Ayrıca sevgili arkadaşlarım; Kültürel Miras Koruma Uzmanı Elif Sağdıç, Mimar Nur Eşter, Rest. Uzmanı Mimar Rumeysa Çakan, Mimar Rumeysa Yıldıztaş ve Mimar Nurdan Öznam'a teşekkür ederim.

İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Kültür Bakanlığı Rölöve Anıtlar Müdürlüğü, Topkapı Sarayı Müzesi ve Arkeoloji Kütüphanesi çalışanlarına ve emeği geçen herkese yardımlarından ötürü minnettarım.

Tez sürecinde yanımda olup destekleriyle yükümü hafifleten annem, babam ve kardeşime çok teşekkür ederim.

Asile Yaman
Mimar

TOPKAPI SARAYI'NIN III. AVLUSUNDAKİ YAPISAL DÖNÜŞÜMLER

ASİLE YAMAN

ÖZET

Fetihle birlikte İstanbul, Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi ve hanedanın ikametgahı konumuna gelmiştir. Fatih Sultan Mehmed (1451-81) İstanbul'da öncelikle Eski Saray'ı ardından Yeni Saray'ı (Topkapı Sarayı) inşa etmiştir. Topkapı Sarayı, yüzyıllarca Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi ve hanedanın ikametgahı olarak kullanılmıştır. Tarihi Yarımada'nın İstanbul'a hâkim; Marmara Denizi, Boğaziçi ve Haliç'ten panoramalar veren bir noktasında inşa edilen saray, yüzyıllar boyunca sultanların tahta çıkışından sonra yaptığı onarım ve eklemeleriyle dönüşerek büyütülmüştür. Topkapı Sarayı'ndan taşınıldıktan sonra aidiet duygusu ile koruma ve değişimin devam etmesi, sarayın günümüze kadar gelmesini sağlamıştır.

Sultanın ikamet ettiği ve içoğlanlarının eğitildiği yer olan Üçüncü Avlu'ya sarayın üçüncü kapısı olarak bilinen Babüssaade'den geçildikten sonra erişilir. Bugün Üçüncü Avlu'da; padişahın kullandığı mekanlar olan Arz Odası, Fatih Köşkü (Enderun Hazinesi), Has Oda (Hırka-i Saadet Dairesi), Ağalar Camii ve Hamam kalıntılarının yanı sıra Enderun'un içoğlanları ve hizmetlilerin kullandığı Seferli Koğuşu, Kilerli Koğuşu, Hazine Koğuşu, Has Oda Koğuşu, Akağalar Koğuşu, Enderun Mektebi, III. Ahmed Kütüphanesi ve Kuşhane bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında, Topkapı Sarayı'nın Üçüncü Avlusu'ndaki yapıların geçirdiği dönüşümler, Fetih öncesi Bizans Dönemi'nden başlanarak kronolojik sırayla günümüze kadar araştırılmıştır. Yazılı ve görsel kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda tespit edilerek sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Topkapı Sarayı, İstanbul, Osmanlı, Bizans, Yapısal Dönüşüm, Kayıp Mekanlar.

STRUCTURAL TRANSFORMATIONS IN THE THIRD COURTYARD OF TOPKAPI PALACE

ASİLE YAMAN

ABSTRACT

Istanbul became the administrative center of ottoman empire with the conquest of Istanbul. After the conquest, the Ottoman Dynasty started to live in Istanbul. Fatih Sultan Mehmed (1451-81) first built the Old Palace and then the New Palace (Topkapı Palace). Topkapı Palace was used as the administrative center of the Ottoman Empire and the residence of the dynasty for centuries. The palace was built on the part of the historical Peninsula overlooking the Marmara Sea, Bosphorus and Golden Horn. The palace was enlarged with the repairs and additions made by different sultans for centuries. After moving from Topkapı Palace, the protection and change of the palace continued until today and the Palace has reached its present appearance.

The Third Courtyard, where the Sultan resides is accessed after passing through Babüssaade, known as the third gate of the palace. Today, there are Sultan's use of places, the Fatih Köşkü (Enderun Treasure), Has Oda, Ağalar Mosque and the ruins of the Bath in the third courtyard. There is also Seferli Koğuşu, Kilerli Koğuşu, Hazine Koğuşu, Has Oda Koğuşu, Akağalar Koğuşu, enderun’s rooms, III. Ahmed Library and Kuşhane were used by enderun's insiders and servants.

Within the scope of the research, the transformations of the buildings in the Third Courtyard of Topkapı Palace starting from the Byzantine period before the conquest to the present in chronological order are presented by using written and visual sources.

Key Words: Topkapı Palace, İstanbul, Ottoman, Byzantine, Structural Transformation, Lost Places.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, Topkapı Sarayı'nın kaynaklarda "Enderun Meydanı" olarak da geçen Üçüncü Avlusu'ndaki hali hazırda bulunan ve yok olmuş yapıların Fetih öncesi Bizans Dönemi'nden başlayarak günümüze kadar geçirdiği dönüşümler ele alınarak yazılı ve görsel kaynaklar doğrultusunda değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Topkapı Sarayı'nın Üçüncü Avlusu, Sarayın iç avlusu, Sultanın evi ve içoğlanlarının okulu konumunda olduğu için çok sıkı denetim altında tutulmuştur. Yüzyıllar boyunca avlu hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler, diğer avlulara göre kendilerini tatmin edecek kadar veri toplayamamışlardır. Üçüncü Avlu hakkındaki verilerin kısıtlı olması çalışmayı zorlaştıran tarafı olmuştur.

Çalışma kapsamında, Topkapı Sarayı'nın Üçüncü Avlusu'ndaki mevcut yapıların dönüşümleri, yok olmuş yapılar ve izlerinin belgelere, dönemin ve günümüz kaynaklarına dayanılarak saptanması, mekân, işlev ve genel mimari özelliklerindeki değişimin başlangıcından bugüne kadar araştırılması ve bir kaynakta toplanması hedeflenmiştir. Bazı kaynaklardaki yanlış bilinenler tespit edilmiş, doğru olduğu öngörülen bilgiler açığa çıkarılmıştır. Üçüncü Avlu'nun yazılı kaynaklarda belirtilmemiş yapıları plana aktarılıp fetih öncesinden başlanarak günümüze kadar dönemsel analizi işlenmiştir. Dönemsel hipotetik restitüsyon planları çizilirken avludaki yapıların dönüşümleri yüzyıllara göre değerlendirilmiştir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **v**
ABSTRACT ..... **vii**
ÖNSÖZ ..... **ix**
GÖRSEL LİSTESİ ..... **xiii**
KISALTMALAR ..... **xxvi**
GİRİŞ **1**
1. OSMANLI SARAYLARI **3**
1.1. ERKEN DÖNEM SARAYLARI 3
1.2. TOPKAPI SARAYI (YENİ SARAY, SARAY-I CEDÎD-İ ÂMİRE) 11
1.2.1. Birinci Avlu (Alay Meydanı) **24**
1.2.2. İkinci Avlu (Divan Avlusu) **30**
1.2.3. Üçüncü Avlu (Enderun Avlusu) **40**
1.2.4. Dördüncü Avlu (Sofa-i Hümayun) **43**
1.2.5. Harem **46**
2. ÜÇÜNCÜ AVLU'NUN YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ **53**
2.1. MEVCUT YAPILAR VE DÖNÜŞÜMLERİ 54
2.1.1. Bâbüssaâde **61**
2.1.2. Kapıağası Dairesi, Akağalar Koğuşu, Enderun Mektebi ve Hekimbaşı Dairesi **71**
2.1.3. Arz Odası **79**
2.1.4. Fatih Köşkü (Enderun Hazinesi) **110**
2.1.5. Hünkâr Hamamı **142**
2.1.6. Has Oda Dairesi (Hırka-ı Saadet Dairesi) **157**
2.1.7. Enderun Okulu (Enderun-ı Humauyun) **183**
2.1.7.1. Büyük ve Küçük Oda Koğuşları 186
2.1.7.2. Seferli Koğuşu 189
2.1.7.3. Kilerli Koğuşu 202
2.1.7.4. Hazine Koğuşu 209
2.1.7.5. Has Oda Koğuşu 216
2.1.8. Ağalar Camii **227**

2.1.9. Kuşhane **241**
2.1.10. III. Ahmed Kütüphanesi **245**
2.1.11. Revaklar **252**
2.1.12. Avlu Düzeni ve Ögeleri **261**
2.1.12.1. İçme Suyu Kuyusu 264
2.1.12.2. Basite 267
2.1.12.3. Def'igam Hatun Çeşmesi 269
2.1.12.4. Havuz 269
2.2. YOK OLMUŞ YAPILAR VE İZLERİ 271
2.2.1. Havuzlu Köşk **271**
2.2.2. Büyük Oda Mescidi **274**
2.2.3. Doğancılar Koğuşu (Şahinciler) **275**
2.2.4. Kuşhaneler **278**
2.2.5. Ağaların Daireleri **278**
2.2.6. Meşkhane **280**
2.2.7. Çatma Saray **281**
3. ÜÇÜNCÜ AVLU'NUN YÜZYILLARA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ **283**
3.1.1. Bizans Dönemi Kalıntıları **285**
3.1.2. 15. Yüzyıl (Kuruluş Dönemi) **291**
3.1.3. 16. Yüzyıl (Klasik Dönem) **297**
3.1.4. 17. Yüzyıl (Klasik Dönem) **301**
3.1.5. 18. Yüzyıl **306**
3.1.6. 19. Yüzyıl **312**
3.1.7. 19. Yüzyıl (Taşınma Sonrası) **316**
3.1.8. 20. Yüzyıl **324**
3.1.9. 20. Yüzyıl (Müzeleşme Sonrası) **331**
3.1.10. 21. Yüzyıl **337**
SONUÇ **341**
KAYNAKÇA **345**
EKLER **353**
ÖZGEÇMİŞ **359**

GÖRSEL LİSTESİ

Sayfa

Görsel 1 Yenişehir minyatüründe Saray kalıntıları ve hamamı, Matrakçı Nasuh,1533. 3
Görsel 2 1861'de Suphi Bey tarafından çizilmiş olan Bursa Bey Sarayı Planı. 4
Görsel 3 1834 yılında Bursa Bey Sarayı, Charles Texier. 5
Görsel 4 17 ile 19. yüzyıl arası Edirne Yeni Sarayı perspektifinde Enderun Avlusu ve çevresinin gösterimi, Rifat Osman, 1923. 6
Görsel 5 Edirne Sarayı Planı, 1909. 7
Görsel 6 19. Yüzyıl başlarında Edirne Sarayı'nın görünüşü, Rifat Osman, 1989. 8
Görsel 7 Cornelius Loos'un 1710'lardaki çiziminden Eski Saray detayı. 8
Görsel 8 Matrakçı Nasuh'un İstanbul minyatürü, 1537. 9
Görsel 9 Eski Saray, Matrakçı Nasuh, 1537 (Görsel 8'den 1 nolu detay) 10
Görsel 10 Görsel 14'ten 1 nolu detay Eski Saray, Vavassore, (Gurlitt 1912) 10
Görsel 11 1541 yangını sonrasında yeniden yaptırılan Eski Saray, Dilich (Necipoğlu) 10
Görsel 12 Buondelmonti'nin Fetih öncesi 1420 tarihli çizimi. 11
Görsel 13 Görsel 8'den 1 nolu detay, 1537'de Topkapı Sarayı Matrakçı Nasuh. 12
Görsel 14 Vavassore'un çiziminin 1530 tarihli kopyası, Gurlitt 1912. 13
Görsel 15 1479'da yapılmış kayıp bir çizimden kopya eden Giovanni Andrea Vavassore'un 1520 tarihli eserinden Topkapı Sarayı detayı, Gurlitt 1912. 13
Görsel 16 Wilhelm Dilich'in 1606'daki Topkapı Sarayı çizimi, Necipoğlu, s. 359. 14
Görsel 17 1559'da Melchior Lorichs'in İstanbul çiziminden detay. 14
Görsel 18 Wilhelm Dilich'in Lorichs'in 1559'daki çizimindeki aynı açıklamayı içeren 1606'daki çizimi, (Necipoğlu, s. 359) 15
Görsel 19 Wilhelm Dilich, 1606, Königlichen Landesbibliothek, (Gurlitt, 1912, s. 44) 15
Görsel 20 1500'lerde Vavassore'un kayıp eserinden kopya edilen Topkapı Sarayı detayı, (Gurlitt 1912). 16
Görsel 21 İstanbul çiziminde Topkapı Sarayı'nın gösterimi, Buondelmonti, 1481. (Liber lnsularum Archipelagi; Universitäts-und Landesbibliothek, Düsseldorf, Ms. G 13, 2005, s. 54.) 16
Görsel 22 Topkapı Sarayı'nın giriş kapısı Bab-ı Humayun, (Asile Yaman, 2019) 18
Görsel 23 1865'te yanan Topkapı Saray-ı Hümâyûnu, 1840. 20
Görsel 24 1580 yıllarında Topkapı Sarayı gravürü, Österreichische Nationalbibliothek, no. 8626) 21
Görsel 25 Topkapı Sarayı'nın planı (Ekol Yapı İnş., 2015) 23
Görsel 26 Topkapı Sarayı'nın kuşbakışı görünüşü. 23
Görsel 27 1586'da Bab-ı Humayun ve Aya İrini, Lewenklau, Österreichische Nationalbibliothek, no. 8615, dosya no 130r. 24
Görsel 28 18. yüzyılda Bab-ı Humayun, D'Ohsson, Tableu general de I'Empire Othoman. 24
Görsel 29 Bab-ı Humayun, Albert Khan Arşivi, A36688. 25
Görsel 30 19.yüzyıl ortalarında Fossati'nin Ayasofya'dan Topkapı Sarayı tasviri, TSMK, YB 2670. 26
Görsel 31 Solda Aya İrini ve sağda Darphane-i Amire'nin girişi (Yaman, 2019) 26

Görsel 32 Bab-ı Humayun'un Fatih Köşkü ve avludaki Deavi Kasrı'nın gösterimi, 1584, Hünername, TSM, H. 1523, y.15b 27
Görsel 33 Birinci Avludaki Deavi Kasrı, 1586..... 28
Görsel 34 Çinili Köşk'ün genel görünümü, (Yaman, 2019)..... 28
Görsel 35 Birinci avlu ve su terazisi, 1900'ler, (Ali Saim Ülgen Arşivi, Salt Araştırma)..... 29
Görsel 36 2019 yılında su terazisi, (Yaman, 2019) 29
Görsel 37 Birinci Avlu ve Babüsselam'ın genel görünümü, Albert Khan, A1148. 30
Görsel 38 1586'da Babüsselam, Lewenklau..... 30
Görsel 39 Babüsselam'dan görülen İkinci Avlu ve Babüssaade, 1809. 31
Görsel 40 Topkapı Sarayı'nın planında İkinci Avlunun gösterimi (Ekol Yapı İnş.)..... 31
Görsel 41 Topkapı Sarayı'nın Marmara Cephesi 1500'lerin Restitüsyonunda Babüsselam'ın konumu, Eldem ve Akozan. 32
Görsel 42 Hartman Shedel'in 1490'da İstanbul'daki fırtınayı anlattığı ahşap baskı resminden Topkapı Sarayı ve Babüsselam kuleleri. 32
Görsel 43 1559'da Lorichs'in çiziminde İkinci Avluya açılan Babüsselam'ın ikiz kuleleri. . 33
Görsel 44 İkinci Avlu'daki Has Ahırlar (karşıda), Beşirağa Camii (solda) ve Zülüflü Baltacılar Koğuşu (sağda), (Caner Cangül Arşivi, 2009)..... 33
Görsel 45 1586'da Kubbealtı ve terazi detayı, Lewenklau. 34
Görsel 46 Lewenklau'nun "*Meclis Salonu*" çizimi, 1586. 35
Görsel 47 Hünername'den Eski Divanhane detayı, 1584. 35
Görsel 48 1575 yılında yapılan aslından 1581-82 yıllarında Zacharias Wehme tarafından kopya edilen versiyonundan Eski Divanhane detayı, Deutsche, Fotothek. 36
Görsel 49 18. yüzyılda İkinci Avlu ve Eski Divanhane'nin gösterimi, 1982, Eldem. 36
Görsel 50 Onarım geçirmeden önce Adalet Kulesi, 1860'lar, Adolphe Saum. 37
Görsel 51 Günümüzde İkinci Avludaki Kubbealtı, (Yaman, 2019) 37
Görsel 52 18. Yüzyıl sonlarında Luigi Mayer'in ikinci avlu tasviri. 38
Görsel 53 İkinci Avlu'daki Osmanlı Dönemi kayıp mekanlarının gösterimi, (Sağdıç, 2008) 39
Görsel 54 Topkapı Sarayı'nın planında Üçüncü Avlu'nun gösterimi (Ekol Yapı İnş.). 40
Görsel 55 Topkapı Sarayı'nın genel görünümü, G. Berggren, 1870. 40
Görsel 56 20. yüzyılın ikinci yarısında Üçüncü Avlu'nun genel görünümü, 20. yüzyıl, Ali Saim Ülgen, Salt Araştırma. 41
Görsel 57 Topkapı Sarayı'nın planında Dördüncü Avlunun gösterimi (Ekol Yapı İnş) 43
Görsel 58 Has Oda, revakları, havuz ve Sünnet Odası, (Yaman, 2019)..... 44
Görsel 59 Topkapı Sarayı Sünnet Odası, (Yaman, 2019)..... 44
Görsel 60 Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü, (Yaman, 2019) 45
Görsel 61 Kara Mustafa Paşa Köşkü, (Yaman, 2019) 46
Görsel 62 Topkapı Sarayı'nın planında Harem'in gösterimi (Ekol Yapı İnş.). 47
Görsel 63 Harem Dairesi'nin III. Murad Has Odası, (Yaman, 2019)..... 49
Görsel 64 Harem Dairesi'nin Hünkâr Sofası, (Yaman, 2019)..... 49
Görsel 65 17. yüzyılın ikinci yarısında Haliç cephesi, Eldem ve Akozan. 50
Görsel 66 18. yüzyılın ikinci yarısında Harem, Eldem ve Akozan. 50
Görsel 67 Topkapı Sarayı'nda Üçüncü Avlu'nun gösterimi, 20. yüzyıl, İlban Öz. 53
Görsel 68 20. yüzyılın ilk yarısında Üçüncü Avlu'nun hava fotoğrafı, Tahsin Öz. 54
Görsel 69 Cristoforo Buondelmonti'nin Fetih sonrası 1481 yılı İstanbul haritasından Üçüncü Avlu detayı. 55
Görsel 70 16. yüzyılın ilk yarısını gösteren Piri Reis'in İstanbul tasvirinden detay. 55
Görsel 71 Molla Tiflisi'nin 1584/85'te yaptığı Üçüncü Avlu'nun tasviri, Hünername 56
Görsel 72 Velican'ın 16. yüzyılda yaptığı İstanbul tasvirinden Topkapı Sarayı (sol) ve Üçüncü Avlu (sağ) detayı. 57
Görsel 73 1665 yangını öncesinde Bobovius'un İkinci ve Üçüncü Avlu planı. 58

Görsel 74 Luigi Mayer'in 1788'de yaptığı Topkapı Sarayı resminden detay. 58
Görsel 75 19. yüzyılda Üçüncü Avlu Kesiti, Eldem ve Akozan. 59
Görsel 76 William H. Bartlett'in Üçüncü Avlu gravürü, 1830'lar, TSMK, YB 1965. 59
Görsel 77 1840'larda Üçüncü Avlu'nun suluboya resmi, Şehabettin Efendi, ... 60
Görsel 78 Mevcut planda Babüssaade'nin gösterimi, (Yaman, 2020) 62
Görsel 79 1584'te yapılan Hünernâme minyatüründen Babüssaade detayı. 63
Görsel 80 1586'da Babüssaade, Lewenklau. 63
Görsel 81 Konstantin Kapıdağlı'nın, III.Selim'in Topkapı Sarayı'ndaki cülus törenini anlattığı yağlıboya tablosundan, Babüssaade detayı, 1789. 64
Görsel 82 18. yüzyıla tarihlendirilen Babüssaade'nin iki tarafındaki selsebillerden biri, (Yaman, 2019) 65
Görsel 83 Babüssaade ve Kapıcıbaşı, Abdullah Freres, 1880. 65
Görsel 84 Son Sultan Vahdettin'in 1918'deki cülus töreni, Sebah ve Joaillier, (Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi, D-DAI-IST-7629) 66
Görsel 85 Babüssaade saçağının altında hadımlar ve 18. yüzyıl altın tören tahtı, 1922, Albert Khan Arşivi 66
Görsel 86 Babüssaade, üstte Neml Suresi 30. Ayet, Besmele-i Şerif, altta I. Abdulhamid'e ait H. 1188 (M.1774) tarihli kitabeler, (Yaman, 2019) 67
Görsel 87 Babüssaâde'nin Arz Odası'na bakan kitabeleri, (Yaman, 2019) 67
Görsel 88 Babüssaade'nin Arz Odası cephesinde kapının iki yanına asılan Sultan isimlerinin yazılı olduğu levhalar, Abdullah Freres albümü, 1880 öncesi. 68
Görsel 89 Babüssaade'ye asılmış levhalar, 1918, Österreichische Nationalbibliothek. 68
Görsel 90 Babüssaade'ye asılmış hat levhaları, 1985. 69
Görsel 91 Günümüzde Babüssaade'nin genel görünümü, (Yaman, 2019) 69
Görsel 92 Babüssaade girişindeki kubbenin tavanı, (Yaman, 2019) 70
Görsel 93 Babüssaade'nin kapı arasında seki üzerinde ocak ve çeşme, (Yaman, 2019) 70
Görsel 94 20. yüzyılda örnek motiflerle yenilenen kapı arası tavanı, (Yaman, 2019) 71
Görsel 95 Kapıağası Dairesi, Enderun Mektebi ve Hekimbaşı Dairesi, 1953, Baykal. 71
Görsel 96 Bobovius'un planında Üçüncü Avlu'nun güneybatı kanadı, 1665 öncesi. 72
Görsel 97 Günümüzde Kapıağası Dairesi, Enderun Mektebi ve Hekimbaşı Dairesi, (Yaman, 2019) 73
Görsel 98 Mevcut planda Kapıağası Dairesi, Akağalar Koğuşu, Enderun Mektebi ve Hekimbaşı Dairesi'nin gösterimi, (Yaman, 2020) 74
Görsel 99 1940'lardaki onarım öncesinde Enderun Mektebi, Tahsin Öz. 75
Görsel 100 1940'lardaki onarım sonrasında Enderun Mektebi'nde memur ve öğrenciler çalışırken, Tahsin Öz. 75
Görsel 101 Kapıağası Hamamındaki 1766 tarihli çeşme, (2018, Caner Cangül) 76
Görsel 102 Pencereler açılmadan önce Akağalar Koğuşu, tasnifsiz, Salt Araştırma. 77
Görsel 103 Akağalar Koğuşu'nda pencereler açılmadan önce, 1918. 77
Görsel 104 Akağalar Koğuşu'nun günümüzdeki durumu, (Yaman, 2019) 77
Görsel 105 Akağalar Koğuşu pencerelerinin 1918'den sonraki hali, (Yaman,2019) 78
Görsel 106 1970 öncesinde Akağalar Koğuşu önündeki merdiven, TSMA. 78
Görsel 107 Padişah portrelerinin deposu olarak kullanılan Akağalar Koğuşu, 2011. 79
Görsel 108 Mevcut planda Arz Odası'nın gösterimi, (Yaman, 2020) 80
Görsel 109 Nakkaş Osman'ın Arz Odası'nda elçi kabulü minyatürü, 1597, Hünername, TSM B. 200, y.141 b-142 a. 82
Görsel 110 Arz Odası'nın giriş cephesi, (Yaman, 2019) 83
Görsel 111 Arz Odası'ndaki selsebil çeşme, (Yaman, 2019) 83
Görsel 112 Arz Odası'nın 18. yüzyıldaki tefrişatını gösteren şematik planı, Necipoğlu, 2007. 84
Görsel 113 Arz Odası çıkış cephesi genel görünümü, 2013. 84

Görsel 114 1790'larda Arz Odası'nda elçi kabulü. 85
Görsel 115 Arz Odası kuzeybatı cephesi, (Yaman, 2019)..... 85
Görsel 116 Arz Odası güneydoğu cephesi, (Yaman, 2019)..... 86
Görsel 117 Edirne Sarayı'nda Babussaade ve Arz Odası rölövesi, Rifat Osman, 1989. 88
Görsel 118 II. Mehmed döneminde yapılan Arz Odası cephe ve kesiti, Eldem ve Akozan. 88
Görsel 119 Arz Odası ile Babüssaade'nin bağlantısı, (Yaman, 2019) 89
Görsel 120 1584/85'te yapılan Hünernâme'den "Arz Divanhanesi" detayı. 90
Görsel 121 Arz Odası'nın iç mekânı (Yaman, 2019)..... 91
Görsel 122 Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan Arz Odası Cephesi, Eldem ve Akozan. 92
Görsel 123 1586'da Babüssaade ve Arz Odası. 93
Görsel 124 1586'da Arz Odası, Lewenklau. 93
Görsel 125 Lewenklau'nun 1586'da çizdiği "Türk Evi". 94
Görsel 126 Arz Odası'nın revağının zemini, (Yaman, 2019) 95
Görsel 127 1590'larda Arz Odası'nda elçi kabulü. 95
Görsel 128 1880'de Arz Odası'nın genel görünümü, Abdullah Freres Albümü. 96
Görsel 129 1880 sonrasında Arz Odası, Basile Kargopoulo (ö.1886). 96
Görsel 130 Arz Odası'nın merdiveninin demir korkuluğu, 1880, Abdullah Freres. 97
Görsel 131 1918 yılına kadar korunan Arz Odası'nın demir korkuluğu, Österreichische Nationalbibliothek. 97
Görsel 132 Kubbealtı'ndaki Taç Kapı söveleri, Nakkaş Osman, 1597. 98
Görsel 133 18. Yüzyılda Kubbealtı'ndaki Taç Kapı Sövesi, D'Ohsson. 99
Görsel 134 Arz Odası'daki günümüzde olmayan Taç Kapı Sövesi, 1880 öncesi, Abdullah Freres albümü. 99
Görsel 135 Günümüzde bulunmayan Arz Odası'ndaki Taç Kapı Sövesi, 1918, Österreichische Nationalbibliothek. 100
Görsel 136 1943 öncesinde Divan-ı Humayun Kalemine geçişe Arz Odası'ndan sövenin getirilmemiş hali ve günümüzde getirilmiş hali. 100
Görsel 137 Arz Odası'ndan getirilen Kubbealtı'ndaki mermer söve, (Yaman, 2019)..... 101
Görsel 138 William H. Bartlett'in 1830'lardaki Üçüncü Avlu gravüründen Arz Odası Detayı, TSMK, YB 1965..... 101
Görsel 139 Arz Odası'nın giriş kapısı üzerinde 1724 tarihli Sultan III. Ahmed'in hattıyla Besmele-i Şerif, (Yaman, 2019)..... 102
Görsel 140 Arz Odası'nın tonozundaki barok tezyinat, (Yaman, 2019)..... 103
Görsel 141 Arz Odası'ndaki III. Mehmed'in tahtı 1880'lerdeki (sol, Freres) ve günümüzdeki hali (sağ, Yaman, 2019). 103
Görsel 142 Arz Odası'nın iç mekânı ve geçici olarak sergilenen 18. yüzyıl tahtı, (Yaman, 2019)..... 104
Görsel 143 1914 sonrası Arz Odası giriş cephesine asılan levha görülmektedir. 104
Görsel 144 1918'de Sultan Vahdettin'in culüs töreni fotoğrafından Arz Odası'ndaki yuvarlak levha detayı, Sebah ve Joaillier, (Alman Arkeoloji Enstitüsü, D-DAI-IST-7629) 105
Görsel 145 Arz Odası'nın kuzey köşesindeki sütun ile başlığının 1942'de onarım öncesi ve sonrası, Tahsin Öz. 105
Görsel 146 1942'deki onarımda değişen sütun ile başlığı, (Yaman, 2019) 106
Görsel 147 1942 onarım öncesi ve sonrası Arz Odası'nın doğu köşesi, Tahsin Öz. 106
Görsel 148 1967-68 onarımları, TSMA..... 107
Görsel 149 Arz Odası'nın almaşık duvar örgüsü, 1967-68 onarımları, TSMA..... 107
Görsel 150 1880 öncesinde Arz Odası'nın giriş cephesi, Abdullah Freres. 108
Görsel 151 Duvarları sarı renge boyanmış Arz Odası, 1980. 108
Görsel 152 Arz Odası'nın giriş cephesi, 1880 öncesi, Abdullah Freres. 109
Görsel 153 2012 onarımında araştırma raspasında ortaya çıkan üst kottaki kalemişi, ... 109

Görsel 154 2012 öncesinde Tahtın üzerindeki muhdes alüminyum doğrama..... 110
Görsel 155 Mevcut planda Fatih Köşkü'nün gösterimi, (Yaman, 2020) 111
Görsel 156 Üçüncü Avlu'daki Fatih Köşkü, 2010, Deutsche Fotothek. 112
Görsel 157 Fatih Köşkü'nün revağı, (Mustafa Cambaz, 2013)..... 112
Görsel 158 Fatih Köşkü'nün revağına açılan kapıları, (Atatürk Kitaplığı, Hüsrev Tayla) . 113
Görsel 159 Fatih Köşkü'nün giriş kapısının mukarnas detayı, 1960, MIT, Aga Khan..... 113
Görsel 160 Hünkâr Hamamı soğukluğunun kapısı üzerindeki hat levhası, 2009. 114
Görsel 161 Fatih Köşkü'nün Görsel 155'teki 2 nolu odasından genel görünüm. 114
Görsel 162 Fatih Köşkü'nün Görsel 155'teki 2 nolu odası, 2016, Akka Mim..... 115
Görsel 163 Fatih Köşkü'nün Görsel 155'teki 3 nolu kubbeli odası, 2001. 116
Görsel 164 Fatih Köşkü'nün Görsel 155'teki 3 nolu kubbeli odası, 2016, Akka Mim..... 116
Görsel 165 Fatih Köşkü'nün Görsel 155'teki 1 nolu odası, 2016, Akka Mim..... 117
Görsel 166 Fatih Köşkü, Kemali Söylemezoğlu, 20. yüzyıl, Salt Araştırma. 118
Görsel 167 Fatih Köşkü'nün avlu tarafındaki kapıları, Topkapı Filmi, 1964. 118
Görsel 168 Fatih Köşkü'nün şadırvanlı terası, (Mustafa Cambaz, 2013) 119
Görsel 169 1972'de Fatih Köşkü Marmara Denizi cephesi, Schiele, Alman Arkeoloji Enstitüsü, D-DAI-IST-R7907. 120
Görsel 170 Fatih Köşkü Plan Çizimleri, Eldem ve Akozan, Topkapı. 121
Görsel 171 Fatih Köşkü Cephe ve Kesitleri, Eldem ve Akozan, Topkapı. 122
Görsel 172 1584'te yapılan Hünernâme minyatüründen Fatih Köşkü detayı. 123
Görsel 173 1900 yılında Sebah ve Joaillier'in fotoğrafından Üçüncü Avlu ve Fatih Köşkü'nün kapatılan şadırvanlı terası, (Alman Arkeoloji Enstitüsü, D-DAI-IST-9563c)... 123
Görsel 174 Fatih Köşkü 1500'ler Restitüsyonu, Eldem ve Akozan, Topkapı. 124
Görsel 175 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı'nın Boğaziçi Cephesi, Eldem. 124
Görsel 176 19. Yüzyılda Topkapı Sarayı'nın Boğaziçi Cephesi, Eldem. 124
Görsel 177 Fatih Köşkü iç mekânı, 1960'lar, Söylemezoğlu, Salt Araştırma..... 125
Görsel 178 Hazine kapısının önü, 1880 öncesi, Abdullah Freres. 126
Görsel 179 Fatih Köşkü avlu cephesi, 1880 sonrası, Basile Kargopoulo (ö.1886). 127
Görsel 180 Fatih Köşkü ve Seferli Koğuşu genel görünümü, 1912. 127
Görsel 181 1900'lerin başında Fatih Köşkü'nün kapatılmış şadırvanlı hayatı, TSMA. 128
Görsel 182 1943'te onarımın sonrasında Fatih Köşkü şadırvanlı hayatı, 1948, Öz. 129
Görsel 183 Fatih Köşkü'nün kapatılan terasının 1940'lardaki onarım öncesindeki kapalı ve onarım sırasında açılmış hali, Tahsin Öz. 130
Görsel 184 Fatih Köşkü'nün demir parmaklıkla kapatılmış şadırvanlı terası, 1918. 130
Görsel 185 Fatih Köşkü'nüm şadırvanlı terası, (Yaman, 2019)..... 131
Görsel 186 Fatih Köşkü Cepheleri, Eldem ve Akozan, Topkapı. 131
Görsel 187 Fatih Köşkü Revakları, 2016, Wikimedia Commons. 132
Görsel 188 Fatih Köşkü genel görünüm, 2013..... 133
Görsel 189 Fatih Köşkü'ne sonradan eklenen Elçi Hazinesi denen mekânın duvarları yıkılırken görünen revak sütunları, 1942, Tahsin Öz..... 133
Görsel 190 15. yüzyılda yapılan Çinili Köşk ve Cem Sultan Türbesi (Yaman, 2019) 134
Görsel 191 Fatih Köşkü'nün kapatılan pencere aralıkları açılırken, 1941, Tahsin Öz..... 134
Görsel 192 Onarım sonrası Fatih Köşkü, 1943, Tahsin Öz. 135
Görsel 193 Muhdes duvarları kaldırıldıktan sonra Fatih Köşkü revakları, 1943, Tahsin Öz. 135
Görsel 194 Fatih Köşkü şahnişini onarım öncesi ve sonrası, 1940'lar, Tahsin Öz. 136
Görsel 195 Onarım sonrasında Fatih köşkü salonu, 1942, Tahsin Öz. 136
Görsel 196 Fatih Köşkü salonlarında sıva altında çıkan niş ve ocakların onarım öncesi (1943) ve sonrası (1944), Tahsin Öz. 137
Görsel 197 Onarım sırasında Fatih Köşkü'nün ahşap çatısı, 1942, Tahsin Öz. 137
Görsel 198 Fatih Köşkü'nün ahşap çatısı söküldüğünde, 1943, Tahsin Öz. 138

Görsel 199 Fatih Köşkü'nün onarım sırasında ahşap kubbeleri (1942) ve onarım sonrasındaki beton kubbeleri (1943), Tahsin Öz. 138
Görsel 200 1940'lardaki onarım sonrası Fatih Köşkü'nün revağı, Ülgen, Salt. 139
Görsel 201 Fatih Köşkü'nün GPR çalışması, Eril Mimarlık 2019. 140
Görsel 202 Zemin güçlendirme projesi kesiti, Akka Mimarlık, 2019. 140
Görsel 203 Fatih Köşkü'nün Marmara cephesinin duvar dibine çift sıra mini kazık uygulaması, 2019. 141
Görsel 204 Fatih Köşkü'nün restorasyon sırasında çatısının sökümü, 2019. 141
Görsel 205 Fatih Köşkü'nde raspa uygulaması, 2019. 142
Görsel 206 Fatih Köşkü'nde Hamamın soğukluğu ve üç çerçevesiz penceresinin gösterimi, 1960, MIT, Aga Khan. 143
Görsel 207 1509 depremi sonrasında hamama yapılan payandanın çizimi. 144
Görsel 208 1900'de tümü görülen payanda, Sebah ve Joaillier, (Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi, D-DAI-IST-9563c) 144
Görsel 209 Üsküdar'dan 1940'lardaki onarım öncesinde payandaları görünen Fatih Köşkü, Engin Özendes, Salt Araştırma. 145
Görsel 210 Fatih Köşkü Şahnişini ve üstü yıkılmış olan payandası, Arkeoloji Müzesi, Encümen Arşivi. 145
Görsel 211 1584'te yapılan Hünernâme minyatüründen hamam detayı. 146
Görsel 212 1665 yangını öncesinde Hamam (21) ve Külhan (19), Bobovius. 146
Görsel 213 Mevcut planda Hünkâr Hamamı'nın gösterimi, (Yaman, 2020) 147
Görsel 214 Fatih Köşkü'nün payandasının bütün hali, Ayverdi. 148
Görsel 215 1942 onarımları sonrası, Eldem. 148
Görsel 216 "Sultan Süleyman Han hamamda iken.." minyatürü, 1588, ... 149
Görsel 217 Fatih Köşkü'nün ve Hamamın soyunmakık kubbesi, Topkapı Filmi, 1964. 150
Görsel 218 1972 yılında ortaya çıkartılan kapının yanındaki nişler. 153
Görsel 219 Seferli Koğuşu'nun döşemesinin altındaki Hünkâr Hamamı. 153
Görsel 220 Üçüncü Avlu'daki Hünkâr Hamamı, İlban Öz'ün 1972'deki kazı sonucunda yaptığı plan. 154
Görsel 221 Fatih'in yaptırdığı hamamda sıcaklığın altındaki cehennemlik, 2017. 155
Görsel 222 Hünkâr Hamamının soğukluğu, 1982, Sanat Dergisi. 156
Görsel 223 Hünkâr Hamamının soğukluğu, 2007, Ortaylı. 156
Görsel 224 Hünkâr Hamamının soğukluğu, 2016, Akka Mim. 157
Görsel 225 Has Oda Üçüncü Avlu Katı Perspektif Kesiti, 2019, Sevgi A. Diker. 158
Görsel 226 Mevcut planda Has Oda Dairesi'nin gösterimi, (Yaman, 2020) 159
Görsel 227 Has Oda'nın giriş kapısı ve önündeki seki, Gustave Cluseret, 1883. 160
Görsel 228 16. Yüzyılda Şadırvanlı Sofa minyatürü, (TSM, H. 1517, dosya no. 412a) 161
Görsel 229 Padişahların tabutlarının konduğu Has Oda'nın önündeki seki ve kuyu, (Yaman, 2019) 162
Görsel 230 Has Oda'daki Taht Odası, (Sanat Dergisi, 1982) 163
Görsel 231 1880'den önce Has Oda, Abdullah Freres. 164
Görsel 232 Has Oda'nın bodrum kat planı, (Eldem ve Akozan; Açıklama: Diker) 165
Görsel 233 Has Oda'nın Plan ve Kesiti, 2019, Sevgi A. Diker. 166
Görsel 234 1918'de Has Oda'nın görünümü. 167
Görsel 235 Has Oda genel görünümü, 1918. 167
Görsel 236 19. yüzyılın ikinci yarısında Has Oda girişi, G. Berggren. 168
Görsel 237 1918'de Has Oda girişi, Österreichische Nationalbibliothek. 168
Görsel 238 Has Oda giriş kapısı üzerindeki Kelime-i Tevhid, 1960, MIT, Aga Khan. 168
Görsel 239 Has Oda'nın II. Mehmed dönemindeki restitüsyon denemesi. 169
Görsel 240 Aşağı Hünkâr Sofası ile Hünkâr Yatak Odasına geçiş sağlayan kapılar. 169
Görsel 241 Has Oda'nın altındaki tonozlu Kış Odası. 170

Görsel 242 Alt kattan Taht Odasına çıkışı sağlayan merdiven girişi. 170
Görsel 243 Taht Odasından alt kata inen diğer kapatılmış merdivenin gizlendiği dolabın kapalı ve açık hali. 171
Görsel 244 Hünernâme minyatüründen Has Oda detayı. 173
Görsel 245 Has Oda duvarı ve Dördüncü Avludaki Havuzlu Sofa minyatürü, Şehname-i Nadiri. (TSM, H 1124, dosya no. y49a.)..... 173
Görsel 246 Arz Odası'ndan Has Oda'nın genel görünümü, 20. yüzyıl, Ali Saim Ülgen, Salt Araştırma..... 174
Görsel 247 1960'larda Has Oda'nın sarıya boyanmış duvarları. 174
Görsel 248 1964'teki *Topkapı* filminden duvarları sarıya boyanmış Has Oda. 175
Görsel 249 Has Oda'nın genel görünümü, (Yaman, 2019) 175
Görsel 250 Has Oda'nın Şadırvanlı Sofası, (2007, Hasan Fırat Diker) 176
Görsel 251 Şadırvanlı Sofanın sekisi, (2007, Hasan Fırat Diker) 177
Görsel 252 Has Oda, Dest-i Mal Odası, (2007, Hasan Fırat Diker)..... 178
Görsel 253 Has Oda'nın mukarnaslı kubbesi, (1960, MIT, Aga Khan)..... 179
Görsel 254 Has Oda ile Revan Köşkü arasındaki revak, (Yaman, 2019) 180
Görsel 255 Has Oda'nın Revan Köşkü'ne bakan cephesi, (Yaman, 2019) 180
Görsel 256 Hırka-i Saadet Sandukası, 1960, MIT, Aga Khan. 181
Görsel 257 Has Oda'nın duvarında günümüzde yer alan boş niş ve 1964'te saat konulmuş hali. 182
Görsel 258 Has Oda revakları, 1964, Topkapı Filmi. 182
Görsel 259 1964'te çekilen *Topkapı* filminden bir sahnede Has Oda revakları. 183
Görsel 260 1665 yangını öncesi Bobovius'un çizdiği planda Büyük Oda (4) ve Küçük Oda'nın (6) gösterimi. 187
Görsel 261 Bobovius'un Büyük Oda planı. 188
Görsel 262 Mevcut planda Seferli Koğuşu'nun gösterimi, (Yaman, 2020)..... 190
Görsel 263 Seferli Koğuşu'nda padişah elbiseleri seksiyonu, 1965. 191
Görsel 264 Üçüncü Avlu'daki Seferli Koğuşu'nun 1665'ten önceki gösterimi. 193
Görsel 265 Seferli Koğuşu genel görünüm, 2013. 194
Görsel 266 Seferli Koğuşu'nun şematik planları. 195
Görsel 267 Arz Odası'ndan Seferli Koğuşu görünümü. 195
Görsel 268 Seferli Koğuşu, 1880 öncesi, Abdullah Freres. 196
Görsel 269 Sultan Reşad döneminde son görümünü alan Seferli Koğuşu'nun giriş kapısı (Mustafa Cambaz, 2010)..... 197
Görsel 270 Seferli Koğuşu'nda Çini Hazinesi, 1945 onarımı öncesi, TSMA. 198
Görsel 271 20. yüzyıl başlarında Seferli Koğuşu'nda Çini Hazinesi, Sebah ve Joaillier (Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi, D-DAI-IST-R33103). 198
Görsel 272 Seferli Koğuşu'nda Türk Hat Seksiyonu, 1945 onarımları sonrası, TSMA. 199
Görsel 273 1972'de Seferli Koğuşu Marmara Denizi cephesi ve hamamın sıcaklığı, W. Schiele, (Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi, D-DAI-IST-R7907)..... 199
Görsel 274 Seferli Koğuşu'nda Padişah elbiseleri sergisi, 1982. 200
Görsel 275 Seferli Koğuşu'nda Padişah Elbiseleri ve Türk Kumaşları, (2010, Mustafa Cambaz) 201
Görsel 276 Seferli Koğuşu'nun Çatı örtüsü, 2015 onarımları öncesi. 201
Görsel 277 Seferli Koğuşu'nun tonoz örtüsü, 2016-18. 202
Görsel 278 1481'de Üçüncü Avlu'nun kuzeydoğu kanadı, Buondelmonti..... 203
Görsel 279 1918'de Kilerli Koğuşu'nun görünümü. 204
Görsel 280 Mevcut planda Kilerli Koğuşu'nun gösterimi, (Yaman, 2020) 205
Görsel 281 Kilerli Koğuşu altındaki Dördüncü Avluya bağlanan tonozlu geçit, (Yaman, 2020) 206

Görsel 282 Fatih dönemine tarihlendirilen Kilerli Koğuşu bodrumuna tonozdan giriş, (Yaman, 2020).....206
Görsel 283 Kilerli Koğuşu (Müdüriyet) 2016'daki Bodrum, Zemin, Birinci Kat Rölövesi. 207
Görsel 284 Kilerli Koğuşu'nun revağı ve girişi, (Yaman, 2019).....208
Görsel 285 Kilerli Koğuşu'nun Dördüncü Avludan görünümü, (Yaman, 2019).....208
Görsel 286 Kilerli Koğuşu'nun Müdüriyet kullanımında iken alınan rölövesi, sol baştan sırayla; Bodrum Kat Planı, Zemin Kat Planı ve Birinci Kat Planı, 1951. 209
Görsel 287 Kilerli Koğuşu'nun Müdüriyet kullanımındayken alınan kesit rölövesi, 1951, Ali Saim Ülgen Arşivi, Salt Araştırma. 209
Görsel 288 Hazine Koğuşu'nda Portre Sergisi, 1965. 210
Görsel 289 Mevcut planda Hazine Koğuşu'nun gösterimi, (Yaman, 2020).....211
Görsel 290 Hazine Koğuşu giriş kapısı, (Arkeoloji Müzesi Encümen Arşivi).....212
Görsel 291 1584'te Hünername minyatüründe tahminen Hazine Koğuşu'nun yeri. 213
Görsel 292 Hazine Koğuşu'nun çatı örtüsü, Topkapı Filmi, 1964. 213
Görsel 293 1880'den önce Hazine Koğuşu revağının günümüzde olmayan kısmı, Abdullah Freres. 214
Görsel 294 1918'de çekilen fotoğraftan Hazine Koğuşu'ndaki revağın kemer detayı. 215
Görsel 295 Üçüncü Avlu'da günümüzde olmayan Hazine Koğuşu'nun revağındaki devam eden kemer ve koğuşun pencerelerindeki demir korkulukların gösterimi (Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi, D-DAI-IST-KB097) 215
Görsel 296 1964'te yayınlanan *Topkapı* filminde revak aralarındaki boşluk. 216
Görsel 297 Mevcut planda Has Odalılara tahsis edilen mekânların gösterimi, (Yaman, 2020) 217
Görsel 298 IV. Murad döneminde yapılan Has Oda Koğuşu'nun günümüze ulaşan duvarları, (Hasan Fırat Diker Arşivi, 2007).....218
Görsel 299 Alt kottaki penceresi kapatılmadan önce Destimal Odası, 1963. 219
Görsel 300 Onarım öncesinde Has Oda Koğuşu'nun alt katı, 1940'lar, Tahsin Öz. 220
Görsel 301 Onarım öncesinde Has Oda Koğuşu'nun üst katı, 1940'lar, Tahsin Öz. 221
Görsel 302 Onarım öncesinde Has Oda Koğuşu'nda duvarla örülmüş sütunların bulunduğu koridor, 1940'lar, Tahsin Öz. 221
Görsel 303 Onarım sonrasında Has Oda Koğuşu, 1940'lar, Tahsin Öz. 222
Görsel 304 Eski Has Oda Koğuşu'nun revakları ve sonradan örtülen tonoz kubbe, (Yaman, 2019).....223
Görsel 305 Has Oda Koğuşu girişinin karşısındaki müze mağazası, (Yaman, 2019) 223
Görsel 306 Has Oda Hamamı'nın çatı örtüsü, 2007 onarımı sonrası. 224
Görsel 307 Has Oda Hamamı'nın duvarları, (Hasan Fırat Diker Arşivi, 2007) 225
Görsel 308 Has Oda Hamamı kurnalarının 2007 onarımından önceki görünümü. 225
Görsel 309 Has Oda Hamamı kurnasının 2007 onarımından sonraki görünümü. 225
Görsel 310 Has Oda Hamamı'nın planı. 226
Görsel 311 Has Oda Hamamı'nın A-A Kesiti. 226
Görsel 312 Mevcut planda Ağalar Camii'nin gösterimi, (Yaman, 2020).....227
Görsel 313 1584/85'te yapılan Hünernâme minyatüründen Ağalar Camii detayı.....228
Görsel 314 Ağalar Camii girişleri, Arkeoloji Müzesi, Encümen Arşivi.....228
Görsel 315 Ağalar Camii'nin güney cephesindeki 1928 tarihli kitabe, (Yaman, 2019).....229
Görsel 316 Ağalar Camii 18. yüzyılda eklenen kısmın H. 1136 tarihli (M. 1723-24) kitabesi, (Arkeoloji Müzesi, Encümen Arşivi) 229
Görsel 317 1925'te Harem Camii'nin tamiri esnasında çekilmiş fotoğrafta, Ağalar Camii'ne açılan penceresi görülmektedir. 230
Görsel 318 Harem Camii'nin mihrabı ile Ağalar Camii'ne açılan penceresi (Yaman, 2018) 230

Görsel 319 Ayverdi'nin Ağalar Camii ilaveler krokisi. 231
Görsel 320 Ağalar Camii'nin mihrap cephesi, Tahsin Öz, 1949. 232
Görsel 321 Ağalar Camii iç mekânı, Tahsin Öz, 1949 233
Görsel 322 1950'lerde Ağalar Camii. 233
Görsel 323 Ayverdi'nin vazgeçtiği Ağalar Camii'nin kubbeli olma varsayımı, 15. yüzyıl restitüsyon planı, Ayverdi. 234
Görsel 324 Ayverdi'nin Ağalar Camii plan ve kesit rölövesi. 234
Görsel 325 Caminin güneydoğusunda ortaya çıkartılan altyapı ya da havalandırma kanalının üstten ve içten görünüşü. 235
Görsel 326 Caminin güneybatı köşesinden çıkartılmış su künkü. 235
Görsel 327 Yol biçimli zeminin görünüşü. 235
Görsel 328 2011'de Ağalar Camii çevresinde yapılan kanal alanı. 236
Görsel 329 Ağalar Camii'nin güney-batı yönünde 35 cm derinlikte taban döşeme kalıntılarının gösterimi. 236
Görsel 330 Ağalar Camii'nin kuzey-batı yönünde 25 cm derinlikte Osmanlı dönemi duvar kalıntılarının gösterimi. 237
Görsel 331 Ağalar Camii'nin 40 cm derinlikte Roma dönemi (sağ) döşeme ve duvar kalıntılarının gösterimi. 237
Görsel 332 Ağalar Camii'ne eklenen yapılar, 1880 öncesi, Abdullah Freres. 238
Görsel 333 "Has Oda Camii ile Kuşhane kapısı arasındaki mahallerin hariçten görünüşü.", TSMA. 239
Görsel 334 1918'de Ağalar Camii'nin görünümü. 240
Görsel 335 Ağalar Camii, 20. yüzyılın ilk yarısı, Ali Saim Ülgen, Salt. 240
Görsel 336 Ağalar Camii Batı Cephesi, (Yaman, 2019) 241
Görsel 337 Mevcut planda Kuşhane'nin gösterimi, (Yaman, 2020) 242
Görsel 338 1918'de Kuşhane görünümü. 243
Görsel 339 Günümüzde Kuşhane'nin görünümü (Yaman, 2019) 243
Görsel 340 Kuşhanenin konumu ve balkonu, (Yaman, 2019) 244
Görsel 341 III. Ahmed Kütüphanesi'nin genel görünümü, (Yaman, 2019) 245
Görsel 342 Mevcut planda III. Ahmed Kütüphanesi'nin gösterimi, (Yaman, 2020) 246
Görsel 343 III. Ahmed Kütüphanesi'nin planı. 247
Görsel 344 Üçüncü Avlu'dan geçen III. Ahmed'in oğullarının Sünnet Köşkü'ne götürülüşü, Levni, Surname-i Vehbi, 1720, TSM, A 3593,y. 248
Görsel 345 1720'de yapılan Üçüncü Avlu minyatüründen III. Ahmet Kütüphanesi detayı, TSM, A 3593,y. 249
Görsel 346 1860'larda III. Ahmed Kütüphanesi çeşmesi, Abdullah Freres. 249
Görsel 347 1918'de III. Ahmet Kütüphanesi görünümü, Österreichische Nationalbibliothek. 250
Görsel 348 Avusturya İmparatoru Karl ve İmparatoriçe Zita kütüphanenin camekanla kapatılmış revağında, 1918, Österreichische Nationalbibliothek 250
Görsel 349 III. Ahmed Kütüphanesi cephe ve kesiti, Eldem ve Akozan, L:69 251
Görsel 350 III. Ahmet Kütüphanesi'nin korkulukları tekrar yapılmadan önce, Salt. 251
Görsel 351 2014 yılında başlanan restorasyonda çekilen kütüphanenin tonozu. 251
Görsel 352 III. Ahmet Kütüphanesi selsebil çeşmesi, (Yaman, 2019) 252
Görsel 353 Arz Odası revak ve sütunlarının görünümü, (Yaman, 2019) 252
Görsel 354 Mevcut planda Üçüncü Avlu'daki revakların gösterimi, (Yaman, 2020) 253
Görsel 355 Has Oda'nın Sütunları, (2019, Asile Yaman) 254
Görsel 356 Has Oda'nın sözü edilen sütunlarının plan üzerinde gösterimi. 255
Görsel 357 Has Oda'ya 19. yüzyılda eklenen revağın ek izi, (Yaman, 2019) 255
Görsel 358 Has Oda'nın duvar içinde kalan revak sütunu, (Yaman, 2019) 255
Görsel 359 Hırka-i Saadet Dairesi revakları, 19. yüzyıl sonu, Cahide Tamer, 1986. 256

Görsel 360 Fatih Köşkü'nden Seferli Koğuşu'na doğru görünüm, (Hüsrev Tayla).....256
Görsel 361 Fatih Köşkü giriş revakının sütun başlıkları, (Yaman, 2019) 257
Görsel 362 Fatih Köşkü'nün Hayatındaki iyon tipi sütun başlıkları, (Yaman, 2019) 257
Görsel 363 Seferli Koğuşu'nun revağı, (Yaman, 2019) 258
Görsel 364 Seferli Koğuşu revağının iki farklı sütun başlığı (Yaman,2019) 258
Görsel 365 20. yüzyıl başlarında Sebah ve Joaillier'in fotoğrafında Hazine Koğuşu ve Kilerli Koğuşu (Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi, D-DAI-IST-R32765) 259
Görsel 366 Hazine Koğuşu'ndaki revağın kemer detayı, 1918, Österreichische Nationalbibliothek. 259
Görsel 367 Kilerli Koğuşu'nun revağı, (Yaman, 2019) 260
Görsel 368 Kilerli Koğuşu'nun (sol) ve Hazine Koğuşu'nun (sağ) sütun başlığı, (Yaman, 2019).....260
Görsel 369 1918'de Topkapı Sarayı Üçüncü Avlusu, Österreichische Nationalbibliothek. 261
Görsel 370 Ağalar Camii önündeki günümüzde olmayan kademeli duvar görülmektedir, 20. yüzyıl, Ali Saim Ülgen, Salt Araştırma. 262
Görsel 371 Yürüme yollarına kum dökülmüş Üçüncü Avlu, Topkapı Filmi, 1964. 262
Görsel 372 Sert zeminine kum dökülmüş Üçüncü Avlu, Topkapı Filmi, 1964.....263
Görsel 373 1960'larda Üçüncü Avlu'da zemin onarımı, Söylemezoğlu, Salt Araştırma. ...263
Görsel 374 Has Oda'nın sarıya boyanmış duvarları görülmektedir, Kemali Söylemezoğlu, 1970'ler. 264
Görsel 375 Arz Odası'nın güneydoğusunda bulunan kuyu ve *değirmen kuyu makinesi*, 1880, Abdullah Freres Albümü. 265
Görsel 376 1880-86 arasında kuyu ve *değirmen kuyu makinesi*, Basile Kargopoulo.....265
Görsel 377 1970 öncesinde açıkta bulunan taş eser, TSMA. 266
Görsel 378 Üçüncü Avlu'da gömülü halde sergilenen çeşme yeri kapatılmış olan Lahit biçimindeki taş eser, (Yaman, 2019).....266
Görsel 379 Arz Odası yanında bulunan içme suyu kuyusunun günümüzdeki durumu, (Yaman, 2019).....266
Görsel 380 II. Mehmed döneminde konulan basite, (Yaman, 2019).....267
Görsel 381 1880'den önce çekilen fotoğrafta Basite, Freres'in fotoğrafından detay. 267
Görsel 382 Üçüncü Avlu'daki Basite, 1949, (Ali Saim Ülgen, Salt Araştırma) 268
Görsel 383 Basitenin günümüzdeki durumu, (Yaman, 2019) 268
Görsel 384 Def'igam Hatun Çeşmesi, (Yaman, 2019).....269
Görsel 385 Hazine Koğuşu'nun önünde yer alan havuz, 1954, TSMA.....270
Görsel 386 Hazine Koğuşu'nun önünde yer alan havuz, TSMA.....270
Görsel 387 Hazine Koğuşu'nun önünde yer alan havuz, tasnifsiz, TSMA. 270
Görsel 388 Üçüncü Avlu'daki havuz, (Yaman, Aralık 2019) 271
Görsel 389 Hünername'den Havuzlu Köşk detayı. 272
Görsel 390 1537'de Matrakçı Nasuh'un minyatüründen Üçüncü Avlu detayı. 273
Görsel 391 Havuzlu Köşk'ün plan ve cephesi, Eldem. 274
Görsel 392 1665 yangını öncesi Bobovius'un çizdiği planda Büyük Oda Mescidi (C).....275
Görsel 393 1665 yangını öncesinde Bobovius'un planında Doğancı Koğuşu (41) ve Doğancıbaşı Odası (h). 277
Görsel 394 1665 yangını öncesi Bobovius'un çizdiği planda ağaların daireleri. 279
Görsel 395 1665 yangını öncesinde Bobovius'un planında Meşkhane (22) gösterimi. 280
Görsel 396 Topkapı Sarayı'nın III. Avlusunda Dönüşüm Geçiren Tüm Yapılar, (Asile Yaman, 2020) 284
Görsel 397 Ortaya çıkan Bizans Bazilikası'nın plan rölövesi, Hasan Fırat Diker.....285
Görsel 398 Fetih öncesi Topkapı Sarayı'nın yaklaşık konumu, 1420, Buondelmonti. 286
Görsel 399 Has Oda Koğuşu'na dik uzanan sarnıcın üst örtüsü. 287
Görsel 400 Has Oda Koğuşu'na dik uzanan sarnıca bağlanan yol. 287

Görsel 401 Üçüncü Avlu'daki kompozit sütun başlığı, (Yaman, 2019) 288
Görsel 402 III. Ahmed Kütüphanesi'nin yanındaki yivli sütun, 20. yüzyılın ilk yarısı, Ali Saim Ülgen, Salt Araştırma. 289
Görsel 403 III. Ahmed Kütüphanesi'nin yanındaki yivli sütun, 20. yüzyılın ilk yarısı, Ali Saim Ülgen, Salt Araştırma. 289
Görsel 404 İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin önünde sergilenen yivli sütun. 289
Görsel 405 Kilerli Koğuşu'nun bodrum katında bulunan lahit, (Yaman, 2019) 290
Görsel 406 Aya İrini'de bulunup saraya nakledilen Güneş Saati, (Yaman, 2019) 290
Görsel 407 Üçüncü Avlu'daki Bizans Eserlerinin mevcut planda gösterimi, (Yaman, 2020) 291
Görsel 408 Üçüncü Avlu'nun II. Mehmed dönemi sonlarındaki restitüsyon denemesi, Uğur Tanyeli. 292
Görsel 409 1472-1520 arasında Üçüncü Avlu, Mualla Anhegger Eyüboğlu. 292
Görsel 410 Üçüncü Avlu'nun planı, Ayverdi, 1953. (Ayverdi, koyu siyah olarak belirttiği kısımları II. Mehmed dönemine tarihlendirmektedir.) 293
Görsel 411 1481'de Üçüncü Avlu'daki revakların gösterimi, Buondelmonti 294
Görsel 412 Fatih Sultan Mehmed döneminde Üçüncü Avlu, Eldem ve Akozan, 1982. 294
Görsel 413 Topkapı Sarayı'nın III. Avlusu'nda Dönüşüm Geçiren Tüm Yapılarda 15. Yüzyıl Döneminin gösterimi, (Asile Yaman, 2020). 295
Görsel 414 15. Yüzyıl Dönemine Ait Veriler Doğrultusunda Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı, (Asile Yaman, 2020) 296
Görsel 415 15. Yüzyıl Dönemine Ait Hipotetik Restitüsyon Planı, (Yaman, 2020) 297
Görsel 416 1590'larda Topkapı Sarayı, Dryden Albümü. 298
Görsel 417 16. yüzyılda Üçüncü Avlu, Eldem ve Akozan, 1982. 298
Görsel 418 Topkapı Sarayı'nın III. Avlusu'nda Dönüşüm Geçiren Tüm Yapılarda 16. Yüzyıl Döneminin gösterimi, (Asile Yaman, 2020). 299
Görsel 419 16. Yüzyıl Dönemine Ait Veriler Doğrultusunda Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı, (Asile Yaman, 2020) 300
Görsel 420 16. Yüzyıl Dönemine Ait Hipotetik Restitüsyon Planı, (Yaman, 2020) 301
Görsel 421 1686'da Francesco Scarella'nın Marmara Denizi'nden Topkapı Sarayı çiziminden Üçüncü Avlu detayı. 302
Görsel 422 1686'da Francesco Scarella'nın Haliç'ten Topkapı Sarayı çiziminden Üçüncü Avlu detayı. 302
Görsel 423 Topkapı Sarayı'nda Üçüncü Avlu'nun gösterimi 1672 Grelot, 1672, (Eldem ve Akozan) 303
Görsel 424 Bobovius'un 1665 yangını öncesinde çizdiği planda Üçüncü Avlu'da günümüzde olmayan ve dönüşen yapıların gösterimi. 303
Görsel 425 Topkapı Sarayı'nın III. Avlusu'nda Dönüşüm Geçiren Tüm Yapılarda 17. Yüzyıl Döneminin gösterimi, (Asile Yaman, 2020) 304
Görsel 426 17. Yüzyıl Dönemine Ait Veriler Doğrultusunda Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı, (Asile Yaman, 2020) 305
Görsel 427 17. Yüzyıl Dönemine Ait Hipotetik Restitüsyon Planı, (Yaman, 2020) 306
Görsel 428 Cornelius Loos'un 1710'larda çizdiği Topkapı Sarayı görünümünden detay, önde Sepetçiler Kasrı ve Yalı Köşk, arkada Üçüncü Avlu görülmektedir. 307
Görsel 429 1776'da Melling'in tasvirinden Üçüncü Avlu'daki revakların detayı, Voyage Pittoresque de Constantinople. 307
Görsel 430 1788'de Luigi Mayer'in tasvirinden Üçüncü Avlu'daki revakların detayı. 307
Görsel 431 1819'da Paris'te yayınlanan, 18. Yüzyılın sonlarını gösteren gravürden detay, Melling, Voyage Pittoresque de Constantinople. 308
Görsel 432 18.yüzyılın ilk yarısında Üçüncü Avlu, Eldem ve Akozan 1982. 308

Görsel 433 Topkapı Sarayı'nın III. Avlusu'nda Dönüşüm Geçiren Tüm Yapılarda 18. Yüzyıl Döneminin gösterimi, (Asile Yaman, 2020) 309
Görsel 434 18. Yüzyıl Dönemine Ait Veriler Doğrultusunda Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı, (Asile Yaman, 2020)..... 310
Görsel 435 18. Yüzyıl Dönemine Ait Hipotetik Restitüsyon Planı, (Yaman, 2020)..... 311
Görsel 436 Bocage-Denis'in 1800 tarihli İstanbul planından Üçüncü Avlu detayı. 312
Görsel 437 1819'da Paris'te yayınlanan, 18. Yüzyılın sonlarını gösteren haritadan Üçüncü Avlu detayı, Melling, Voyage Pittoresque de Constantinople. 312
Görsel 438 19. yüzyılın ilk yarısında Üçüncü Avlu planı, Eldem ve Akozan, 1982. 313
Görsel 439 Topkapı Sarayı'nın III. Avlusu'nda Dönüşüm Geçiren Tüm Yapılarda 19. Yüzyıl Döneminin gösterimi, (Asile Yaman, 2020) 314
Görsel 440 19. Yüzyıl Dönemine Ait Veriler Doğrultusunda Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı, (Asile Yaman, 2020)..... 315
Görsel 441 19. Yüzyıl Dönemine Ait Hipotetik Restitüsyon Planı, (Yaman, 2020)..... 316
Görsel 442 1856 yangını sonrası Üçüncü Avlu'nun planı, Eldem ve Akozan, 1982. 317
Görsel 443 1856 yangını sonrasında çizilmiş Üçüncü Avlu'nun yenileme projesi. 318
Görsel 444 1856 yangını sonrasında Üçüncü Avlu planı, Eldem ve Akozan, 1982. 319
Görsel 445 1856 yangını sonrasında Üçüncü Avlu çatı planı, Eldem ve Akozan, 1982. 320
Görsel 446 Topkapı Sarayı'nın III. Avlusu'nda Dönüşüm Geçiren Tüm Yapılarda 19. Yüzyıl Döneminin gösterimi, (Asile Yaman, 2020) 321
Görsel 447 19. Yüzyıl Dönemine Ait Veriler Doğrultusunda Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı, (Asile Yaman, 2020)..... 322
Görsel 448 19. Yüzyıl Dönemine Ait Hipotetik Restitüsyon Planı, (Yaman, 2020)..... 323
Görsel 449 1908'de Üçüncü Avlu, Abdurrahman Şeref, Topkapu. 324
Görsel 450 1907'daki Üçüncü Avlu, (Gulitt, Die Baukunst Konstatinopels, 1912) 325
Görsel 451 1900'lerin başlarında Üçüncü Avlu planı, (20. yüzyıl, Ali Saim Ülgen)..... 326
Görsel 452 Topkapı Sarayı'nın III. Avlusu'nda Dönüşüm Geçiren Tüm Yapılarda 20. Yüzyıl Döneminin gösterimi, (Asile Yaman, 2020) 328
Görsel 453 20. Yüzyıl Dönemine Ait Veriler Doğrultusunda Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı, (Asile Yaman, 2020)..... 329
Görsel 454 20. Yüzyıl Dönemine Ait Hipotetik Restitüsyon Planı, (Yaman, 2020)..... 330
Görsel 455 1924 tarihli "Topkapı Sarayı Haritası" 331
Görsel 456 1933 baskılı kitaptan Üçüncü Avlu detayı. 332
Görsel 457 Üçüncü Avlu'nun planı, Reşad Ekrem Koçu, 1960. 333
Görsel 458 Topkapı Sarayı'nın III. Avlusu'nda Dönüşüm Geçiren Tüm Yapılarda 20. Yüzyıl Döneminin gösterimi, (Asile Yaman, 2020) 334
Görsel 459 20. Yüzyıl Dönemine Ait Veriler Doğrultusunda Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı, (Asile Yaman, 2020)..... 335
Görsel 460 20. Yüzyıl Dönemine Ait Hipotetik Restitüsyon Planı, (Yaman, 2020)..... 336
Görsel 461 Topkapı Sarayı'nın planından Üçüncü Avlu detayı, Anhegger. 337
Görsel 462 Topkapı Sarayı'nın III. Avlusu'nda Dönüşüm Geçiren Tüm Yapılarda 21. Yüzyıl Döneminin Gösterimi, (Asile Yaman, 2020) 338
Görsel 463 21. Yüzyıl Dönemine Ait Hipotetik Restitüsyon Planı, (Yaman, 2020)..... 339

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
çev.	Çeviren
ed. veya haz.	Editör/yayına hazırlayan
s.	Sayfa/sayfalar
TSK	Topkapı Sarayı Kütüphanesi
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TTK	Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Bu çalışma kapsamında ele alınan Topkapı Sarayı'nın Üçüncü Avlusu, sarayın iç avlusu ve sultanın mahremi olması sebebiyle oldukça önem arz etmektedir. Sultana hizmet eden ileride devletin üst düzey görevlerine getirilecek olan içoğlanları da bu avluda onunla birlikte yaşamaktaydı. Çok iyi korunması sebebiyle yüzyıllar boyunca avlu hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler, diğer avlulara göre kendilerini tatmin edecek kadar bilgi toplayammaları, çalışılmaya ihtiyaç duyulan bir alan olduğunu göstermektedir. Çeşitli kaynaklardan elde edilen verilerin tek bir araştırmada toplaması amaç edinilerek Üçüncü Avlu'nun yapısal dönüşümleri irdelenmiş ve dönemsel hipotetik restitüsyon planları çizilmiştir.

Topkapı Sarayı ve özel olarak Üçüncü Avlu ile ilgili Ankara'daki Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, İstanbul'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi, Atatürk Kitaplığı ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi gibi çeşitli arşiv ve kütüphanelerdeki kaynakların yanında, kazı raporları ve arşiv belgeleri için Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi ve İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi olmak üzere çeşitli özel ve kurumsal arşivler taranmıştır. Yurtdışında bulunan arşivlerin internet kaynakları taranmış, özellikle Avusturya Milli Kütüphanesi'inden önemli veriler elde edilmiştir.

Topkapı Sarayı'nın farklı yüzyıllarda yapılan planlar incelenmiştir. İstanbul'u ziyaret etmiş seyyahların aktardığı yaşanmışlıklar, ilgili resim, gravür, minyatür, plan ve haritalar, Topkapı Sarayı ile ilgili çekilmiş film ve kayıtlar, 19. yüzyıldan itibaren çekilen fotoğraflara ulaşılmış, mekânsal olarak irdelenmiş, Topkapı Sarayı'nın Üçüncü Avlusu'nun yapısal dönüşümünü ifade edebilmek için bilgi ve belgeler toplanıp ipuçları yakalamaya çalışılmıştır.

Üçüncü Avlu'nun Fetih öncesi Bizans dönemi, Fetih sonrası sarayın ilk yapılmasından günümüze kadar geçirdiği değişiklikler ve farklı sebeplerden dolayı günümüze ulaşamayan yapılar araştırılmıştır. Arşiv taramasının yanında Üçüncü

Avlu ele alınırken saha araştırması yapılmış, günümüzdeki mevcut yapılar incelenmiştir.

Tezin birinci bölümünde; Kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda Osmanlı'nın erken dönem sarayları olan Bursa sarayları, Edirne Eski Sarayı, Edirne Yeni Sarayı, İstanbul Eski Sarayı ve Topkapı Sarayı'nın mimari özellikleriyle dört avlusu; Alay Meydanı, Divan Avlusu, Enderun Avlusu, Sofa-i Humayun ve Harem'i yer almaktadır.

İkinci bölümünde; Üçüncü Avlu'nun yapısal dönüşümü, yazılı ve görsel kaynaklar doğrultusunda anlatılmış, farklı sebeplerden dolayı günümüze ulaşamamış yapılar tespit edilmiştir. Günümüzde mevcutta bulunan Bâbüssaâde, Kapıağası Dairesi, Akağalar Koğuşu, Enderun Mektebi, Hekimbaşı Dairesi, Arz Odası, Fatih Köşkü (Enderun Hazinesi), Hünkâr Hamamı, Has Oda Dairesi (Hırka-ı Saadet Dairesi), Büyük Oda Koğuşu, Küçük Oda Koğuşu, Seferli Koğuşu, Kilerli Koğuşu, Hazine Koğuşu, Has Oda Koğuşu, Ağalar Camii, Kuşhane, III. Ahmed Kütüphanesi, avlu ögeleri; yok olmuş yapılardan Havuzlu Köşk, Büyük Oda Mescidi, Doğancılar Koğuşu, kuşhaneler, ağaların daireleri, Meşkhane, Çatma Saray mimarisi ve dönüşümleriyle ele alınmıştır.

Üçüncü bölümünde; Topkapı Sarayı'nın Üçüncü Avlusu'ndaki yapıların dönüşümü yüzyıllara göre değerlendirilirken, ilk inşa edildiği dönem olan 15. yüzyıl, 1509 depremi ile onarım geçirdiği 16. yüzyıl, 1665 yangını ile büyük değişimler geçirdiği 17. yüzyıl ve 18. yüzyıl olarak incelenmiştir. 19. yüzyıl, saraydan taşınma öncesi ve sonrası, 20. yüzyıl, müzeye çevrilme öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılmıştır. Son olarak günümüzdeki saray, 21. yüzyıl olarak ele alınmıştır. Topkapı Sarayı'nın Üçüncü Avlusu'ndaki yapısal dönüşümlerin ifade edildiği her yüzyıla ait kronolojik hipotetik restitüsyon planları çizilmiştir.

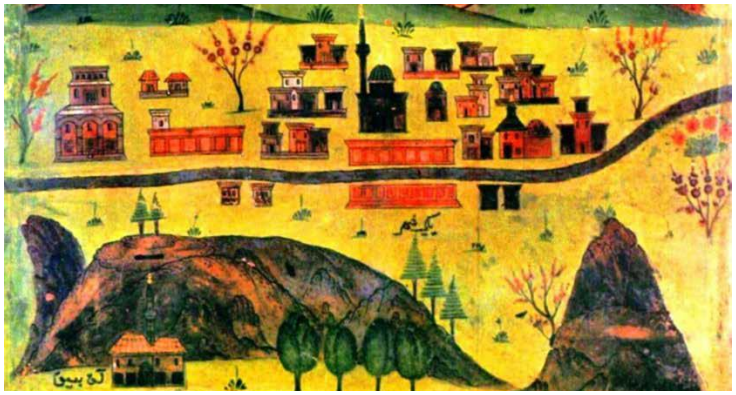
Sonuç bölümünde; Sarayın kuruluşu ve sonrasında inşa edilen yapıların onarımlar sonucu ne gibi değişiklikler geçirdiği, Üçüncü Avlu'nun zaman içerisinde değişip değişmediği ve kaybolan yapıların hangileri olduğu irdelenmiştir.

1. OSMANLI SARAYLARI

Eski Farsça'da ev manasına gelen sarây, Osmanlı Devleti'nde hükümdarın ailesi ile birlikte yaşadığı ve devlet işlerini yürüttüğü yer olarak ana merkez konumunda, genellikle dört eyvanlı bir avlu etrafında şekillenmiştir.[1] Osmanlı'nın saray teşkilatı genel çerçevede, hizmet ve koruma kısmından oluşan Bîrun, idari merkez olan Dîvân-ı Hümâyun, eğitim bölümü olan Enderun ve özel yaşam alanı olan Harem'den oluşmaktadır.[2]

1.1. ERKEN DÖNEM SARAYLARI

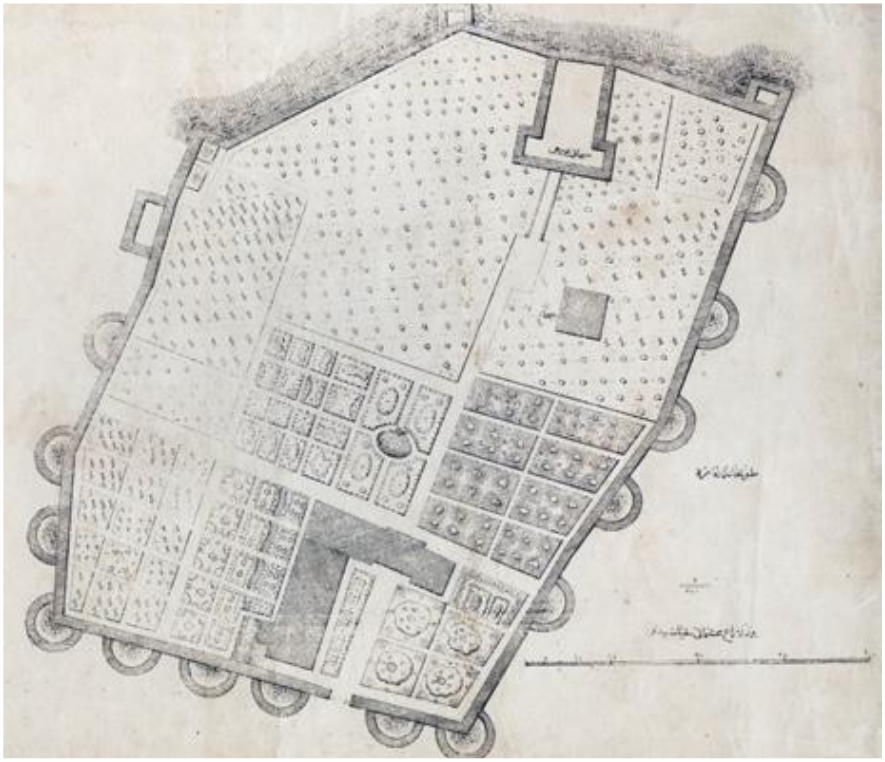
İlk Osmanlı sarayı Osman Gazi (1299-1326) tarafından 1300 yılı civârında Bursa yakınlarında Yenişehir'de inşa edilmiştir. Bu saraydan günümüze Saray Hamamı ulaşmış olup sarayın mevkisi yüzyıllardır Saray-önü adıyla anılmaktadır. 1533 yılında Matrakçı Nasuh, minyatüründe saray kalıntılarını belirttiği görülmektedir. Yenişehir Sarayı, Orhan Gâzî'nin Bursa'yı fethine kadar yaklaşık 20 yıl Osmanlı'nın idari merkezi olmuştur. Fetih sonrasında İç kalede inşa edilen Bey Sarayı'na taşınılmasıyla eski önemini yitirerek harabeye dönmüştür. Yılmaz, Rahmi Çelebi'nin şiirinden Yenişehir Sarayı'nın 16. yüzyıl ortalarında tamamen harap bir hale geldiğini aktarmaktadır (Görsel 1).[3]



Görsel 1 Yenişehir minyatüründe Saray kalıntıları ve hamamı, Matrakçı Nasuh,1533.[4]

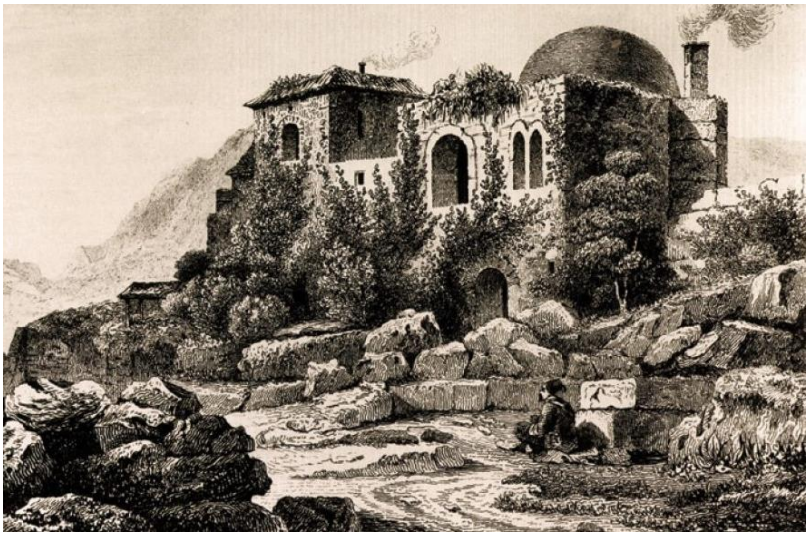
[1] Zeynep Tarım Ertuğ, **Saray**, TDV İslam Ansiklopedisi, 2009, 36:117-21.
[2] Zeynep Tarım Ertuğ, **Saray**, TDV İslam Ansiklopedisi, 2009, 36:117-21.
[3] Hakan Yılmaz; **Yeni Kaynaklara Göre Bursa Beg- Sarayının Yapılış Tarihi ve Orhan Gazi Döneminde İnşa Edilen İlk Bölümleri**, TAÇ Vakfı Dergisi, 2015-16, Sayı 7, s. 55.
[4] Beyān-ı Menāzil-i Sefer-i ʿIrāḳeyn, İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, TY, nr.: 5964, vr. 14b; Hakan Yılmaz; **Bursa Beg- Sarayının Yapılış Tarihi**, TAÇ Vakfı Dergisi, 2015-16, Sayı 7, s. 55.

Bursa Bey Sarayı, Yenişehir'deki sarayın ardından Bursa'nın fethinden hemen sonra Orhan Gazi (1326-59) tarafından inşa ettirilmiştir. 1861 tarihli Suphi Bey'in kent haritasında görüldüğü kadarıyla, Bursa'da Kaleiçi'nde bulunuyordu (Görsel 2). Sonraki dönemlerde batıya doğru genişlemiştir. Saray, 150x110 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı bina, sancak burcu, cephanelik, yuvarlak bir havuz ve etrafını çevreleyen bahçelerden meydana gelmekteydi.[5] Terkedildikten sonra uzun yıllar askeri ve idari işlerin için kullanılmıştır.[6] Bursa Sarayı'nın kendisinden sonra yapılan Osmanlı Sarayları gibi birbirine açılan avlulardan oluşmadığı görülmektedir. Saray 17. yüzyıla kadar Osmanlı padişahları tarafından kullanılmıştır (Görsel 2-3).[7]



Görsel 2 1861'de Suphi Bey tarafından çizilmiş olan Bursa Bey Sarayı Planı.[8]

[5] Uğur Tanyeli, "Anadolu-Türk Saray Mimarlığının Evrimi Üzerine Gözlemler", **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık: 3**, İstanbul, 1988, s. 181-211; ; Hakan Yılmaz; **Yeni Kaynaklara Göre Bursa Beg-Sarayının Yapılış Tarihi ve Orhan Gazi Döneminde İnşa Edilen İlk Bölümleri**, TAÇ Vakfı Dergisi, 2015-16, Sayı 7, s. 55.
[6] Zeynep Tarım Ertuğ, **Saray**, TDV İslam Ansiklopedisi, 2009, 36:117-21.
[7] Halil İnalcık, **Bursa**, TDV İslam Ansiklopedisi, 1992, 6:450-451.
[8] Aziz Elbas, "Bursa Sarayını Bekliyor", **Bursa'da Zaman**, 2014, s.12.



Görsel 3 1834 yılında Bursa Bey Sarayı, Charles Texier.[9]

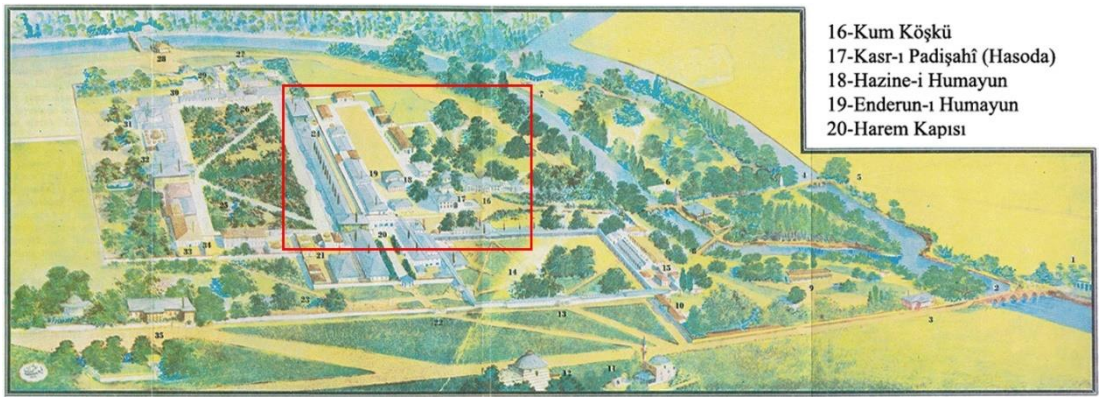
Bursa Sarayı'ndan sonra yapılan Osmanlı Sarayları, Edirne Saraylarından başlayarak birbirini izleyen "avlu"lardan oluşmaktaydı. Her bir avlunun saraya farklı işlevde hizmet ettiği ve saray planının oturduğu görülmektedir.

Edirne'de ilk saray, Sultan I. Murad tarafından 1364 ile 1368 yılları arasında, Muradiye Bayırı ile Topraklı Bayır arasında yaptırılmıştır.[10] Sultan Bayezid'in oğlu Musa Çelebi genişletmiş ve etrafını surlarla çevirmiştir. Kanuni Sultan Süleyman ve sonraki dönemlerde ise saraya, gılman-ı hassa denilen altı bin içoğlanı hizmeti ve kendileri için divanhane, Topkapı Sarayı'nın Enderun Avlusu'nda da bulunan Has Oda, Büyük ve Küçük odalar, Hazine, Kilerli, Seferli ve Doğancı koğuşları yaptırılmıştır. Buradaki içoğlanları eğitim aldıktan sonra üç senede bir eskilerinden Topkapı Sarayı'na nakilleri gerçekleşirdi.[11]

Edirne'de Tunca nehri kıyısında ilk olarak II. Murad 1447'de kendisine bir köşk yaptırmıştır.[12] Vefatından sonra 1456'da eski sultanların mekanları yetersiz kaldığı için Edirne'nin kuzeyinde kalan bu yere, Fatih Sultan Mehmed babasının köşkünü de içine alarak Yeni Saray'ı inşa ettirmiştir. Saray bahçesinin ortasında bir

[9] Charles Texier, **Küçük Asya Coğrafyası Tarihi ve Arkeolojisi**, c.I, Ankara, s. 220-233.
[10] Solakzade'den aktaran Baykal için bkz:İsmail. H. Baykal, **Enderun Mektebi Tarihi**, İstanbul, 1953, 1:25.
[11] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 6.
[12] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 4.

kasır ve köşk sultanın ikametgahı olarak yaptırılmıştır.[13] 1457'nin sonlarında çıkan yangın sebebiyle Fatih'in emriyle şehir ve saray yeniden inşa edilmiştir (Görsel 4).[14]

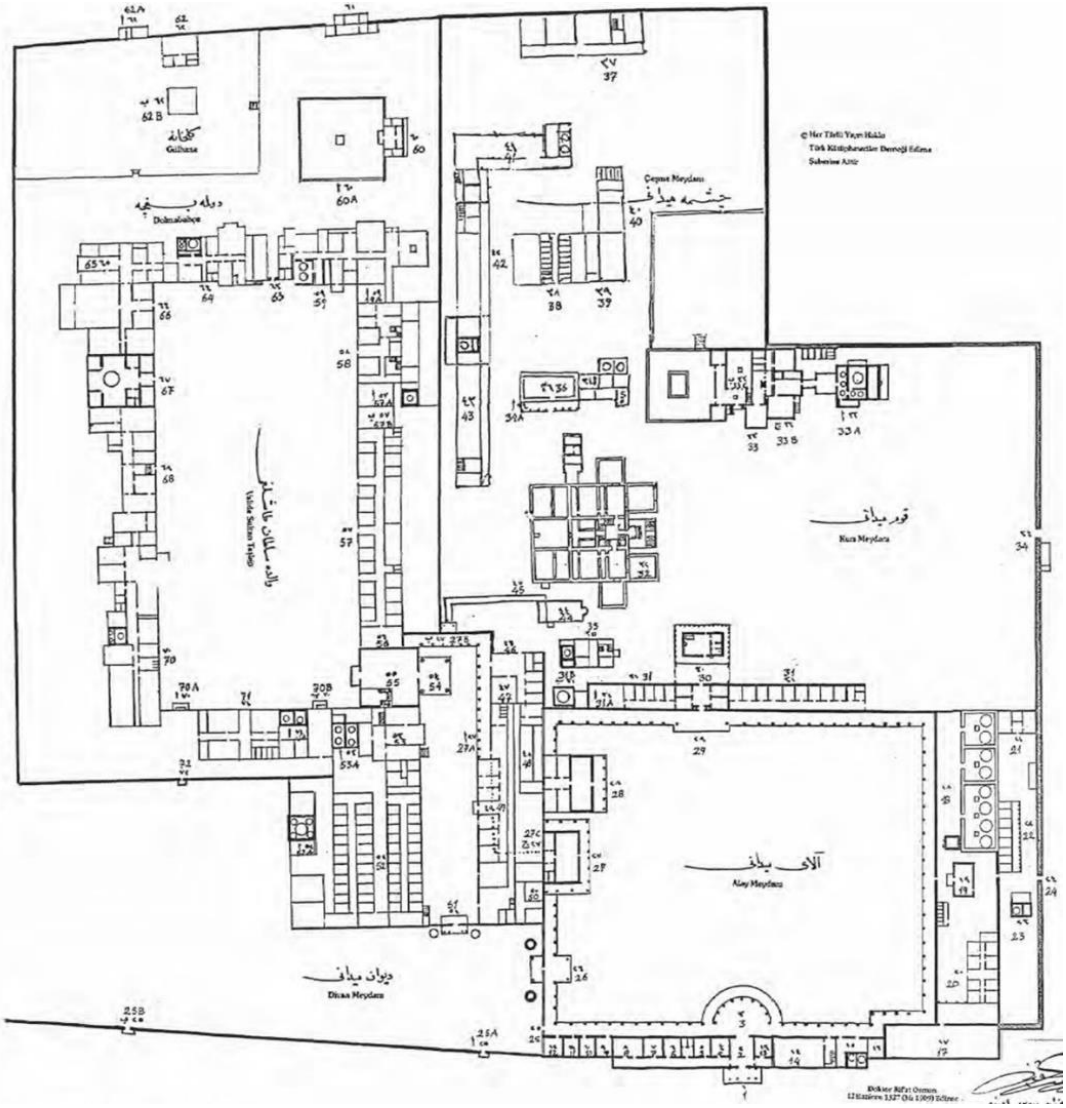


Görsel 4 17 ile 19. yüzyıl arası Edirne Yeni Sarayı perspektifinde Enderun Avlusu ve çevresinin gösterimi, Rifat Osman, 1923.

Edirne Sarayı'nda Topkapı Sarayı Enderun Avlusu'nda da bulunan Has Oda, Hırka-i Saadet Dairesi, Babüssaade Ağası Dairesi ve Hazine, Kilerli ve Seferli Koğuşları bulunmaktaydı.[15] Edirne Sarayı'nın Enderun Avlusu'nu tanımlayan Rifat Osman, güneydoğusunda Kum Kasrı'nın setli bahçesi, ortada Has Oda, batıda Akağalar Dairesi bulunduğunu belirtmektedir. Kuzey cephesinde ise mimari itibariyle birbirine çok benzeyen sadece büyüklüklerinde ufak farklar olan Hazineli, Kilerli, Seferli isimli üç koğuş konumlandırılmıştı. Bu koğuşların duvarları kârgir, çatısı kurşun kaplıyken önünde sütunların taşıdığı revağı, içinde ahşap merdivenli şirvanı, kurnalı hamamı ve iki katlı zabitan daireleri bulunurdu. Avlunun kuzeyinde her koğuş için ayrılmış, çatı altında birçok çeşme ve bitişiğinde kahve ocağı adı altında dinlenme mekânı, güneyinde koğuşların karşı tarafında Enderunlular için bir kiler bulunurdu.[16] Topkapı Sarayı ile Edirne Sarayı'nın kompozisyon ve içinde

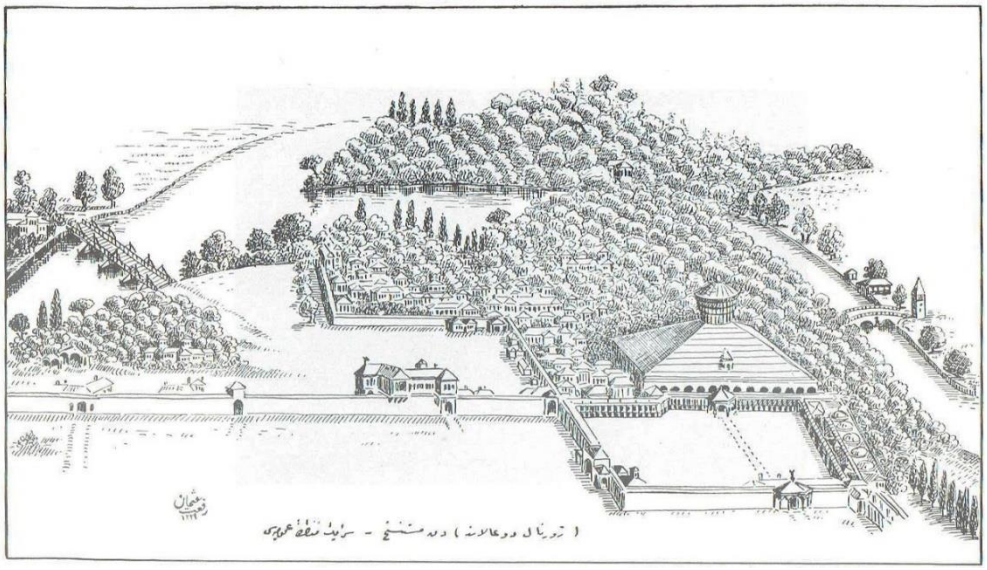
[13] İdrisi-i Bitlisî, **Heşt Behişt VII. Ketîbe, Fatih Sultan Mehmed Devri**, Muhammed İbrahim Yıldırım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 83.
[14] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 4.
[15] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 5.
[16] Rifat Osman, Yay. Ahmet Süheyl Ünver**, Edirne Sarayı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları,1989, s. 84-85.

barındırdığı birimlerin adlarıyla benzerlik göstermesi, saray geleneğinin biçimsel düzlemde de kuramsallaştığına dair bir veri olarak kabul edilebilir.[17]



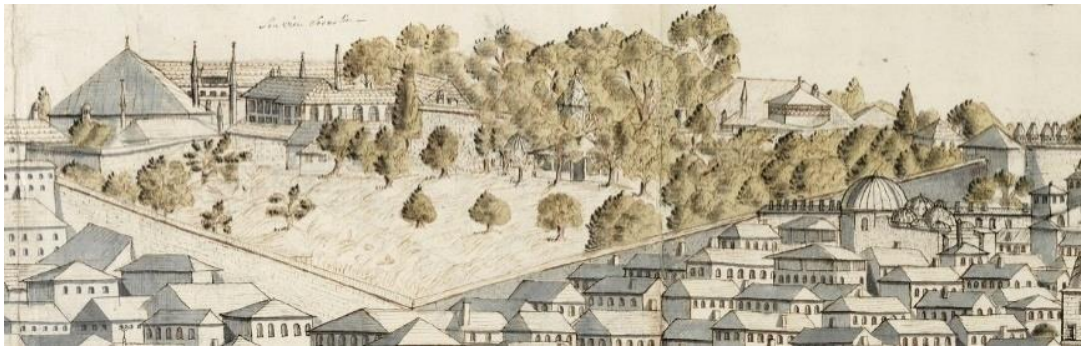
Görsel 5 Edirne Sarayı Planı, 1909.[18]

[17] Hasan Fırat Diker, **Topkapı Sarayında Revan ve Bağdat Köşkleri**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2000, s. 3.
[18] Rifat Osman, Yay. Ahmet Süheyl Ünver**, Edirne Sarayı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları,1989.



Görsel 6 19. Yüzyıl başlarında Edirne Sarayı'nın görünüşü, Rifat Osman, 1989.

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u fethettikten sonra ilk olarak Ayasofya'nın ornarımını yaptırıp selatin camisine çevirir ve şimdiki İstanbul Üniversitesi Beyazıt Kampüsü civarında bir saray yaptırma kararı alır. Sultanın yaptırdığı saray, şehrin ortasında, yüksek ve 3.000 arşın uzunluğundaki alanda surlar ile çevrili olacaktır.[19] 1454'te 4. yüzyıl imparatoru I. Theodosius'un Forum Tauri'sindeki manastırın harabeleri üzerine sonraları Eski Saray olarak anılacak olan bir saray yaptırır (Görsel 7, 8 no:1).[20]



Görsel 7 Cornelius Loos'un 1710'lardaki çiziminden Eski Saray detayı.[21]

[19] İdrisi-i Bitlisî, **Heşt Behişt VII. Ketîbe, Fatih Sultan Mehmed Devri**, Muhammed İbrahim Yıldırım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 81.
[20] Abdurrahman Şeref'ten aktaran Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan için bkz: Topkapı Sarayı: **Bir Mimari Araştırma,** s. 8; Uzunçarşılı, s.7.
[21] Erişim: http://web.abo.fi/fak/hf/konstvet/filer/2KarlXII.pdf Erişim Tarihi: 10.10.2019.

Saray-ı Atik-ı Mâmure de denilen bu saray çok geniş bir arazide yer alırken günümüzde Süleymaniye Camii'nin bulunduğu kısmı da kapsıyordu. Cami yaptırılırken Eski Saray meydanından alan ayrılarak yaptırılmıştır. Eski Saray terkedildikten sonra burası vefat eden padişahların aileleri ve kızlarına tahsis edilmiştir; bu kişilerin hizmet ve korunmaları için birçok memur tayin edilmiştir.[22]



Görsel 8 Matrakçı Nasuh'un İstanbul minyatürü, 1537.[23]

İdris-i Bitlisi, Fatih Sultan Mehmed'in yaklaşık 25 sene boyunca bu sarayda ikamet ettiğini, İstanbul'a geldiğinde dinlendiğini söylemektedir. II. Mehmed, şehrin dışına, halktan uzağa yeni bir saray yaptırma kararı alır.[24]

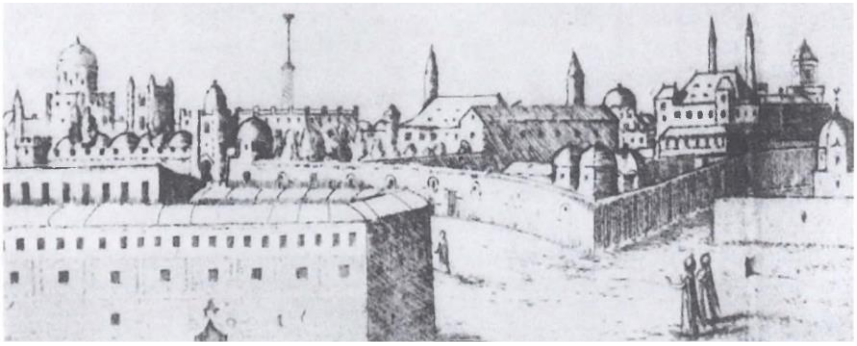
[22] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 7.
[23]Matrakçı Nasuh (1564), **Beyan-ı menazil-i sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han;** Yayına Hazırlayan: Hüseyin Gazi Yurdaydın, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976; bknz: İÜK, T. 5964, y.8b-9a.
[24] İdrisi-i Bitlisî, **Heşt Behişt VII. Ketîbe, Fatih Sultan Mehmed Devri**, Muhammed İbrahim Yıldırım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 81.



Görsel 9 Eski Saray, Matrakçı Nasuh, 1537 (Görsel 8'den 1 nolu detay)[25]



Görsel 10 Görsel 14'ten 1 nolu detay Eski Saray, Vavassore, (Gurlitt 1912)



Görsel 11 1541 yangını sonrasında yeniden yaptırılan Eski Saray, Dilich (Necipoğlu)[26]

[25]Matrakçı Nasuh (1564), **Beyan-ı menazil-i sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han;** Yayına Hazırlayan: Hüseyin Gazi Yurdaydın, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976; bknz: İÜK, T. 5964, y.8b-9a.

[26] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.31.

1.2. TOPKAPI SARAYI (YENİ SARAY, SARAY-I CEDÎD-İ ÂMİRE)

Fatih Sultan Mehmed, halkın "zeytunluk" dediği kısmen konut alanı olarak kullanılmaya başlanan 592.600 metrekarelik araziye taht merkezini taşımak için yeni bir saray yaptırma kararı aldığı nakledilmektedir.[27] Bu mevki bir zamanlar "Bağçeler Burnu" denilen İstanbul'un en doğu burnunu işgal etmektedir. Sarayın bulunduğu mevkide Bizans zamanında "yüksek belde" manasına gelen Akropol bulunuyordu.[28]



Görsel 12 Buondelmonti'nin Fetih öncesi 1420 tarihli çizimi. [29]

15. yüzyılda yaşayan Angiolello'nun naklettiğine göre, etrafı duvarlarla çevrili, üç büyük avlusu olan Yeni Saray yapıldıktan sonra Fatih ve erkanı orada yaşamaya başlamıştı, Eski Saray'da ise cariyeler ve hizmetli kadınlar kalmaya devam

[27] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.36; Neşri, 2:711; Anonim, Fatih Mehmet II Vakfiyeleri, s. 33 (dosya no. 40), 201.
[28] Mehmed Râif Bey, **Topkapı Sarayı ve Çevresi**, Hazırlayan: Ahmet Arslantürk, Ahmet Korkmaz, Okur Kitaplığı, İstanbul, 2010, s. 25.
[29] Erişim tarihi: 25.11.2019; http://tr.travelogues.gr/

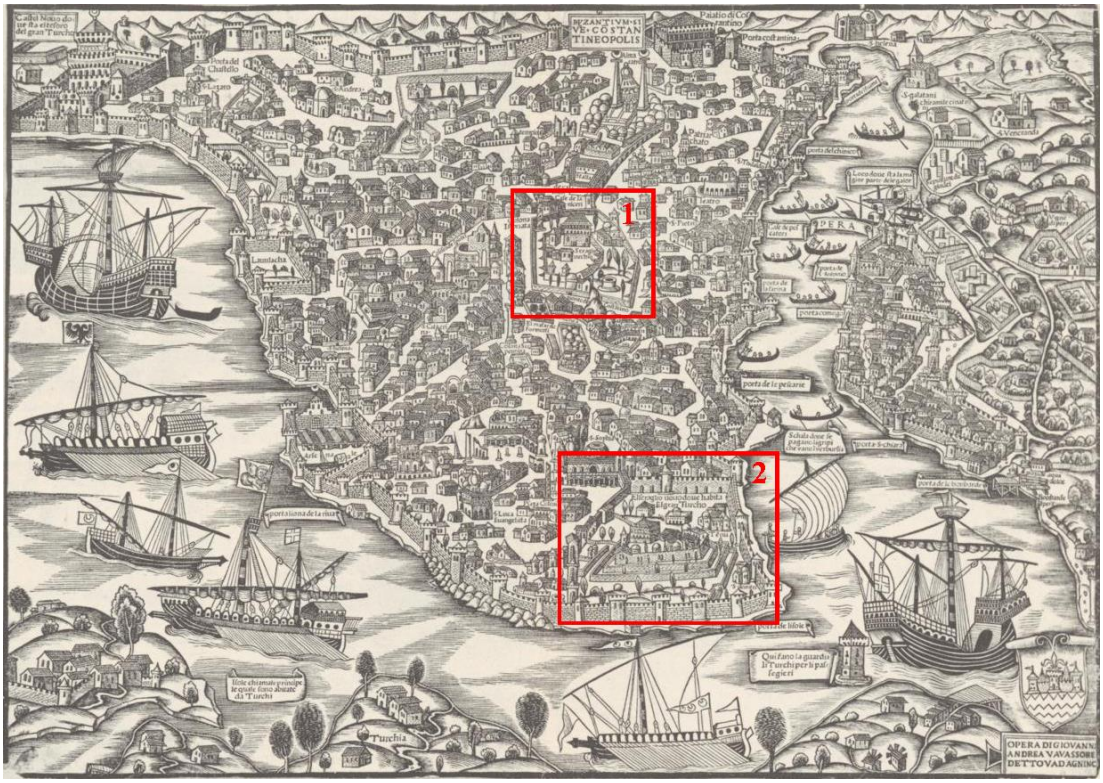
ediyordu.[30] 1537'de Matrakçı Nasuh İstanbul minyatüründe, Birinci Avlu'dan Dördüncü Avlu'ya kadar tüm sarayı resmetmiş, her avluyu farklı bir renkte vurgulamıştır. Birinci avlunun rengi toprak rengi, İkinci Avluda yeşillikler, ağaçlar ve Üçüncü Avlu'da su ögesi ardından deniz surlarına kadar yeşil bahçe içerisinde ağaçlar görülmektedir (Görsel 13).



Görsel 13 Görsel 8'den 1 nolu detay, 1537'de Topkapı Sarayı Matrakçı Nasuh.[31]

1479'da yapılmış kayıp bir çizimden kopya eden Giovanni Andrea Vavassore'un 1520 tarihli eseri ve sonrasında çizilmiş olan benzerlerinde (Görsel 14) Topkapı Sarayı, art arda gelen sur duvarının çevrelediği teraslar üzerinde yükselen yapılar topluluğu olarak gösterilmiştir (Görsel 15). Bu çalışma kapsamında yapılan araştırmalar sonucunda, bu çizimlerin tam olarak gerçeği yansıtmadığı kanaatine varılmıştır.

[30] Giovan Maria Angiolello, **Fatih'in İçoğlanı Anlatıyor, Fatih Sultan Mehmet**, Edt. Pınar Gökpınar ve Erhan Afyoncu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 128, 139.
[31] Matrakçı Nasuh (1564), **Beyan-ı menazil-i sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han;** Yayına Hazırlayan: Hüseyin Gazi Yurdaydın, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976. Bknz: İÜK, T. 5964, y.8b-9a.



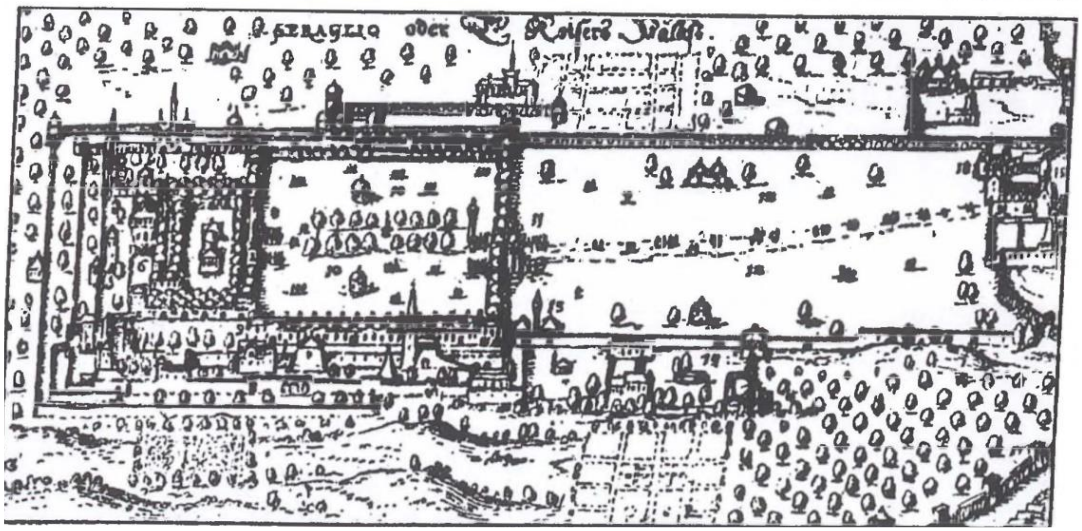
Görsel 14 Vavassore'un çiziminin 1530 tarihli kopyası, Gurlitt 1912.



Görsel 15 1479'da yapılmış kayıp bir çizimden kopya eden Giovanni Andrea Vavassore'un 1520 tarihli eserinden Topkapı Sarayı detayı, Gurlitt 1912.

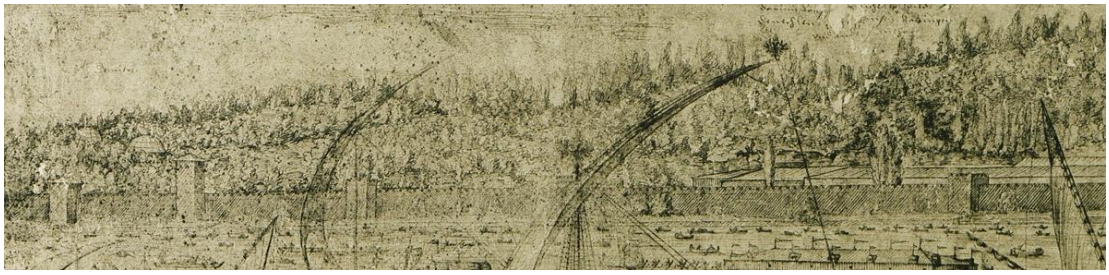
Necipoğlu, Bitlisi'nin 16. Yüzyıl başlarında, II. Mehmed'in arazinin temellerinin düzeltilmesini, tepeden denize inen dik yamaçta eski akropolün istinat duvarlarını içine alarak bir dizi teras yapılmasını emrettiğini ve bu katlı terasların Vavassore ve Wilhelm Dilich'in yayınladığı İstanbul haritalarında görüldüğünü

söylemektedir. Dilich'in de İstanbul'a hiç gelmediğini ve Lorichs'in kayıp çizimine dayanarak yapmış olabileceğini belirtmektedir (Görsel 16-17).[32]



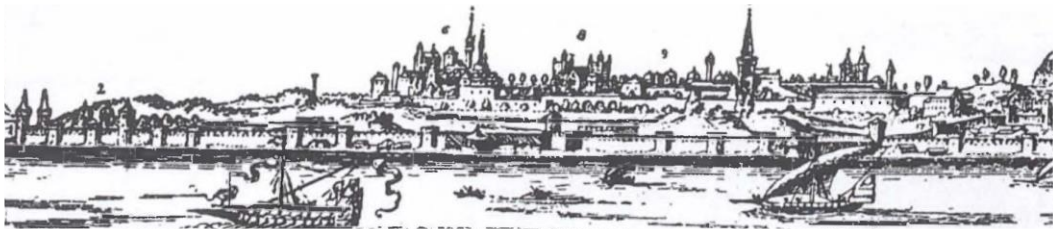
Görsel 16 Wilhelm Dilich'in 1606'daki Topkapı Sarayı çizimi, Necipoğlu, s. 359.

Fakat Lorichs'in 1559'daki çizimine bakacak olursak, avlular yatay doğrultuda düz bir şekilde ilerlerken denize doğru doğal bir topoğrafya ile eğimin başladığı görülmektedir (Görsel 17). Dilich'in 1606'daki iki çiziminde de (Görsel 18-19) bu doğal eğim ve aynı yıl yayınladığı diğer çiziminde (Görsel 16) duvarlar ile oluşturulan teraslar dikkat çekmektedir.

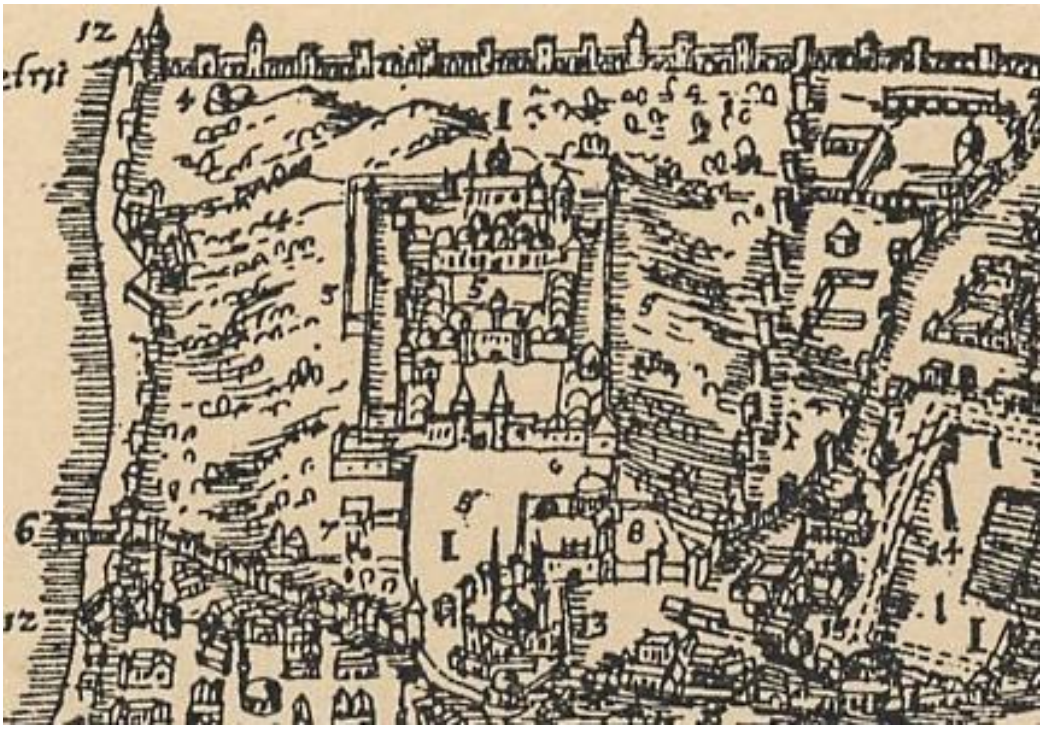


Görsel 17 1559'da Melchior Lorichs'in İstanbul çiziminden detay.[33]

[32] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.30; Bidlisi, Heşt Behişt, dosya no. 71b-72b; Bidlisi, Tercüme-i Heşt Behişt, dosya no. 52a-53b.
[33] Erişim: http://tr.travelogues.gr/ Erişim Tarihi: 10.07.2019.



Görsel 18 Wilhelm Dilich'in Lorichs'in 1559'daki çizimindeki aynı açıklamayı içeren 1606'daki çizimi, (Necipoğlu, s. 359)



Görsel 19 Wilhelm Dilich, 1606, Königlichen Landesbibliothek, (Gurlitt, 1912, s. 44)

Bu Araştırma kapsamında, gerçeği çok yansıtmadığı kanaatinde olunan Vavassore'un çiziminde şunlar dikkat çekmektedir: Merkezde olan bir anıtsal yapı ve etrafındaki yapılar topluluğunu saran sur duvarlarının çevrelediği teraslar ile aşağı deniz surlarına doğru inmektedir (Görsel 20). Çizimin ortasında yer alan büyük yapı birebirlerinde sultanın yaşadığı yer olarak isimlendirilmiştir. Bu görüntü akla Eski Saray'daki sultanın anıtsal boyuttaki diğer yapıların önüne geçen kasrını getirmektedir (Görsel 9). Fakat Topkapı Sarayı'nda sultan yalnız başına böyle bir anıtsal yapıda değil, içoğlanlarıyla birlikte Enderun Avlusu'nda, diğer yapılara karşı üstünlük kurmaya çalışmayan Has Oda'sında yaşadığı görülmektedir.



Görsel 20 1500'lerde Vavassore'un kayıp eserinden kopya edilen Topkapı Sarayı detayı, (Gurlitt 1912).

1481 tarihli Buondelmonti çizimine bakacak olursak, Fatih Köşkü'nün göründüğü Üçüncü Avlu'nun altında bir sıra duvarın altından deniz surlarına kadar ağaçlar ile doğal bir örtü başlamaktadır (Görsel 21).



Görsel 21 İstanbul çiziminde Topkapı Sarayı'nın gösterimi, Buondelmonti, 1481.
(Liber lnsularum Archipelagi; Universitäts-und Landesbibliothek, Düsseldorf, Ms. G 13, 2005, s. 54.)

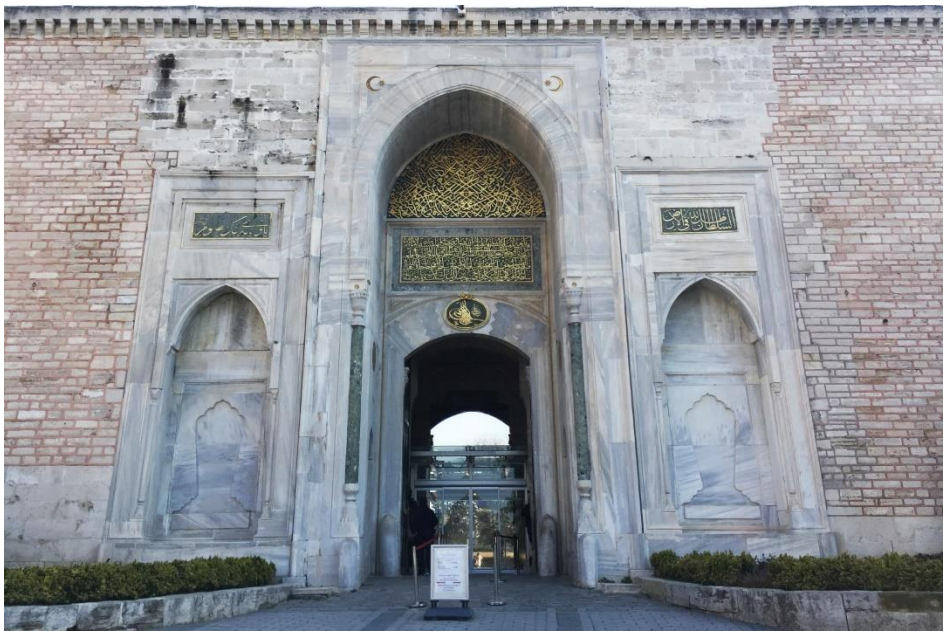
Bitlisî'nin, Fatih Sultan Mehmed dönemini (1451-1481) anlatan VII. Ketîbe'sinin çevirisinde, dönemin en maharetli mühendisleriyle görüşen Fatih Sultan Mehmed'in Yeni Sarayı için halktan satın alınan arazideki evlerin yıkılarak arazinin düzeltildiğini, çimenlik ve oturma mahallerinin yapıldığını, tepenin en yüksek noktasına sarayın konumlandığını ve bu noktadan denize kadar bahçeler, denizi gören geniş pencereli binalar ve köşklerin yapıldığını ifade etmektedir. Özellikle kat kat terasların yapıldığından bahsedilmez.[34]

Sonuç olarak, terasların olduğunu fakat çizimlerdeki gibi birbirini saran dört tane sur duvarı gibi değil günümüzdeki gibi önce düz bir şekilde devam eden sonrasında eğimli bir şekilde inen topoğrafyaya dağılmış şekilde yapılan yer yer köşklerle teraslar gelmektedir. Vavassore'un çizimi ise yanıltmaktadır (Görsel 20).

Sarayın yapım tarihi ile ilgili birçok görüş bulunmaktadır. Sarayın giriş kapısı olan Bab-ı Humayunun üzerindeki Arapça kitabede, *bu mübarek kalenin Fatih Sultan Mehmed'in emriyle 883 senesinin Ramazan ayında (M. Kasım/Aralık 1478) yapıldığı* yazılıdır[35] (Görsel 22). Bitlisî, Eski Saray'da Sultanın yaklaşık 25 sene boyunca ikametgâh ettiğini ve 1479/80'de şehir merkezinden ve kalabalıktan uzak bir noktaya, yeni bir saray yaptırma kararı aldığını söylemektedir.[36] 15. yüzyılda Tursun Bey de, Eski Sarayın konumunun şehrin ortasında olduğu gerekçesiyle II. Mehmed'in sarayında iki yıl kadar ikamet ettiğini ve yeni saray yaptırma kararı aldığını, sarayın yapımı için, Arap, Acem, Rum ve Osmanlı ülkelerinden mimar ve mühendislerin gelip, 8 yılda sarayın inşasının tamamlandığını ve Fatih'in 1461'de yeni sarayında ikamet etmeye başladığını ifade etmektedir.[37] Tursun Bey'in çağdaşı tarihçi Kritovoulos ise 1459 tarihini vermektedir.[38] 17. yüzyılda Evliya Çelebi de Bab-ı Hümayun'un üzerindeki bir kitabede aynı tarihi (H.863/ M.1458-59) okuduğunu söyler. Kritovulos ve Evliya Çelebi'den dayanarak Necipoğlu, Topkapı

[34] İdrisi-i Bitlisî, **Heşt Behişt VII. Ketîbe, Fatih Sultan Mehmed Devri**, Muhammed İbrahim Yıldırım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 82.
[35] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği, 1953, s. 150.
[36] İdrisi-i Bitlisî, **Heşt Behişt VII. Ketîbe, Fatih Sultan Mehmed Devri**, Muhammed İbrahim Yıldırım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 81.
[37] Abdurrahman Şeref'ten aktaran Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan için bkz: Topkapı Sarayı: **Bir Mimari Araştırma,** s. 8.
[38] Necipoğlu aktardığı Kritovulos tarihi için bknz: Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.32; Kritovoulos, s. 140.

Sarayı'nın yapılış tarihçesi iki ana evreye bölmüştür: 1459 ile 1468 arasında bir asmabahçeye bakan İkinci ve Üçüncü avlulardan ibaret olan ana bölüm yapıldıktan sonra 1478'de Kal'atü's-Sultaniyye duvarları ile çevrilmiş olan dış bahçe köşkleri eklenmiştir.[39] Metin And da bu görüşe katılmaktadır.[40] Tahsin Öz sarayın yapım tarihlerini 1472-78[41] arasında, Uzunçarşılı ise 1465-1478[42] arasında sınırlandırmaktadır. Eyice de 1478'de Sur-i Sultanî'nin inşa edilmesiyle Topkapı Sarayı'nın sınırlarının belli olduğunu belirtmektedir.[43]



Görsel 22 Topkapı Sarayı'nın giriş kapısı Bab-ı Humayun, (Asile Yaman, 2019)

Kaynaklarda Fatih'in mimarları ile ilgili çok az bilgi bulunurken, anonim bir vakayinâme ve 15. yüzyıl tarihçisi Ruhî Edrenevî, külliye kalfasının Sinan Usta olduğunu söylemektedir.[44] *Atik Sinan* veya *Âzadlı Sinan* adıyla bilinen sanatkârın tam adı "*Sinâneddin Yûsuf b. Abdullah*" olup mezar taşında yazıldığına göre 1471'de vefat etmiştir. Fâtih Sultan Mehmed dönemi mimari faaliyetlerinin başta gelen

[39] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.33; Kritovoulos, s. 207-8; Evliya, 1:115.
[40] Metin And, **16. Yüzyılda İstanbul Kent, Saray, Günlük Yaşam**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 95.
[41] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları** (1939-44), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1948, s. 1.
[42] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 10.
[43] Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, Epoch Yayınları, İstanbul, 1985, s.7.
[44] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.39.

mimarı olan Sinan, Fâtih Camii ve Külliyesi'nin (1463-1470) inşaatını da tamamlamıştır.[45] 15. yüzyıl baş mimarı olduğu ve bu önemli külliyede de görev aldığı için Fatih Sultan Mehmed'in Topkapı Sarayı yapımını da ona vermesi yadırganacak bir şey olmamakla birlikte, 1471 olan vefatına kadar çalıştığı düşünülebilir. Aynı zamanda Ruhi, Topkapı Sarayı'nın köşkleri ve çevresindeki surların inşaatını 28 yıl Fatih'in yanında ve oğlu II. Bayezid'in döneminde sarayda baş mimar olarak hizmet eden *Murad Kalfa*'nın yönettiğini belirtmiştir..[46]

Yeni Saray'ın surları Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Deniz tarafındaki sur, Sirkeci iskelesi ve Sepetçiler Kasrı'ndan başlayarak Ahırkapı yakınına kadar 2.5 km. iken; kara tarafındaki sur ise Babı-ı Humayun'dan başlayarak Soğukçeşme Kapısına (Park Kapısı) kadar gelir ve Alay Köşkü'nden geçerek Sepetçiler Kasrı civarında deniz surlarıyla birleşir.[47] Sarayın kara tarafındaki büyük kapıları, Ahır Kapıdan itibaren Otluk Kapısı, Bab-ı Humayun, Soğuk Çeşme Kapısı ve Demirkapı; deniz tarafındaki kapıları ise Sarayburnu'ndaki Topkapısı, Değirmenkapısı ve Balıkhanekapısı'ydı.[48]

Topkapı Sarayı'nın dahilinde Birinci Avlu; Alay Meydanı, İkinci Avlu; Divan avlusu, bu tezin konusu dahilinde olan Topkapı Sarayı'nın Üçüncü Avlusu'nda ise sultan ile birlikte diğer saraylarda eğitimini tamamlamış, buradaki enderunda eğitim gören, gelecekte önemli mevkilere gelecek olan içoğlanlarının yaşam alanı bulunuyordu. Dördüncü Avlu; sultanın vakit geçirdiği köşklerden oluşan Sofa-i Hümayun, Harem ise sultanın özel yaşam alanıydı.

Beyazıt'taki saray, günümüzde Topkapı Sarayı olarak anılan sarayın inşa edilmesinden sonra 'Saray-ı Atik' yani Eski Saray adını almıştır. Topkapı Sarayı ise Sultan Abdülmecid 1856'de Dolmabahçe Sarayı'na geçinceye kadar 'Saray-ı Cedid' yani Yeni Saray olarak anılmıştır. Hanedan, Dolmabahçe Sarayı'na geçince yaşam alanı olmaktan çıkan saray, Eski Saray olarak anılmaya başlanmıştır.

---

[45] Zeki Sönmez, **Sinân-ı Âtîk**, TDV İslam Ansiklopedisi, 2009, 37:228.
[46] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.39.
[47] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 9.
[48] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 10.

Dolmabahçe Sarayı yapılmadan önce Sarayburnu'nda çiçek bahçesinin altında yapılan ahşap saraya Topkapı Saray-ı Hümâyûnu denilirdi. [49] Deniz surlarına açılan kapıya yakın ve iki burç arasında olan Sahildeki Topkapı Sarayı 1817 yılında yıkılmıştır.[50] Saraya 18. yüzyıldan beri "Topkapı Sarayı" adının verilmesinin sebebi, sahildeki bu Topkapı Sarayı'ndan gelmektedir (Görsel 23).



Görsel 23 1865'te yanan Topkapı Saray-ı Hümâyûnu, 1840.[51]

Toprağı verimli olan bu şehrin ve etrafındaki bütün yerleşimlerin imar ve iskânıyla ilgilenen Sultan hakkında 15. yüzyıl tarihçisi Kritovulos şunları söylemektedir:[52]

"Güzel, kullanışlı ve büyük hamamlar, görkemli konutlarda hanlar, her yere çarşılarla misafirhaneler ve bahçeler yaptırıyor, bol su getiriyordu. Şehrin süslenmesiyle güzelleşmesine katkıda bulunacak, sakinlerinin ihtiyaçlarına yanıt verecek ve hoş vakit geçirmelerini sağlayacak her şeyi yapıyordu."

Fatih Sultan Mehmed, Eski Saray'dan sonra Eski Bizans'ın denize açılan akropolünde yapılmasını istediği Yeni Saray'ın inşası için her yerden alanında en deneyimli ustalar, sanatkârlar ve zanaatkârlar getirildi ve 5.9 kilometrekarelik bir alanın etrafı duvarlarla çevrildi.[53] Sultan, işlerin titizlikle ve acil olarak yapılmasını

[49] Mehmed Râif Bey, **Topkapı Sarayı ve Çevresi**, Haz: Ahmet Arslantürk, Ahmet Korkmaz, Okur Kitaplığı, İstanbul, 2010, s. 28.
[50] Wolfgang Müller-Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, 2016, s. 504.
[51] Jules Van Gaver, **Turquie**, Paris, 1840; Ali Saim Ülgen Arşivi, Salt Araşturma.
[52] Kritovulos, **Kritovulos Tarihi**, çev. Ari Çokona, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 137
[53] Kritovulos, **Kritovulos Tarihi**, çev. Ari Çokona, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 158

istediği için saray ve cami inşaatının başına en güvendiği adamlarını görevlendiriyor bir yandan da kendisi bizzat işleri yerinde denetliyordu. Bir an önce şehri eski güçlü kimliğine kavuşturmak istiyordu.[54] Plan şeması ve esas binaların yapımı 15. yüzyıl ikinci yarısında gerçekleştirilirken Topkapı Sarayı'na bakıldığında Fatih Sultan Mehmed'in yatay doğrultuda araziyi verimli kullandığı, birbirine açılan avlular ve binalar topluluğu inşa ettiği görülmektedir (Görsel 21, 24).



Görsel 24 1580 yıllarında Topkapı Sarayı gravürü, Österreichische Nationalbibliothek, no. 8626)

Harem de dahil olmak üzere tek tek yapı ve köşklerden oluşan Topkapı Sarayı'nın mekan düzeni, Türk Evi'nin belki de en eski biçimi olan bahçeli köşk biriminden oluşturmaktadır.[55] Saray, kurallarına sıkı bir şekilde bağlanılan Fatih Sultan Mehmed'in oluşturduğu ve Kanuni Sultan Süleyman'ın geliştirdiği teşrifatın uygulanmaya konduğu bir mekandı.[56] Bu düzen ve birbiri ardına uzanan avluların sultanın Arz Odası'yla son bulması, sultanın ulaşılmazlığını vurguluyor, onu diğerlerinden ayrı bir konumda tutuyordu. Buna bağlı olarak sarayda girilen ve girilemeyen mekanlar birbirinden kesin bir biçimde ayrılıyordu.

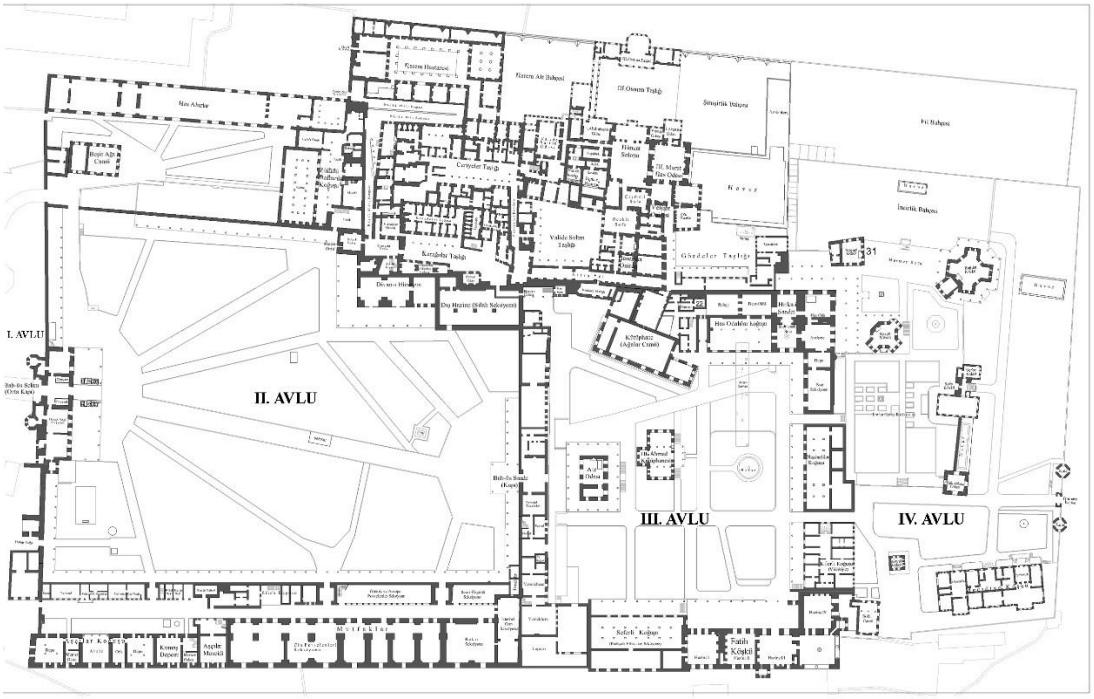
[54] Kritovulos, **Kritovulos Tarihi**, çev. Ari Çokona, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s.166
[55] Semra Ögel, "Geleneksel Türk Evi'ne bir kaynak olarak Topkapı Sarayı", **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık: 3**, İstanbul, 1988, s. 126-48.
[56] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.19.

İlk iki avlu, yönetim ve sarayın hizmet binalarını içeriyordu ve saray dışındaki işler bu avludaki hizmetliler sayesinde yürütülüyordu. Aynı zamanda burası elçileri etkilemek ve halkın da desteğini almak için hükümdarın ve devletin gücünü gösteren törenlere ev sahipliği yapıyordu. Bu tezin konu edinildiği Üçüncü Avlu'da ise sultanın özel evi ve ileride yakınında bulunacak, hadımların gözetimindeki devletin önemli yerlerine gelecek olan içoğlanlarının eğitildiği enderun okulu bulunuyordu. Enderun Avlusu, hareme ve sultanın dilediği zaman vakit geçirdiği, köşk ve bahçelere açılıyordu. Saray padişah ve ailesinin konut işlevini görmekteyken bununla birlikte padişahın emrinde çalışan hizmetliler için de bir yaşama alanıydı.

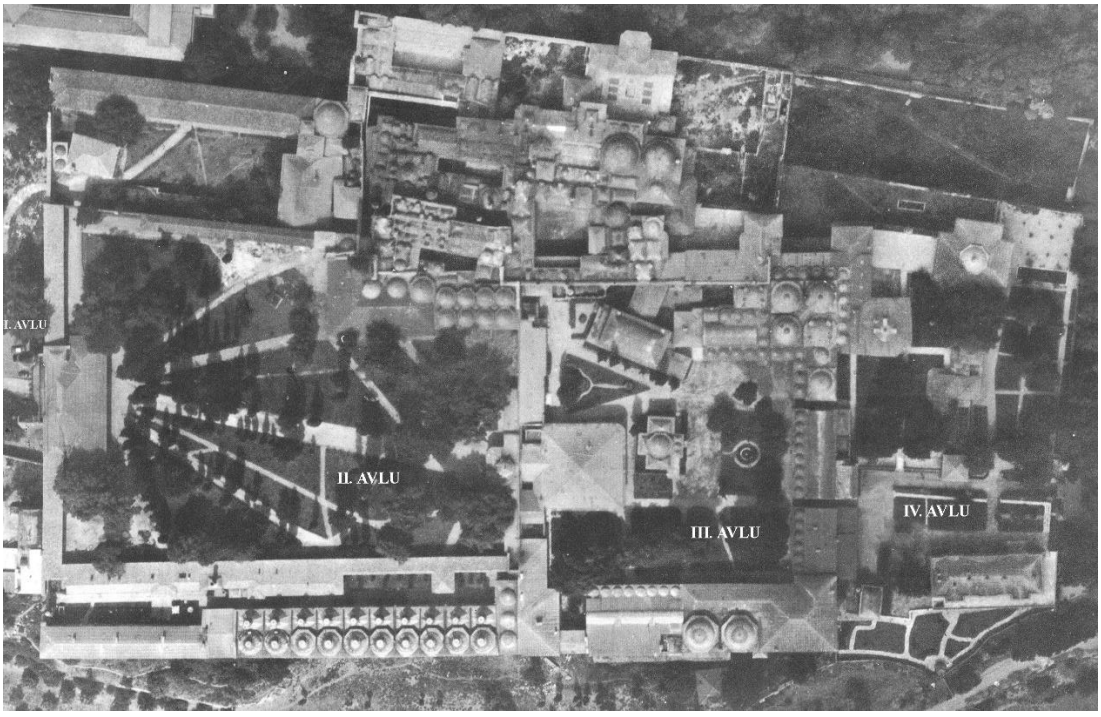
Saray sultanların istekleri doğrultusunda bir rastlantı sonucu oluşmuş bir yapılar topluluğu değildir. Yüzyıllar boyunca yapılan yeniliklerden sonra bile temel planının ilk düşünüldüğü gibi kalması, teşrifat ve teşkilatın devamlılığını uzun süre yitirmemesi sebebiyledir.[57]

Topkapı Sarayı'nın farklı işlevlere ayrılmış art arda gelen avluları ve kapıları, ziyaretçiyi Padişahın huzuruna gelene kadar maddi ve manevi olarak hazırlar ve evine hemen buyur etmez. Kale gibi yapılmış içe dönük avluları olan saraya girildiğinde tanımlı kapılardan geçilir, bu sade ama gücü sembolize eden devasa kapılar ziyaretçiyi Alay Meydanı olan Birinci Avlu'ya, Divan Meydanı olan İkinci Avlu'ya ulaştırır. Üçüncü kapı olan Babüssaade'den itibarren padişah ile ailesinin ikamet ettiği, teşkilatın ve binaların niteliklerinin üst seviyelere ulaştığı Enderun Avlusu olarak da anılan Üçüncü Avlu'ya geçilir, bu avlu son olarak da sultanın bizzat kullandığı bahçe içerisinde Marmara Denizi, Boğaziçi ve Haliç'ten manzaralar veren birbirinden bağımsız köşklerden oluşan Dördüncü Avlu'ya açılır (Görsel 25-26).

[57] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.20.



Görsel 25 Topkapı Sarayı'nın planı (Ekol Yapı İnş., 2015).



Görsel 26 Topkapı Sarayı'nın kuşbakışı görünüşü.[58]

[58] Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan; **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982, L.170.

1.2.1. Birinci Avlu (Alay Meydanı)

Birinci Avlu, Alay Meydanı ve Birun (Dış Saray) olarak da bilinmektedir. 1478'de Sur-i Sultanî'nin inşa edilmesiyle sınırları belirlenen Topkapı Sarayı'nın bölümlerinden biri olan Birinci Avlu'ya Ayasofya ile III. Ahmed Çeşmesi tarafından geçişi sağlayan kapı, aynı tarih kitabeli Bâb-ı Humayun'dur. Surlar ile birlikte inşa edilen kapı, geçmişte üzerinde pencereli bir köşk bulundurmaktaydı (Görsel 27-28). Bu köşk Fatih Sultan Mehmed ve sonrasında I. Süleyman'ın oturup şehri seyrettiği bir mekandı. 17. yüzyılda ise devletin halk hazinesinin korunduğu (Beyt'ül Mâl) bir mekan haline gelmiştir.[59]



Görsel 27 1586'da Bab-ı Humayun ve Aya İrini, Lewenklau, Österreichische Nationalbibliothek, no. 8615, dosya no 130r.



Görsel 28 18. yüzyılda Bab-ı Humayun, D'Ohsson, Tableu general de I'Empire Othoman.

[59] H. Canan Cimilli, **Topkapı Sarayı Anıtsal Kapılarının İşlev ve Sembolizm Açısından İncelenmesi**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.96; Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.66.

Semavi Eyice, Fossati'nin 19. yüzyıl ortalarında yaptığı resminde görülen bu köşkün 1867'de yıktırıldığını belirtmektedir.[60] Alayların giriş ve çıkışı için kullanılan bu Saltanat Kapısı'nın üzerinde günümüzde olmayan, Fatih'in kendisi için yaptırdığı köşkü 18. yüzyıl gravürlerinde görebiliyoruz. 20. yüzyılın başlarında Albert Khan'ın çektiği fotoğraflarda Bab-ı Humayun'un üzerine sonradan yapılan mermer parmaklıklar günümüzde kaldırılmıştır (Görsel 22, 29).



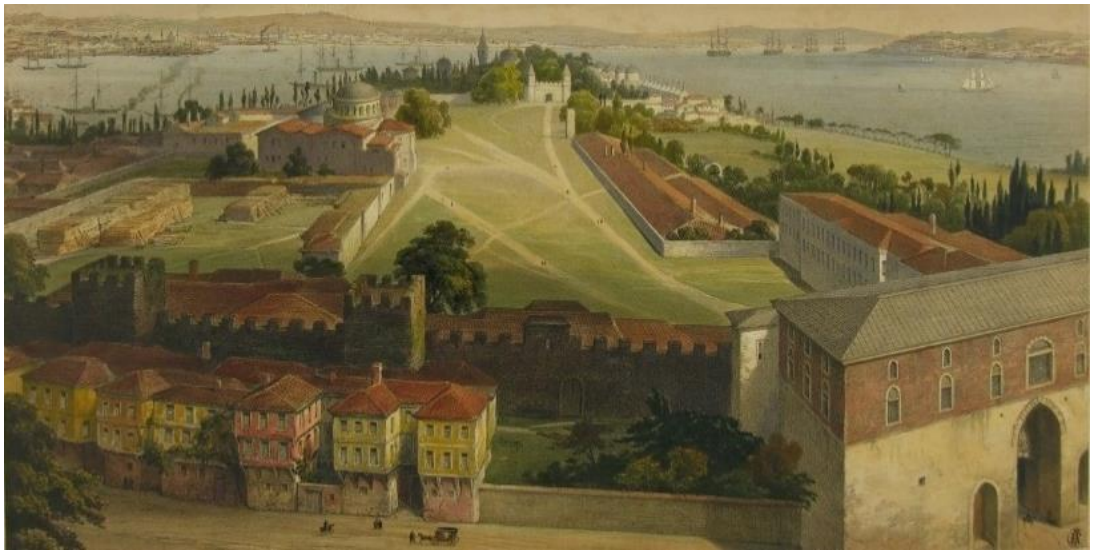
Görsel 29 Bab-ı Humayun, Albert Khan Arşivi, A36688.

Kırk kapıcıbaşının sorumluluğu altında kapıcıların koruduğu bu kapı, Osmanlı döneminde halk için her zaman açık tutulurdu.[61] Aynı zamanda sarayın ana giriş kapısı olan Bab-ı Humayun, 15. yüzyılda Angiolello'nun naklettiğine göre, Sarayın üç avlusuna açılan giriş kapısının önünde kapıcıların bir bölümü ellerinde sopalarla beklerlerdi. Bab-ı Humayun'dan at ile geçenler ikinci avluya geçiş kapısı olan Babusselam'dan atlarını bırakarak geçmek zorundalardı. Bütün atlar birinci avluda bırakılıyordu.[62] Nitekim Buondelmonti, 1481'de atlıları Babusselam'ın önünde resmetmiştir (Görsel 21).

Bab-ı Humayun'dan girdikten sonra sol tarafta Fossati'nin çiziminde de görüldüğü üzere odun ambarı bulunmaktaydı (Görsel 30). Odun ambarının yanında

[60] Eyice, S. Topkapı Sarayı, 1985, s. 7
[61] Eremya Çelebi Kömürciyan, **İstanbul Tarihi 17. Asırda İstanbul**, 1988, s. 11.
[62] Giovan Maria Angiolello, **Fatih'in İçoğlanı Anlatıyor, Fatih Sultan Mehmet**, Edt. Pınar Gökpınar ve Erhan Afyoncu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 139.

İstanbul'un fethinden itibaren silah deposu işlevi gören Aya İrini gelmektedir.[63] Bu yapı, II. Meşrutiyet ile birlikte askeri müzeye dönüştürülmüş, günümüzde ise müze olarak işlev görmektedir. Aya İrini'nin yanında bulunan 1727'de inşa edilen Darphane-i Amire'de[64], devlet için para basılır aynı zamanda sarayın gümüş, altın kaplar ve mücevher ihtiyaçları imal olunurdu[65] (Görsel 31).



Görsel 30 19.yüzyıl ortalarında Fossati'nin Ayasofya'dan Topkapı Sarayı tasviri, TSMK, YB 2670.

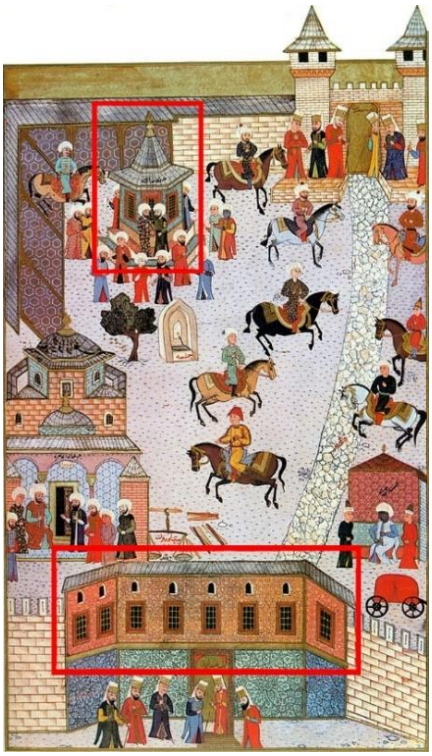


Görsel 31 Solda Aya İrini ve sağda Darphane-i Amire'nin girişi (Yaman, 2019)

[63] Hilmi Aydın, **Topkapı Sarayı Müzesi**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2012, 41: 261-263.
[64] Wolfgang Müller-Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, 2016, s. 501.
[65] Eremya Çelebi Kömürciyan, **İstanbul Tarihi 17. Asırda İstanbul**, 1988, s. 12.

Bab-ı Humayun'dan Sarayın Birinci Avlusuna girildiğinde sağ tarafta ilk olarak bulunan yapı hasta içoğlanlarının getirildiği Enderun'un hastaları için Enderun Hastanesi bulunuyordu. Bu hastanede Enderun'daki her koğuş için ayrı salon, hamam ve hizmetli düşünülmüştü. Hastanenin ilerisinde saraya ekmek pişiren 1616'da Sultan I. Ahmed tarafından yaptırılan Has Fırın görülmekteydi, bu yapılar günümüze ulaşmamıştır.[66]

Halk dilediği zaman gelip Bab-ı Humayun'dan girerek avlunun ikinci kapısı Babusselam'a yakın tarafında bulunan Deavi Kasrı'na (Davalar Kasrı) sabahtan gelen kubbe vezirlerine dilekçelerini iletebiliyorlardı. Bu dilekçeler de ikinci avluda bulunan Kubbealtı'nda divan günleri belli zamanlarda sunulur ve kanunun gereğine bakılırdı.[67] Günümüzde bulunmayan bu kasrı Hünername minyatüründe ve 16. yüzyıl çizimlerinde görebilmekteyiz (Görsel 32-33).



Görsel 32 Bab-ı Humayun'un Fatih Köşkü ve avludaki Deavi Kasrı'nın gösterimi, 1584, Hünername, TSM, H. 1523, y.15b

[66] Eremya Çelebi Kömürciyan, **İstanbul Tarihi 17. Asırda İstanbul**, 1988, s. 12; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 493; Thevenot, fasıl 18, s. 43.

[67] Abdurrahman Şeref'ten aktaran Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma,** s. 8.



Görsel 33 Birinci Avludaki Deavi Kasrı, 1586.[68]

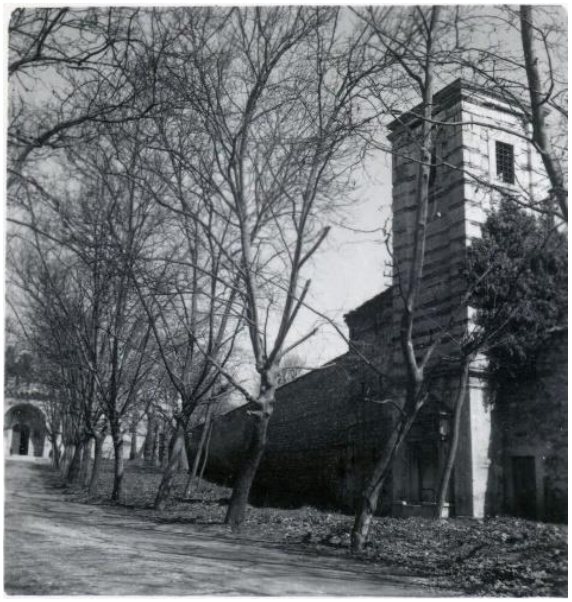
II. Mehmed döneminde, Sur-i Sultani'den önce, 1472 tarihinde inşa edilen Çinili Köşk, sarayın ilk yapılarındandır.[69] Saray köşklerinin ilk yapısı olan köşk, Türk mimarisinin en eski plan şemalarından olan dört eyvanlı düzenin bir orta sofa niteliğindeki merkezi kubbe etrafında konumlandırılmış olması, köşk yapısında ilk defa rastlanmaktadır[70] (Görsel 34). Çinili Köşk'ün girişinin karşısına 1891'de Arkeoloji Müzesi inşa edilmiştir. 20. yüzyılda yapılan eklemeler ile günümüzdeki halini almıştır.[71]



Görsel 34 Çinili Köşk'ün genel görünümü, (Yaman, 2019)

[68] Lewenklau, El yazması, Viyana, Österreichische Nationalbibliothek, no. 8615, dosya no 131v.
[69] Hülya Tuncay, **Çinili Köşk**, Yapı Kredi Bankası Kültür ve Sanat Hizmetleri Yayınları, İstanbul,1980, s. 3; Eyice, S. **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 8.
[70] Semra Ögel, "Geleneksel Türk Evi'ne bir kaynak olarak Topkapı Sarayı", **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık: 3**, İstanbul, 1988, s. 126-48.
[71]Eyice, S. **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 9

1900’lerin başlarında Birinci Avlu’nun toprak olan zemini dikkat çekmektedir. Zamanla kotun yükselmesiyle su terazisinin çeşmesinin zeminin altında kaldığı görülmektedir (Görsel 35-36). Babüsselam’a girmeden sağ taraftaki duvarın arkasında bulunan Dolap Ocağı, su yolları ile saraya getirilen suların basınçla dağıtılmasını sağlayan geniş çaplı bir kuyu biçimindeki tesistir.[72]



Görsel 35 Birinci avlu ve su terazisi, 1900’ler, (Ali Saim Ülgen Arşivi, Salt Araştırma)



Görsel 36 2019 yılında su terazisi, (Yaman, 2019)

[72]Eyice, S. **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 9.

1.2.2. İkinci Avlu (Divan Avlusu)

Babüsselam veya Orta Kapı olarak anılan sarayın ikinci kapısı Birinci Avlu'dan *Divan Meydanı* veya *Adalet Meydanı* olarak da anılan İkinci Avlu'ya geçişi sağlamaktadır[73] (Görsel 37-38). İç ve dış olmak üzere iki kapısı bulunan ve iki yanında kule bulunan bu kapıda, kulelerin altında kapıcılar için ayrılan odaların arasında paşalar, vezirler, defterdarlar, idam mahkumları veya borçluların "*kapı arası*"nda hapsedildiği ve yargılandığı bilinmektedir.[74]



Görsel 37 Birinci Avlu ve Babüsselam'ın genel görünümü, Albert Khan, A1148.



Görsel 38 1586'da Babüsselam, Lewenklau.[75]

[73]Eyice, S. **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 13.
[74] Abdurrahman Şeref'ten aktaran Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma,** s. 15.
[75] Lewenklau, El yazması, Viyana, Österreichische Nationalbibliothek, no. 8615, dosya no 132r2. http://www.bildarchivaustria.at/ Erişim Tarihi: 20.12.2019.

Ortakapı'nın İkinci Avlu tarafındaki saçak, 18. yüzyılda yapılmış sütunlara oturan tezyinatlı bir saçaktır. Demir olan dış kapı kanatlarının, 1524/25 yıllarında Mehmed Bin Gıyas isimli bir usta tarafında yapıldığı, sol kanat üzerindeki bir yazıdan anlaşılmaktadır. [76]



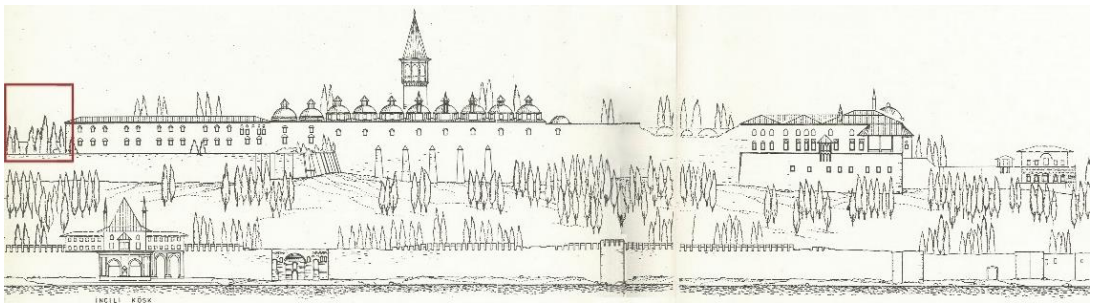
Görsel 39 Babüsselam'dan görülen İkinci Avlu ve Babüssaade, 1809.[77]



Görsel 40 Topkapı Sarayı'nın planında İkinci Avlunun gösterimi (Ekol Yapı İnş.).

[76]Eyice, S. **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 9
[77] www.collections.vam.ac.uk Erişim Tarihi: 25.08.2019.

Metin Sözen, Babüsselam'ı II. Mehmed'e atfederken kulelerinin I. Süleyman döneminde değiştirildiğini ileri sürmektedir.[78] Eldem ise 1500'lerdeki Topkapı Sarayı Marmara cephesi restitüsyonunda, İkinci Avlu'ya geçiş kapısı olan Babusselam'ın kulelerinin henüz yapılmadığını, 1524'te yapıldığını ifade etmektedir[79] (Görsel 41). Fakat Buondelmonti'nin 1481, Hartman Shedel'in 1490 ve Lorichs'in 1559 tarihli çizimlerinde Babüsselam'ın kulelerini görebilmekteyiz (Görsel 21, 42, 43).

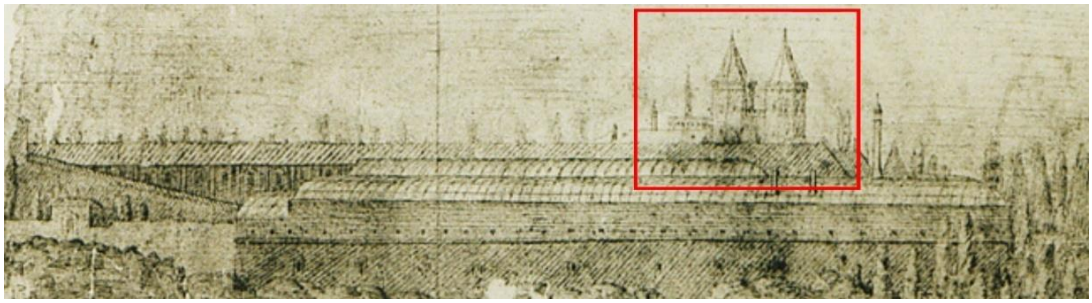


Görsel 41 Topkapı Sarayı'nın Marmara Cephesi 1500'lerin Restitüsyonunda Babüsselam'ın konumu, Eldem ve Akozan.



Görsel 42 Hartman Shedel'in 1490'da İstanbul'daki fırtınayı anlattığı ahşap baskı resminden Topkapı Sarayı ve Babüsselam kuleleri.[80]

[78] Metin Sözen, **Devletin Evi Saray**, 1990, s. 64.
[79] Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan; **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982, L.26, L.28.
[80] Sedat Bornovalı, "Hartman Schedel'in İstanbul Görünümleri", İstanbul, 2019, s.35.



Görsel 43 1559'da Lorichs'in çiziminde İkinci Avluya açılan Babüsselam'ın ikiz kuleleri.

Babusselam'dan girildiğinde avlunun güneydoğusuda bulunan üç kapı 1574 yılında çıkan bir yangın sonrası Mimar Sinan tarafından yeniden inşa edilen sarayın mutfakları (Matbah-ı Amire) [81], aşçılar koğuşu ve aşçılar mescidine açılmaktadır. Bu yapıların önünde bir namazgah görülmektedir. Kapıdan güneybatı tarafına dönüldüğünde cenazelerin çıkarıldığı "Meyit Kapısı" ardında kendi içinde küçük bir avlu görülmektedir. Bu avluda Has Ahırlar ve Beşirağa'nın yaptırdığı mescid ve hamam bulunmaktadır (Görsel 44).



Görsel 44 İkinci Avlu'daki Has Ahırlar (karşıda), Beşirağa Camii (solda) ve Zülüflü Baltacılar Koğuşu (sağda), (Caner Cangül Arşivi, 2009)

İkinci Avlunun batısında bulunan 15. yüzyılda kurulmuş, görevleri Üçüncü Avlu ve Harem'e odun taşımak, Has Oda'yı temizlemek ve Divanhane'de hizmet etmek[82] ve ordunun yolunu açmak[83] olan Zülüflü Baltacıların Koğuşu, bahçe kotunun altında bulunduğu için koğuş diğer mekanlara göre az ışık almaktadır. 1586 tarihli

[81]Eyice, S. **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 10
[82] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.105.
[83]Abdurrahman Şeref'ten aktaran Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma,** s. 18; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 415-18.

kitabesinde genişletilmesi gerektiği yazılıdır. Haremin İkinci Avluda Kubbealtı ile Zülüflü Baltacılar Koğuşu arasında bulunan 1666/67 tarihli kitabesi olan bir kapısı bulunmaktadır.[84]

Kubbealtı'nda her biri kubbe ile örtülü üç salon bulunmakta ve dışında geniş bir saçak uzanmaktadır. Bu mekanların ilki Divan-ı Hümayun, diğer kubbeli mekanlar ise Divan-ı Hümayun kalemi ve sadrazam dairesine aitti.[85] Sultanlar Divana katılmak istediğinde, Kubbealtı'nda bulunan yaldızlı kafesin ardından takip eder, gerektiğinde dahil olur, iletilenlerin doğruluğunu kontrol ederlerdi.[86] Bu sayede divandakiler gözetim altında olma düşüncesiyle hareket etmekteydi ve Sultanın her an divanda bulunması gerekmiyordu. Fatih döneminden başlayarak divan toplantılarının yapıldığı günler olan Cumartesi, Pazar, Pazartesi ve Salıları, çoğu zaman sarayda 20 bin kişi toplanır ve yemek yerlerdi.[87] 1586'da Lewenklau'nun Kubbealtı çizimlerinde, Padişahın divan toplantılarını takip ettiği kafesli pencere görülmektedir ve kubbeden sarkan adaleti temsil eden terazi dikkat çekmektedir (Görsel 45).



Görsel 45 1586'da Kubbealtı ve terazi detayı, Lewenklau.[88]

1586'da çizilen diğer "Meclis Salonu" betimlemeleri de dikkat çekicidir; toplantı yapılan mekâna merdivenle çıkıldığı görülmektedir. Bu yapının II. Mehmed döneminde yapılan[89] günümüzde bulunmayan Eski Divanhane olabileceğini

[84] Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 26.
[85] Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 26.
[86] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.44; Solakzade, s. 268-69.
[87] Giovan Maria Angiolello, **Fatih'in İçoğlanı Anlatıyor, Fatih Sultan Mehmet**, Edt. Pınar Gökpınar ve Erhan Afyoncu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 140.
[88] Lewenklau, El yazması,Viyana,Österreichische Nationalbibliothek, no.8615,dosya no.134v2, 134v3
[89] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.88.

düşündürmektedir (Görsel 46). Nitekim Hünername minyatüründe ve Zacharias Wehme'nin çiziminde Eski Divanhane'deki basamaklar görülmektedir (Görsel 47-48). Ayrıca 16. yüzyılın sonlarında yazan Selanikî, Eski Divanhane yapısının o dönemde bulunduğunu söylemektedir.[90]

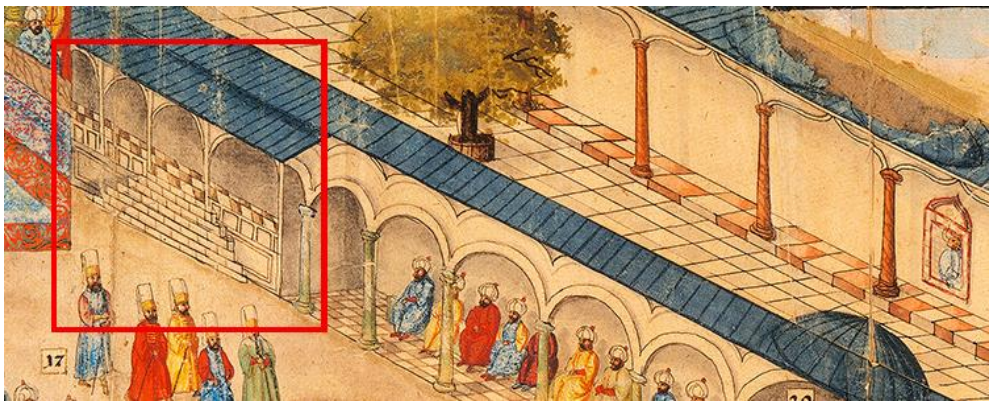


Görsel 46 Lewenklau'nun "*Meclis Salonu*" çizimi, 1586.



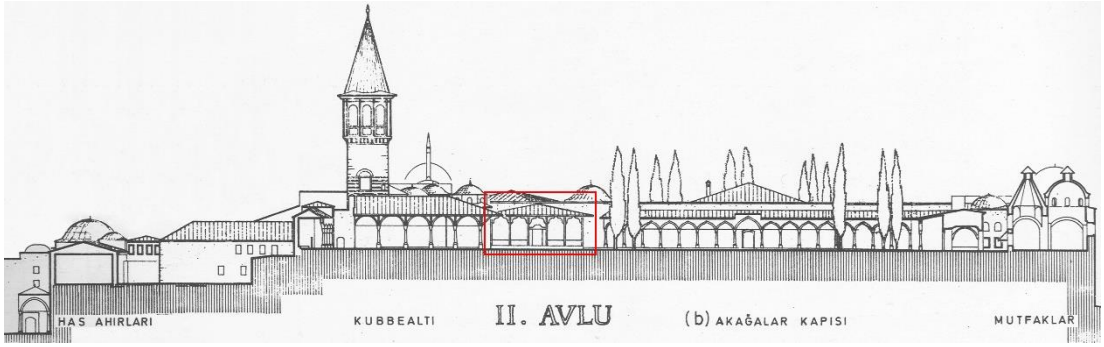
Görsel 47 Hünername'den Eski Divanhane detayı, 1584.

[90] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 113.



Görsel 48 1575 yılında yapılan aslından 1581-82 yıllarında Zacharias Wehme tarafından kopya edilen versiyonundan Eski Divanhane detayı, Deutsche, Fotothek.

Babüssaade'nin Kubbealtı tarafındaki günümüzde bulunmayan Eski Divanhane, Eldem'in İkinci Avlu'nun 18. yüzyıl restitüsyonunda da görülmektedir (Görsel 49).



Görsel 49 18. yüzyılda İkinci Avlu ve Eski Divanhane'nin gösterimi, 1982, Eldem.

Eldem'e göre Abdülaziz (1861- 1876) tarafından, Eyice ve Özlü'ye göre ise Abdülmecid (1839-61) tarafından Sarkis Balyan'a yaptırıldığı düşünülen Adalet Kulesi günümüzdeki haliyle ampir üsluptadır.[91] 19. yüzyıl fotoğraflarında eski halinin taştan bir alt yapı üzerinde yükselen ahşap bir köşk olduğu görülmektedir (Görsel 50).

[91] Elif Sağdıç, **Topkapı Sarayı'nın İkinci Avlusunun Dönüşümü ve Kayıp Mekanları**, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2008, s. 110; Eyice, S. **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 16.



Görsel 50 Onarım geçirmeden önce Adalet Kulesi, 1860'lar, Adolphe Saum.[92]



Görsel 51 Günümüzde İkinci Avludaki Kubbealtı, (Yaman, 2019)

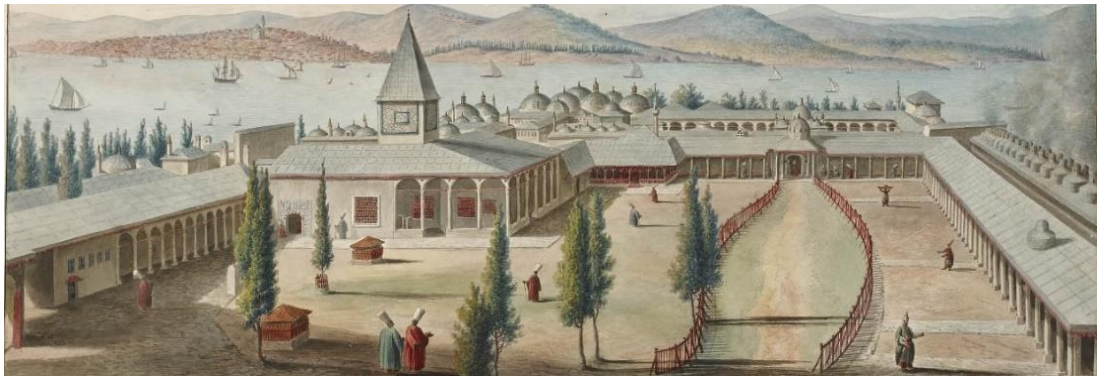
Avlunun kuzeybatı köşesinde yer alan Dış Hazine binası Fatih Sultan Mehmed tarafından inşa edilmiş, Kanuni Sultan Süleyman döneminde yıktırılarak Divanhane ve Adalet Kulesi ile 1526-28 arasında yeniden yaptırılmıştır.[93] Sadrazamın idare ve mesuliyetinde, devletin gelirlerinin toplandığı bu mekân, *Hazine-i Amire, Divan-ı Humayun Hazinesi, Maliye Hazinesi, Hazine-i Birun* veya *Dış Hazine* isimleriyle

[92] Online erişim:www.getty.edu/art/collection, Erişim tarihi: 09.11.2019
[93] Hasan Fırat Diker, **Topkapı Sarayı Müzesi'nde Güncellenmiş Bir Sergi Mekânı 2**; Yapı Dergisi, Sayı: 409, Aralık, 2015, s. 72-77.

bilinmektedir.[94] Günümüzde Topkapı Sarayı silah koleksiyonun sergilendiği yapı, 2011 yılında yeniden düzenlenerek ziyarete açılmıştır.[95]

16. yüzyılın sonlarındaki Topkapı Sarayı'nı betimleyen Halkondil Tarihinde, İkinci Avlunun etrafında güneş ve yağmurdan korunmaya yarayan mermer sütunlara dayanan galerilerden (revak), avlunun ortasındaki çeşitli ağaçların gölgelendirdiği bir çeşmeden ve İkinci Avlunun etrafı yüksek duvarlarla çevrili olmasına rağmen galerilere ve divan salonunun bulunduğu kapıya kadar hiçbir yapı olmamasından, sağ taraftaki matbahlardan (mutfak) bahsetmektedir.[96]

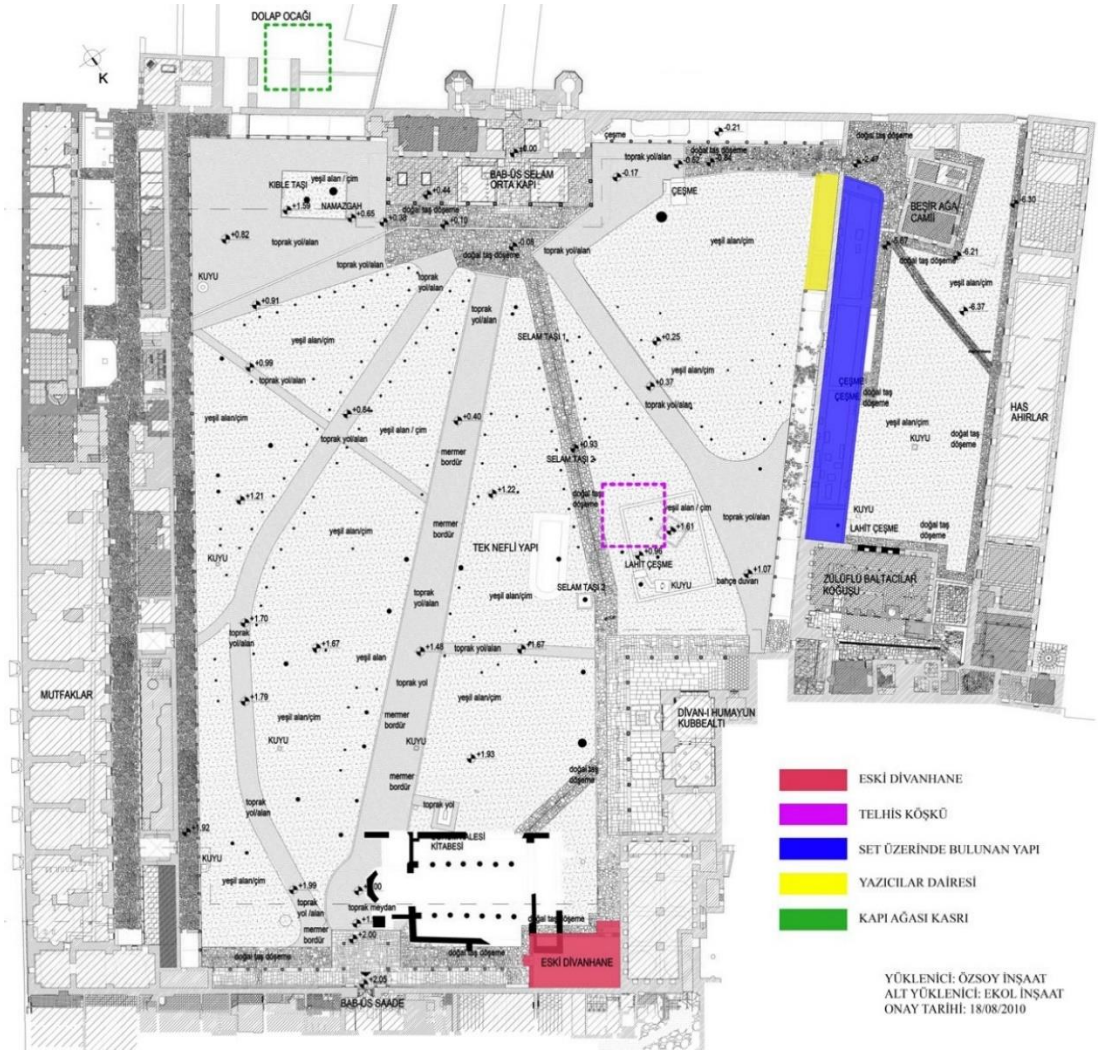
İkinci Avludan Üçüncü Avlu'ya geçişi sağlayan Babüssaade önündeki revaklı "*taht yeri*", Seçkin'e göre II. Avlu'da padişaha tahsis edilmiş tek mekândır.[97]



Görsel 52 18. Yüzyıl sonlarında Luigi Mayer'in ikinci avlu tasviri.[98]

[94] Ülkü Altındağ, Nedret Bayraktar, "Topkapı Sarayı Müzesi Komisyonu Çalışmaları II", **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık: 3**, İstanbul, 1988, s. 23-53.
[95] Hasan Fırat Diker, **Topkapı Sarayı Müzesi'nde Güncellenmiş Bir Sergi Mekânı 2**; Yapı Dergisi, Sayı: 409, Aralık, 2015, s. 76.
[96] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 12-14.
[97] Nadide Seçkin, **Topkapı Sarayının Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma** (1453-1755), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara,1998, s.31.
[98] Londra Fine Art Society Arşivindeki resim için Erişim: https://www.wikiwand.com/tr/Luigi_Mayer Erişim Tarihi: 19.06.2019.

İkinci Avlu'daki Osmanlı Dönemi'ndeki kayıp mekanlar Sağdıç tarafından Eski Divanhane, Telhis Köşkü, set üzerinde bulunan bir yapı, Yazıcılar Dairesi, Kapı Ağası Kasrı olarak tespit edilmiştir[99] (Görsel 53).

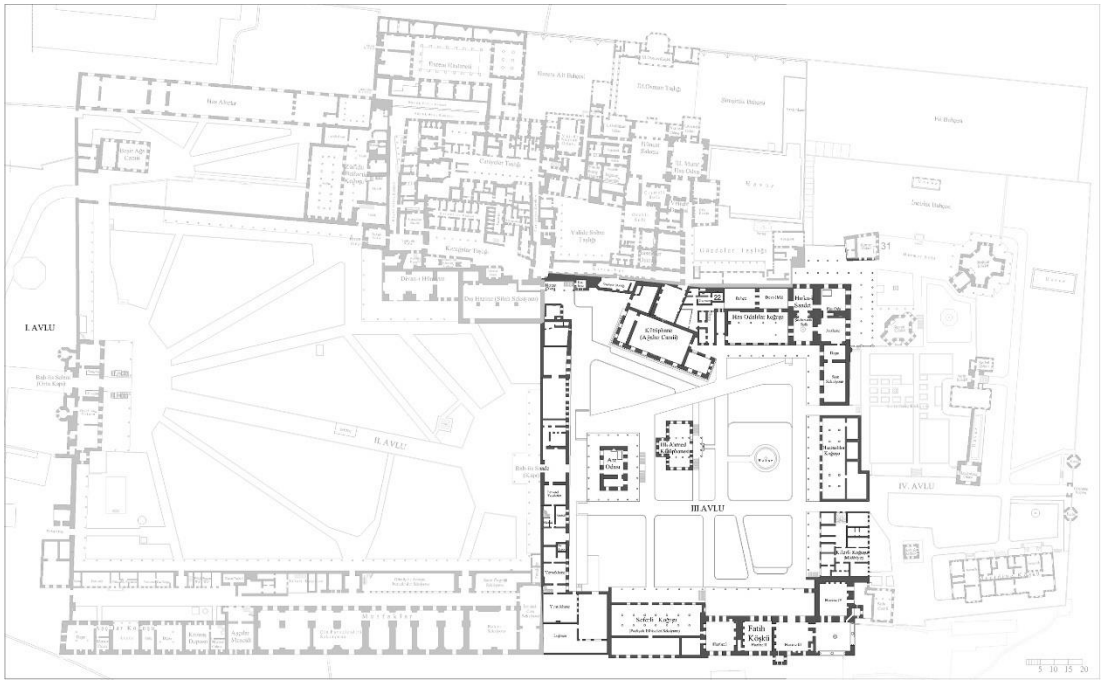


Görsel 53 İkinci Avlu'daki Osmanlı Dönemi kayıp mekanlarının gösterimi, (Sağdıç, 2008)[100]

[99] Elif Sağdıç, **Topkapı Sarayı'nın İkinci Avlusunun Dönüşümü ve Kayıp Mekanları**, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2008, Ek 6.
[100] Elif Sağdıç, **Topkapı Sarayı'nın İkinci Avlusunun Dönüşümü ve Kayıp Mekanları**, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2008, Ek 6.

1.2.3. Üçüncü Avlu (Enderun Avlusu)

Topkapı Sarayı'nın Üçüncü kapısı olan Babussaade ile girişin sağlandığı Üçüncü Avlu, hadım olan akağalar tarafından sıkı bir şekilde gözetilen ve özel hocalar tarafından eğitilen, ileride yüksek rütbelere gelecek olan devşirilen içoğlanların ve onlarla birlikte Sultanın da yaşadığı enderun okulundan oluştuğu için Enderun Avlusu olarak da anılmaktaydı.



Görsel 54 Topkapı Sarayı'nın planında Üçüncü Avlu'nun gösterimi (Ekol Yapı İnş.).



Görsel 55 Topkapı Sarayı'nın genel görünümü, G. Berggren, 1870. [101]

[101] Online erişim:www.getty.edu/art/collection, Erişim tarihi: 09.11.2019



Görsel 56 20. yüzyılın ikinci yarısında Üçüncü Avlu'nun genel görünümü, 20. yüzyıl, Ali Saim Ülgen, Salt Araştırma.

Günümüzde Üçüncü Avlu'da; padişahın kullandığı mekanlar olan Arz Odası, Fatih Köşkü (Enderun Hazinesi), Has Oda (Hırka-i Saadet Dairesi), Ağalar Camii ve Hamam kalıntılarının yanı sıra Enderun'un içoğlanları ve hizmetlilerinin kullandığı Seferli Koğuşu, Kilerli Koğuşu, Hazine Koğuşu, Has Oda Koğuşu, Akağalar Koğuşu, Enderun Mektebi, III. Ahmed Kütüphanesi ve Kuşhane bulunmaktadır.

Devletin gayrimüslim halkından devşirilen fiziksel özellikleri ve yetenekleri bakımından en iyilerinden seçilmiş içoğlanları, Enderun'da odadan odaya geçerek yükseliyorlardı. Saray, içoğlanlarına gelecek vadettiği için onların hem okulu hem ailesiydi, bu yüzden Sultana içten bağlılardı.

Necipoğlu'nun aktardığına göre 15. yüzyılda Kıvamî Üçüncü Avlu'yu şöyle betimliyor: *"Âlî kubbeler içinde 'aca'ib ve garâ'ib mermer direkler yemîninden ve yesârından nice yerlerden kapular'ı olan bir 'ulu vasî' harem nice yirlerden mahbûb revzenelere sahnında bir 'âlî havz' etrafından âb-ı hayat gibi sular revân olup akar şöyle ki içine kadem basan hemen cennete girdüm sanur".*[102]

Sultanların da yaşam alanı olan sarayın tabii olduğu teşkilata Enderun teşkilatı denirdi ve kendilerinden önce yürürlüğe konmuş olan bu teşkilat ve kanunlara uymaları beklenirdi. 15. yüzyılın yarısından 18. yüzyıl başlarına kadar

[102] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.129.

Osmanlı Devleti'nin idaresi ve merkez ordunun yönetimi bu İslami eğitim ve terbiye kültürüyle eğitilmiş olan içoğlanlarına verilmişti.[103]

Sultanlar 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra, II. Mehmed gibi Enderun Avlusu'ndaki Has Oda'da değil, I. Süleyman döneminde genişletilen, sonraki Sultanlar tarafından ise tamamen değiştirilen Harem'de kalmayı tercih etmişlerdir. Bu değişiklik içoğlanların eğitiminin bozulmaya başladığı, oğlanların sayısının çok arttığı ve artık özenle seçilmediği yıllarda olmuştur.[104]

Her ne kadar içine kapalı bir mimaride görülse de Yeni Saray, özellikle Fatih Köşkü'nün panoramik manzaraları ve 3. avlunun ardından 4. avluyla birlikte doğayla kurduğu bağlantılar ile dış dünya ile ilişkisini kesmemektedir. Necipoğlu'na göre, Enderun Avlusu'nun genel tasarımı, dönemin İtalyan Rönesans saraylarında görülen modüler planlama ilkelerini yansıtmaktadır.[105]

Pamukciyan'ın aktardığına göre 17. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da bulunan Pietro della Valle, 20 Mart 1615 tarihli mektubunda, Üçüncü Avlu'ya girmenin zorluğu hakkında şunları yazmıştır: "*Üçüncü kapıdan giren kısımda ikamet eden ve padişahın hizmetinde bulunan adamlar, haricî dünyadan tecrid edilmiş bir hayat sürerler. Bundan dolayıdır ki bu avlunun hakiki vaziyeti ve orada yapılan işler hakkında pek az malûmat alınabilir."* [106] 17. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da bulunan İngiliz papazı Edmund Chishull Üçüncü Avlu'yu Enderun içoğlanlarının karanlık odalarından bahsetmektedir.[107]

Üçüncü Avlu'daki Has Oda'ya Yavuz Sultan Selim'in Kutsal Emanetleri getirmesiyle Has Oda'nın ismi değişmiş, Hırka-i Saadet Dairesi adını almıştır. Zamanla Has Oda işlevini yitirmiş ve saray yaşamının bir kısmı IV. Avluya taşınmıştır.[108]

---

[103] İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.287-8.
[104] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.131; Ali, Mevaid, s. 25-26.
[105] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.131.
[106] Eremya Çelebi Kömürciyan, **İstanbul Tarihi 17. Asırda İstanbul**, 1988, s. 149.
[107] Eremya Çelebi Kömürciyan, **İstanbul Tarihi 17. Asırda İstanbul**, 1988, s. 153-54.
[108] Hasan Fırat Diker, **Topkapı Sarayında Revan ve Bağdat Köşkleri**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2000, s. 11.

1.2.4. Dördüncü Avlu (Sofa-i Hümayun)

Sarayın birbirine açılan avlularının sonuncusu olan Dördüncü Avlu, diğer avlular gibi bitişik nizamda yapıların bir iç avluyu meydana getirmesinden ziyade, bahçe içerisine konumlandırılmış ayrı ayrı özel yapılardan oluştuğu görülmektedir.



Görsel 57 Topkapı Sarayı'nın planında Dördüncü Avlunun gösterimi (Ekol Yapı İnş)

Sofa-ı Humayun, Havuzlu Taşlık, Lale Bahçesi gibi isimlerle anılan Dördüncü Avluda, Sultan IV. Murad'ın seferlerinin anısına yaptırdığı Revan ve Bağdat Köşkü, cephesinde 15, 16 ve 17. yüzyıl çinileriyle bezeli Sünnet Odası, Saltanatın son yapılarından olan Mecidiye Köşkü bulunmaktadır.[109]

Sedat Hakkı Eldem, Hırka-ı Saadet Dairesi ile aynı çatı altında bulunan, yaygın olarak Sultan İbrahim döneminde yapıldığı kabul görülen Sünnet Odası'nın daha eski olduğunu ve Yavuz Sultan Selim'in yaptırmış olabileceğinden bahsetmektedir. Fatih Dönemi yapısı olan Hırka-i Şerif Dairesine eklenmiş olduğu duvar örgü ve gelişiminden anlaşıldığını ve günümüzdeki yapının üç farklı dönemin ürünü olduğunu belirtmektedir.[110] Fakat Kânûnî Sultan Süleyman tarafından 1527/28 tarihinde Has Oda civarına *yeni bir sofa* ve tonozlu su yolu inşa edilmiştir. Bu yeni

[109] Metin Sözen, **Devletin Evi Saray**, Sandoz Kültür Yayınları, Yayın no:12, İstanbul,1990, s.66.
[110] Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan, Topkapı Sarayı: **Bir Mimari Araştırma**.

odanın veya yeni köşkün yanına inşa edilen hamamda sonraki yüzyıllarda şehzadelerin sünneti yapıldığı için yapı *Sünnet Odası* olarak anılmaya başlamıştır. Yani Sünnet Odası Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1527/28'de yapıldığı öne sürülmektedir.[111] Duvarları İznik çinileri ile kaplı bu köşk, 1640/41'de Sultan İbrahim tarafından yeniden düzenlenmiştir[112] (Görsel 58-59).



Görsel 58 Has Oda, revakları, havuz ve Sünnet Odası, (Yaman, 2019)

Günümüze dikdörtgen planla ulaşan yapının girişi Has Oda'nın revaklarına açılmaktadır. Haliç'e bakan duvarının önünde bulunan seki etrafındaki pencerelerinin yan yüzeylerinde iki söve arasını dolduracak genişlikte ve pencere iç boşluğu yüksekliğinde mermerden, bitki motifle bezeli, küçük çeşmeler yerleştirilmiştir.



Görsel 59 Topkapı Sarayı Sünnet Odası, (Yaman, 2019)

[111] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.123; BOA. KK.7097, y. 58-59; BOA. MM. 17884, y. 52-53.
[112]Eyice, S. **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 34.

1633'de çıkan yangın sonrası, mekânda bulunan köşkler havuzlu sofa ile birlikte yeniden inşa edilmiştir.[113] Sultan IV. Murad, Revan ve Bağdat seferlerinin anısına 1635'de Revan Köşkü'nü, dört sene sonrasında 1639'de Bağdat Köşkü'nü inşa ettirmiştir.[114] Revan Köşkü IV. Murad'ın vefatından sonra köşk işlevi değişmiş, sultanın sarıklarının muhafaza edildiği, veziriazamın sultana telhis sunduğu yer olmuştur. Ramazan ayının on ikinci gününde sultanın nezaretinde, Has Odalılar Kutsal Emanetleri Hırka-i Saadet dairesinden getirip burada ziyarete açarlardı.[115] Hassa Mimarı Kasım Ağa'nın eseri olduğu düşünülen Bağdat Köşkü aynı dönemde yapılan Revan Köşkü gibi dört eyvanlı plana sahiptir.[116]



Görsel 60 Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü, (Yaman, 2019)

Ramazanlarda ve bayramlarda tebrik kabulü için kullanılan İftariye Köşkü[117], Sünnet Odası ile Bağdat Köşkü arasındaki sete üstüne 1640'ta Sultan I. İbrahim tarafından yaptırılmıştır. Kameriye şeklinde konsolların üzerine alttaki bahçelere, incirliğe hâkim bir noktaya konumlandırılmıştır.[118] Sultan Abdulmecid döneminde

[113] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.125; BOA. MM. 2097, y. 9-13; BO. MM 17884.
[114] Hasan Fırat Diker, **Topkapı Sarayında Revan ve Bağdat Köşkleri**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2000, s. 50.
[115] Hasan Fırat Diker, "**Revan Köşkü**", TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 29-30.
[116]Eyice, S. **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 35.
[117]Eyice, S. **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 34.
[118] Sedad Hakkı Eldem, **Köşkler ve Kasırlar,** Cilt I, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını, 1969, s. 329.

Marmara denizi tarafına 1858/59 yıllarında Sofa Camii yaptırılmıştır.[119] IV. Mehmed döneminde Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı Üçüncü Yeri Köşkü yerine Çadır Köşkü yaptırılmıştır. Günümüzde bu yapının temelleri üzerine inşa edilmiş olan Mecidiye Köşkü ise Sultan Abdulmecid tarafından yaptırılmıştır.[120]

17. yüzyıl vezir-i azamlarından olan Kara Mustafa Paşa'nın ismiyle anılan ahşap bir köşk bulunmaktadır. Sütunlar üzerine konumlandırılmış köşkün yüksek pencereleriyle aydınlık bir mekan olması sağlanmıştır. Rokoko süslemeli 18. yüzyıl yapısı olan köşkün 1704/05 tarihli onarım kitabesinde adı Sofa Köşkü olarak geçmektedir. [121]



Görsel 61 Kara Mustafa Paşa Köşkü, (Yaman, 2019)

1.2.5. Harem

Fatih Sultan Mehmed döneminde Sultanın Haremi, Beyazıt'taki Eski Sarayda bulunuyordu.[122] Harem, muhtemelen Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1541 yılında Eski Saray'da çıkan büyük yangın sonrası oluşan hasar sebebiyle Topkapı

[119]Eyice, S. **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 29.
[120] Wolfgang Müller-Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, 2016, s. 504.
[121] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.252.
[122] Giovan Maria Angiolello, **Fatih'in İçoğlanı Anlatıyor, Fatih Sultan Mehmet**, Edt. Pınar Gökpınar ve Erhan Afyoncu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 132-33.

Sarayı'na taşınmıştır.[123] 17. yüzyılda Evliya Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman'dan önce Topkapı Sarayı'nda Harem olmadığını onun döneminde yapıldığını aktarmaktadır.[124] Topkapı Sarayı'nda her zaman bir Harem'in olduğunu belirten Necipoğlu ise önceleri oldukça küçük olan Harem'i hünkar ailesinin değil, seçkin cariyelerilerin yaşadığı bir mekan olarak tanımlar.[125]

Topkapı Sarayı Harem Dairesi, zamanla ihtiyaçlar doğrultusunda organik bir biçimde genişletilmiş, her padişahın döneminde farklı eklemeler yapılmış, bu durum sarayın mimari ve işlevsel özelliklerini büyük ölçüde etkilemiştir.



Görsel 62 Topkapı Sarayı'nın planında Harem'in gösterimi (Ekol Yapı İnş.).

Haremde dünyanın farklı yerlerinden getirilen kızlar, eskiden beri orada kalanlar yeni gelenlere bildiklerini öğretmekle görevliydiler. Onlar için Harem, Üçüncü Avlu'daki Enderun gibi bir okuldu. Konuşmayı, okumayı, İslam dininin esaslarını öğrenip hangi alana eğilimi varsa o alanda özel dersler alıyorlardı.[126] Harem, padişahın aile hayatını içeren bir bölüm olduğu için resmi saray ile ana girişi

[123] Eremya Çelebi Kömürciyan, **İstanbul Tarihi 17. Asırda İstanbul**, 1988, s. 155.
[124] Belgin Tezcan Aksu, **Evliya Çelebi ve Topkapı Sarayı**, 2017, s. 340.
[125] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.210.
[126] Giovan Maria Angiolello, **Fatih'in İçoğlanı Anlatıyor, Fatih Sultan Mehmet**, Edt. Pınar Gökpınar ve Erhan Afyoncu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 132-33.

arasına Karaağalar, Hazinedar Ağaları, Musahipler, Dilsizler, Cüceler, Şehzadeler Mektebi, Darüssaade Ağaları'na ait odalar konumlandırılarak resmi saraydan ayrılmıştır.[127]

İkinci Avluda Kubbealtı ile Zülüflü Baltacılar Koğuşu kapısı arasındaki Harem'in *Araba Kapısı* üzerinde III. Murad'ın 1588 tarihli Harem'in inşaat faaliyetlerinin yazılı olduğu kitabesi bulunmaktadır.[128] Haremin Avlulara açılan diğer kapısı Üçüncü Avlu'nun Kuşhane Meydanına açılan Kuşhane Kapısıdır.[129]

Harem Dairesi'nin ilk yapıları, Üçüncü Avlu'ya bitişik konumdaki Altın Yol ve civarındaki yapılardan olan Şehzadegan Dairesi, Kuşhane Mutfağı, Hasekiler Dairesi'nin ocaklı iki odası, Altın Yol üzerindeki ocaklı odasıdır.[130]

Önceleri küçük bir alana yayılan Harem ilk olarak, III. Murad döneminde Mimar Sinan tarafından 1578-79 yılları arasında büyük değişim geçirmiştir.[131] Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra Sultanların Harem'de uyumayı tercih etmesi, III. Murad'ın Harem'de yeni bir Has Oda yaptırmasına sebep olmuştur. Necipoğlu, Sultan III. Murad'ın kendisi için yaptırdığı yatak odasının, başlangıçta Üçüncü Avlu'nun asma bahçesindeki bir kapıdan odanın kapısına kadar uzanan ve "L" biçimindeki mermer sütunlu revak ile Üçüncü Avlu'daki Has Oda'ya bağlandığını ifade etmektedir. Duvarları kubbe eteğine kadar İznik çinileri ile kaplı III. Murad Has Odası olarak bilinen bu oda, Harem'in 16. yüzyıl çinilerinin korunduğu tek mekan olarak belirtilmektedir[132] (Görsel 63).

---

[127]Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.23; Anhegger, 1986.
[128] İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.27.
[129] Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 26.
[130] Mualla Eyüboğlu Anhegger, **Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi**, Sandoz Kültür Yayınları, No:9, 1986, s. 23.
[131]Murat Kocaaslan, **IV. Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi İktidar, Sınırlar ve Mimari**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 178-83.
[132] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.194,217,221.



Görsel 63 Harem Dairesi'nin III. Murad Has Odası, (Yaman, 2019)

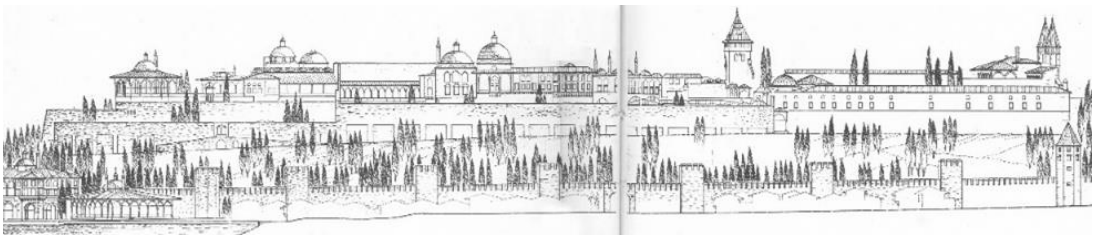
Harem'in Hünkâr Sofası'nın, III. Murad Odası ile Hünkâr Hamamı arasında kalan açıklığın kapalı bir mekâna dönüştürülerek oluşturulduğu görülmektedir. Eldem ve Akozan, taşıyıcı sistemden de yola çıkarak Hünkâr Sofası'nın, III. Murad odasından sonra 1580-85 arasında inşa edilmiş olabileceği ileri sürülmektedir.[133]



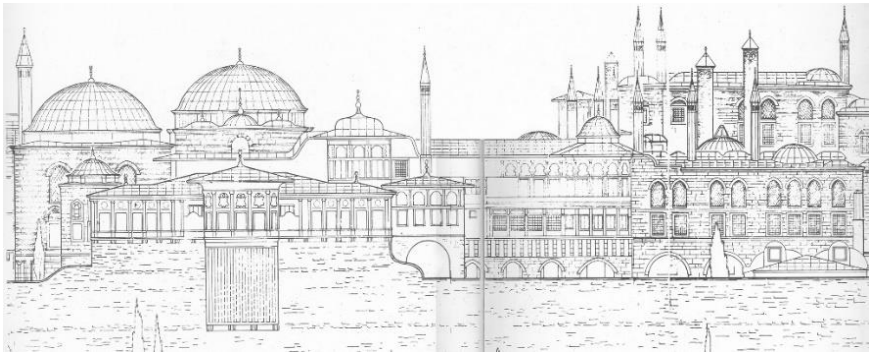
Görsel 64 Harem Dairesi'nin Hünkâr Sofası, (Yaman, 2019)

[133] Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan , Topkapı Sarayı: **Bir Mimari Araştırma**, L. 128.

Bundan sonraki dönemlerde de padişahlar kendi adlarıyla Harem'e has oda yaptırmaya devam etmişlerdir. Eldem, III. Osman Köşkü'nün dışarıya doğru uzanan cumbanın eklenmesiyle Harem'in mimari karakterinin kargir saray tarzından, ahşap konak ve ev mimarisine dönüştüğünü ifade etmektedir[134] (Görsel 65-66).



Görsel 65 17. yüzyılın ikinci yarısında Haliç cephesi, Eldem ve Akozan.



Görsel 66 18. yüzyılın ikinci yarısında Harem, Eldem ve Akozan.

IV. Mehmed döneminde Harem Dairesi iki büyük yangın geçirmiştir. 1662'de çıkan yangın sonucu Valide Sultan Odası büyük zarar görmüştür. Yangın sonrası haremde hasar gören yapılar dönemin Hassa Mimarı Kasım Ağa tarafından yeniden yapılmış olduğu düşünülmektedir. Harem, bu yangının verdiği hasarı atlatmadan, 1665'te büyük bir yangınla tekrar zarar görmüştür. Yangın, haremde büyük bir yıkıma yol açmış ve yeni bir onarım faaliyetinin başlamasına neden olmuştur. Günümüzde haremde Şadırvanlı Sofa'nın kapısı üzerinde yer alan kitabe bu dönemde başlatılan inşaat faaliyetini anlatır.[135] Necipoğlu, yangın sonrasında özgün düzenin kaybedilmeden haremin hızlı bir şekilde ahşap detayların yerine taş ve tuğla konarak

[134] Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan , Topkapı Sarayı: **Bir Mimari Araştırma**, L. 108.
[135] Murat Kocaaslan, **IV. Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi İktidar, Sınırlar ve Mimari**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 209-11.

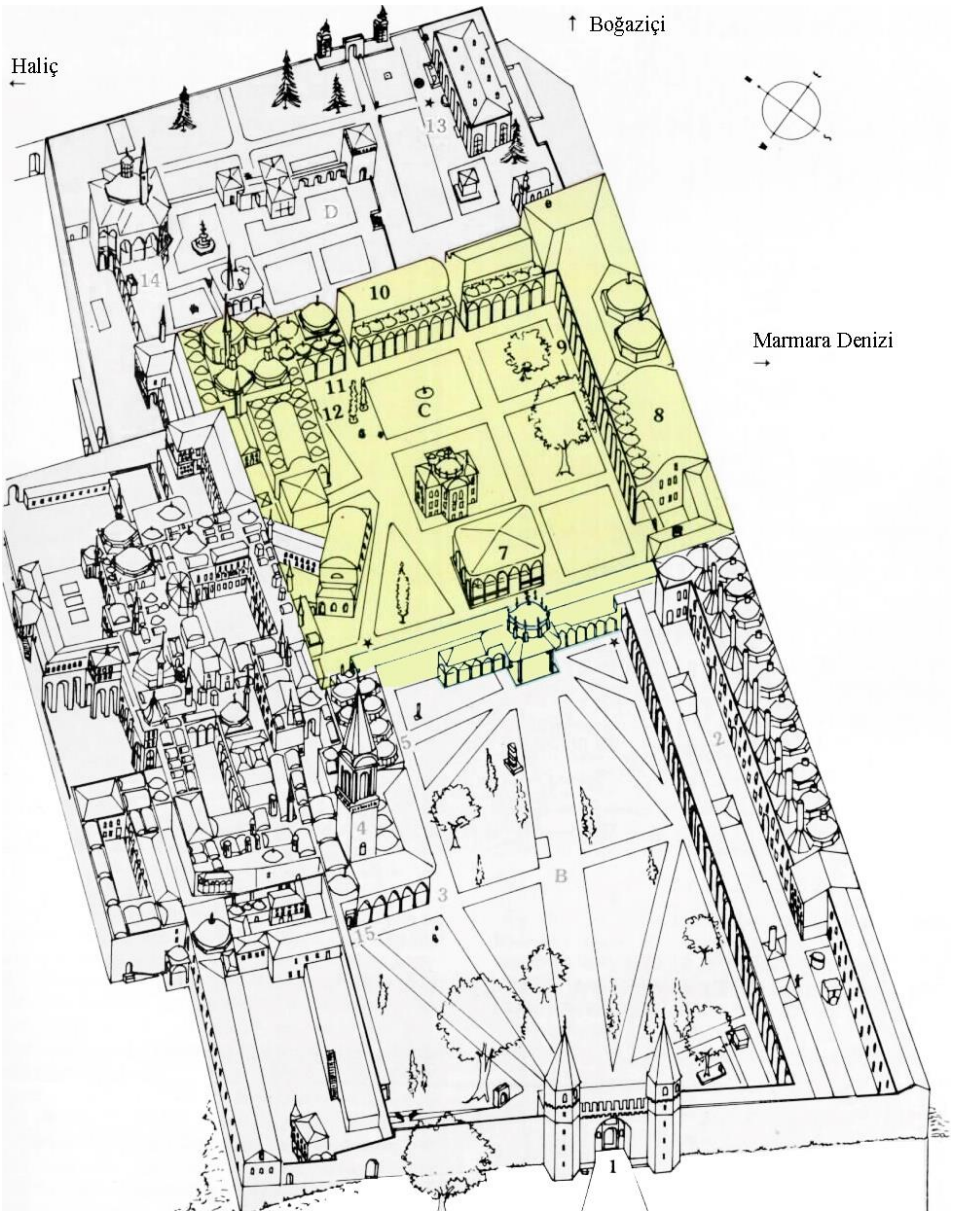
yeniden yaptırıldığını ve eski duvarların büyük bir bölümünün korunmuş olduğunu belirtir. [136]

Gurlitt, 20. yüzyılın başlarında Sarayı gezerken Sultan Abdulmecid'in kızlarının hala Harem'de kaldıklarını ve haremağasının nöbet tuttuğunu aktarmaktadır.[137] Topkapı Sarayı sınırları içerisinde, günümüzde yaklaşık 150 m. uzunluğunda ve 85 m. genişliğinde olan Harem'in dört tarafı duvarlarla çevrili olup sınırlarını kuzey tarafında fil bahçesi ve şimşirlikle dayanan duvarlar, kuzeydoğuda Enderun duvarları ve silahhane ile divan yeri, güneyde ise baltacılar koğuşu tarafında meşkhane ve büyük bini oluşturmaktadır.[138]

[136] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.231.
[137] Cornelius Gurlitt, **İstanbul'un Mimari Sanatı**, çev: Rezan Kızıltan, Ankara, 1999, s. 93.
[138] Mustafa Kocaaslan, **Topkapı Sarayı Harem'i: 1665 Yangını Sonrası Yenilme Projesi**, Belleten, Cilt:LXXVI-Sayı: 275, Ankara 2012, s. 45-75.

2. ÜÇÜNCÜ AVLU'NUN YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ

Sarayın yapım ve oluşum süreci 15. yüzyılda başlamış günümüze kadar devam etmiştir. Bu çalışmada, Üçüncü Avlu'nun Fetih öncesinden başlayıp Sarayın ilk yapıldığı dönem olan 15. yüzyıl, her Sultanın tahta çıkışından sonra yapılan onarım ve eklemeleriyle 16. yüzyıl, 1665 yangınıyla büyük değişim geçirdiği 17. yüzyıl, 18. yüzyıl, hanedanın saraydan ayrılmadan önceki 19. yüzyıl, ayrıldıktan sonraki 19. yüzyıl, Cumhuriyetten önceki 20. yüzyıl, sonraki 20. yüzyıl ve günümüze kadar 21. yüzyıldaki değişimi işlenmiştir.



Görsel 67 Topkapı Sarayı'nda Üçüncü Avlu'nun gösterimi, 20. yüzyıl, İlban Öz.

2.1. MEVCUT YAPILAR VE DÖNÜŞÜMLERİ

Topkapı Sarayı, Edirne Sarayı gibi asırlar boyunca sakinlerinin ihtiyaçları doğrultusunda yeni daireler eklenmiş, bunun sonucunda organik biçimde büyümüştür. Üçüncü Avlu'daki yapıların malzemelerinin ve kurgularının tekdüze olmayışını 1465'te Kritovoulos, sarayın Enderun Avlusu'nun tasarımı, dış bahçedeki kasırlardaki gibi "çeşitlilik ilkesine" dayanan bir estetik seçim içerdiğini belirtmektedir.[139]



Görsel 68 20. yüzyılın ilk yarısında Üçüncü Avlu'nun hava fotoğrafı, Tahsin Öz.

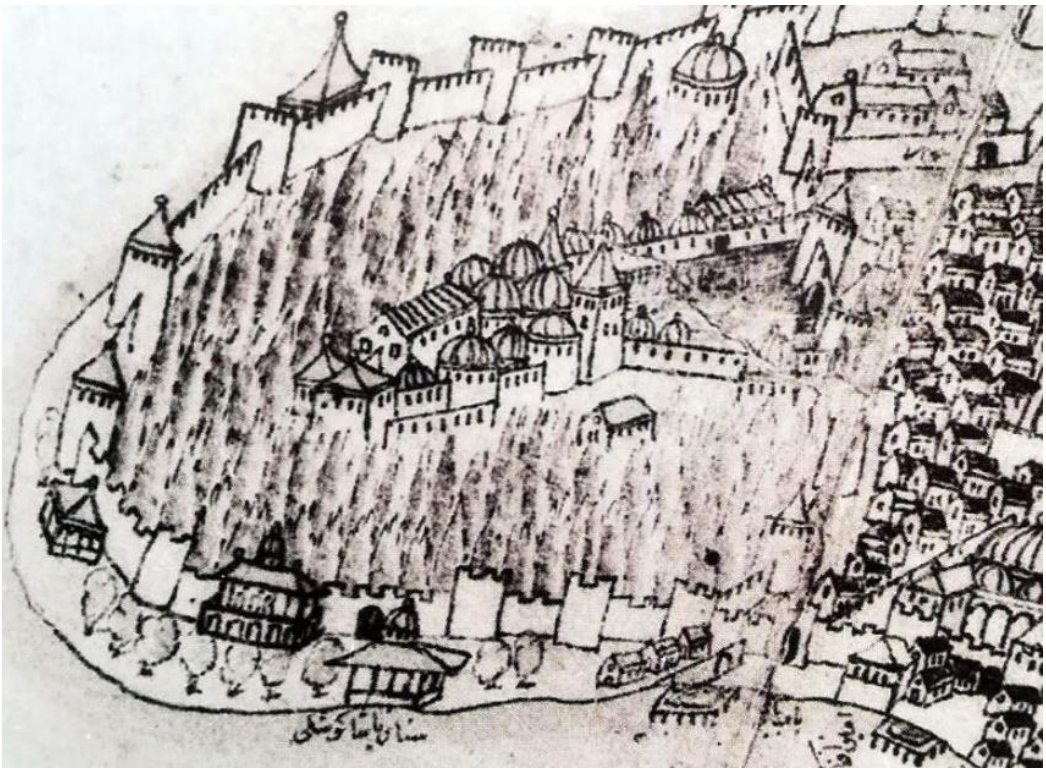
Necipoğlu'nun Angiolello'dan aktardığına göre, 15. yüzyıldaki betimlemesinden, Üçüncü Avlu'nun ana planı ve yapılarının çoğu II. Mehmed dönemi sonlarında tasarlandığı anlaşılmaktadır.[140] II. Bayezid döneminde (1481-1512) yapılan Buondelmonti haritasında görüldüğü üzere, Enderun Avlusu'nda bulunan, Bâbüssaâde'nin önünde Üçüncü Avlu'yu örtecek biçimde duran Arz Odası,

[139] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.132; Kritovoulos, s. 207.
[140] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.129.

karşı köşelerdeki İç Hazine ile Hamam kütlesi ve Has Oda, temel hatlarıyla 15. yüzyılın sonlarında bulunmaktadır (Görsel 69).



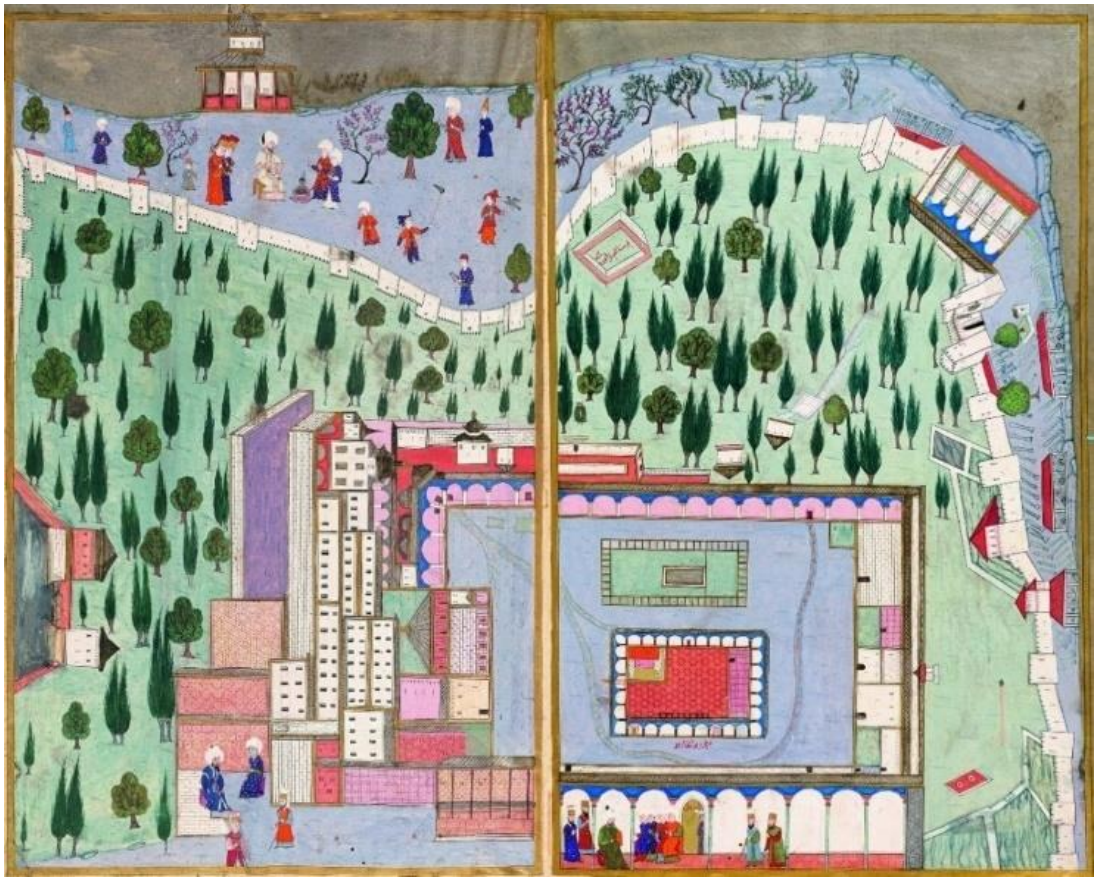
Görsel 69 Cristoforo Buondelmonti'nin Fetih sonrası 1481 yılı İstanbul haritasından Üçüncü Avlu detayı. [141]



Görsel 70 16. yüzyılın ilk yarısını gösteren Piri Reis'in İstanbul tasvirinden detay.[142]

[141] Liber Insularum Archipelagi; Universitäts-und Landesbibliothek, Düsseldorf, Ms. G 13, 2005, s. 54

Molla Tiflisi'nin 1584 tarihli Hunername'deki Üçüncü Avlu'yu betimleyen plan ve cephe olarak gerçeği yansıtan minyatürü, dönemin avlusu hakkında bilgi verdiği için oldukça önemlidir. Avlu ortasında bulunan Arz Odası ve Havuzlu Köşk'ün plan çizimi yapılmış, Babussaade ve geri kalan yapıları cephe görünümünde resmetmiştir (Görsel 71).



Görsel 71 Molla Tiflisi'nin 1584/85'te yaptığı Üçüncü Avlu'nun tasviri, Hünername[143]

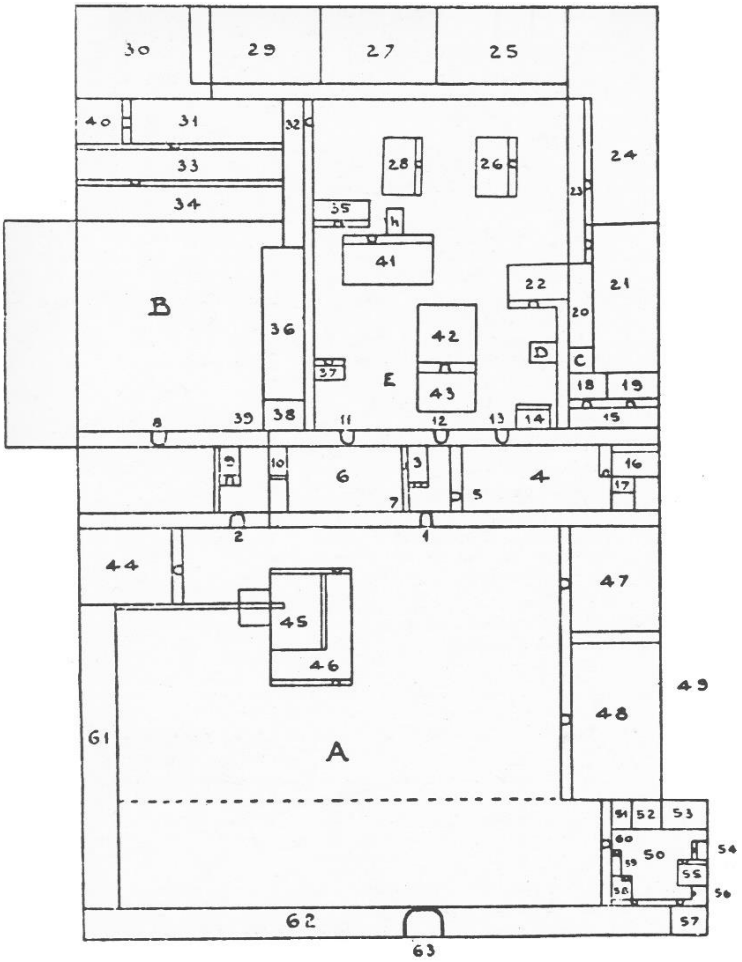
[142] Piri Reis'in 16. yüzyıl başlarında yaptığı tasvirin 17. yüzyıl kopyasıdır. TSMK, YB 3422.
[143] Hünername, TSM H. 1523, dosya no. 158b-159a.



Görsel 72 Velican'ın 16. yüzyılda yaptığı İstanbul tasvirinden Topkapı Sarayı (sol) ve Üçüncü Avlu (sağ) detayı.[144]

Üçüncü Avlu, 1665 ve 1856 yangınlarından sonra büyük değişiklik geçirmiştir.[145] 1665 yangınından öncesi için Bobovius'un yaptığı şematik plan bize avlunun dönüşümü hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Plan günümüzde mevcut olmayan yapıları ana hatlarıyla göstermektedir (Görsel 73). 17. yüzyılda yazan Tavernier, Üçüncü Avlu'nun İkinci Avluya göre düzensiz olduğunu, düzen kaygısı taşımadığından bahsetmektedir.[146] Bunun sebebi de çağdaşı Bobovius'un planında görülen, avlunun ortasında rastgele konumlandırılmış günümüzde olmayan ağaların dairelerinden dolayı olsa gerektir. 1856 yangınından sonra yapılan avlunun yenileme projesi için çizilen plan ise oldukça gerçekçi olup avludaki değişimler hakkında bilgi vermektedir.

[144] Hünername, TSM H. 1523, dosya no. 158b-159a.
[145] Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.18.
[146] Jean Baptiste Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014, s. 75.



Görsel 73 1665 yangını öncesinde Bobovius'un İkinci ve Üçüncü Avlu planı.[147]



Görsel 74 Luigi Mayer'in 1788'de yaptığı Topkapı Sarayı resminden detay.

[147] Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982, L. 63. (**Bobovius'un Plan Açıklaması**: C.Büyük Oda Mescidi, D.Dilsizler Odası, 3.Kapıağası odası, 4.Büyük Oda Koğuşu, 5.Kum Kapısı (Büyük Oda'nın arka kapısı), 6.Küçük Oda Koğuşu, 10.Hamam, 14.Saray Kethüdası odası, 15.Külhancıların talim yeri, 16-17.Belirtilmemiş, 18.Ağaların ziyafet odası, 19.Hamam Külhanı, 20.Seferli Koğuşu, 21.Hamam, 22.Meşkhane, 23.Hazine Dairesi'nin revağı, 24.Hazine Dairesi, 25.(ters) Hazine Koğuşu, 26.Hazine Kethüdası Dairesi, 27.Kiler Koğuşu (ters), 28.Kiler Kahyasının Odası, 29.Depo, 31.Has Oda Koğuşu, 32.Hasoda revağı, 33.Has Oda, 35.Silahdarağa Dairesi, 36.Ağalar Camii, 37.Çuhadarağanın Odası, 38.Kuşhane, 40.Hasoda'daki havuz, 41.Doğancılar Odası, h.Doğancıbaşı Odası, 42.Arz Odası, 43.Arz Odası önündeki bölme.



Görsel 75 19. yüzyılda Üçüncü Avlu Kesiti, Eldem ve Akozan.

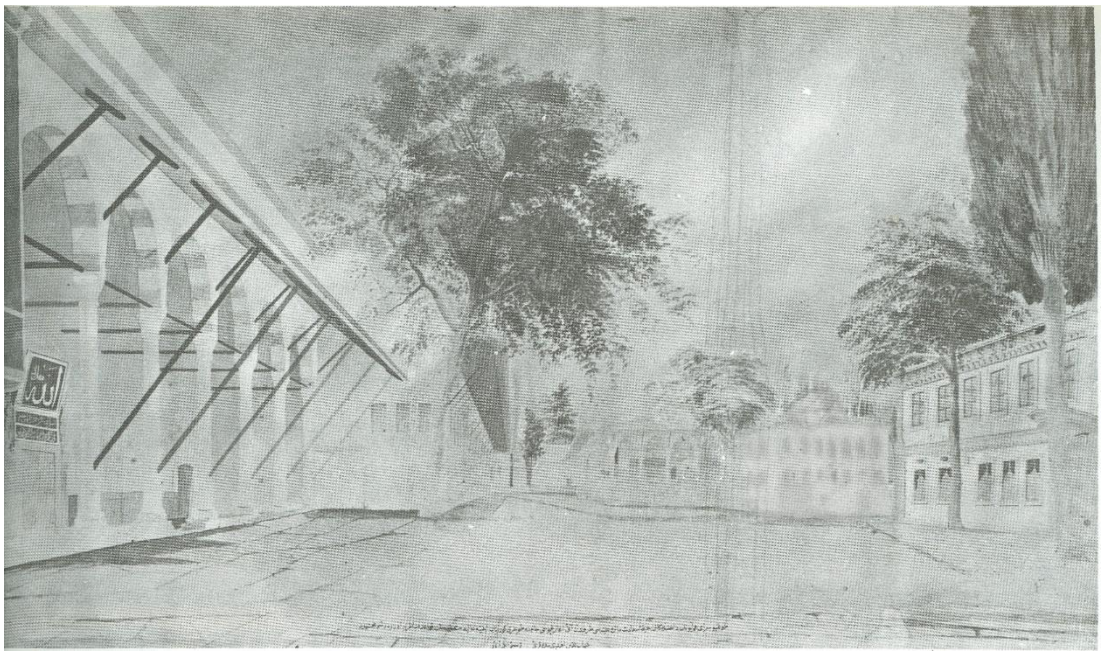
1830'larda William H. Bartlett tarafından Üçüncü Avlu'nun resmedildiği gravürde, avlu ortasında III. Ahmet Kütüphanesi arkasında Arz Odası görülmektedir. Resmin solunda görülen büyük olasılıkla Seferli Koğuşu olan yapının revaklarında günümüzde olmayan eliböğründeli saçaklar görülmektedir. Resmin sağında kalan yapı da yıkılıp yerine yenisi yapılmadan önceki son hali olan Kilerli-Hazine birimi olmalıdır ki onun da saçakları görülmektedir (Görsel 76).



Görsel 76 William H. Bartlett'in Üçüncü Avlu gravürü, 1830'lar, TSMK, YB 1965.

1840'da Üçüncü Avlu'nun resmedildiği suluboya resminde karşıda Arz Odası ile III. Ahmed Kütüphanesi görülmektedir. Resmin sağ tarafında Ağalar Camii çizilmemiş, onun yerine arkasındaki revaksız yapı olan Has Oda Koğuşu resmedilmiştir. Koğuşun saçağının günümüzden farklı olarak oval biçimde olduğu

görülmektedir. Soldaki binanın revaklarının önüne konan kitabedeki Allah lafzı da dikkat çekmektedir. Bartlett'in gravüründe sol taraftaki yapılarda görülen eliböğründeli saçak suluboya resminde de görülmektedir. Bu iki resimde de olması saçakların varlığını kuvvetlendirmektedir. Muhtemelen saçaklar 1856 yangınından sonra tamamen kaldırılmıştır. Suluboya resminin alttaki açıklamasında, Topkapı Sarayı Humayunu, Hırka-i Saadet Dairesi ve Ak Ağalar Kapısı yanındaki tuğradan bahsedilmektedir. Resimde günümüzdeki gibi koğuşların düz bir aksta olmadığı, 1665 yangını öncesinde çizilen Bobovius'un planıyla uyuştuğu görülmektedir (Görsel 77).



Görsel 77 1840'larda Üçüncü Avlu'nun suluboya resmi, Şehabettin Efendi, [148]

Eldem 1856 yangını sonrasında ahşap direkleri koğuşların muhtemelen yok olduğunu yok olduğunu belirtmektedir.[149] Fakat resimlerden görüldüğü üzere revakların ahşap direkli olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim III. Ahmet Kütüphanesinin sütunları da ahşap gibi ince çizilmiştir. Yalnızca 1856 yangını sonrasında revaklardaki saçakların zarar görmüş olduğunu belirtebiliriz.

[148] Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan; **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, Kültür ve Turizm; TSM resim galerisi No 17 / 709.
Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982, L.183.
[149] Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan; **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982, L:65-66.

2.1.1. Bâbüssaâde

Topkapı Sarayı'nın Divan Avlusu'ndan Enderun Avlusu olan Üçüncü Avlusu'na Bab-ı Saâdet (Bâbüssaâde) denilen sarayın üçüncü kapısından geçmek gerekmektedir. Resmî belgelerde ve Osmanlı döneminde Bab-ı Saâdet, saray dilinde *Yaldızlı Kapı, Taht Kapısı, Arzhane Kapısı, Arz Kapısı, Akağalar Kapısı, Harem Kapısı, Enderun Kapısı* olarak da geçen *"Bâbü's-saâde",* Saadet Kapısı anlamına gelmektedir.[150] Kapının bulunduğu alan Sarayburnu'nun en yüksek noktası olduğu nakledilmektedir.[151] Akağalar Kapısı denmesinin sebebi, kapının iki yanında uzanan mekanlar bu kapıyı bekleyen akağaların başı olan Kapu ağası ve emrindeki ağaların koğuşları bulunmasındandı.[152] Biri Üçüncü Avlu'ya diğeri İkinci Avlu'ya açılan bu iki kapı arasındaki dehlizin girişe göre sağ tarafta kalan iç içe odalar Kapu Ağası dairesi, solda Ocaklı Sekinin arkasında ise Akağalar Koğuşu yer almaktaydı.[153]

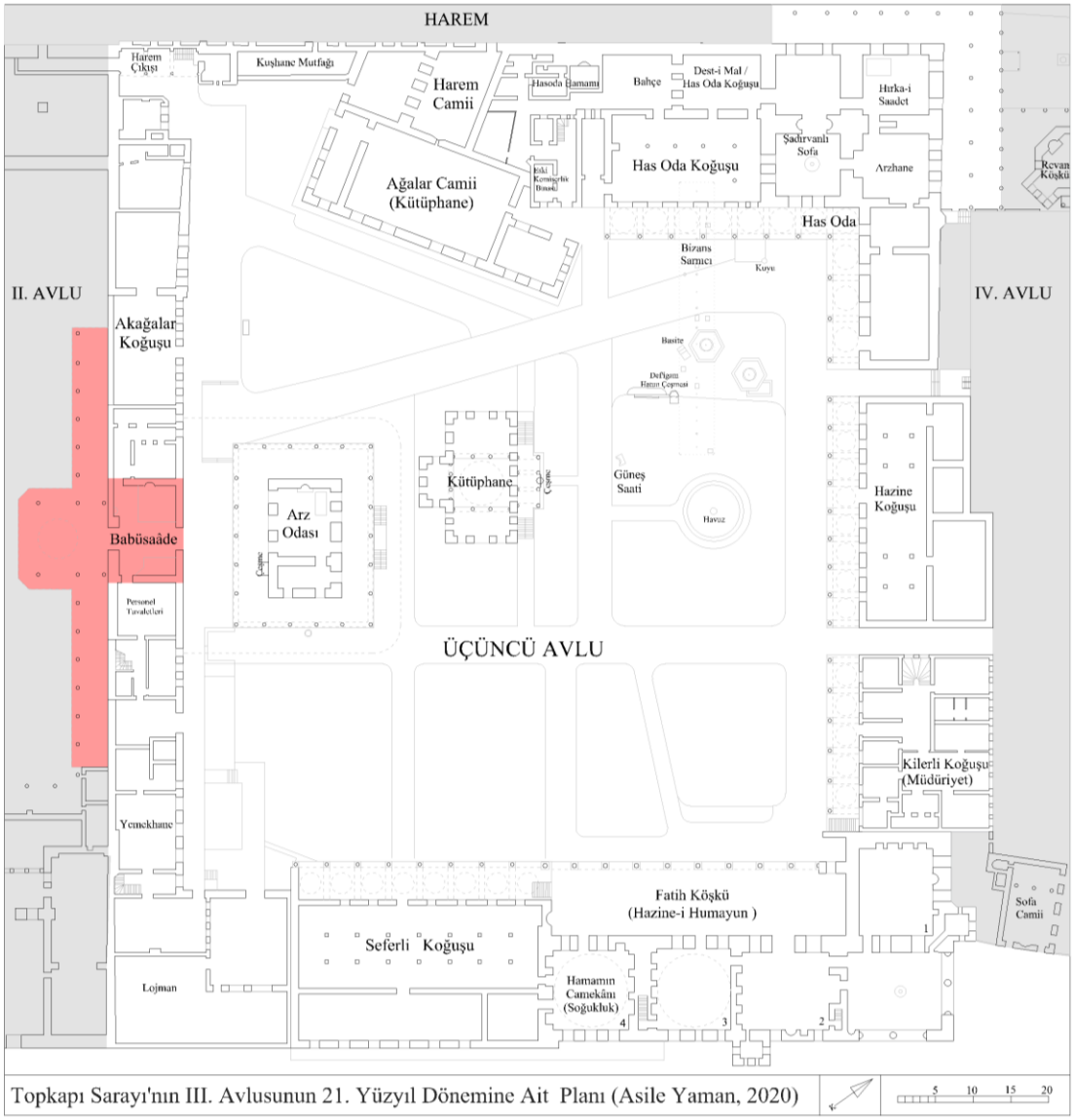
Angiolello, Babüssaade'nin iki yanında bulunan iki büyük Mastabo (ahşap sedir) bulunduğunu ve sağ taraftakine vezirler, kadıaskerler, defterdarlar, yeniçeri ağası ve Beylerbeyinin oturduğunu nakletmektedir.[154] Kapının ön kısmında mermer sütunlara dayanan revağın altında, cüluslar, ayak divanları ve bayramlarda sultan ile bayramlaşmak için sultanın tahtı kurulurdu. Buradaki bayram merasimi Sultan Abdülaziz dönemine (1861-76) kadar devam etmiştir. Savaş olduğu durumlarda Sancak-ı Şerif sadrazama teslim esnasında Babüssaade'nin önüne dikilirdi.[155]

Babüssaâde Sultanın hizmetinde bulunan saray erkanının ikametgahı ile taşra halkının ikametgahını ayıran bir kapı olduğu için çok iyi korunuyordu.[156] Fatih'in içoğlanı Angiolello, 15. yüzyılda iki kapıcıbaşı sorumluluğu altında 200'er kişi bulunduğunu söylemektedir.[157] Angiolello, Sarayın etrafı duvarlarla çevrili, üç büyük avlusu olduğunu ifade ederken Üçüncü Kapısının sağ ve solundaki iki büyük ahşap

---

[150] Necdet Sakaoğlu, **Sarayı-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, 2002, s.137.
[151] Aziz Ogan, "1937 yılında Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Topkapı Sarayı Hafriyatı", Belleten 4, 1940, s. 317-335.
[152] Eyice, S. Topkapı Sarayı, 1985, s. 16.
[153] Necdet Sakaoğlu, **Sarayı-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, 2002, s.138.
[154] Giovan Maria Angiolello, **Fatih'in İçoğlanı Anlatıyor, Fatih Sultan Mehmet**, Edt. Pınar Gökpınar ve Erhan Afyoncu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 139-40.
[155] İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.23.
[156] İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.
[157] Giovan Maria Angiolello, **Fatih'in İçoğlanı Anlatıyor, Fatih Sultan Mehmet**, Edt. Pınar Gökpınar ve Erhan Afyoncu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 139.

sedirden sağ taraftakinde vezirler, kadıasker, defterdarlar, yeniçeri ağası ve beylerbeyinin oturduğunu ve burada toplanıldığını ifade etmektedir. İçeri girildiğinde ise Sultanın oturduğu ve toplantı yaptığı (Arz Odası) meydana açılan kapı bulunduğunu belirtmektedir.[158]



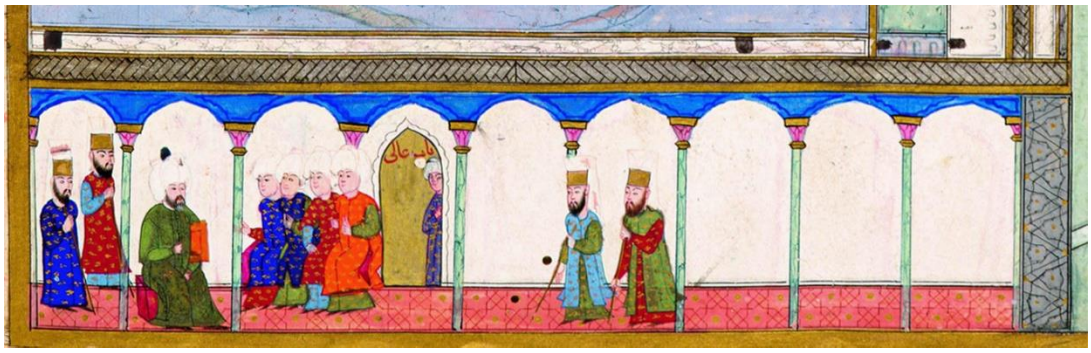
Görsel 78 Mevcut planda Babüssaade'nin gösterimi, (Yaman, 2020)

Bâbüssaâde, Arz Odası'na açılması ve İkinci Avlu tarafında yapılan törenler sebebiyle sarayın en önemli ve gösterişli kapısıdır. İki yanında revaklar bulunup

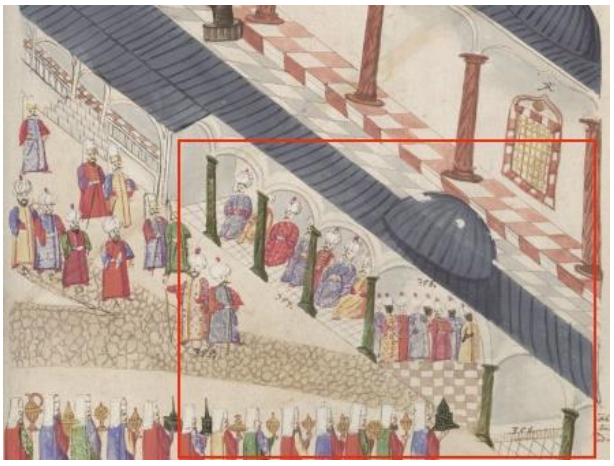
[158] Giovan Maria Angiolello, **Fatih'in İçoğlanı Anlatıyor, Fatih Sultan Mehmet**, Edt. Pınar Gökpınar ve Erhan Afyoncu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 139-40.

Üçüncü Avlu'ya geçişi sağlayan bu kapı, kurşun kaplı kubbesi ve Barok üsluplu süslemeleri bulunan geniş bir saçağa sahiptir.

Babüssaade'nin 16. yüzyılda sade bir görünüme sahip olduğu düşünülmektedir.[159] Nitekim 1584 tarihli Hünername minyatüründe ve Lewenklau'nun 1586 tarihli çiziminde görüldüğü üzere, revaklarının düz bir şekilde devam ettiği, geniş saçağının olmadığı görülmektedir. Babussaade, "Bab Ali" olarak isimlendirilmiş ve cephe görünümü çizilirken yeşil sütunlar vurgulanmıştır. Çatı örtüsünün kurşun olduğu görülmektedir. Sütun başlıkları baklava dilimli olarak resmedilmiştir. Fakat günümüzde mevcutta bulunan sütunların başlıklarında yoğun mukarnas detayları görülmektedir. Bu durum kapı revağının sonradan değişmiş olabileceğini akla getirmektedir. Fakat minyatürlerdeki bilgiler bunu belirtmek için yeterli değildir (Görsel 79-80).



Görsel 79 1584'te yapılan Hünernâme minyatüründen Babüssaade detayı.



Görsel 80 1586'da Babüssaade, Lewenklau.

[159] Ülkü Altındağ, Topkapı Sarayı Müzesi, **Sanat Dergisi**, Sayı:7, 1982, s.11.

Babüssaade, genel görünümünü 1774 yılında almıştır. 1856 yangınında özgün süslemelerini kaybetmiştir.[160] III. Selim'in (1789-1807) cülus töreninin anlatıldığı resimde Babüssade yeni haliyle görülmektedir. Kapının iki yanında günümüzde olmayan selsebil çeşmeler dikkat çekmektedir. Bu selsebillerin 19. yüzyılda II. Mahmud döneminde kaldırıldığı ve yerlerine altın yaldızlı çerçeveler içinde mermer taklidi boyamalar ve kapının iki tarafına Trompe I'oleil tekniğiyle sütunlu bir yapı içini gösteren perspektifli resimler yapıldığı aktarılmaktadır[161] (Görsel 81).



Görsel 81 Konstantin Kapıdağlı'nın, III.Selim'in Topkapı Sarayı'ndaki cülus törenini anlattığı yağlıboya tablosundan, Babüssaade detayı, 1789.

Bu kolonatlı resimler, Albert Khan'ın 1922 tarihli fotoğrafında Babüssaade duvarlarında görülürken günümüzde üzeri sıvanmış durumdadır. 1940'larda yapılan onarımda Tahsin Öz döneminde, Türk zevkine uygun olmadığı gerekçesiyle kaldırılmıştır. Bu sırada selsebiller sarayda bulunduğu halde yerlerine konulmamıştır[162] (Görsel 82). Saçağın İkinci Avlu tarafında iki yanında bulunan manzara resimleri ise 18. yüzyıldan günümüze kadar korunduğu görülmektedir.

[160] Eyice, S. Topkapı Sarayı, 1985, s. 16; Tezcan, Hülya Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1989, s. 401.
[161] Elif Sağdıç, **Topkapı Sarayı'nın İkinci Avlusunun Dönüşümü ve Kayıp Mekanları**, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2008, s. 143.
[162] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları** (1939-44), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1948, s.40; Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005, s.136.



Görsel 82 18. yüzyıla tarihlendirilen Babüssaade'nin iki tarafındaki selsebillerden biri, (Yaman, 2019)



Görsel 83 Babüssaade ve Kapıcıbaşı, Abdullah Freres, 1880.[163]

[163] TBMM Milli Saraylar, no. 11/ 1243.



Görsel 84 Son Sultan Vahdettin'in 1918'deki cülus töreni, Sebah ve Joaillier, (Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi, D-DAI-IST-7629)



Görsel 85 Babüssaade saçağının altında hadımlar ve 18. yüzyıl altın tören tahtı, 1922, Albert Khan Arşivi

Babüssaade'nin İkinci Avlu tarafındaki kapısının üzerinde II. Mahmud hattı ile Besmele-i Şerif içeren Neml Suresi 30. Ayet, altında talik yazı ile I. Abdulhamid'e (1774-89) ait 1774 tarihli tamir kitabeleri, altında da II. Mahmud'un tuğrası yer almaktadır. Kapının iki tarafında tuğra şeklindeki kitabeler bulunmaktadır (Görsel 86).



Görsel 86 Babüssaade, üstte Neml Suresi 30. Ayet, Besmele-i Şerif, altta I. Abdulhamid'e ait H. 1188 (M.1774) tarihli kitabeler, (Yaman, 2019)

Babüssaade'nin Arz Odasına bakan kapı kemerinin hemen üzerinde ve köşelerinde Abdulhamid'i öven dizeler, sağda ve solda Abdulhamid'in tuğrası bulunmaktadır[164] (Görsel 87). Üzerlerinde "Hikmetin başı Allah korkusudur." Hadis-i Şerifi yazılıdır.



Görsel 87 Babüssaâde'nin Arz Odası'na bakan kitabeleri, (Yaman, 2019)

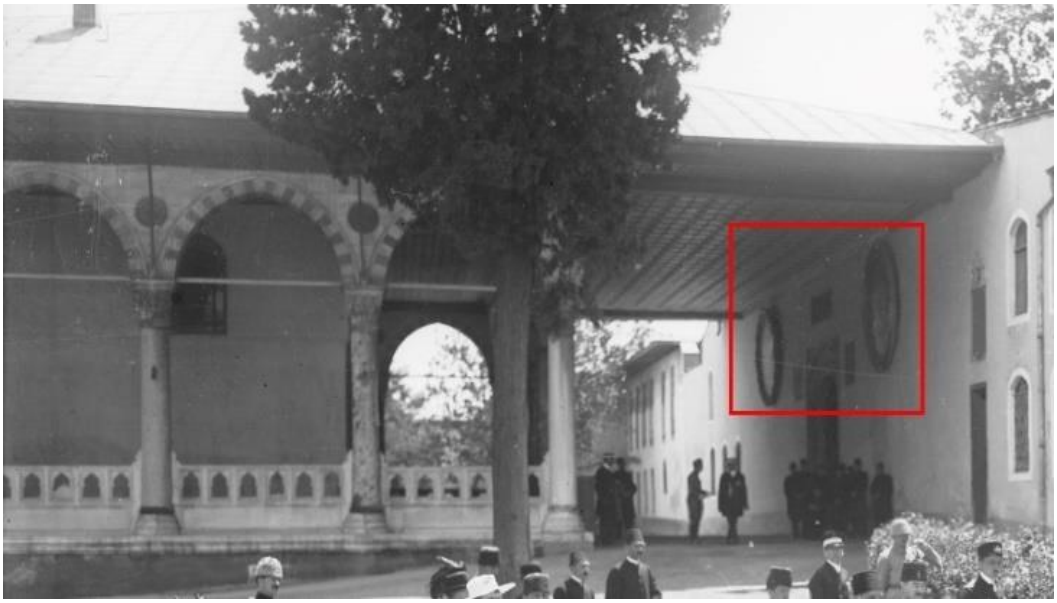
1880 öncesinde Babüssaade duvarlarının şeritler halinde boyandığı, 1886 yılında hala boyalı olduğu ve 1918 fotoğraflarında ise düz renge boyandığı tespit edilmiştir. Babüssaade'nin Arz Odası cephesinde kapının iki yanında 1880 yılı fotoğraflarında görülen Sultanların isim, doğum ve cülus tarihinin yazılı olduğu üç

[164] Necdet Sakaoğlu, **Sarayı-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, 2002, s.148.

yuvarlak levhalardan 1980'lerde de bahsedilmektedir.[165] Bu levhalar fotoğraflarda 1985 yılına kadar görülmektedir (Görsel 88-90).



Görsel 88 Babüssaade'nin Arz Odası cephesinde kapının iki yanına asılan Sultan isimlerinin yazılı olduğu levhalar, Abdullah Freres albümü, 1880 öncesi.



Görsel 89 Babüssaade'ye asılmış levhalar, 1918, Österreichische Nationalbibliothek.

[165] Ülkü Altındağ, Topkapı Sarayı Müzesi, **Sanat Dergisi**, Sayı:7, 1982, s.26; Hülya Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1989, s. 401.



Görsel 90 Babüssaade'ye asılmış hat levhaları, 1985.[166]



Görsel 91 Günümüzde Babüssaade'nin genel görünümü, (Yaman, 2019)

İkinci Avlu'dan girildiğinde iki kapı arasında, solda çeşme ve seki üzerinde bir ocak, sağda küçük bir seki bulunmaktadır. Bu geçitin tavanı 1940-44 yılları arasında yapılan onarımlarda, harap halde olan eyvan kubbesi ile iki kapı arasının tavanı saray depolarındaki örnek motiflerinden yararlanılarak onarıldığı aktarılmaktadır.[167]

[166] https://www.agefotostock.com/age/en/Stock-Images/Rights-Managed/DAE-11127136 Erişim tarihi: 22.05.2019.
[167] Ülkü Altındağ, Topkapı Sarayı Müzesi, **Sanat Dergisi**, Sayı:7, 1982, s.26; Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları** (1939-44), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1948, s.40.



Görsel 92 Babüssaade girişindeki kubbenin tavanı, (Yaman, 2019)



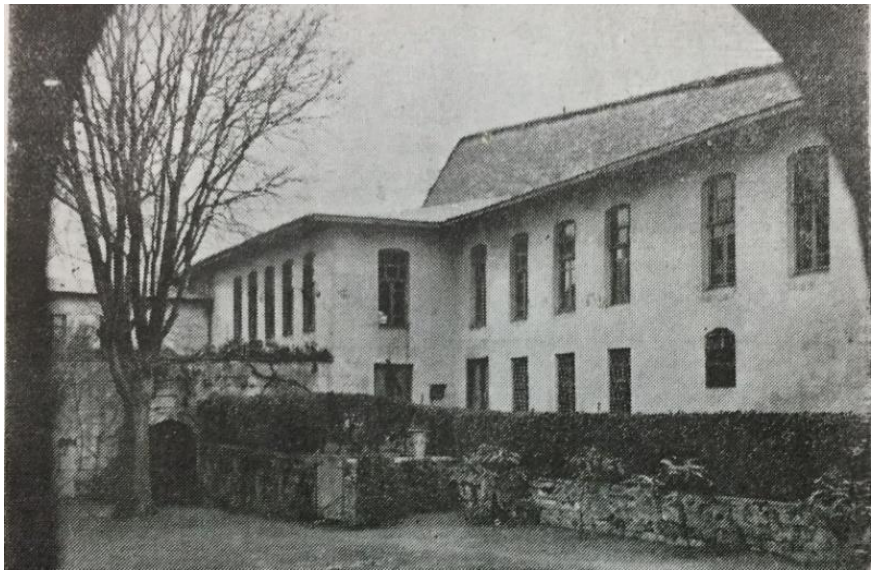
Görsel 93 Babüssaade'nin kapı arasında seki üzerinde ocak ve çeşme, (Yaman, 2019)



Görsel 94 20. yüzyılda örnek motiflerle yenilenen kapı arası tavanı, (Yaman, 2019)

2.1.2. Kapıağası Dairesi, Akağalar Koğuşu, Enderun Mektebi ve Hekimbaşı Dairesi

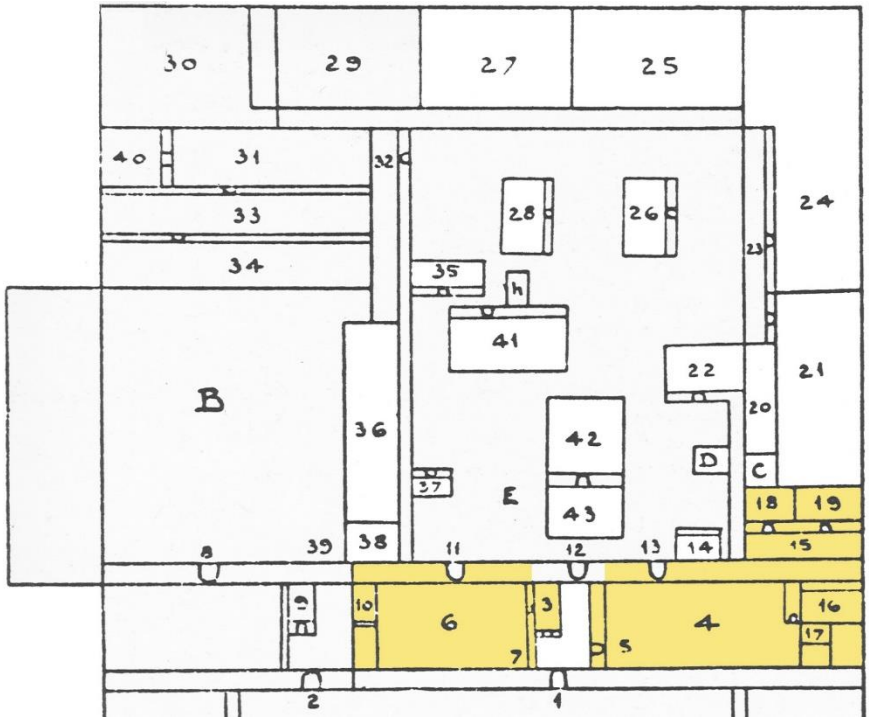
Topkapı Sarayı'nın üçüncü kapısı olan Babüssaade'nin iki yanında bulunan Büyük Oda ve Küçük Oda'nın 1675'te teşkilatları ile birlikte kaldırılması ile bu mekanların işlevi değişmiştir.[168] 1665 yangını öncesinde Bobovius'un çizdiği planında Babüssaade'nin iki tarafındaki bu mekanlar Büyük Oda ve Küçük Oda Koğuşları olarak tanımlanırken 1856 yangını sonrasında çizilen Üçüncü Avlu'nun yenileme projesinde Büyük Oda ve Küçük Oda tabiri kullanılmamış, Kapıağası Dairesi, Akağalar Koğuşu ve Enderun Mektebi ifadeleri yer almıştır.



Görsel 95 Kapıağası Dairesi, Enderun Mektebi ve Hekimbaşı Dairesi, 1953, Baykal.

[168]Ülkü Altındağ, Topkapı Sarayı Müzesi, Sanat Dergisi, Sayı:7, 1982, s. 32.

Yazılı kaynaklar 1856 yangını sonrasında çizilen planı desteklemektedir. Abdurrahman Şeref'ten, Babüssaâde'nin iki kapı arasında sağdaki dört-beş odalı mekânın Kapıağasına ait olduğu aktarılmaktadır.[169] Sakaoğlu da biri Üçüncü Avlu'ya diğeri İkinci Avluya açılan bu iki kapı arasındaki dehlizin girişe göre sağ tarafta kalan iç içe odalarda Kapıağası dairesinin yer aldığını ifade etmektedir.[170] Fakat 1665'teki yangından önce Bobovius'un çizdiği planda görüldüğü üzere, Kapıağası'nın odası, girişin solunda konumlandırılmış küçük bir mekan olduğu görülmektedir (Görsel 96, no:3). Dairenin 1856 yangını sonrasındaki planda, yer değiştirerek daha büyük bir alana konumlandırıldığı anlaşılmaktadır. Büyük Oda ve Küçük Oda'nın 17. yüzyılda kapatılmasıyla mekanlarının kullanımı değiştirilmiş olmalıdır.



Görsel 96 Bobovius'un planında Üçüncü Avlu'nun güneybatı kanadı, 1665 öncesi.

Üçüncü Avlu'nun güney köşesinde Babüssaade Ağası Dairesinin yan tarafında yer alan Enderun Mektebi Sultan Abdülmecid döneminde (1839-61) yaptırılmıştır. Eyice, Enderun Mektebi'nin yerinde eskiden Seferli Kahyalığı Dairesi

[169] İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.23.
[170] Necdet Sakaoğlu, **Sarayı-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, 2002, s.138.

ve Enderun Musiki Meşkhanesi bulunuyorken 1856 yangınından sonra harap hale geldiği için onların yerine Enderun Mektebi ve Eczane inşa edildiğini belirtmektedir.[171] Önceleri kargir bir yapı olduğu tahmin edilen bu yapı Saray müzeye çevrildikten sonra onarılarak bugünkü halini almıştır.[172] 1665 yangınından önce çizilen Bobovius'un planında külhancıların askeri talim yaptıkları yer olarak gösterilirken 1856 yangını sonrasındaki planlarda Enderun Mektebi olarak tanımlanmaktadır (Görsel 96, no:15).



Görsel 97 Günümüzde Kapıağası Dairesi, Enderun Mektebi ve Hekimbaşı Dairesi, (Yaman, 2019)

Tahsin Öz'e göre, kargir bir bina olan Enderun mektebi, Meşkhane ve Nakışhane kısımlarını da içeriyordu. Yerinde ahşap bir bina bulunuyorken 1940'larda onarımdan önce Has Oda Koğuşu'nda bulunan memurlara tahsis edilmiştir. 1942 yılındaki onarımlarda içi yenilenerek Saray memurlarına tahsis edilmiştir.[173] Üst katı yedi oda ve salon olacak şekilde, alt katı da diğer ihtiyaçlar için yaptırılmıştır. Bu odalar içinde büyük bir salon müzenin toplantı yeri ve öğrencilerin

[171] Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, s. 17; Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi**, İstanbul, 1933, s. 68.
[172]Ülkü Altındağ, Topkapı Sarayı Müzesi, Sanat Dergisi, Sayı:7, 1982, s. 32.
[173] İsmail. H. Baykal, **Enderun Mektebi Tarihi**, İstanbul, 1953, 1:40.

çalışmaları için işlevlendirilmiştir[174] (Görsel 99-100). Enderun mektebi'nin Sertoğlu, Büyük Oda Koğuşunun 1950'lerde nakışhane olarak kullanıldığını nakletmektedir.[175]

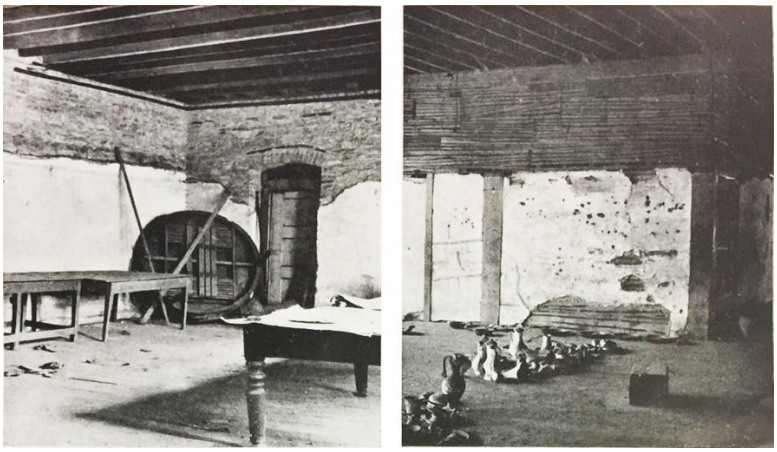
Gurlitt 1907'da çizdiği planda Enderun Mektebi'ni Ağaların Kışlası olarak ifade etmiştir. Bu tabir 17. yüzyılda Bobovius'un planında bu mekana verilen en güçlü içoğlanlarından seçilen külhancıların burada talim yaptığını akıllara getirmektedir. Belki de saray gezilirken bu mekan hakkında Gurlitt'e eski dönemlere ait bilgi verilmişti.



Görsel 98 Mevcut planda Kapıağası Dairesi, Akağalar Koğuşu, Enderun Mektebi ve Hekimbaşı Dairesi'nin gösterimi, (Yaman, 2020)

[174] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları** (1939-44), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1948, s.40.
[175] Mithat Sertoğlu, Resimli Tarih Mecmuası, İstanbul, No:60, Aralık, 1954.

20. Yüzyılın başlarındaki planlarda[176] Enderun Mektebinin yanındaki küçük avlulu mekân, *Eczahane* ve *Eski Hekimbaşı Dairesi* olarak tanımlanmıştır. Gurlitt 20. yüzyılın başlarında *Saray Eczahanesinin*, avlunun güneydoğu köşesinde bulunan küçük avlu arkasında bulunduğunu ve Marmara Denizi'ne bakan birçok penceresinin olduğunu olduğunu belirtmektedir.[177] Günümüzde restorasyonda olan bu mekan, onarım başlamadan hemen öncesinde müzenin idari personeli tarafından kullanılmaktaydı.



Görsel 99 1940'lardaki onarım öncesinde Enderun Mektebi, Tahsin Öz.



Görsel 100 1940'lardaki onarım sonrasında Enderun Mektebi'nde memur ve öğrenciler çalışırken, Tahsin Öz.

[176] Gurlitt, 1907; Abdurrahman Şeref, 1908; Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi, 1933.
[177] Cornelius Gurlitt, **İstanbul'un Mimari Sanatı**, çev: Rezan Kızıltan, Ankara, 1999, s. 94.

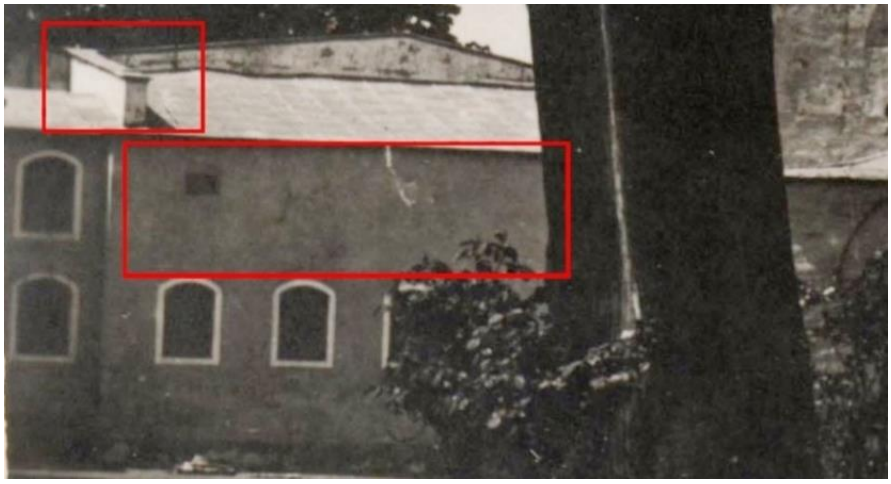
Üçüncü Avlu'nun yenileme projesinde de görüldüğü üzere, Babüssaade'ye ikinci avludan girince solda ocaklı sekinin arka tarafındaki Küçük Oda Koğuşu'nun yerine Sultan Abdülmecid döneminde, 1856 yangını sonrasında Akağalar Koğuşu yapılmıştır.[178] Abdurrahman Şeref Bey'den aktaran Uzunçarşılı, Akağalar Koğuşu'nun içinde *çeşme avlusu* denilen hizmetlileri için tenefüs odasının olduğunu ifade etmektedir[179] (Görsel 101). Günümüzde çeşmeli avlu personel tuvaleti olarak kullanılmaktadır.



Görsel 101 Kapıağası Hamamındaki 1766 tarihli çeşme, (2018, Caner Cangül)

Bu araştırma kapsamında, eski fotoğraflardan tespit edildiği üzere, Akağalar Koğuşu'nun Hamam bölümünün üst kotundaki altı pencere 1918 yılından sonra yapılmıştır (Görsel 102-105).

[178]Ülkü Altındağ, Topkapı Sarayı Müzesi, Sanat Dergisi, Sayı:7, 1982, s. 32; Wolfgang Müller-Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, 2016, s. 504.
[179] İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.23.



Görsel 102 Pencereler açılmadan önce Akağalar Koğuşu, tasnifsiz, Salt Araştırma.



Görsel 103 Akağalar Koğuşu'nda pencereler açılmadan önce, 1918.

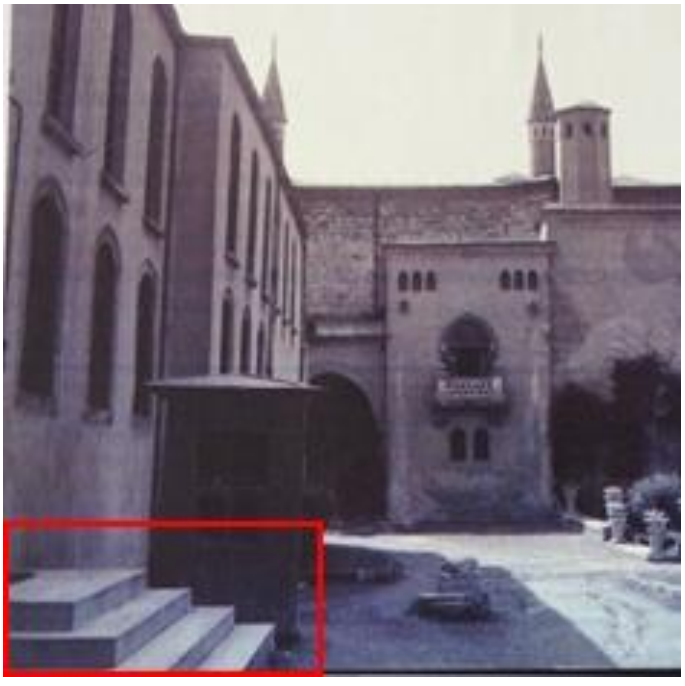


Görsel 104 Akağalar Koğuşu'nun günümüzdeki durumu, (Yaman, 2019)



Görsel 105 Akağalar Koğuşu pencerelerinin 1918'den sonraki hali, (Yaman,2019)

1918 ile 1970 arasında Akağalar Koğuşu'nun Üçüncü Avlu tarafına dört basamaklı merdiven yapıldığı tespit edilmiştir. Günümüzde bu merdiven bulunmamaktadır (Görsel 106).



Görsel 106 1970 öncesinde Akağalar Koğuşu önündeki merdiven, TSMA.

2011 yılında, Padişah portrelerinin deposu olarak kullanılan yapının (Görsel 106) duvarlarında yapılan araştırma raspası sonucu, çimento sıva ve boya kalıntılarına ulaşılmıştır. Yapının üst kotunda boydan boya devam eden betonarme kirişler ortaya çıkarılmıştır. Ahşap çatı bu kirişlerin üzerine konumlandırıldığı görülmüştür. Muhdes çimento sıvalar raspalar sonucunda yapıdan arındırılmış, horosan sıva ile tamamlanmıştır. Saçağının yenilenmesinde, kapının diğer yanındaki Kapıağası birimiyle uyumlu olması sağlanarak ahşap saçak uygulanmıştır.[180] Akağalar Koğuşu'nun batı tarafında bulunan hamam Bobovius'un 17. yüzyıldaki planında da hamam olarak belirtilmiştir (Görsel 73, no:10; 107).



Görsel 107 Padişah portrelerinin deposu olarak kullanılan Akağalar Koğuşu, 2011.[181]

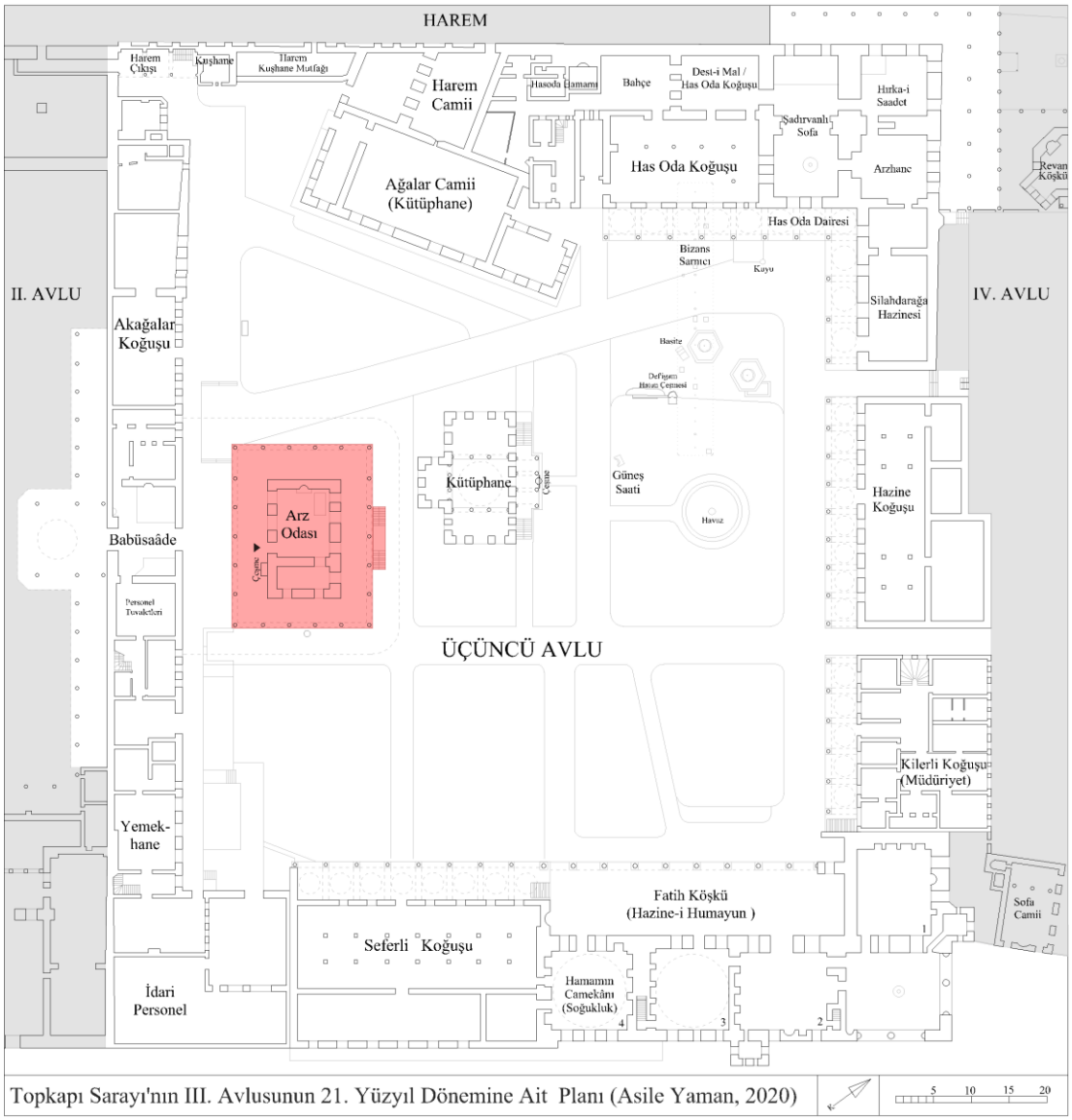
2.1.3. Arz Odası

Fatih Sultan Mehmed'in Üçüncü Avlu'daki Arz Odası'nı yaptırmasıyla, sultan divanda her daim bulunmayacak, yeni yapılan mekânda yetkili kişiler ona önemli konuları iletecekti. Kanunname'de geçen: "*Evvela bir 'arz odası yapılsun. Cenab-ı Şerîfüm pes-i perdede oturub haftada dört gün vüzerâm ve kadî'askerlerüm ve defterdârlarum rikâb-ı hümâyûnuma 'arza girsünler.*" ifadesiyle II. Mehmed, Arz

[180] İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, dosya no. 2902.
[181] İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, dosya no. 2902.

Odası'nın yapılmasıyla kendini halktan soyutluyor, artık huzuruna yalnız devletin ileri gelenlerinin ve yabancı elçilerin girebileceğini vurguluyordu.[182]

Arz Odası'nın II. Mehmed'in saltanatının son yıllarında yapıldığını Kanunname'de geçen "*bir 'arz odası yapılsun*" ifadesinden, "*ve bir hass oda dahi yapılmışdur*" ifadesi ise, sultanın Has Odası'nın Arz Odası'ından önce yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.[183]



Görsel 108 Mevcut planda Arz Odası'nın gösterimi, (Yaman, 2020)

[182] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.44; Leysizade, s. 33-45.
[183] **A.g.e**., s.44; Leysizade, s. 42.

Enderunda yabancılara açık olan tek yapı olan Arz Odası'nda, Fatih Sultan Mehmed'den itibaren sultanlar devlet erkanından gelen dilekçeleri huzuruna kabul edip divan hakkında bilgi alıyor ve elçileri burada kabul ediyorlardı. Arz Odası'nda elçi kabulleri Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar devam etmiştir.[184]

15. yüzyılda Angiolello, üç kapının ardında, iki kapıcıbaşının beklediği kapıdan girildiğinde çok geniş ve uzun bir yolun bulunduğu meydana gelindiğinde Sultanın "oturduğu ve toplantı yaptığı" mekâna açılan kapıdan bahsetmektedir.[185]Arz Odası'nın büyük bir kısmını sultanın baldaken biçimli tahtı kaplamaktadır. Mehmed Râif Bey Arz Odası'nın içindeki tezyinattan bahsederken çinilerle örtülü olduğundan bahsetmektedir.[186] Günümüzde ise yalnızca Babüssaade tarafından girilen kapısının sağında ve solunda 2 adet çini pano bulunmaktadır. Odada tahtın hemen yanında bakır külahlı bir ocak bulunmaktadır.

1582-88 yılları arasını anlatan 1592'de Seyyid Lokman tarafından kaleme alınmış olan Sultan III. Murad Şehinşahnamesi'nin II. cildinde bulunan Nakkaş Osman'ın Arz Odası'nda elçi kabulünü resmettiği iki sayfa olan minyatürün üzerinde yazan yazı: "Vezir Osman Paşa Kefe'de iken Fas padişahından peşkeş ile elçi gelüp paye-i sedr-i âlâya yüz sürdüğüdür." Minyatürde Fas'tan hediyeleriyle gelen elçi, Arz Odası ve Kubbealtı resmedilmiştir. Çeşit çeşit hediye sandıkları, kılıçlar, kumaşlar sürü halinde Arz Odası'na doğru taşınmaktadır (Görsel 109).

[184]Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.131.
[185] Giovan Maria Angiolello, **Fatih'in İçoğlanı Anlatıyor, Fatih Sultan Mehmet**, Edt. Pınar Gökpınar ve Erhan Afyoncu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 140.
[186] Mehmed Râif Bey, **Topkapı Sarayı ve Çevresi**, Haz: Ahmet Arslantürk, Ahmet Korkmaz, Okur Kitaplığı, İstanbul, 2010, s. 35.



Görsel 109 Nakkaş Osman'ın Arz Odası'nda elçi kabulü minyatürü, 1597, Hünername, TSM B. 200, y.141 b-142 a.

Arz Odası'nın dört kapısından giriş cephesinin sağındaki, elçiler tarafından da kullanılan girişti; aynı cephedeki diğer kapı ise, Sultan kendisine getirilmiş olan hediyelerin ikinci avludaki Dış Hazine'ye değil de iç Hazine'ye göndermek istediği durumlarda kullanılırdı. Çift taraflı merdivenle ulaşılan kuzeydeki kapı ise Sultanın özel kapısıydı.[187]

[187] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.147.



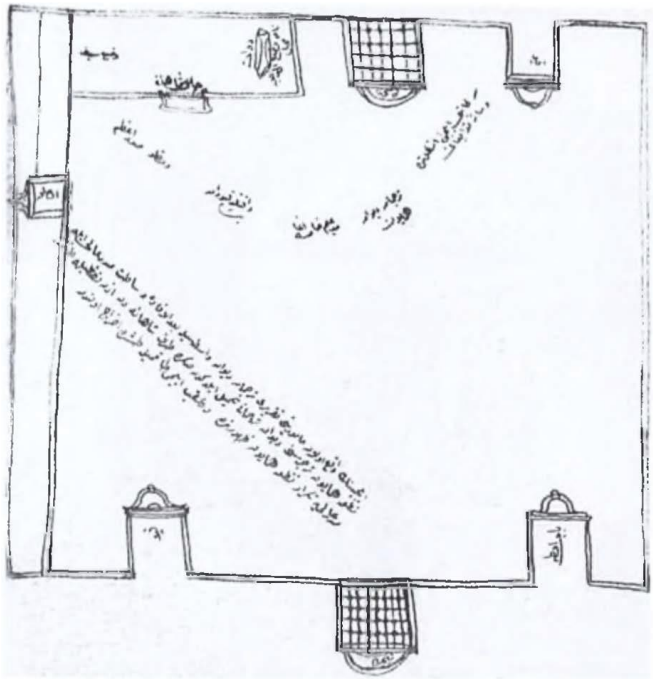
Görsel 110 Arz Odası'nın giriş cephesi, (Yaman, 2019)

Mekanın Bâbüssaâde tarafındaki iki penceresinden biri olan "Ma'ruzat penceresi", padişaha takdim edilecek hediyelerin gösterilmesi için diğer pencerelere göre geniş ve yüksektir. Hediyenin Arz Odası'na getirilmeyip pencereden izlenmesi usuldendi.[188] 18. yüzyıl elçi kabul töreninin anlatıldığı çizimde, padişahın konumu Babüssaade'ye ve hediyelerin gösterildiği pencereye hakim bir noktadaydı. 1533'te Shepper'in betimlemesinde de bahsettiği, içerde kapının yanında bulunan selsebil çeşme[189], bu odada gerçekleşen önemli görüşmeler sırasında açılır, sesin yayılması engellenirdi[190] (Görsel 111).



Görsel 111 Arz Odası'ndaki selsebil çeşme, (Yaman, 2019)

[188] Rifat Osman, Yay. Ahmet Süheyl Ünver**, Edirne Sarayı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları,1989, s. 67-68.
[189] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.138; Schepper, s. 172-73.
[190] Belgin Tezcan Aksu, **Evliya Çelebi ve Topkapı Sarayı**, 2017, s. 439.

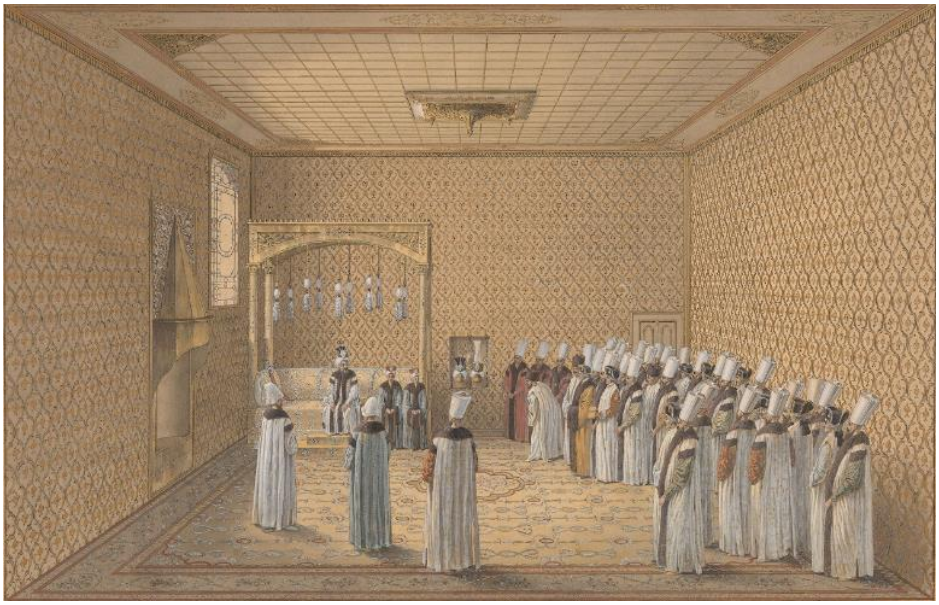


Görsel 112 Arz Odası'nın 18. yüzyıldaki tefrişatını gösteren şematik planı, Necipoğlu, 2007.[191]



Görsel 113 Arz Odası çıkış cephesi genel görünümü, 2013.

[191] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.146; BA. KK. Teşrjfat, 676M, dosya no. 146.



Görsel 114 1790'larda Arz Odası'nda elçi kabulü.[192]

Günümüzde dikdötgen planlı Arz Odası'nın etrafını yirmi iki sütunlu bir revak sarmaktadır. Avludaki kot farkı sebebiyle Babüssaade'den geçince iki basamakla Arz Odası'na çıkılıp on basamakla Üçüncü Avlu'ya inilmektedir. Babüssaade'ninki ile birleşen geniş saçaklı, kurşun ile kaplı çatısının altında kargir tonoz bulunmaktadır.



Görsel 115 Arz Odası kuzeybatı cephesi, (Yaman, 2019)

[192] D'Ohsson, Tableu general de I'Empire Othoman.



Görsel 116 Arz Odası güneydoğu cephesi, (Yaman, 2019)

Arz Odası, 1596, 1723, 1807, 1810, 1856 yıllarında onarımlar görmüştür.[193] Bu onarımlar zamanında binaya yerleştirilmiş farklı tarihlerde kitabeler bulunmaktadır. En eski tarihli kitabesi giriş cephesinde bulunan Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-66) yaptırdığı duvar çeşmedir.[194] Giriş kapısının üzerinde 1723/24 tarihli III. Ahmed'in (1703-30) Besmele-i Şerifi, iki yanındaki tuğra biçimli dizeler, I. Abdulmecid'in yangın sonrası 1856'da yaptırdığı onarımları ile ilgili yazılar bulunmaktadır. Pişkeş kapısının üzerinde ise II. Mahmud'un yazdığı 1810 tarihli kitabede, Âl-i İmrân Sûresi'nin 173. Ayetinin son kısmı yer almaktadır: "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!". Son olarak arka kapısında, IV. Mustafa'nın tuğrası ile 1807'de Arz Odası'nın onarımı ile ilgili kitabe bulunmaktadır.[195]

Necipoğluna göre, 15. yüzyılda Angiolello'nun "*loggia*" diye söz ettiği Arz Oda'sı bir revakla çevrilmiş olmalıydı.[196] II. Mehmed'in saltanatının (1451-81) son yıllarında yapılan Arz Odası[197], Buondelmonti'nin 1481'deki çiziminde Babüssaade'nin arkasında revaklı ve kırma çatılı olarak resmettiği görülmektedir (Görsel 21).

[193]Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.21; Eldem ve Akozan, 1982; Ayverdi, 1989.
[194] Eldem, **Köşkler ve Kasırlar**, c. 1, s.81; Necdet Sakaoğlu, **Sarayı-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, 2002, s.158.
[195] Semavi Eyice, "Arz Odası", **TDVİ İslam Ansiklopedisi**, Cilt 3, s. 445-446.
[196] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.135.
[197] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.44.

II. Bayezid ile görüşen Becagut'tan aktaran Necipoğlu'na göre, 1492'de Arz Odası'nın ilk hali tonozlu, beyaz ve hiçbir süsü yoktur. Sultana görüşten önce hediyelerin gösterildiği penceresi bulunmaktadır.[198]

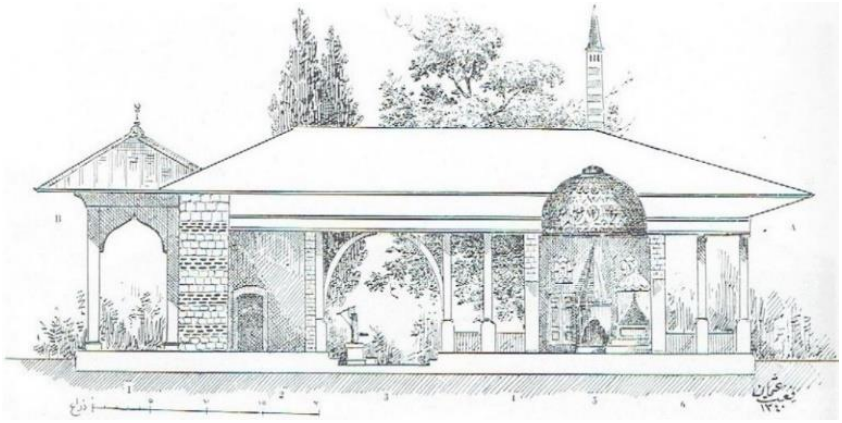
Ayverdi, Arz Odası'nı Binanın döşeme hizasına, kaide kısmına kadar arka cephedeki merdiven de dahil olarak Fatih dönemine, döşemeden yukarısını da Yavuz Sultan Selim dönemine (1512-20) atfetmektedir.[199] Eldem ise, binanın ilk yapılışından yalnız kargir beden duvarları kaldığını, mermer sütunlu revağının sonradan 1596 tarihinde yapıldığını ileri sürmektedir.[200]

Fakat Necipoğlu'na göre, madeni bilezikleri 1527'de dökülmüş olan yeni mermer sütunlu revakların, binanın kapılarıyla aynı hizada olduğu için Kanuni Sultan Süleyman'ın, II. Mehmed'in Arz odası'nı yıktırıp eski platformun üstüne yenisini yaptırmış olduğu kanaatindedir.[201] Arz Odası, Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1526 ile 1528 yılları arasında mimar Alaaddin planı yinelenerek eski platformun üzerine yeniden inşa ettirilmiştir.[202] Erken dönem tasvirleri, günümüzdeki Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan Arz Odası ile II. Mehmed'in Arz Odası'nın ne kadar benzediğinin anlaşılması için yeterince ayrıntılı değildir.[203]

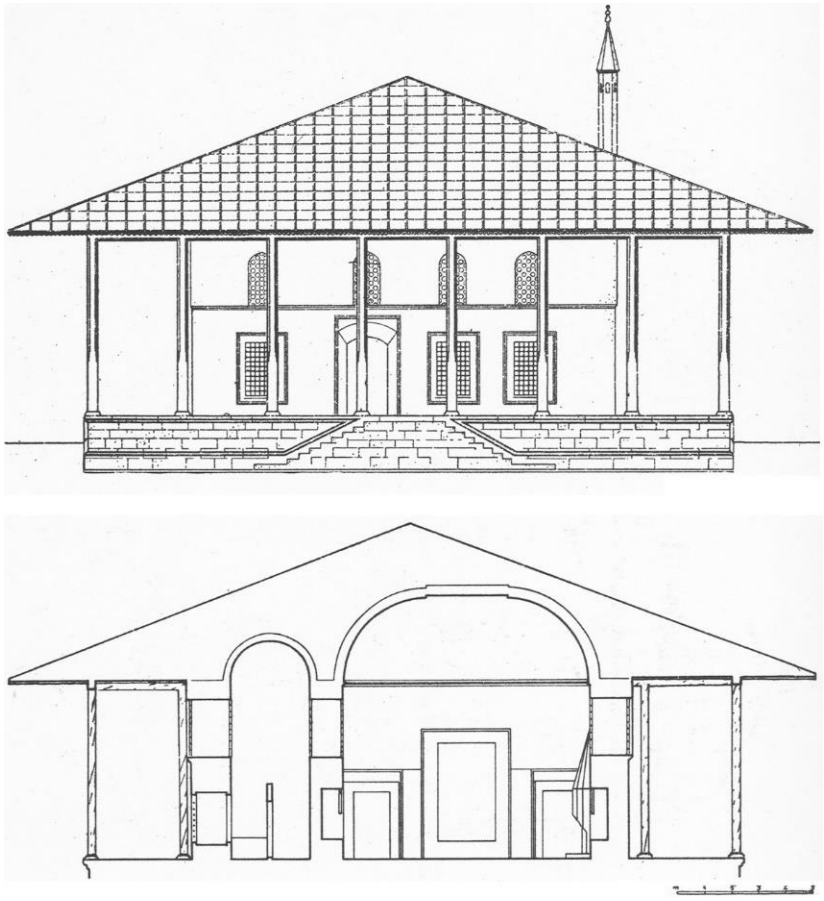
Eldem, Topkapı Sarayı'ndaki II. Mehmed'in Arz Odası'nı Edirne Sarayı'ndakine benzeterek 24 tane ahşap direkle çevrili olduğunu ve 1596'da mermer ve somakiye çevrildiğini ileri sürmektedir[204] (Görsel 117). Fakat Necipoğlu, Kanuni Sultan Süleyman zamanında, 1526 ile 1528 arasındaki masraf defterlerinde yeni yapılan Arz Odası'nın bugünkü haline getirilmesi için pencere kafeslerinin dökülmesi, revak sütunları için yirmi iki çift madeni bilezik dökülmesi, gergi demirlerinin yapılması, ocak için mineli ve kafesli gümüş bir yaşmak dökülmesi, Bâbüssaâde ile Arz Odası arasındaki tavanın yapılması, çeşitli yerlerin yaldızlanması ve boyanması, çeşitli çinilerin kaplanması, çeşmeler için su kanalı yapılması ve İstanbul taş ocaklarından mermerlerin çıkarılması gibi harcamaların olduğunu

[198] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.136.
[199] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği, 1953, s. 298.
[200] Eldem, **Köşkler ve Kasırlar,** 1969, c. 1, s.81.
[201] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.137.
[202] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.136.
[203] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.135.
[204] Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan; **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982, L:68, s.74.

belirtmektedir.[205] Bu sebeple sütunların I. Süleyman döneminde Arz Odası yeniden inşa edilirken yapıldığı anlaşılmaktadır.



Görsel 117 Edirne Sarayı'nda Babussaade ve Arz Odası rölövesi, Rifat Osman, 1989.



Görsel 118 II. Mehmed döneminde yapılan Arz Odası cephe ve kesiti, Eldem ve Akozan.

[205] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.137.



Görsel 119 Arz Odası ile Babüssaade'nin bağlantısı, (Yaman, 2019)

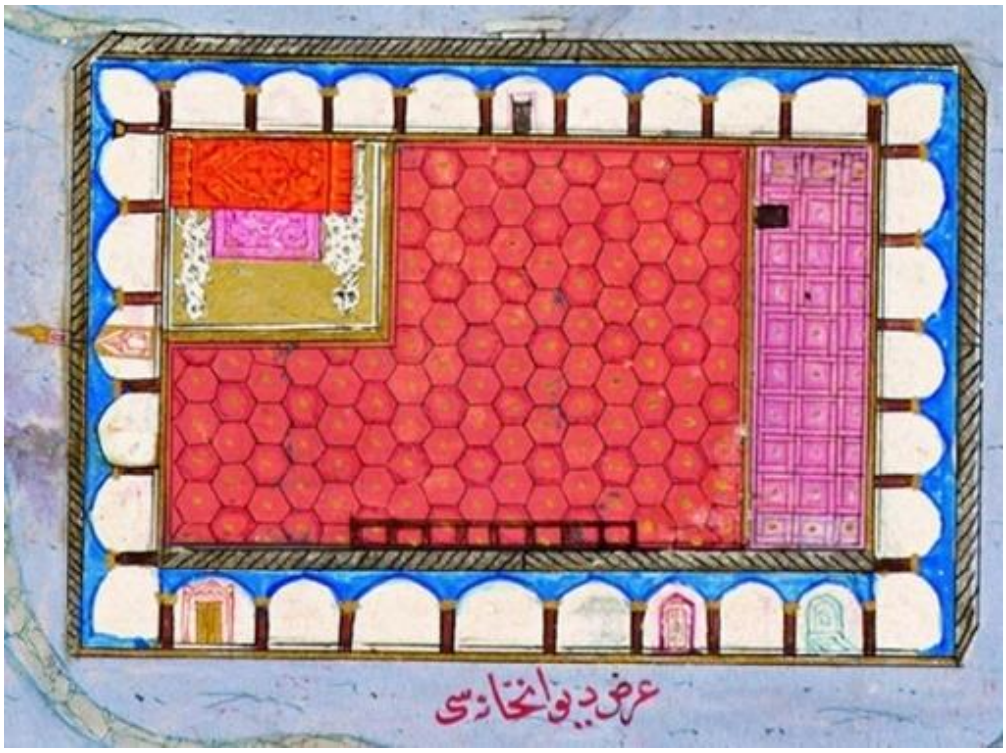
Necipoğlu'na göre, belgelerde "*ta'mîr kerden*" (onarma) kelimesinin kullanılması, II. Mehmed'in Arz Odası'nın tamamıyla yıkılmadığı izlenimini vermekle birlikte yüksek maliyetler ve ayrıntılı masraf defterleri, yapının büyük ölçüde yeni baştan inşa edildiğini gösterir. Evliya Çelebi'nin aynı yıllarda yapılan ikinci avludaki Divanhaneyi Kanuni'nin yaptırdığından bahsetmesine rağmen, Arz Odası'nı II. Mehmed'e atfetmesi de bütünüyle yıkılmadan yenilendiğini desteklemektedir.[206]

1550'lerde Gyllius, Kanuni Sultan Süleyman'ın çeşitli mücevherlerle bezeli Arz Odası'nı "*Bu devlet odası, başlıkları ve kaideleri tümüyle alim yaldızla kaplanmış mermer sütunların taşıdığı bir Portico [revak] ile çevrilidir*." diye betimlemektedir.[207]

1584 tarihli Hunername minyatüründe, Arz Odası, "Arz Divanhanesi" olarak isimlendirilmiş ve plan çizimi yapılmıştır. Günümüzdeki Arz Odası ile uyumlu olan

[206] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.137.
[207] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.138..

dikdörtgen şeklindeki planda; çevresindeki sütunlu revağı, Babussaade cephesindeki iki kapısı ve çeşmesi, karşı cephesindeki üçüncü kapısı, içerideki kuzey köşedeki taht, tahtın yanında kuzeybatı cephesinde bacasıyla birlikte yaşmaklı ocağı resmedilmiştir. Karşısındaki cephedeki kapı açıldığı iki küçük mekandan biri hela ve abdest odası, diğeri ise hediyelerin konduğu yer olduğu belirtilmektedir.[208] Minyatürde çatı örtüsünü kurşun olarak ifade etmiştir.



Görsel 120 1584/85'te yapılan Hünernâme'den "Arz Divanhanesi" detayı.

Babüssaade tarafındaki iki kapı arasında günümüzde lokma demir parmaklıklı büyük penceresinin, "mâruzat penceresi" olduğu, padişaha sunulan hediyelerin buradan kendisine gösterildiği nakledilmektedir.[209] Eskiden içten ahşap kubbeyle örtülü olduğu aktarılan Arz Odası[210], günümüzde tonoz ile örtüldüldüğü görülürken Eyice, bu örtünün ahşap çatı içinde olduğunu ifade etmektedir. [211] Ana giriş kapısına dik olan iki duvarda da mermer çerçeveli ikişer dolap nişi bulunmaktadır.

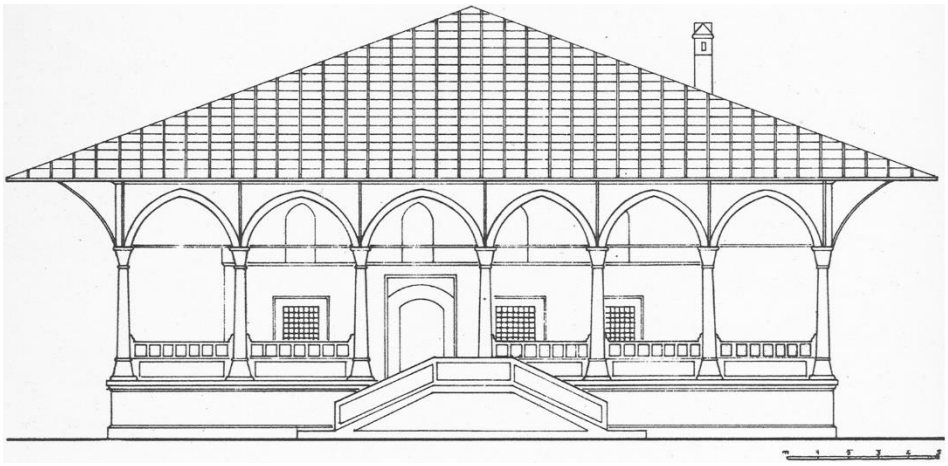
[208] Semavi Eyice, "Arz Odası", **TDVİ İslam Ansiklopedisi**, Cilt 3, 1991, s. 445-446.
[209] Semavi Eyice, "Arz Odası", **TDVİ İslam Ansiklopedisi**, Cilt 3, 1991, s. 445-446.
[210] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.136.
[211] Semavi Eyice, "Arz Odası", **TDVİ İslam Ansiklopedisi**, Cilt 3, 1991, s. 445-446.



Görsel 121 Arz Odası'nın iç mekânı (Yaman, 2019)

Arz Odası Sultan Abdülmecid döneminde 1856 yangınıyla, Enderun Mektebi ve Akağalar Dairesi ile birlikte yanmıştır. İç süslemesi ve ahşap bölümlerini bütünüyle tahrip eden bu yangından sadece sedir-taht ile tunç kaplamalı ocak davlumbaz kurtulmuştur. Giriş kapısının iki yanında bulunan tuğralar ve kitabeler bu yangın sonrasında yapılan onarımlarda konulmuştur. Bu onarımlarda Arz Odası'nın iç mekanındaki çini kaplamalarının kaldırıldığı, duvarlarının tezyinatının eski ihtişamını göstermeyecek şekilde tezyinatı yapıldığını belirtilmektedir.[212]

[212] Semavi Eyice, **a.g.e**., s. 445-446.



Görsel 122 Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan Arz Odası Cephesi, Eldem ve Akozan.

1586'da Lewenklau'nun resimlerinde Arz Odası giriş kapısının solundaki pişkeş penceresi ve sağındaki çeşmesi ile çizilmiştir. Necdet Sakaoğlu, Arz Odası'nın dış cephesinin başından beri çinilerle kaplı olduğunu söylemektedir.[213] Fakat Lewenklau, günümüzde giriş cephesinde çeşme görülürken, çini panoları dahi çizmeyip Arz Oda'sını beyaz olarak resmetmiştir ve bekleyen ziyaretçilere dikkat çekmektedir (Görsel 123).

Necipoğlu ise Arz Odası'nın giriş cephesinde görülen 16. yüzyılın renkli sır tekniğinde yapılmış çini kaplamaların döneminin tasvirlerinde yer almaması sebebiyle, Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılmış başka bir binadan sökülüp sonraki bir tarihte Arz Odası'na yerleştirilebileceği ifade edilmiştir.[214] Çinilerin üzerindeki kitabe Abdülmecid dönemindeki onarımlarda yerleştirilmiştir. 1856 yangınından sonra gerçekleştirilen bu onarımda konulmuş olabileceği akla gelmektedir.

[213] Necdet Sakaoğlu, **Sarayı-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, 2002, s.149.
[214] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.139.



Görsel 123 1586'da Babüssaade ve Arz Odası.[215]

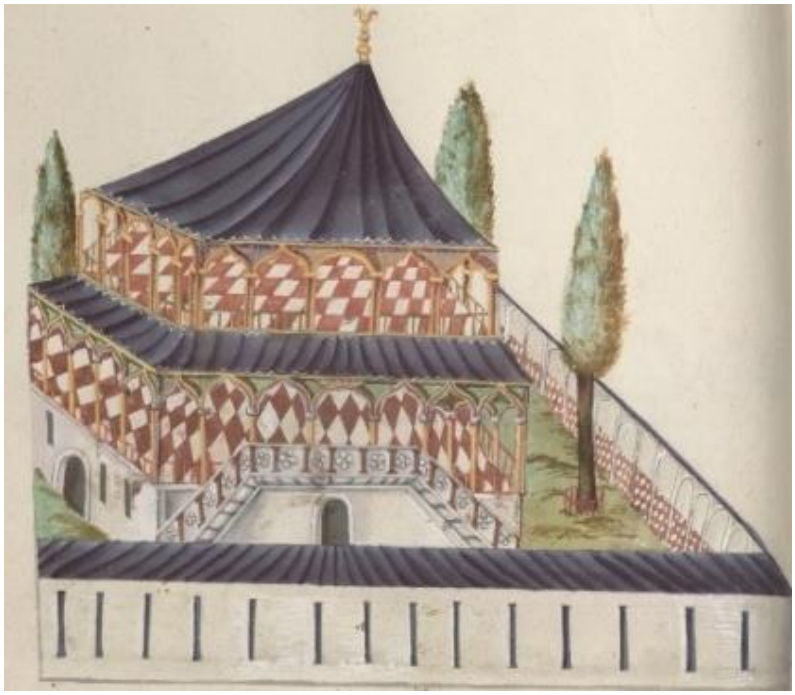
Lewenklau'nun Arz Odası'nın iç betimlemelerinde ziyaretçilerin kabulü işlenmiştir. Birinde sultanın tahtı, yaşmaklı ocağın konumu, pişkeş penceresinin yerleşimi bakımından günümüze daha yakın olduğu görülürken (Görsel 124 sol) diğerinde yerleşim düzenini farklı ifade etmiştir.



Görsel 124 1586'da Arz Odası, Lewenklau.[216]

[215] Lewenklau, El yazması, Viyana, Österreichische Nationalbibliothek, no. 8615, dosya no 135r, 135v1.

Lewenklau'nun 1586'da çizdiği bir diğer çizimi olan "Türk Evi"nin Arz Odası'yla benzerliği dikkat çekmektedir. Resimlerinde Arz Oda'sından ötesini çizememiş olduğu görülen Lewanklau, o dönemde Üçüncü Avlu'yu, girişinde bulunan Arz Odası'ndan başlayarak Sultanın evi ve özeli konumunda düşünmüş olmalıdır (Görsel 125).



Görsel 125 Lewenklau'nun 1586'da çizdiği "Türk Evi".[217]

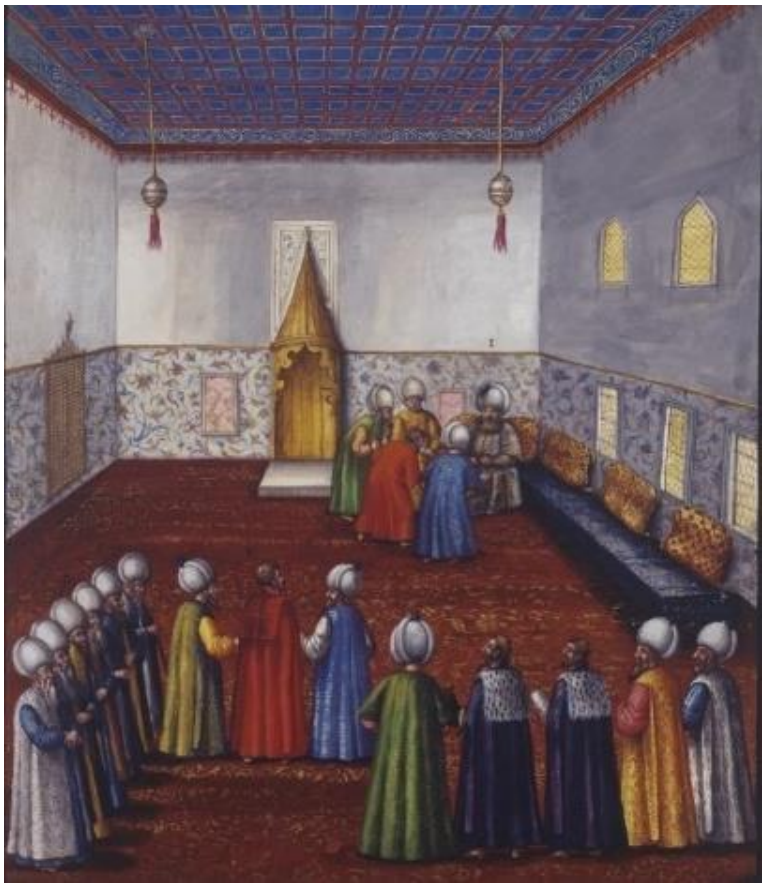
Necipoğlu'nun aktardığına göre Flachat, 1856 tarihli yangından önceki Arz Odası'nı 1740'ta, porfir ve diğer mermerler ile kaplı duvarlarında altın ile yazılmış kitabelerin asılı olduğunu ve zemininde de mermer kaplı olduğunu ifade etmektedir. İçi yaldızlar, kabartmalar ve kaplamalarla süslü olan kare oda, tepesinde hilal bulunan yaldızlı bir alemi olan kubbe ile örtülüdür. Lewenklau albümünde de görülen Arz Odası'nın önündeki damalı zemin çizimini de varsayarak Necipoğlu, günümüzde siyah ve beyaz ondüle geçme mermerlerden oluşan zeminin yabancı kaynaklara uyan tek kalıntı olduğunu ileri sürmektedir[218] (Görsel 126).

---

[216] Lewenklau, El yazması,Viyana, Österreichische Nationalbibliothek, no. 8615, dosya no 135v2, 139v.
[217] Lewenklau, El yazması, Viyana, Österreichische Nationalbibliothek, no. 8615, dosya no 49v.
[218] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.140; Flachat, s. 140.



Görsel 126 Arz Odası'nın revağının zemini, (Yaman, 2019)



Görsel 127 1590'larda Arz Odası'nda elçi kabulü .[219]

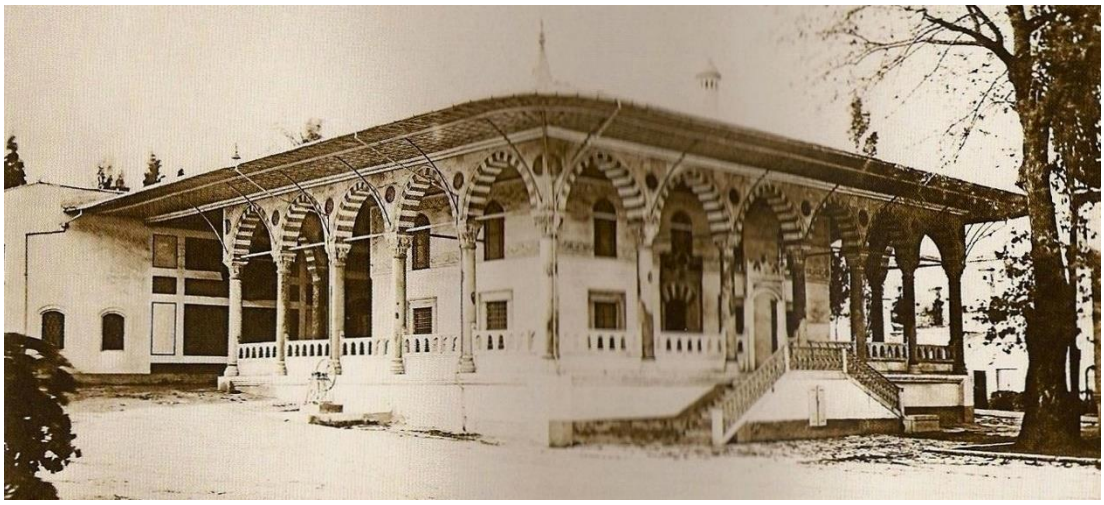
17. yüzyılın ilk yarısında Evliya Çelebi, Arz Odası'nın Enderun Meydanı'na bakan merdivenlerinde müezzinlerin ezan okuduğunu aktarmaktadır.[220] Bu araştırmada, İkinci Avlu ile Üçüncü Avlu'nun kot farkı sebebiyle yapılan bu

[219] Österreichische Nationalbibliothek, no 8626, dosya no. 122r.
[220] Belgin Tezcan Aksu, **Evliya Çelebi ve Topkapı Sarayı**, 2017, s. 439.

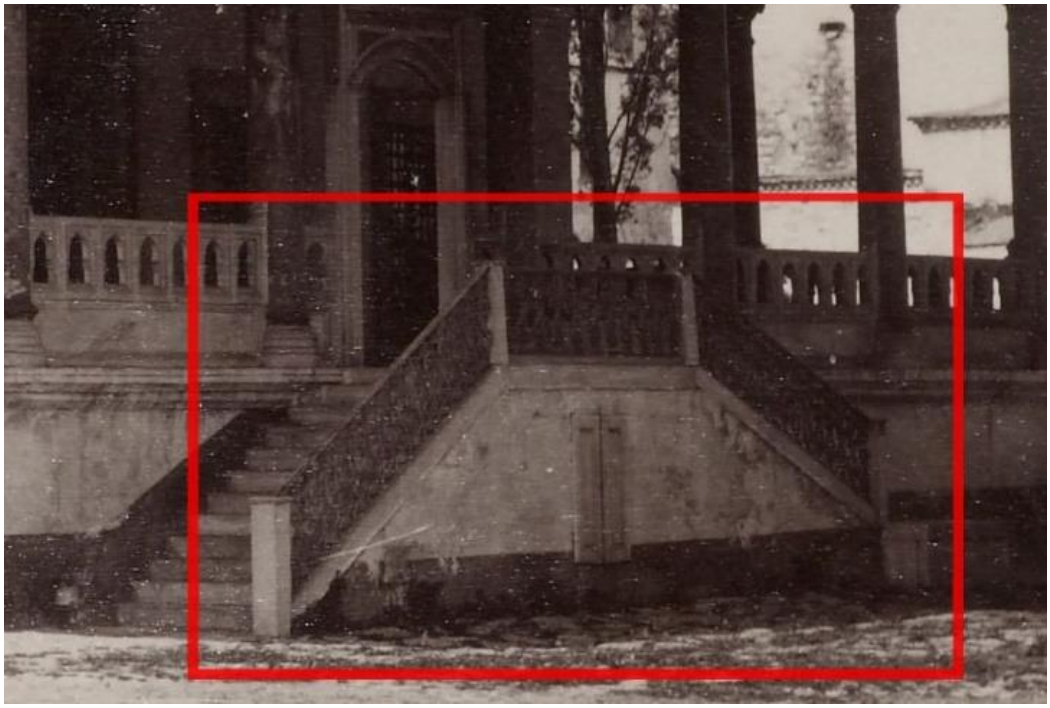
merdivenin ve günümüzde taş olan korkuluğunun zaman içerisinde değişimlere uğradığı gözlenmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısındaki fotoğraflarda demir korkuluk olduğu ve 1918 yılına kadar bu korkuluğun korunduğu tespit edilmiştir (Görsel 128-131).



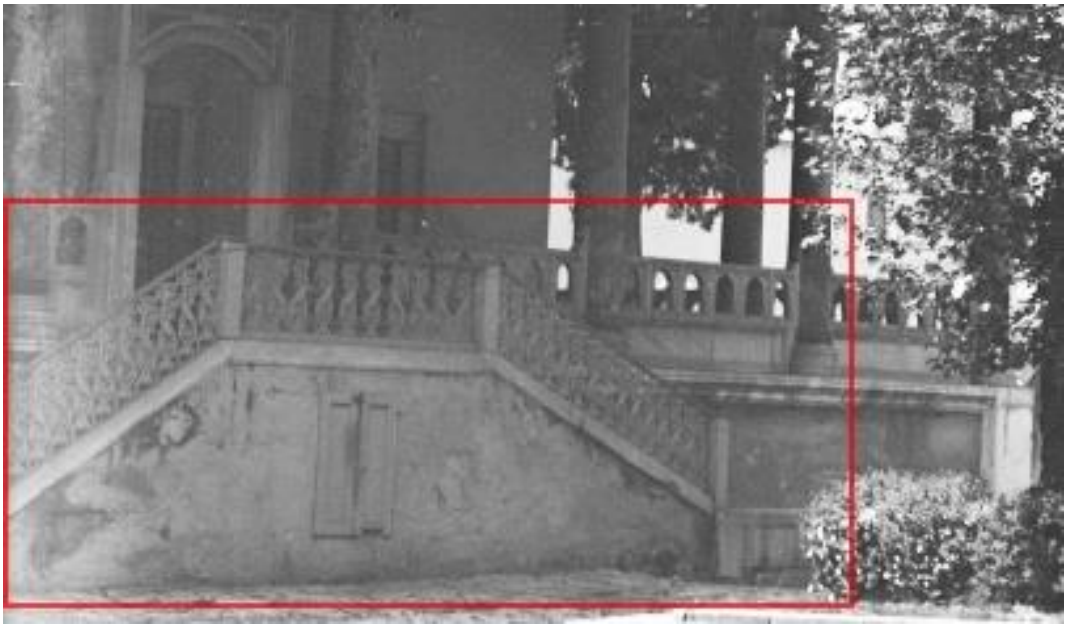
Görsel 128 1880'de Arz Odası'nın genel görünümü, Abdullah Freres Albümü.



Görsel 129 1880 sonrasında Arz Odası, Basile Kargopoulo (ö.1886).



Görsel 130 Arz Odası'nın merdiveninin demir korkuluğu, 1880, Abdullah Freres.

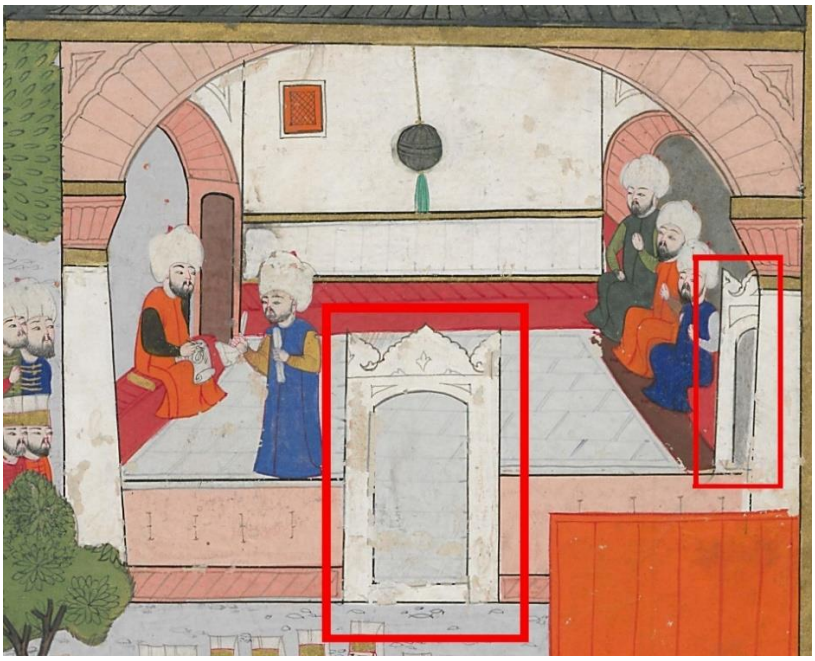


Görsel 131 1918 yılına kadar korunan Arz Odası'nın demir korkuluğu, Österreichische Nationalbibliothek.

Bu çalışma kapsamında, 19. yüzyıl fotoğraflarından ve 1840'da Üçüncü Avlu'nun resmedildiği suluboya resminden, Arz Odası'nın kuzeydoğu cephesindeki

çıkış kapısının karşısına, iki yönlü merdivenden revaklara geçişte yapılmış olan taç kapı sövesinin Arz Odası'nda son olarak 1918'deki fotoğraflarda orada bulunduğu tespit edilmiştir (Görsel 134-35). Tahsin Öz onarımlarında bu sövenin taşınmasından bahsetmemesine rağmen onun döneminde Kubbealtı'na taşındığı iddia edilmektedir.[221] Günümüzde Kubbealtı'nda geç dönem barok üsluplu geçiş elemanı ile klasik dönemin taç kapı sövesinin birlikte kullanıldığı görülmektedir (Görsel 136 sağ).

Nakkaş Osman'ın 1597'deki minyatüründe Kubbealtı'nda Arz Odası'ndakine benzeyen söveden iki tane görülmesi ve 18. Yüzyılda D'Ohsson da Kubbealtı'ndaki kitabeli resmettiği Kapı Sövesi, birden fazla aynı üslupta söve yapıldığını düşündürmektedir (Görsel 132). 1943 tarihli fotoğrafta Kubbealtında mermer söve görülmemektedir. Bu durumda 1918 ile 1943 tarihleri arasında, Tahsin Öz onarımlarında büyük olasılıkla minyatürlere bakılarak eskiden burada olduğu düşünülerek kapı sövesi, Arz Odası'ndan Kubbealtı'na getirilmiştir.

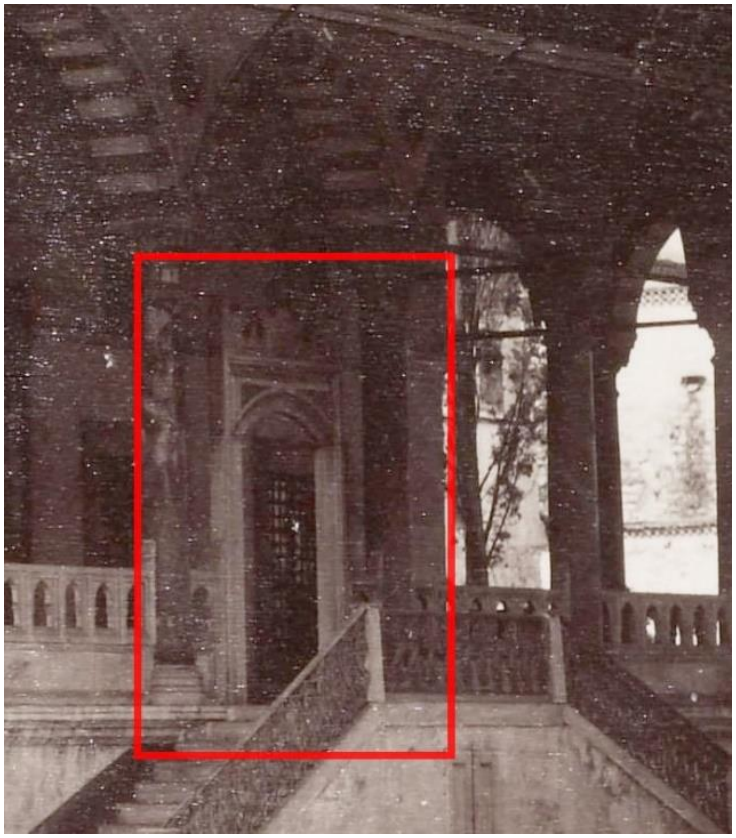


Görsel 132 Kubbealtı'ndaki Taç Kapı söveleri, Nakkaş Osman, 1597.

[221] Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.104.

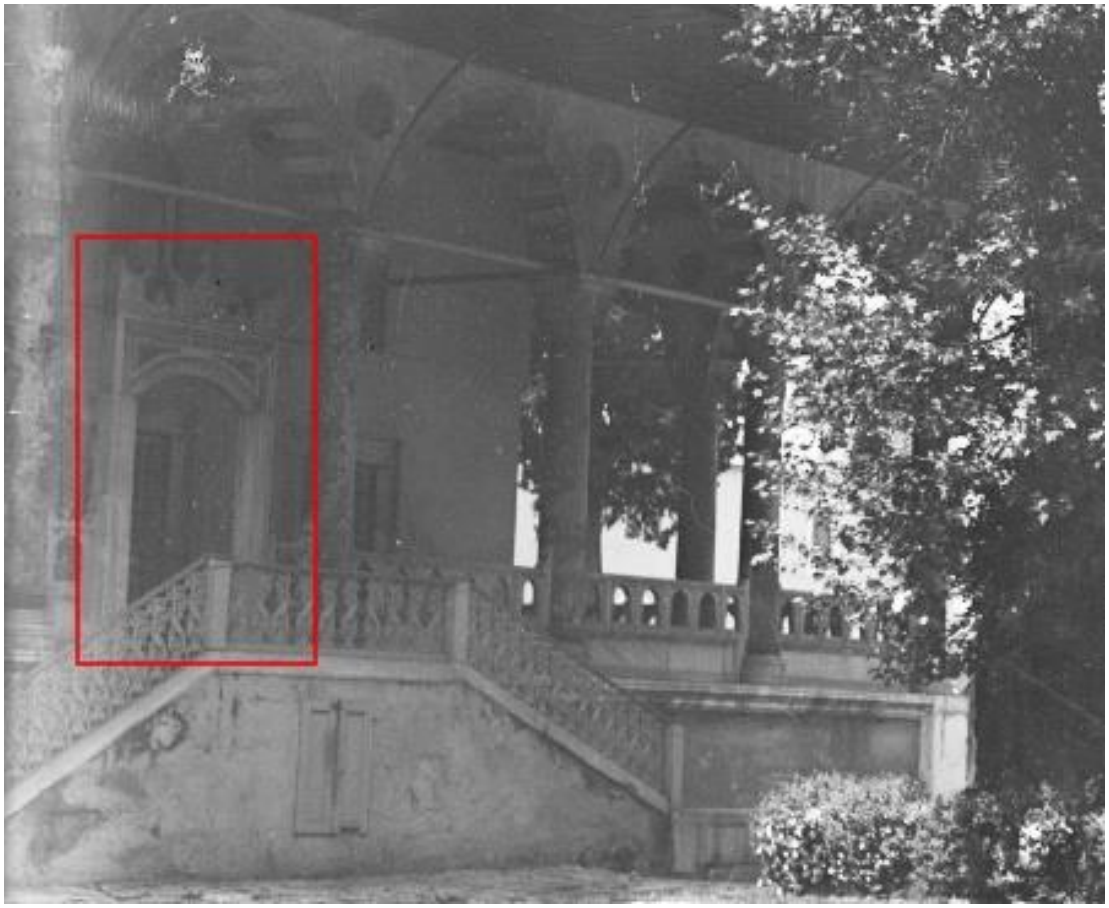


Görsel 133 18. Yüzyılda Kubbealtı'ndaki Taç Kapı Sövesi, D'Ohsson.[222]



Görsel 134 Arz Odası'daki günümüzde olmayan Taç Kapı Sövesi, 1880 öncesi, Abdullah Freres albümü.

[222] D'Ohsson, Tableu general de I'Empire Othoman.



Görsel 135 Günümüzde bulunmayan Arz Odası'ndaki Taç Kapı Sövesi, 1918, Österreichische Nationalbibliothek.



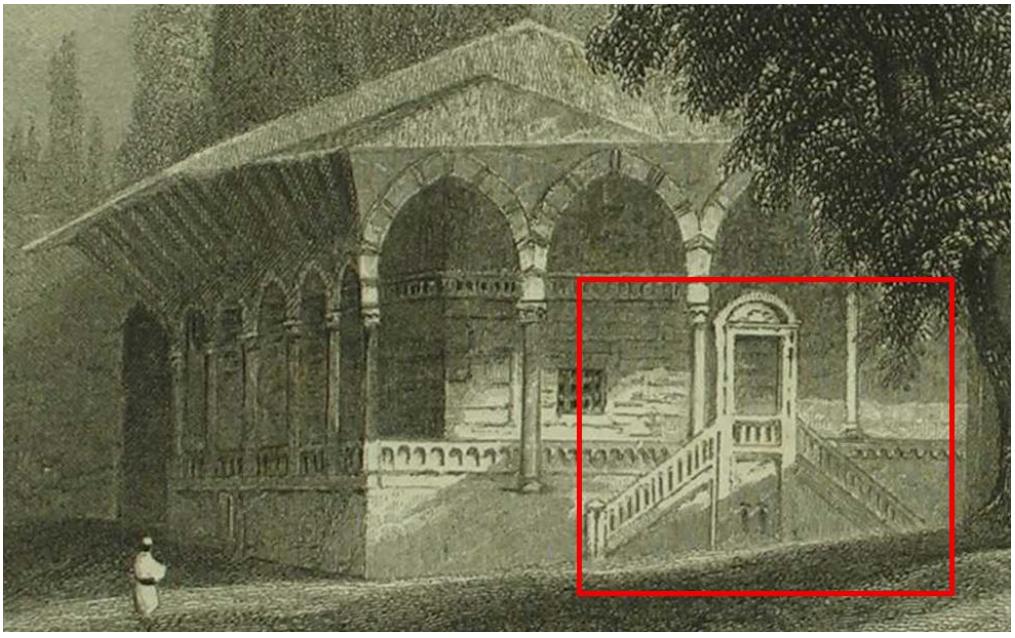
Görsel 136 1943 öncesinde Divan-ı Humayun Kalemine geçişe Arz Odası'ndan sövenin getirilmemiş hali[223] ve günümüzde getirilmiş hali.

[223] Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.104; TSDA. TSM. No: 55/40



Görsel 137 Arz Odası'ndan getirilen Kubbealtı'ndaki mermer söve, (Yaman, 2019)

Arz Odası'nda bulunan basık kemerli ve üzerinde palmetli bu sövenin karşısında merdivenin kendi cephesinde günümüze ulaşmayan bir alınlığın bulunduğu 1830'larda çizilen William H. Bartlett'in Üçüncü Avlu gravüründe görülmektedir. Bu alınlık merdivenin cephesinde, 18. yüzyılda III. Ahmed Kütüphanesi'nde yapıldığı gibi bir çeşmenin olabileceğini akla getirmektedir (Görsel 138).



Görsel 138 William H. Bartlett'in 1830'lardaki Üçüncü Avlu gravüründen Arz Odası Detayı, TSMK, YB 1965.



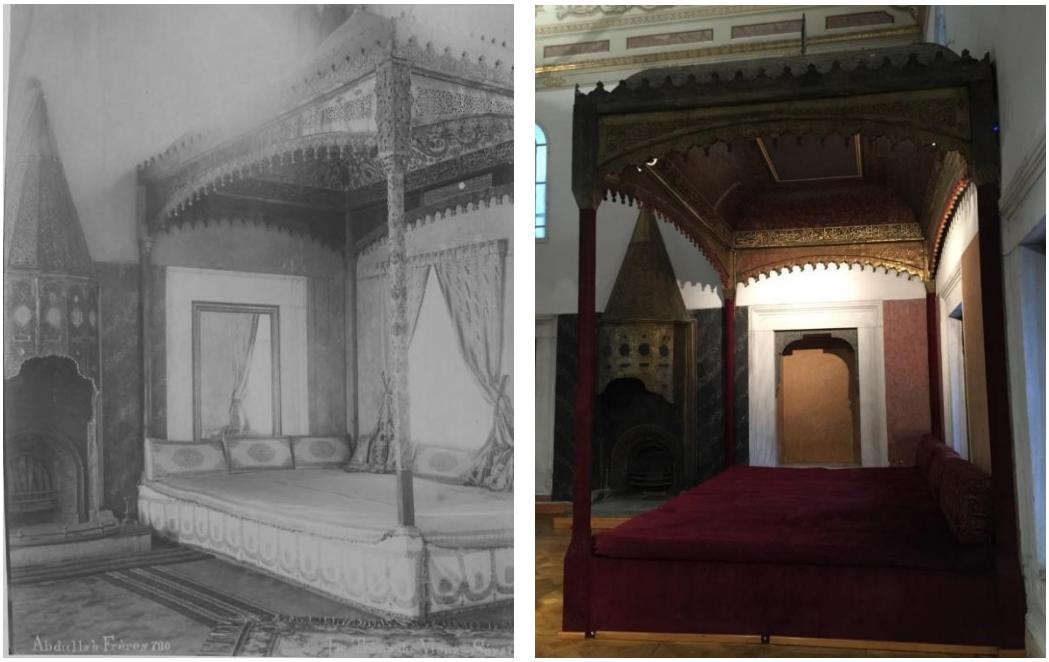
Görsel 139 Arz Odası'nın giriş kapısı üzerinde 1724 tarihli Sultan III. Ahmed'in hattıyla Besmele-i Şerif, (Yaman, 2019)

Eyice, yapının iç süslemelerinin de oldukça zengin olduğu fakat bunları 1856'da sarayda çıkan yangından etkilenerek kaybolduğu belirtilmektedir.[224] Yangından kurtarılan III. Mehmed dönemine ait tahtın tonoz kubbesinde geç dönem rokoko üsluplu tezyinat ortaya çıkarılmıştır.[225] İç mekân duvarlarında bugün çini veya kalemişi gibi tezyinat olmayıp 1856 yangını sonrasında iç mekânı büyük değişiklikler geçirerek stucco lustro ve ahşap kaplanmıştır.[226] Günümüzde alt kottaki pencerenin üst söve hizasına kadar mermer izlenimi veren stucco lustro çalışması görülmektedir. Tonoz örtüsü ise rokoko üsluplu kalemişi ile bezenmiştir.

[224] Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 17.
[225]İlban Öz, Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları, **Sanat Dergisi**, Sayı:7, 1982, s. 72.
[226] Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan; **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982, L:68.



Görsel 140 Arz Odası'nın tonozundaki barok tezyinat, (Yaman, 2019)

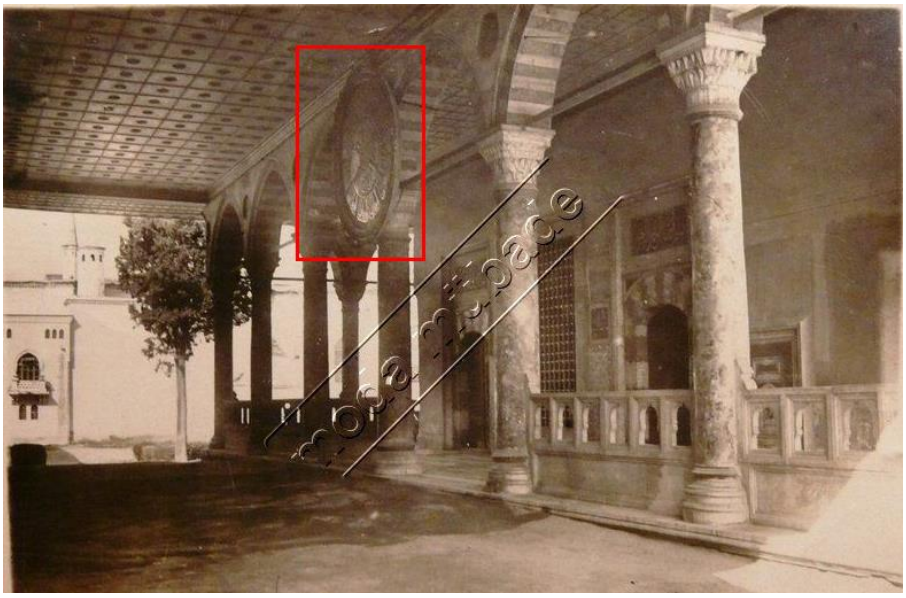


Görsel 141 Arz Odası'ndaki III. Mehmed'in tahtı 1880'lerdeki (sol, Freres) ve günümüzdeki hali (sağ, Yaman, 2019).



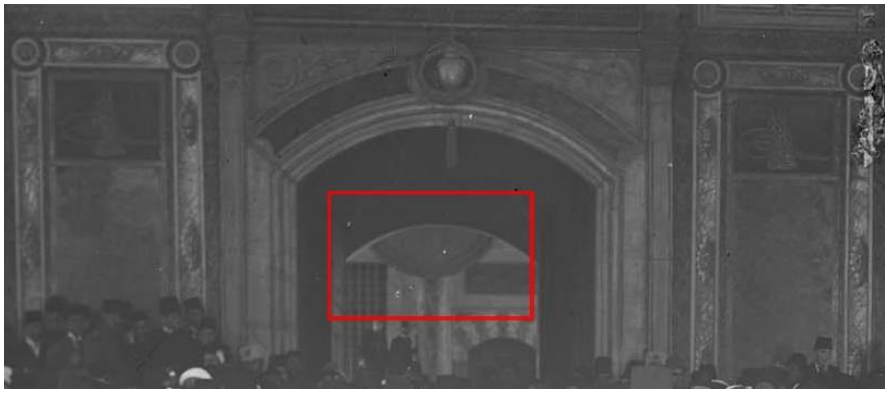
Görsel 142 Arz Odası'nın iç mekânı ve geçici olarak sergilenen 18. yüzyıl tahtı, (Yaman, 2019)

20. yüzyılın başlarındaki fotoğraflarda Arz Odası'nın giriş revağının önündeki zeminin toprak olduğu ve revağına asılan yuvarlak levha tespit edilmiştir (Görsel 143-44).



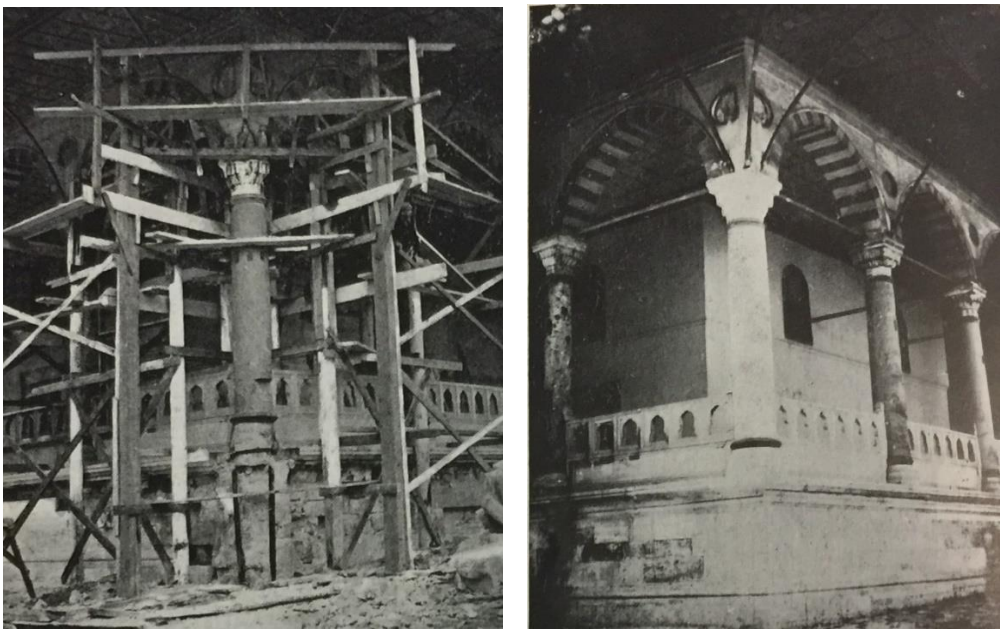
Görsel 143 1914 sonrası Arz Odası giriş cephesine asılan levha görülmektedir.[227]

[227] https://www.modamuzayede.com/urun/379637/fotograf-osmanli-done Erişim tarihi:21.06.2019.



Görsel 144 1918'de Sultan Vahdettin'in culüs töreni fotoğrafından Arz Odası'ndaki yuvarlak levha detayı, Sebah ve Joaillier, (Alman Arkeoloji Enstitüsü, D-DAI-IST-7629)

Tahsin Öz, Arz Odası'nın geçirdiği yangınlarda revak sütunları ve başlıklarının çatlamış olduğunu, 1940'lardaki onarımda tehlikeli halde bulunan kuzey köşesindeki sütun ile başlığının yeniden yaptırılarak yerine konduğunu belirtmektedir (Görsel 145-46). Toprak ile dolmuş olan mekanın etrafı düzleştirilerek özgün yüksekliği verilmiştir. Kırılmış olan küfeki kaplama taşları, revak altı mermer döşemesi ve merdiveni onarılmıştır.[228]

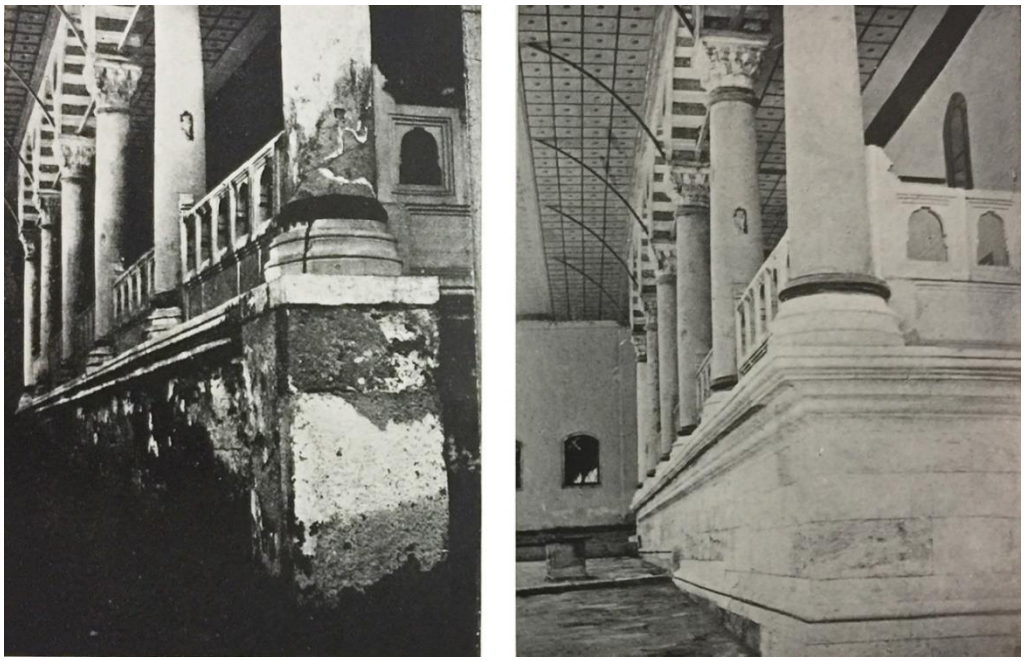


Görsel 145 Arz Odası'nın kuzey köşesindeki sütun ile başlığının 1942'de onarım öncesi ve sonrası, Tahsin Öz.

[228] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları** (1939-44), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1948, s.40.



Görsel 146 1942'deki onarımda değişen sütun ile başlığı, (Yaman, 2019)



Görsel 147 1942 onarım öncesi ve sonrası Arz Odası'nın doğu köşesi, Tahsin Öz.

1967-68 onarımlarında yapılan araştırma raspası sonucunda Arz Odası'nın almaşık duvar örgüsü ortaya çıkmıştır. Taşların arasına dört sıra tuğla konulduğu görülmektedir (Görsel 148-49). 1880 öncesinde Arz Odası'nın giriş cephesindeki

çeşmenin üzerinde bulunan manzara resmi de (Görsel 150) 1960'larda görülmemektedir. Bu dönemde Üçüncü Avlu'da birçok yapı gibi Arz Odası'nın da sarıya boyandığı ve 1980'lerde hala aynı durumda olduğu gözlenmiştir (Görsel 151).



Görsel 148 1967-68 onarımları, TSMA.



Görsel 149 Arz Odası'nın almaşık duvar örgüsü, 1967-68 onarımları, TSMA.



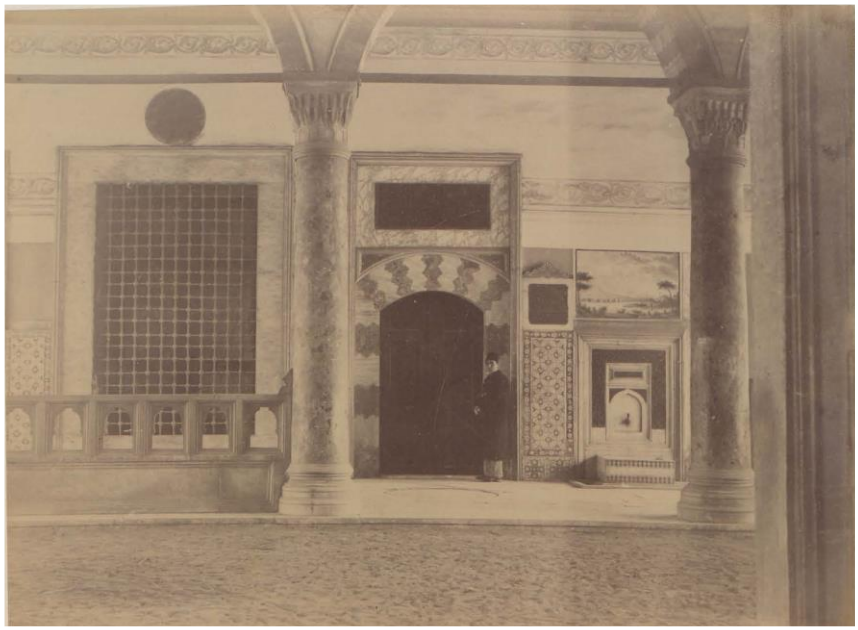
Görsel 150 1880 öncesinde Arz Odası'nın giriş cephesi, Abdullah Freres.



Görsel 151 Duvarları sarı renge boyanmış Arz Odası, 1980.

2012 yılında Arz Odası'nda yapılan onarımlarda, dış cephede çimento sıva raspa edilerek 1880 öncesinde Abdullah Freres'in fotoğrafında da görülen almaşık

duvarın, üst kotu çerçeve şeklinde saran kalemişi bordür ortaya çıkartılmıştır (Görsel 152-53). Revaklarındaki gergi demirlerine mekanik temizlik uygulanıp antipas sürülmüştür. Mermerlerdeki boya kalıntılarına mekanik temizlik ile temizlenmiştir. Tavan zemini ile tavandaki akseuarlara mekanik temizlik ve altın varak uygulaması yapılmıştır.[229]

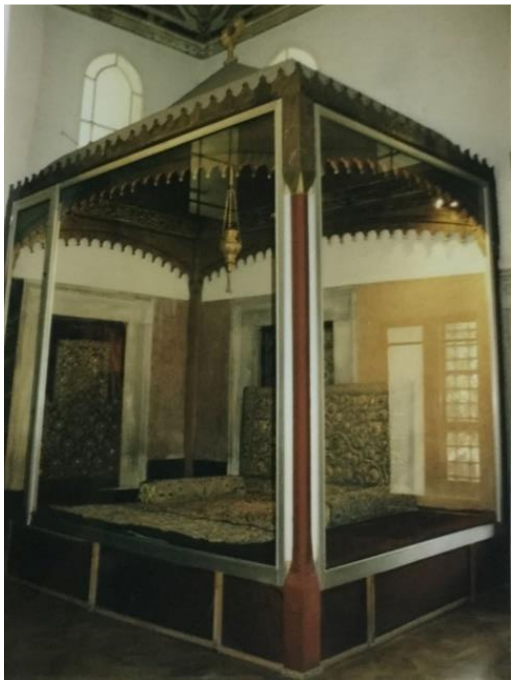


Görsel 152 Arz Odası'nın giriş cephesi, 1880 öncesi, Abdullah Freres.



Görsel 153 2012 onarımında araştırma raspasında ortaya çıkan üst kottaki kalemişi,

[229] İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, dosya no. 3161.



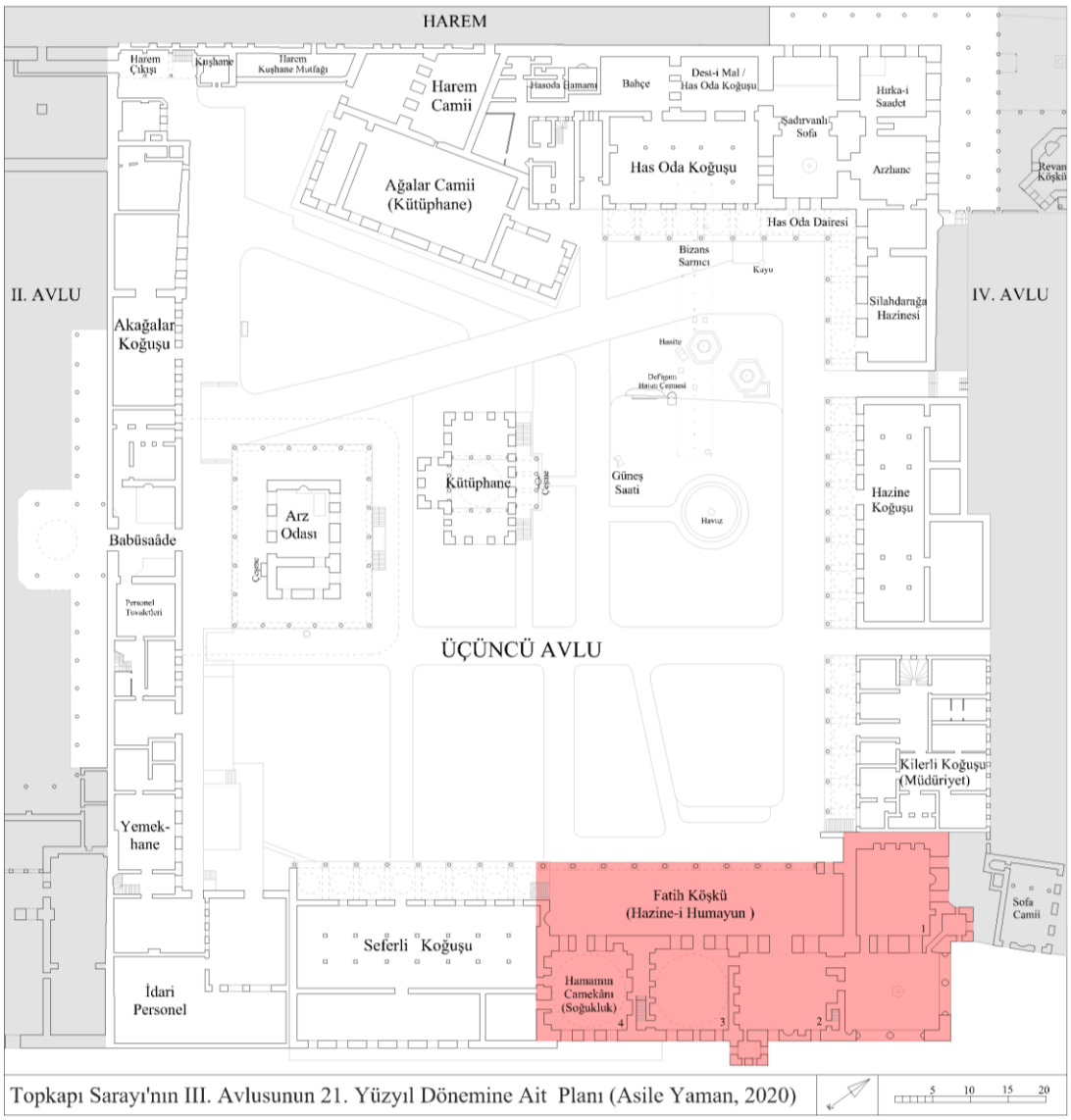
Görsel 154 2012 öncesinde Tahtın üzerindeki muhdes alüminyum doğrama.

2.1.4. Fatih Köşkü (Enderun Hazinesi)

Fatih Köşkü, 15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmed tarafından Üçüncü Avlu'nun doğu köşesinde Marmara Denizi ve Boğaziçi'ne hakim bir noktada inşa edilmiştir. Dört oda bir şadırvanlı terası, şahnişini ve avlu cephesindeki biri yarım olmak üzere on iyon tipi başlıklı sütunların taşıdığı kubbeli revağıyla günümüze kadar gelmiştir. Salonlardan biri Hamamın Camekân (soyunma) bölümüdür (Görsel 155, no:4). Köşkün iç ve dış kapıları Bursa tipi kemerlidir. Her odasında altlı üstlü birçok niş bulunmaktadır.

Necipoğlu Ata'dan, Köşkün Yeni Saray'da 1462/63 yıllarında inşa edilip diğer yapıların tamamlanmasından sonra II. Mehmed tarafından hazineye çevrildiğini ve en eski hünkar kasrı olduğunu naklederken birkaç yıl sonra aynı avludaki Has Odası yapılana kadar burayı kullanmış olabileceğini belirtmektedir.[230] Wolfgang Müller ise istinat duvarlarıyla büyütülen terasta kubbeli bodrum katı ile 1468 yılında inşa edildiğini öne sürmektedir.[231]

[230] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.177; Ata, 1 :59-60, 92.
[231] Wolfgang Müller-Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, 2016, s. 498.

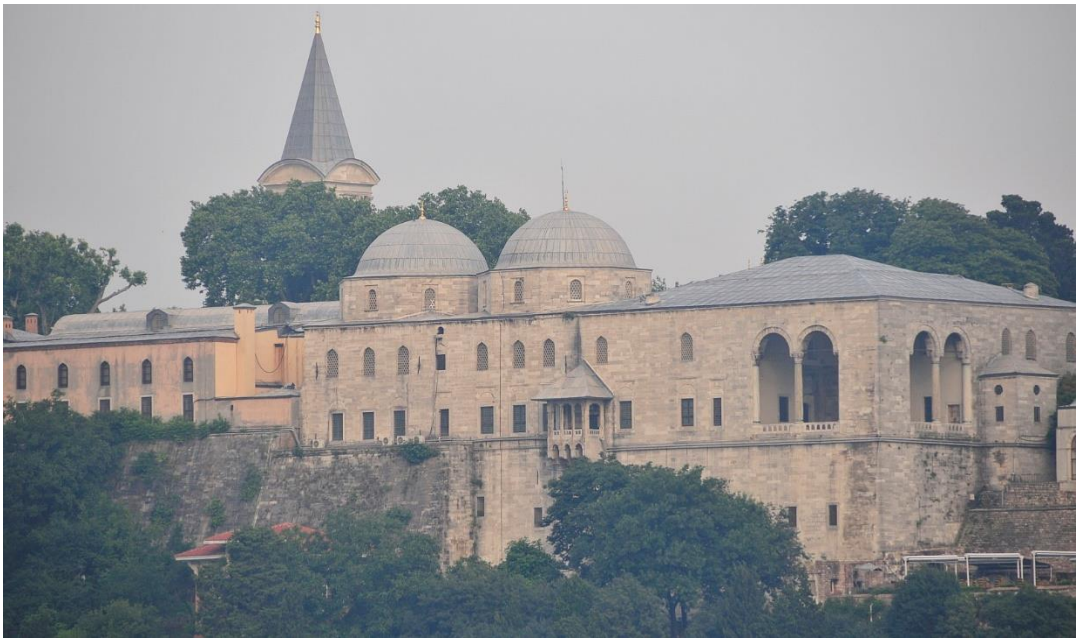


Görsel 155 Mevcut planda Fatih Köşkü'nün gösterimi, (Yaman, 2020)

15. yüzyıl yazarları, Üçüncü Avlu'da bir hassa hazinesinden bahsederler fakat tam olarak konumunu söylemezler. Yeraltında mahzenleri olan Fatih Köşkü hazine için ideal bir yer olarak görülmektedir.[232] Angiolello, sarayda deftardar denilen iki hazineci bulunduğunu birinin Rumeli'den, diğerinin Anadolu'dan gelen paralar ile

[232] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.177; Promontorio, s. 42; Angiolello, lnedito manoscritto, s. 30; Angiolello, Historia Turchesca, s. 124; Menavino, s. 94; Spandugino, s. 65, 119-20.

ilgilendiğini söylemektedir. Başlarında Divan Efendisi bulunan 40 kâtip tarafından devlete giren ve çıkan paraların yazıldığı kitaplar da Hazinede saklanırdı.[233]



Görsel 156 Üçüncü Avlu'daki Fatih Köşkü, 2010, Deutsche Fotothek.



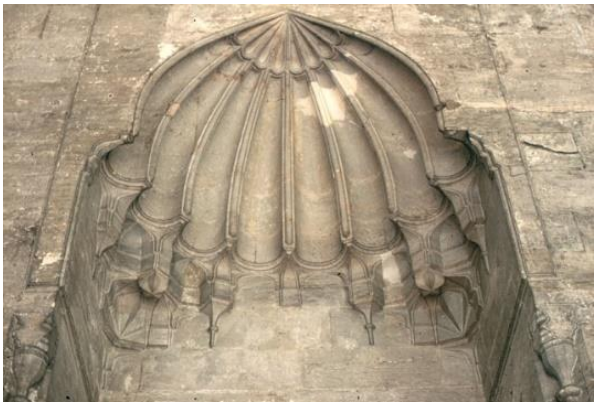
Görsel 157 Fatih Köşkü'nün revağı, (Mustafa Cambaz, 2013)

[233] Giovan Maria Angiolello, **Fatih'in İçoğlanı Anlatıyor, Fatih Sultan Mehmet**, Edt. Pınar Gökpınar ve Erhan Afyoncu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 137.

15. yüzyılda envanterlerinden aktarıldığı üzere İç Hazine'nin hem alt hem de üst katında değerli taşlar ve sanat eserlerinin yanısıra arşiv belgeleri, elyazması kitaplar, aletler, ev eşyaları, saray giysileri ve kıymetli kumaşların da saklandığı anlaşılmaktadır. *Divanhane* denen hem şadırvanlı sofaya hem de şahnişine açılan ana Hünkar odasında cülus ve bayram törenlerinde Babüssaade'ye götürülen taht için bir girinti ve Türkçe, Farsça ve Arapça elyazması kitapların saklandığı dolapların bulunduğu aktarılmaktadır.[234] Tahtın bulunduğu bu odanın Avlu tarafından girişi diğer kapılara göre daha yüksek ve mukarnaslı oluşu bu mekanın esas oda olduğunu göstermektedir (Görsel 158-59).



Görsel 158 Fatih Köşkü'nün revağına açılan kapıları, (Atatürk Kitaplığı, Hüsrev Tayla)



Görsel 159 Fatih Köşkü'nün giriş kapısının mukarnas detayı, 1960, MIT, Aga Khan.

[234] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar,** s.178-80; Tahsin Öz, **Topkapı Müzesi Arşivi Kılavuzu,** sayı 21; TSA, D 4855; D 1, dosya no.1b.



Görsel 160 Hünkâr Hamamı soğukluğunun kapısı üzerindeki hat levhası, 2009.[235]

Köşkün iç duvarlarındaki günümüzde hala mevcut olan gömme nişler, Fatih'in ilk dönemden beri bu mekânı sergi mekânı olarak tasarlamış olabileceğini düşündürmektedir. Arz Odası yapılana kadar da sultanın görüşmelerini yaptığı bir mekân olduğu da akla gelmektedir[236] (Görsel 161).



Görsel 161 Fatih Köşkü'nün Görsel 155'teki 2 nolu odasından genel görünüm.[237]

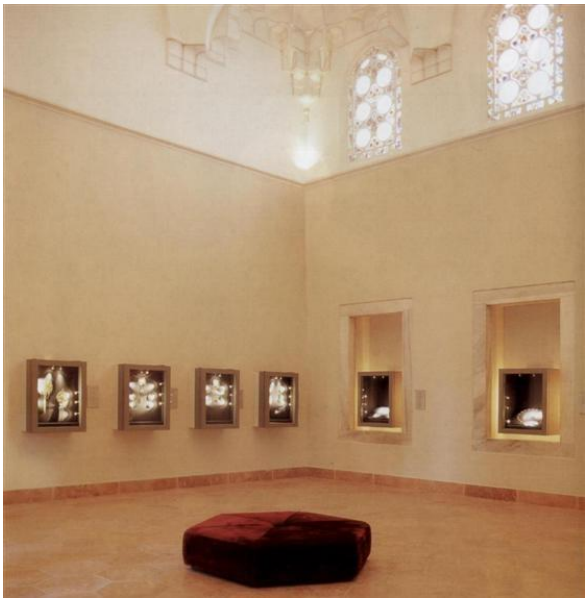
[235] www.wowturkey.com Erişim tarihi: 18.12.2019
[236] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.178.
[237] www.kvmgm.gov.tr



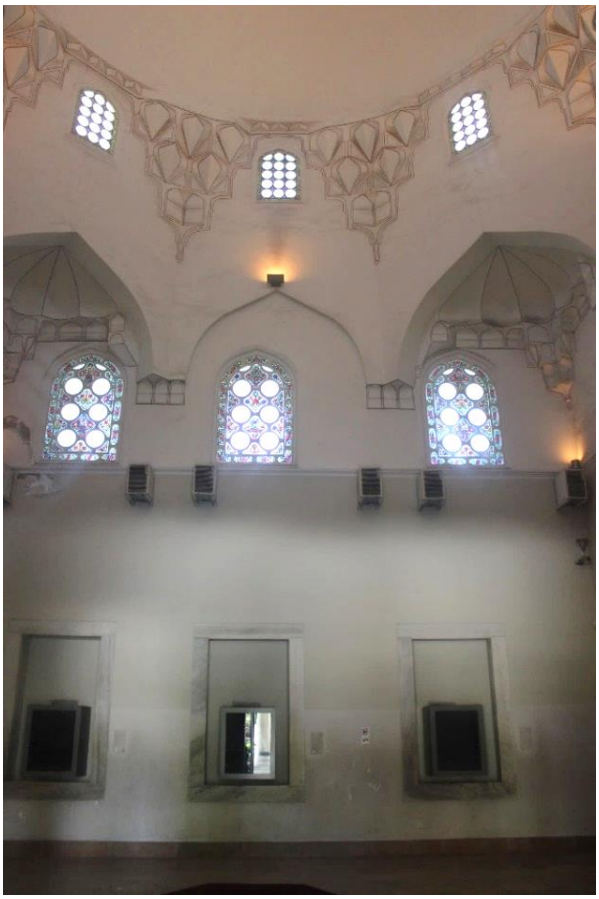
Görsel 162 Fatih Köşkü'nün Görsel 155'teki 2 nolu odası, 2016, Akka Mim.

İç Hazine olarak kullanılan Fatih Köşkü, *Hazine-i Humayun* yani *Enderun Hazinesi* olarak anılmıştır.[238] İçerisinde bulunan ocaklar ve II. Selim döneminde (1566-74) köşke bitişik yapılan hamam, Fatih Köşkü'nün konut işlevi kanıtlanmaktadır. Fatih Köşkü'nün duvarlarında bulunan nişler depolama kaygısı olduğunu göstermektedir. Sarayda hiçbir mekanın duvarlarında bu kadar göz içermemesi sebebiyle Tanyeli, Fatih Köşkü'nün başından beri büyük ölçüde nakit içerse de, simgesel bir işlevi bulunan "wunderkammer" yani ilginç ve değerli eşyalar deposu olduğunu belirtmektedir.[239]

[238] Ülkü Altındağ, Nedret Bayraktar, "Topkapı Sarayı Müzesi Komisyonu Çalışmaları II", **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık: 3**, İstanbul, 1988, s. 23-53.
[239] Uğur Tanyeli, "Topkapı Sarayı Üçüncü Avlusu'ndaki Fatih Köşkü (Hazine) ve Tarihsel Evrimi Üzerine Gözlemler", **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık:4**, İstanbul, 1990, s. 150-208.



Görsel 163 Fatih Köşkü'nün Görsel 155'teki 3 nolu kubbeli odası, 2001.[240]



Görsel 164 Fatih Köşkü'nün Görsel 155'teki 3 nolu kubbeli odası, 2016, Akka Mim.

[240] www.salkiturizmtanitim.blogcu.com Erişim tarihi:09.09.2019.

Hazine kethüdası, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden dönüşünde kullanmış olduğu mührü Enderun Hazinesinin dış kapısına basardı. Yavuz Sultan Selim: *"Benim altınla doldurduğum hazineyi (İç Hazine) bundan sonra gelenlerden kim mangır ile doldurursa hazine onun mührüyle mühürlensin ve illa benim mührümle mühürlenmekte devam olunsun."* dediği için son döneme kadar vasiyetine uyulmuştur.[241]

İç Hazine'nin açılması merasimle olurdu; Hazine ve Seferli içoğlanları Hazine kapısının iki yanına dizilirler, hazine kethüdası anahtarı getirip Hazine kapısındaki Sultan I. Selim'in mührü kontrol edildikten sonra kilidi açardı ve hazineye 20-30 kişi birlikte girerlerdi.[242] İç Hazine elçiler tarafından gezilmek istendiğinde ziyaretçilerle birlikte bina gezilir, Râif Bey'in 'teneffüs odası' diye adlandırdığı Hazine Dairesi'nin şahnişininde panoramik manzaraya doğru kendilerine ikramlarda bulunulurdu.[243]



Görsel 165 Fatih Köşkü'nün Görsel 155'teki 1 nolu odası, 2016, Akka Mim.

[241] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.307; D'Ohsson, C.7 fasıl 3, kısım 2.
[242] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.307; Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, yıl 2, s. 402; Abdurrahman Şeref bey, Topkapı Sarayı Humayunu makalesi; Enderun Tarihi, C.7, s.198.
[243] Mehmed Râif Bey, **Topkapı Sarayı ve Çevresi**, Haz: Ahmet Arslantürk, Ahmet Korkmaz, Okur Kitaplığı, İstanbul, 2010, s. 36,37.



Görsel 166 Fatih Köşkü, Kemali Söylemezoğlu, 20. yüzyıl, Salt Araştırma.

1964'te çekilen Topkapı adlı filmde köşkün revaklarında gözle görülür bir değişim gözlenmemiştir (Görsel 162).



Görsel 167 Fatih Köşkü'nün avlu tarafındaki kapıları, Topkapı Filmi, 1964.

Maliye hazinesi olan Dış hazinede bir darlık olduğu zaman İç hazineden ödünç olarak para verilir ve durum düzeltilince yerine konurdu. Riko ile Grassi'den nakleden Uzunçarşılı, Enderun hazinesinde her padişah için kapısında isminin yazılı olduğu özel bir hazine odasının olduğundan ve vefatı ardından kendi mal varlığının oraya sandıkla konularak hiç ellenmediğinden bahsetmektedirler. Uzunçarşılı bu söylemi destekleyecek başka kaynak bulamadığı ve çoğu zaman dış hazineye para çıkarıldığı, hatta para bulunmadığı dönemlerde altın ve gümüşlerin eritilmesi için Darphane'ye gönderildiği bilindiğinden bu söylemi gerçekdışı bulmaktadır.[244]

Sultanın kullandığı yapılardan olan Fatih Köşkü, Üçüncü Avlu'daki diğer içe dönük koğuş yapılarının aksine manzaraya açılan şadırvanlı balkonu, şahnişini ve pencereleriyle dış dünyadan kopartılmamıştır. Fatih Köşkü, doğusunda bulunan iki tarafı kemerli, yarı açık terası ile Marmara Denizi ve Boğaziçi'ni görmektedir. Eyice, bu bölümü "*hayat*" olarak isimlendirmektedir[245] (Görsel 168).



Görsel 168 Fatih Köşkü'nün şadırvanlı terası, (Mustafa Cambaz, 2013)

[244] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.309-10; Riko, s. 144; Grassi, C. 2, s. 1,2.
[245] Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, s. 18.

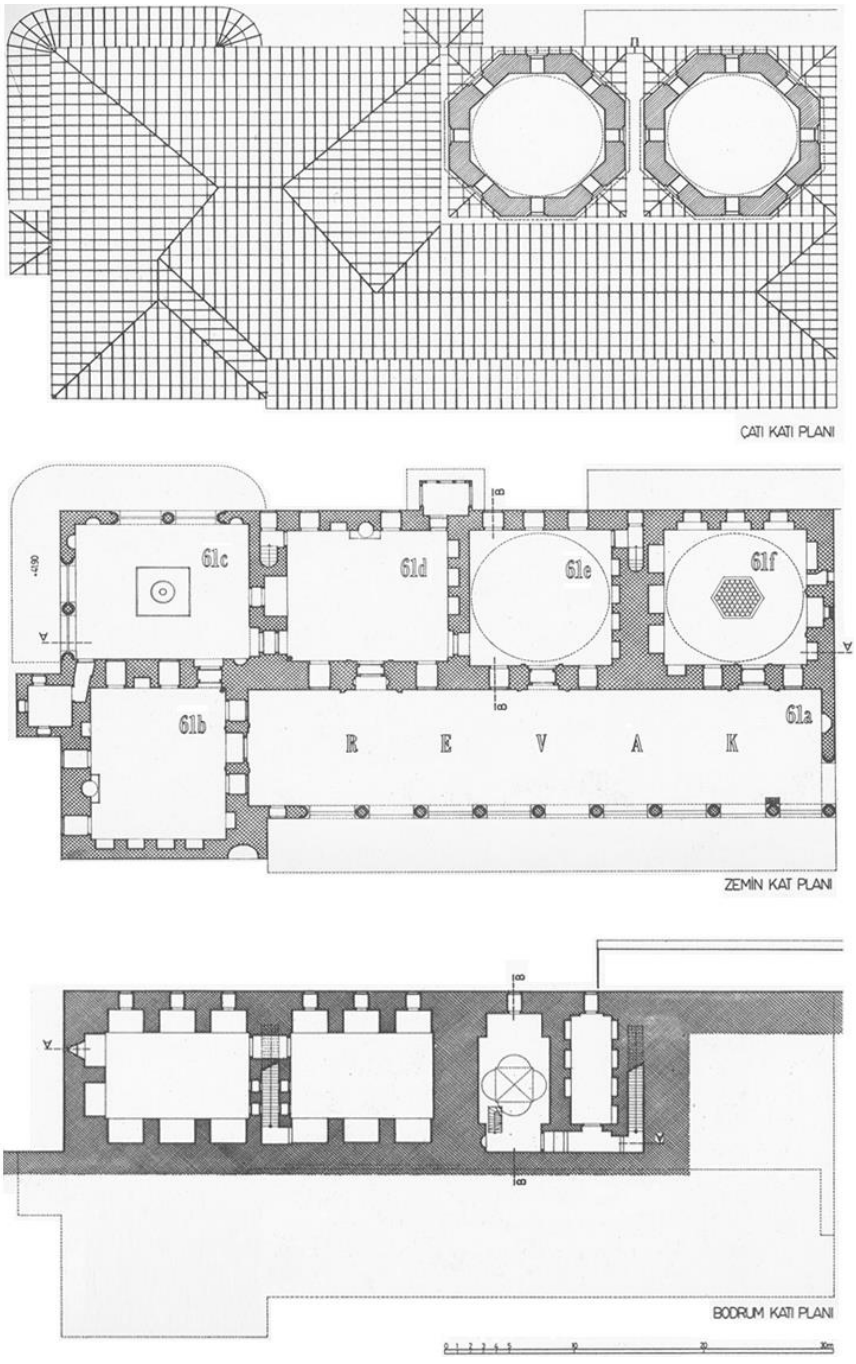


Görsel 169 1972'de Fatih Köşkü Marmara Denizi cephesi, Schiele, Alman Arkeoloji Enstitüsü, D-DAI-IST-R7907.

Köşkün avlu kotunda bulunan iki farklı merdivenle iki farklı bodruma inilmektedir (Görsel 155, no:2-3). Soğukluğun yanındaki kubbeli odadaki merdivenden iki bölümlü bodruma inilmektedir. Birinci bölüm diğerinden yüksek ve tonozla örtülüdür. Tezcan, ikinci bölümün altında merdivenle inilen yonca planlı küçük bir kalıntının Bizans devrine ait olduğunu aktarmaktadır. Fatih Köşkü revağını taşıyan beyaz mermer ve yeşil breş sütunların üzerindeki matkap deliklerinin metal haç taşıdıkları için olduğunu iddia ederken sütun başlıklarının daha öncesine Roma devrine ait olduğunu düşünmektedir.[246]

Köşkün altında bulunan mahzenler, Bodrum Hazinesi adı altında, altın paraların saklandığı belirtilirken bu mahzenlerin bir kısmının Bizans döneminden kaldığı da düşünülmektedir. Eyice, eski bir belgeden "*mermer havuz*" şeklinde nitelendirilen mekânın karşılığı Bizans döenminde vaftiz teknesinin yeri olduğunu aktarmaktadır[247] (Görsel 170, bodrum katı planı; Görsel 171).

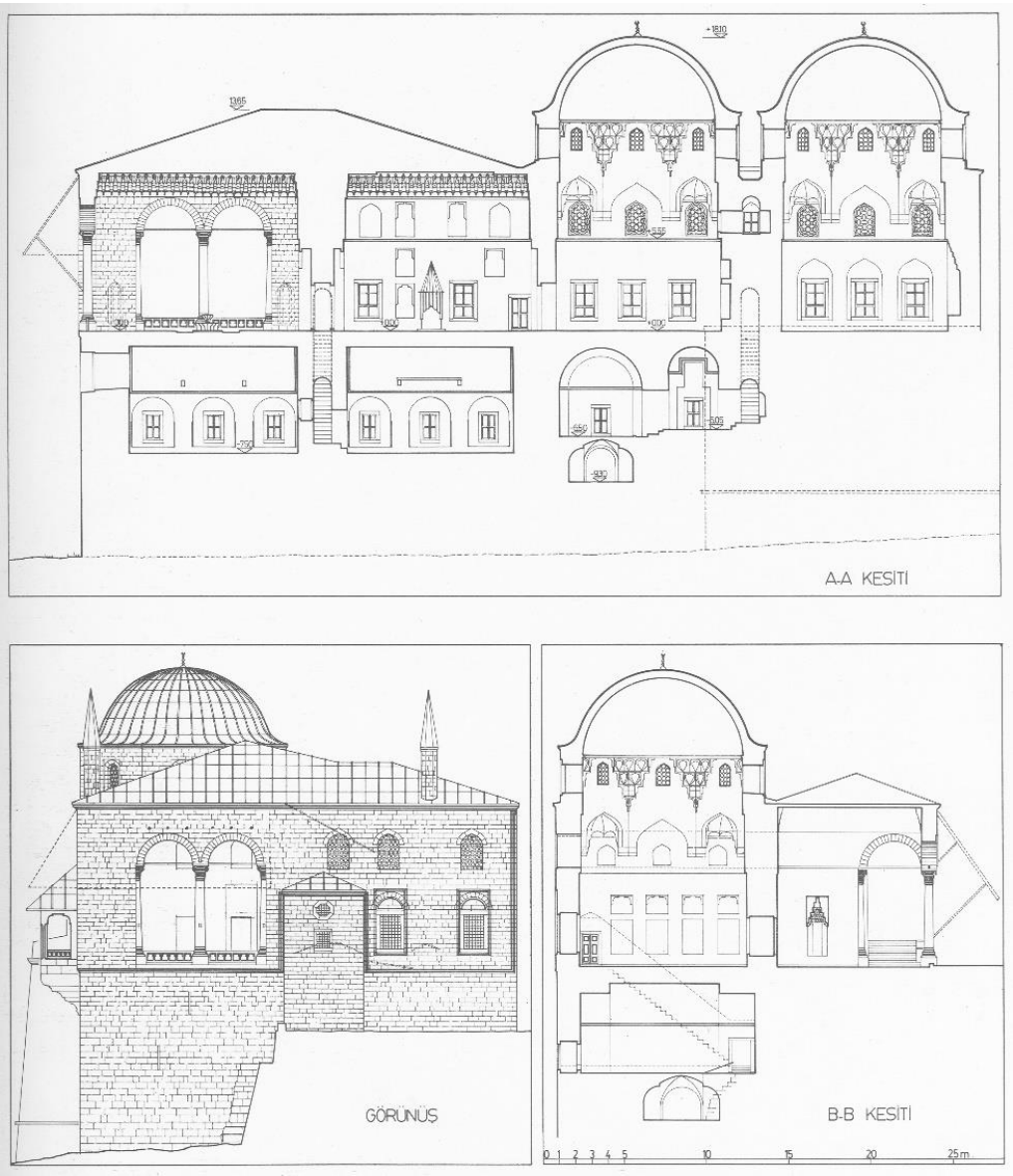
[246] Hülya Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1989, s. 18.
[247] Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, s. 18.



Görsel 170 Fatih Köşkü Plan Çizimleri, Eldem ve Akozan, Topkapı.

Öz, 1556 yıllarında gerçekleşen depremle Fatih Köşkü'nün kubbelerinin hasara uğradığını, hamam soğukluğunun yanındaki odanın kubbesinin yıkıldığını ve sonrasında kubbelerinin ahşap olarak yapıldığını ileri sürmektedir.[248]

[248] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı'nda Fatih Sultan Mehmet II. Ye Ait Eserler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1953, s.6.



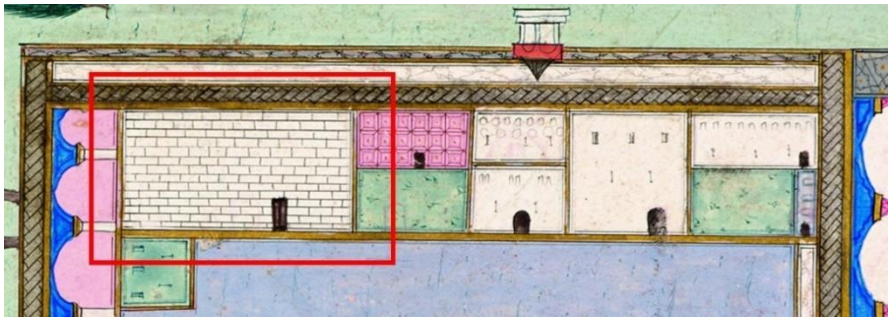
Görsel 171 Fatih Köşkü Cephe ve Kesitleri, Eldem ve Akozan, Topkapı.

16. yüzyılın sonlarını gösteren Hünernâme minyatüründe masif gösterilmiş, sadece kapısı ve kubbesiz çatısı resmedilmiştir (Görsel 172). Bu şekilde resmedilmesi köşkün revaklarının kapatılmış olabileceğini akla getirmektedir. Necipoğlu'nun 1555'te Busbecq'in Rüstem Paşa'nın ilave ettiği yeni bir hazine deposundan bahsetmesinden yola çıkarak hem revakların hem Şadırvanlı terasın kapatılmış olduğunu varsaymaktadır.[249] Yaklaşık 1900'de çekilmiş bir fotoğrafta

[249] Gülru Necipoğlu, **Yeni Bir Belge Işığında "Sanal Arkeoloji**", Filiz Çağman'a Armağan, İstanbul, 2018.

Fatih Köşkü'nün şadırvanlı kısmının duvarla örülmüş olduğu görülmektedir (Görsel 168).

17. yüzyılda Tavernier, Fatih Köşkü'nün revavığının Eski dönemlerden insanların resmedildiği mozaiklerle kaplı olduğunu aktarmaktadır. Bu revağın tavanı 1940'lardaki onarımda tamamen sökülmüştür. Betimlemesinden Hünernameyi minyatürünü destekleyecek şekilde, 17. yüzyılda da bu revağın bir bölümünün kapalı olduğunu fakat öncesinde açık olduğunu tahmin ederek belirtmektedir. Revağın 6 sütuna oturduğunu ve tam ortasında Hazinenin kapısının olduğunu anlıyoruz.[250] Necipoğlu'na göre, şadırvanlı hayatı ile avluya bakan revaklarının ne zaman kapatıldığı bilinmemektedir.[251]



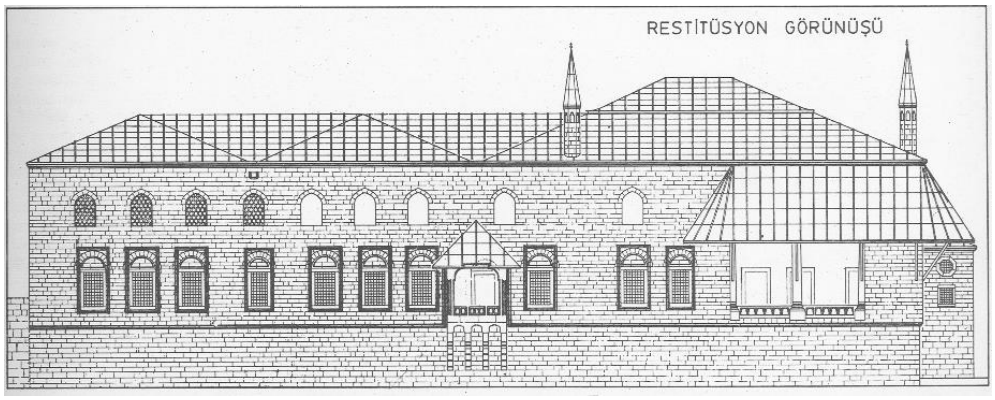
Görsel 172 1584'te yapılan Hünernâme minyatüründen Fatih Köşkü detayı.



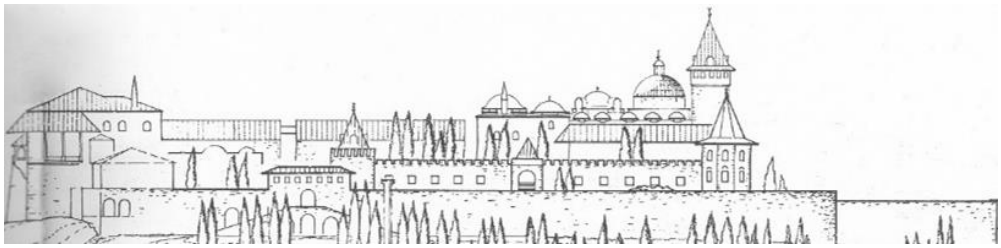
Görsel 173 1900 yılında Sebah ve Joaillier'in fotoğrafından Üçüncü Avlu ve Fatih Köşkü'nün kapatılan şadırvanlı terası, (Alman Arkeoloji Enstitüsü, D-DAI-IST-9563c)

[250] Jean Baptiste Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014, s. 86-87.
[251] Gülru Necipoğlu, **Yeni Bir Belge Işığında "Sanal Arkeoloji**", Filiz Çağman'a Armağan, İstanbul, 2018.

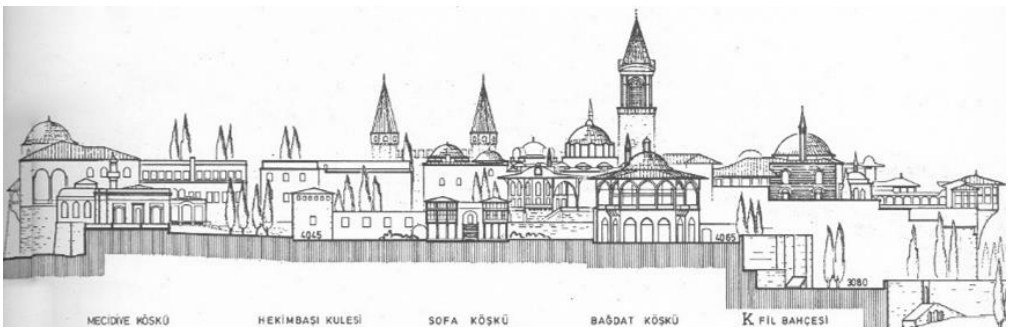
Eldem'in Fatih Köşkü'nün 1500'lerdeki restitüsyonunda kubbesiz, sadece oturtma çatılı olarak çizdiği görülmektedir. 1840'larda yapılan sulu boya resminden yararlanarak eliböğründeli ve saçaklı çizmiştir (Görsel 174). Bu odaların kubbe taşımaya elverişli olmadığını ileri sürmektedir.[252] Fakat Buondelmonti'nin 1481 tarihli çiziminde Üçüncü Avlu'nun Marmara cephesinde görülen Fatih Köşkü'nün iki kubbesi ve şadırvanlı hayatı, o dönemden beri olduğunu göstermektedir (Görsel 69).



Görsel 174 Fatih Köşkü 1500'ler Restitüsyonu, Eldem ve Akozan, Topkapı.



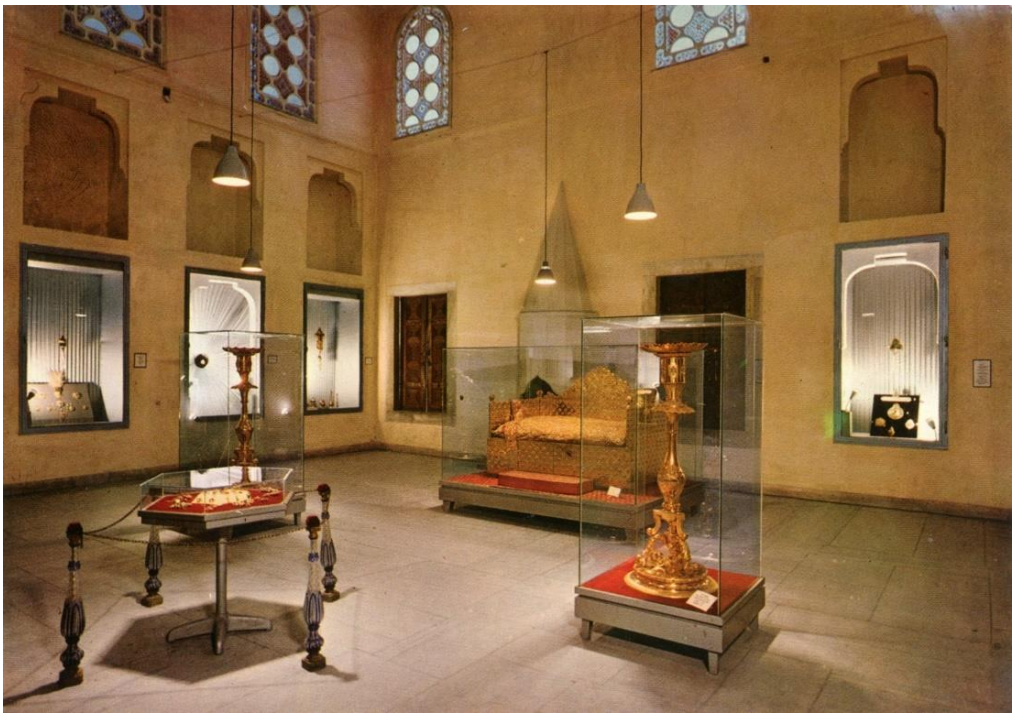
Görsel 175 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı'nın Boğaziçi Cephesi, Eldem.



Görsel 176 19. Yüzyılda Topkapı Sarayı'nın Boğaziçi Cephesi, Eldem.

[252] Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, L. 75.

Fatih Köşkü'nde sivri, yuvarlak ve Bursa tipi olmak üzere birçok kemer çeşidinin kullanıldığı görülmektedir (Görsel 177). Necipoğlu'na göre, Osmanlı İslam öğeleri, Rönesans İtalyası'nın üslubu ile harmanlanmış olarak kullanılmıştır. Bunun göstergesi de; yuvarlak kemerler ile iyonik başlıkların kullanılmış olması, yuvarlak kemerli İtalyan loggialarını andıran balkonu, İtalyan tarzı siyah-beyaz mermer zemini, figürlü altın mozaikli tavanı ve bodrum katındaki Bizans vaftizhanesini öne sürmektedir. Binada İtalyan üslubunun görülmesi ve sütun başlıkların devşirme olmayıp özel olarak bina için yapılması sebebiyle inşasında İtalyan mimar Filarete'in katkısının olabileceği düşünülmektedir.[253]

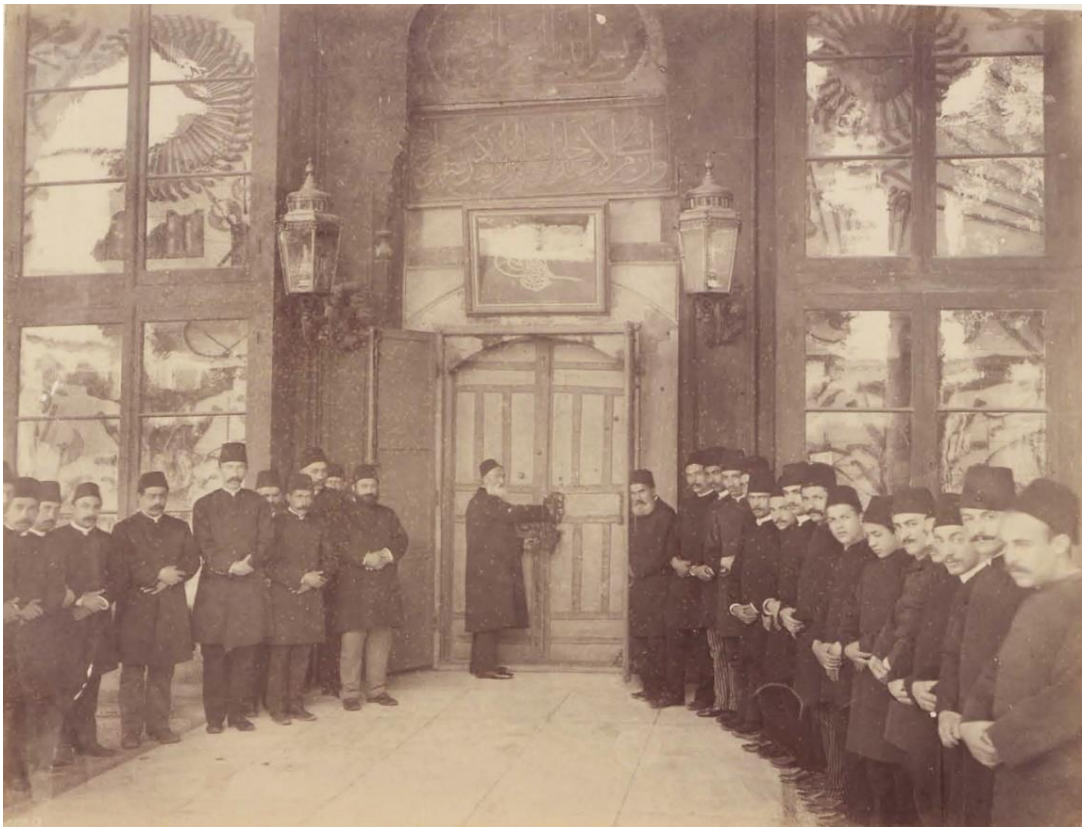


Görsel 177 Fatih Köşkü iç mekânı, 1960'lar, Söylemezoğlu, Salt Araştırma.

Köşkün revaklarındaki iki sütunun içine alınıp duvar örülmüş ve yeni bir oda elde edilmiştir. Tahsin Öz bu odanın I. Mahmud (1730-54) döneminde yapıldığı ve sonraları elçilerin göreve gitmesi üzerine emanet verilen kıymetli eşyalar saklandığı için "*Elçi Hazinesi*" ismi verildiğini belgelerden nakletmektedir.[254] Yaklaşık 1880

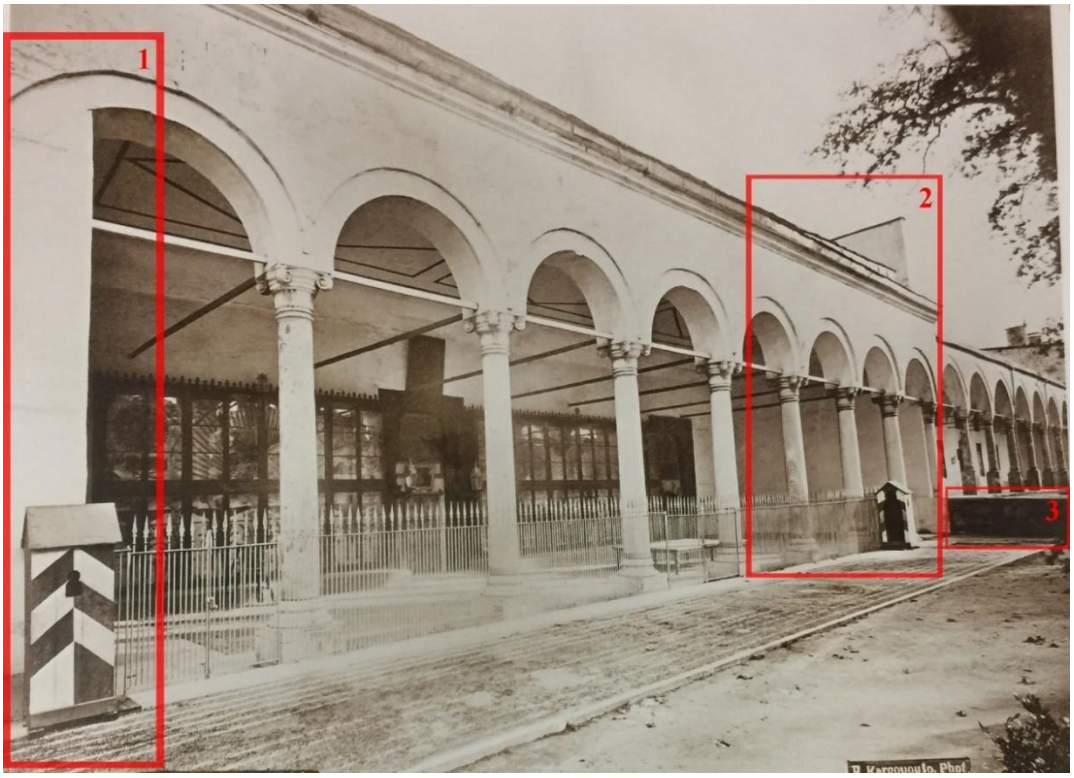
[253] Restle'dan aktaran: Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.181.
[254] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları** (1939-44), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1948, s.50; Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı'nda Fatih Sultan Mehmet II. Ye Ait Eserler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1953, s.6.

tarihinde çekilen fotoğrafta görüldüğü üzere giriş kapısının iki yanı silahların teşhiri için düzenlemiştir. 1856 yangını sonrasında çizilen Üçüncü Avlu planında da bu düzen belirtilmiştir (Görsel 178-79, 442-43).

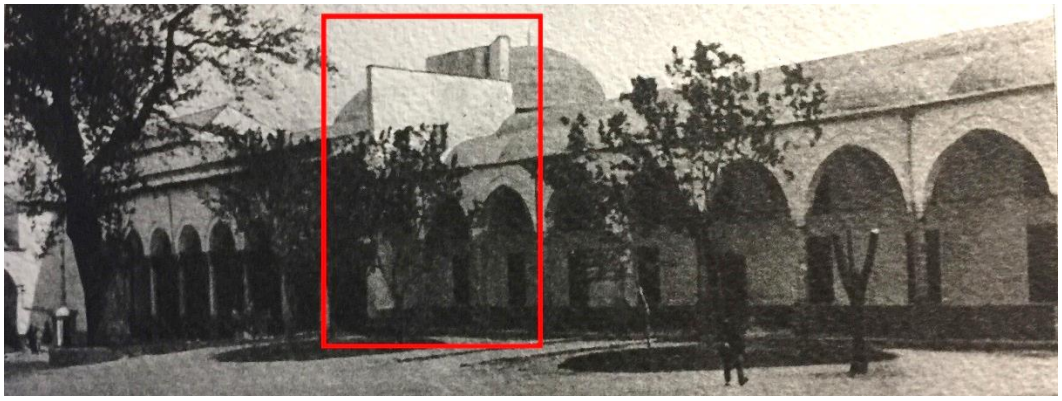


Görsel 178 Hazine kapısının önü, 1880 öncesi, Abdullah Freres.

19. yüzyılın ikinci yarısında çekilen fotoğraflarda bu mekan görülmektedir. Basile Kargopoulo'nun 1880'den itibaren çektiği fotoğrafında (Görsel 179, no 1), Fatih Köşkü'nün iki kanadının köşesine, revağın içinde ilk kemer açıklığının doldurulmuş olduğu, 2 detayında Fatih Köşkü ile Seferli Koğuşu'nun revaklarının sirkülasyonunun duvar ile kesildiği ve 3 detayında avlu sert zemininin kot farkı görülmektedir. Üçüncü Avlu'da Fatih Köşkü'nün iki kanadının köşesinde bulunan diğer kare birimlerinden daha küçük olan bu yapı, 1933 baskılı kitaptaki planda da görülen bu birime "Elçi Hazinesi" olarak tanımlanmaktadır. Fotoğrafta Tahsin Öz onarımlarından (1940'lar) önceki Fatih Köşkü'nün çatısı görülmektedir.



Görsel 179 Fatih Köşkü avlu cephesi, 1880 sonrası, Basile Kargopoulo (ö.1886).



Görsel 180 Fatih Köşkü ve Seferli Koğuşu genel görünümü, 1912.[255]

1915 yılında yayınlanan Encümen raporunun 16. maddesinde, Hazine-i Humayun Dairesi'nin Sultan Reşad onarımınları sırasında Hazine Sofası denen şadırvanlı terasının yeniden ihya edildiği söylenmektedir. Kastedilen terasın kemer boşluklarındaki duvar örgüsünün kaldırılmış olmasıdır. Nitekim sonraki restorasyonda 1940'larda duvarların camekan ile kaplı olduğu görülmektedir.

[255] Cornelius Gulitt, **Die Baukunst Konstatinopels**, Berlin, 1912.

Raporda kemerlerin arasına parmaklık konulması eleştirilmektedir.[256] Bu onarım sonucunda günümüzde köşedeki muhdes birim ve revaklardaki sirkülasyonu engelleyen duvarın kaldırılmadığını anlıyoruz (Görsel 180) çünkü Tahsin Öz'ün 1940'lı yıllarda yapılan onarımlarda yıkıldığından bahsetmektedir.

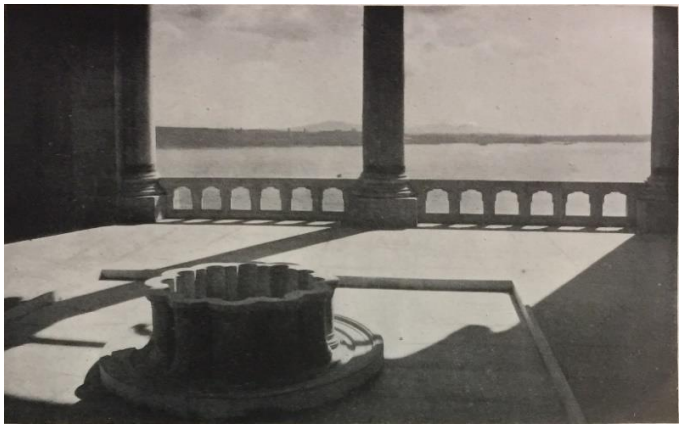
Fatih Köşkü'nün 16. yüzyıldan beri duvarla kapatılmış olan şadırvanlı sofanın, 1910'larda yapılan onarında bu ekler kaldırılarak kemer aralıkları açılmıştır. Fakat sofanın camekanla ve lokma demir parmaklıklar ile kapatıldığı görülmektedir. Tahsin Öz onarımlarında (1941-43), demir parmaklıklar kaldırılarak zarar gören taşlar onarılmış ve şadırvanlı hayatta, sütunların arasına 15. yüzyıl üslubunda Çinili Köşk'ünkine benzer bir mermer korkulukla çevrelenmiştir.[257]



Görsel 181 1900'lerin başında Fatih Köşkü'nün kapatılmış şadırvanlı hayatı, TSMA.

[256] Muhâfaza-i Asâr-ı Atîka Encümeni Eimmesi'nin Topkapı Sarayı Hümâyûnu'nun Tamiratı Münasebetiyle Arz Eylediği Rapor Suretidir, 10 Teşrinevvel 1333, Dar'ül Hilafet-i Aliyye, Matba-i Amire, 1339.
[257] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları** (1939-44), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1948.

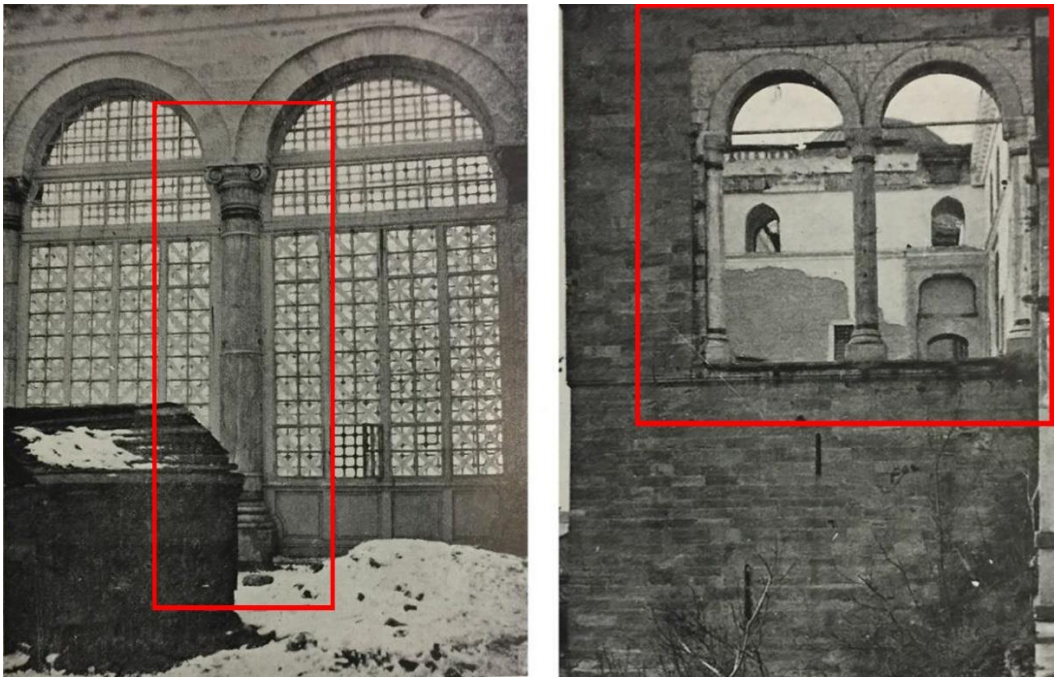
1940'lardaki onarımda Şadırvanlı Sofa'nın zemini mermer kaplanmış ve havuzun çevresini kuşatan ayna taşı yapılmıştır. [258] Sofa zemininin şeşhane tuğlası ile kaplı olduğu onarım öncesindeki fotoğraflarda görülmektedir. 1900'lü yılların başlarında camekan içerisinde Sultan tahtı teşhir edilirken eser sergilemek için şadırvanı dahi kullanmışlardır.



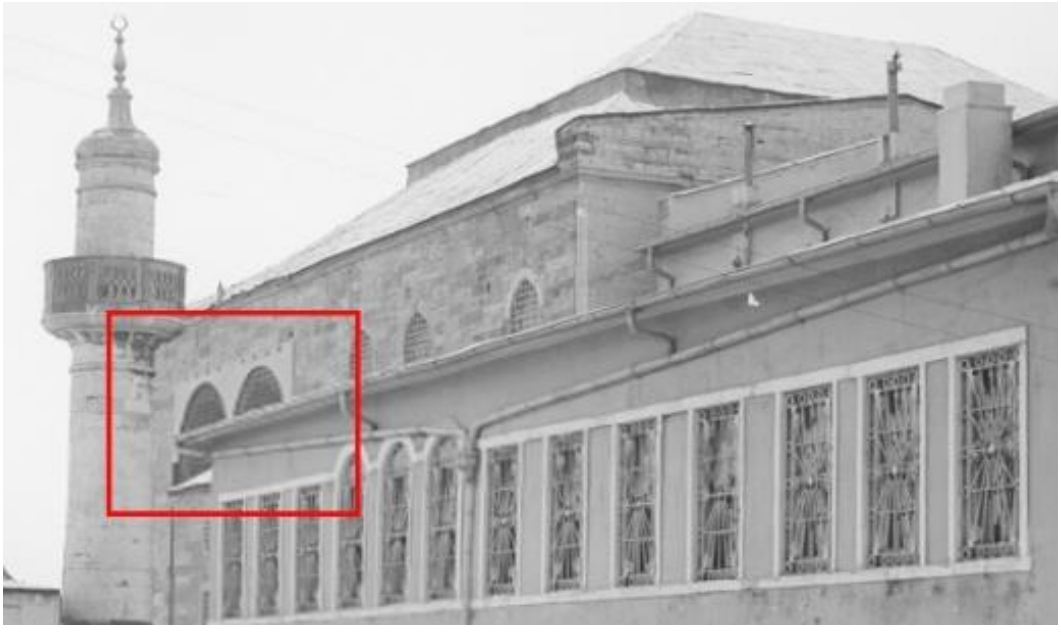
Görsel 182 1943'te onarımın sonrasında Fatih Köşkü şadırvanlı hayatı, 1948, Öz.

Ayverdi, Aslanapa ve Necipoğlu Köşkün bugünkü görünümünün genel itibariyle özgün olduğunu düşünürken Tanyeli, köşe sofasının görünümünü 1766 yılında başlayan onarımlar sırasında aldığını belirtmektedir. Bunun sebebini de 1940'larda Tahsin Öz onarımlarında onarım esnasında çekilen bir siyah beyaz fotoğrafta eklenti izinin görüldüğünü öne sürmektedir[259] (Görsel 183-sağ). Fakat fotoğraftaki renk farkının sebebi onarımdan önce çekilen 1918 tarihli fotoğraftan anlaşılmaktadır (Görsel 183, sol; 184). Bu fotoğrafta şadırvanlı sofanın kemer aralığının dışarıdan kapatıldığı anlaşılmaktadır. Yani sütunlar ve etrafındaki duvarın bir kısmı çerçeveye alınarak kapatılmış ve hava şartlarına maruz kalmamıştır. Dolayısıyla çerçeve dışında kalan Fatih Köşkü'nün duvarları kirli gözüktüğü için bu yanılgıyı oluşturmuştur. Günümüzde ise terasın kemer örgüsüyle duvarları uyum içinde olduğu görülmektedir. Sonuç olarak Fatih Köşkü'nün şadırvanlı sofasının kemerleri özgün olup 15. yüzyılda köşk ile birlikte inşa edilmiştir.

[258] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, Güzel Sanatlar Dergisi 6, 1949, s. 53-61.
[259] Uğur Tanyeli, "Topkapı Sarayı Üçüncü Avlusu'ndaki Fatih Köşkü (Hazine) ve Tarihsel Evrimi Üzerine Gözlemler", **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık:4**, İstanbul, 1990, s. 150-208.



Görsel 183 Fatih Köşkü'nün kapatılan terasının 1940'lardaki onarım öncesindeki kapalı ve onarım sırasında açılmış hali, Tahsin Öz.



Görsel 184 Fatih Köşkü'nün demir parmaklıkla kapatılmış şadırvanlı terası, 1918.[260]

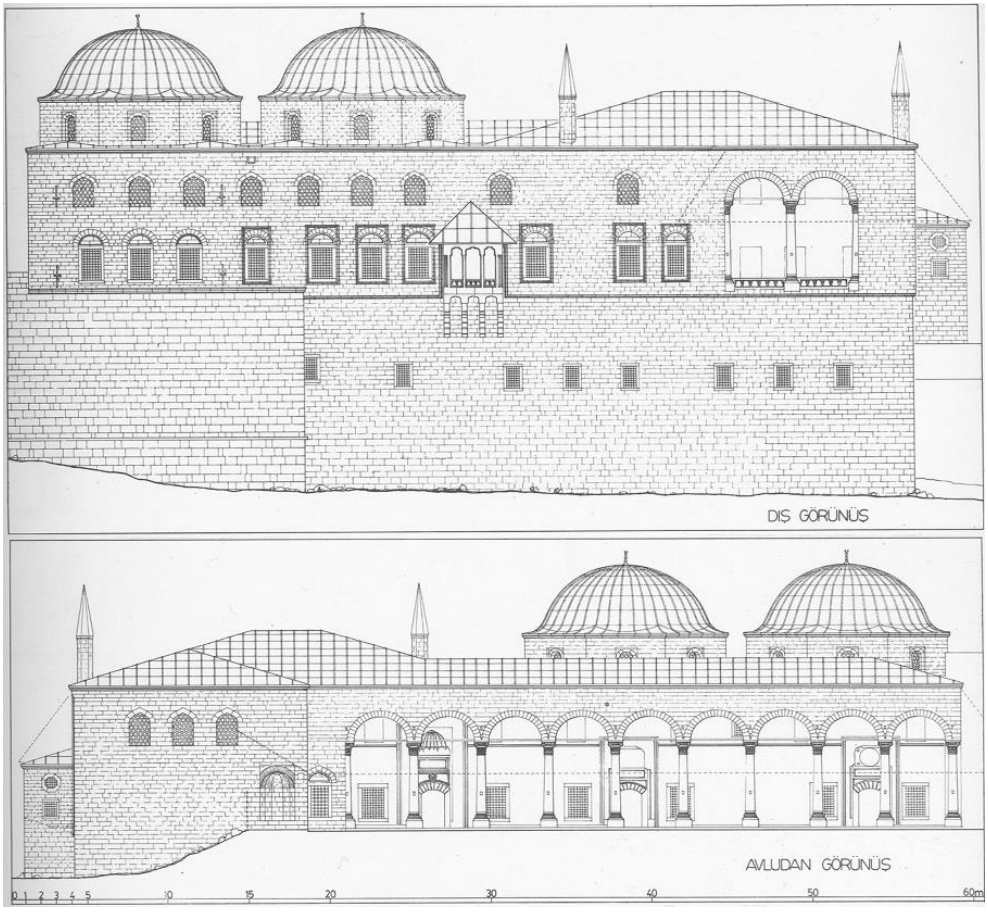
Fatih Köşkü'nün şadırvanlı terasının önce pencere aralığı bırakılarak duvarla örülmüş sonra demir parmaklıklar ve camekan ile kapatılmıştı (Görsel 173, 183).

[260] Österreichische Nationalbibliothek.

1940’larda yapılan onarımlarda revaklar ilk haline çevrilmiştir. Günümüzde de bu haliyle korunmaktadır (Görsel 185).



Görsel 185 Fatih Köşkü’nüm şadırvanlı terası, (Yaman, 2019)



Görsel 186 Fatih Köşkü Cepheleri, Eldem ve Akozan, Topkapı.

Fatih Köşkü, ikisi kubbeli olmak üzere dört oda ve bir şadırvanlı hayattan oluşmaktadır. 3 ve 4 nolu odasının (hamam camekanı) kubbesi ahşaptı. 1556/57 yıllarında deprem sonucunda kubbelerin çöktüğü kapı üzerinde ve bazı sütunlardaki yazılardan anlaşılmıştır. Sultan Reşad döneminde (1909-18) yapılan onarımlarda diğer odalarına da ahşap tavanlar yaptırılıp etrafı kartonpiyer mukarnaslar ile çevrilmiştir. Fotoğraflarda görülen Hazine giriş kapısının yanlarında içine silah konmuş ilave edilmiş dolaplar, bu dönemine kadar kullanılmıştı.[261] Aynı dönemde Fatih Köşkü, hazinedeki değerli eşyaların sergilenmesi için yeniden düzenlenmiştir.[262]



Görsel 187 Fatih Köşkü Revakları, 2016, Wikimedia Commons.

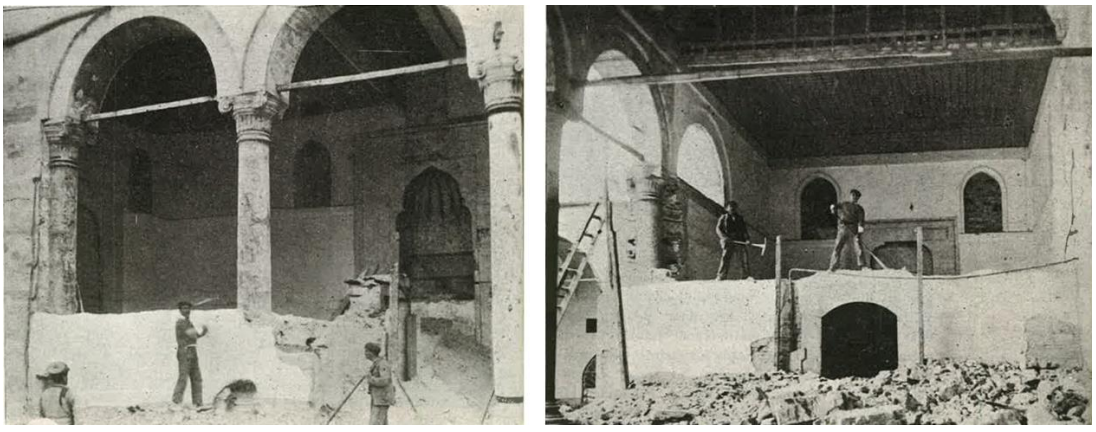
[261] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları** (1939-44), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1948, s.49.
[262]Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.32.



Görsel 188 Fatih Köşkü genel görünüm, 2013.

Fatih Köşkü'nün odalarında altlı üstlü birçok nişin bulunduğu görülmektedir. Öz, Sultan Reşad dönemindeki onarımlarda odalarda bulunan şirvanların kaldırılmasıyla üstteki nişlerin işlevsiz kaldığını öne sürmektedir.[263]

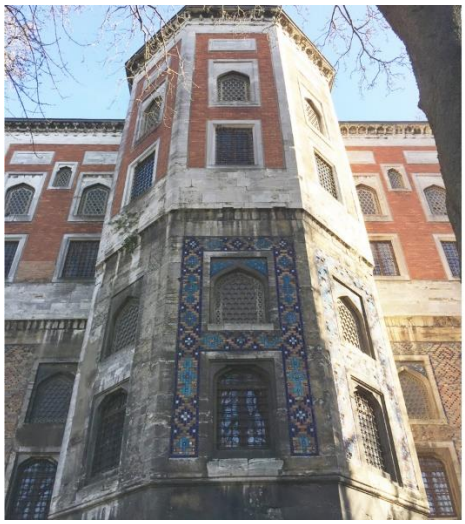
1942 yılında başlayan büyük onarımlar sırasında, I. Mahmud döneminde kapatıldığı öne sürülen ve Elçi Hazinesi olarak anılan sonradan eklenen kısım yıkılarak avlu cephesinde görülen iki sütun ile başlıkları ortaya çıkarılmış, Fatih Köşkü'nün cümle kapısı avludan görünür hale gelmiştir (Görsel 189).[264]

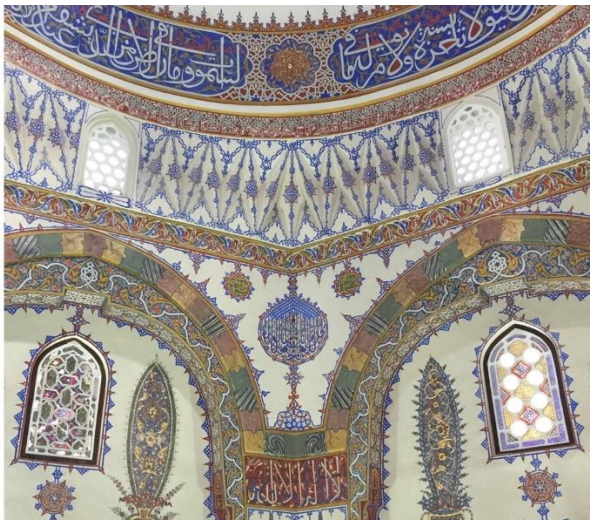


Görsel 189 Fatih Köşkü'ne sonradan eklenen Elçi Hazinesi denen mekânın duvarları yıkılırken görünen revak sütunları, 1942, Tahsin Öz.

[263] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı'nda Fatih Sultan Mehmet II. Ye Ait Eserler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1953, s.6.
[264] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları** (1939-44), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1948, s.49.

1940'larda onarım yapılmadan önce köşkün Üçüncü Avlu'ya bakan alt ve üst pencerelerin söveleri çıkarılmış ve pencere boşluklar örülmüş haldeyken, onarım kapsamında sıvaları raspa edilerek alt ve üstte bulunan 12 pencere için, aynı dönem yapısı olan Çinili Köşk ve Cem Sultan Türbesi'nden esas alınarak mermer söve, parmaklık, çerçeve ve alçı pencereleri yapılmıştır. Kargopoulo'nun 1880'den sonra çektiği fotoğrafında görülen Fatih Köşkü ile Seferli Koğuşu'nun revaklarının sirkülasyonunu kesen duvarın (Görsel 180), 1940'lardaki onarımda yıkılarak kaldırılmış ve Seferli Koğuşu ile Fatih Köşkü revakları merdiven yapılarak bağlanmıştır. [265]





Görsel 190 15. yüzyılda yapılan Çinili Köşk ve Cem Sultan Türbesi (Yaman, 2019)

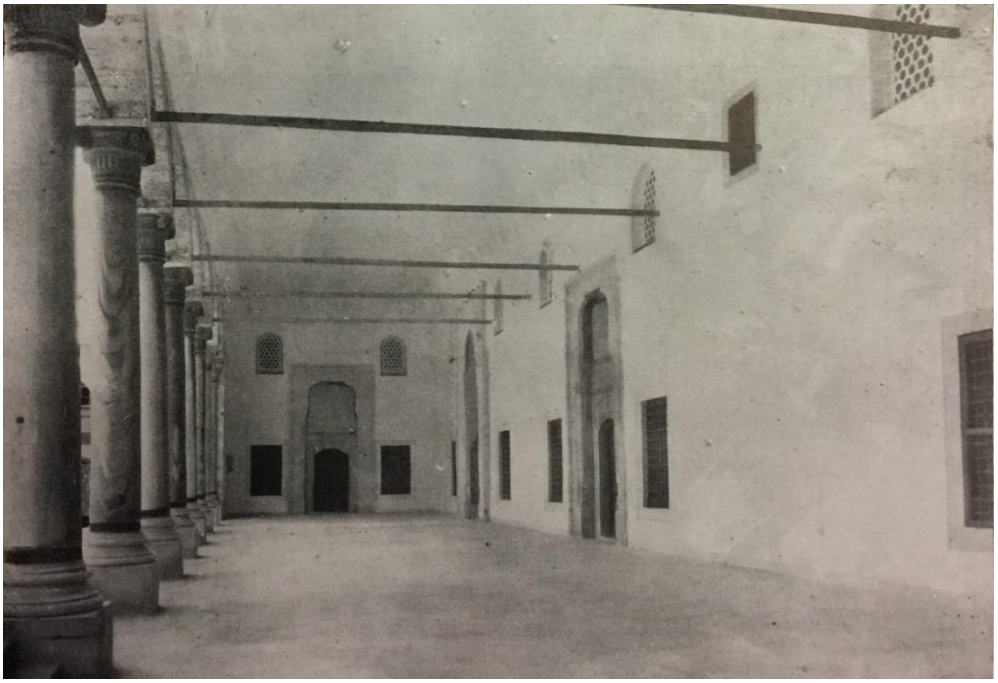


Görsel 191 Fatih Köşkü'nün kapatılan pencere aralıkları açılırken, 1941, Tahsin Öz.

[265] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları** (1939-44), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1948, s.57.

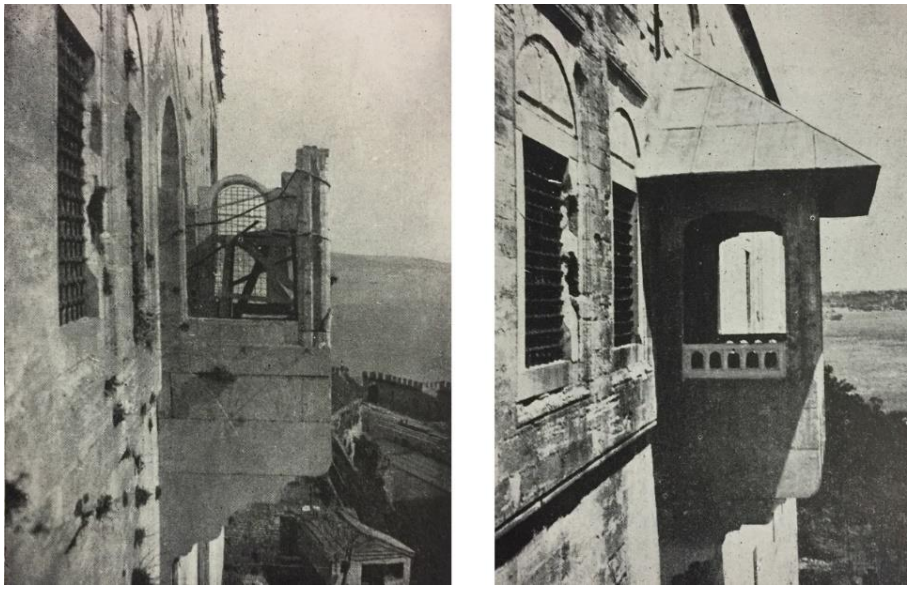


Görsel 192 Onarım sonrası Fatih Köşkü, 1943, Tahsin Öz.



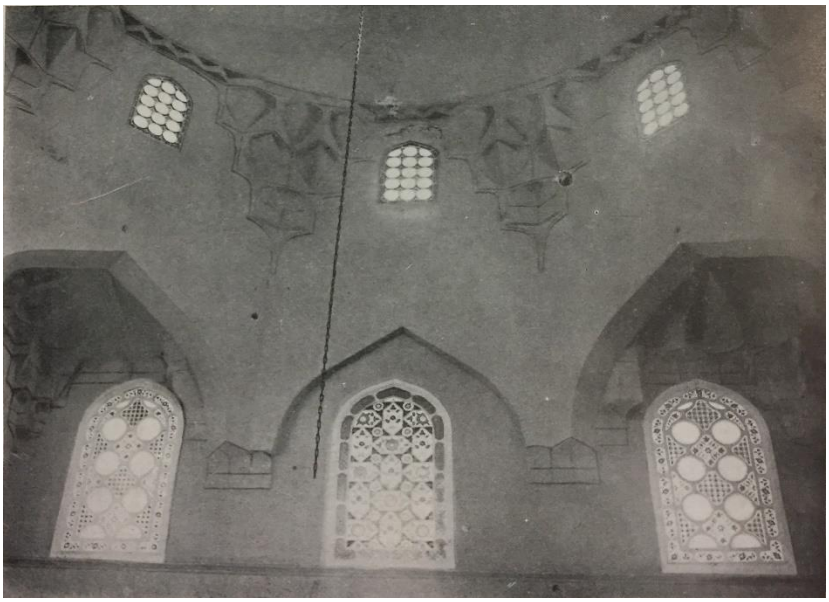
Görsel 193 Muhdes duvarları kaldırıldıktan sonra Fatih Köşkü revakları, 1943, Tahsin Öz.

1940'larda Fatih Köşkü şahnişininin onarımı yapılırken pencere ile kapatılmış olan kemer aralıklarının açıldığı ve korkuluk eklendiği görülmektedir (Görsel 194).



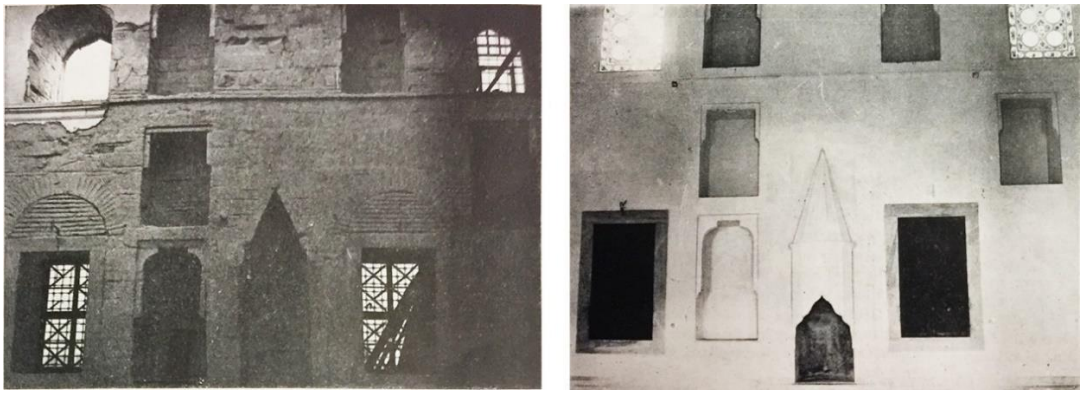
Görsel 194 Fatih Köşkü şahnişini onarım öncesi ve sonrası, 1940'lar, Tahsin Öz.

Kubbeler yeniden yapılırken kırılmış olan mukarnasların izleri sıva altından çıkarılarak onarılmış ve dönemine uygun alçı revzenler yapılmıştır. Salonlarında raspa sonucu sıva altında çıkan örülmüş ocak yerleri ve nişler onarılmıştır.[266]



Görsel 195 Onarım sonrasında Fatih köşkü salonu, 1942, Tahsin Öz.

[266] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları** (1939-44), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1948, s.57.



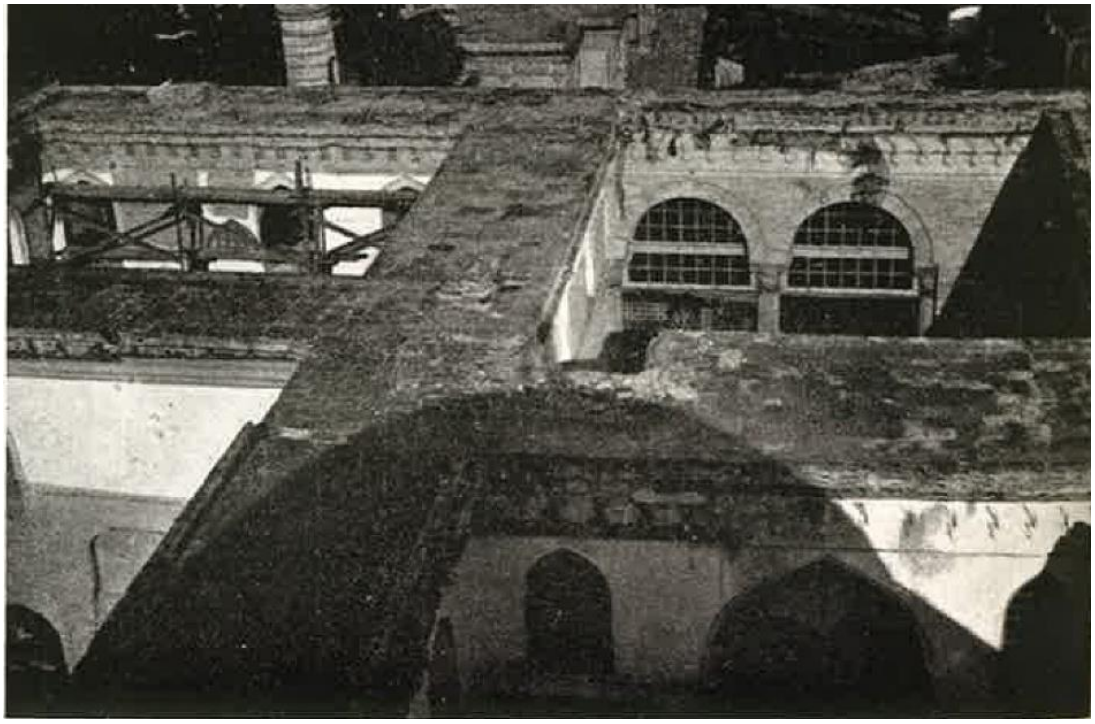
Görsel 196 Fatih Köşkü salonlarında sıva altında çıkan niş ve ocakların onarım öncesi (1943) ve sonrası (1944), Tahsin Öz.

Köşkün iki kubbesi ve revaklarının örtüsünün ahşap olması Tahsin Öz tarafından eleştirilmiş ve döneminde 1940'larda yapılan restorasyonda ahşap kubbelerin sökülüp betondan yapıldığını destekleyerek nakletmektedir. Restorasyon sırasında çekilen fotoğraflarfa, yapının üç salonu ve revakları örten çatısının da aşağı alındığı ve binanın duvarlarının tamamen ortaya çıkarıldığı görülmektedir. Öz, çatı ve kubbelerin "fenne uygun" olarak yapıldığını belirtmektedir[267] (Görsel 199, sağ).

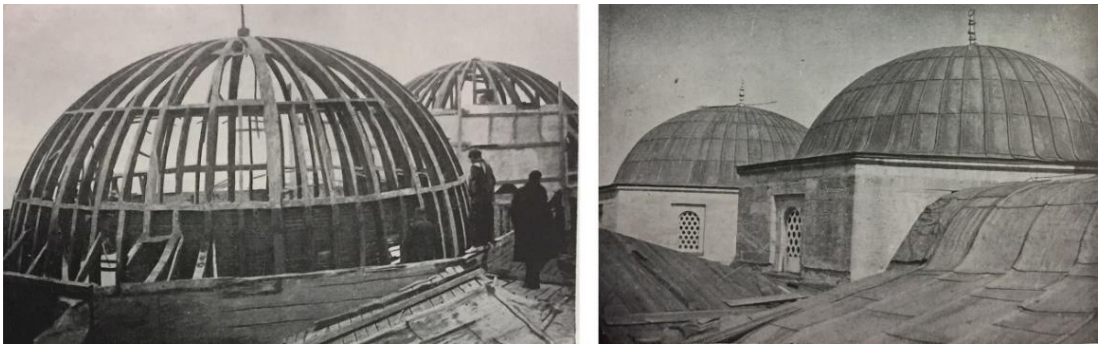


Görsel 197 Onarım sırasında Fatih Köşkü'nün ahşap çatısı, 1942, Tahsin Öz.

[267] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları** (1939-44), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1948, s.50-51.



Görsel 198 Fatih Köşkü'nün ahşap çatısı söküldüğünde, 1943, Tahsin Öz.



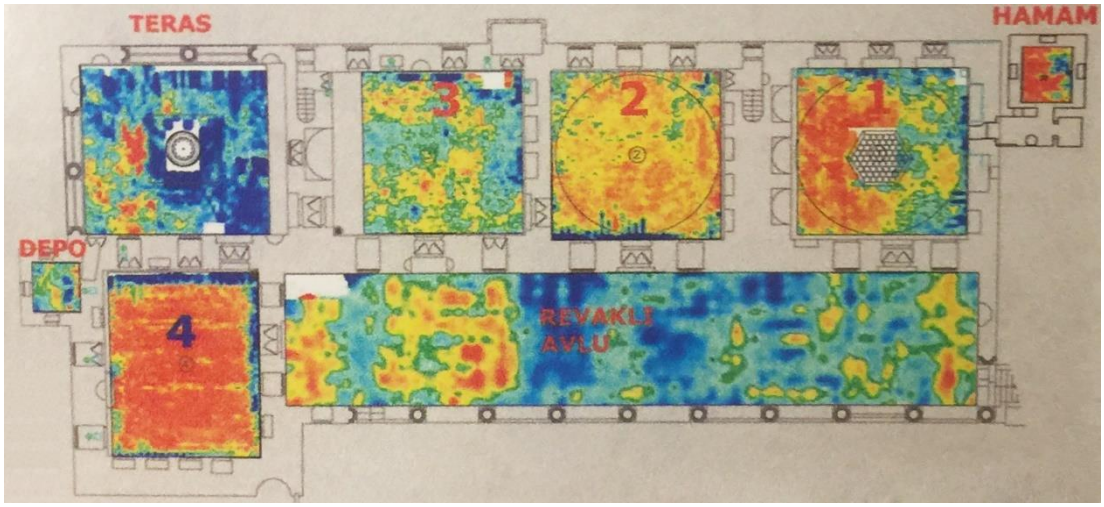
Görsel 199 Fatih Köşkü'nün onarım sırasında ahşap kubbeleri (1942) ve onarım sonrasındaki beton kubbeleri (1943), Tahsin Öz.



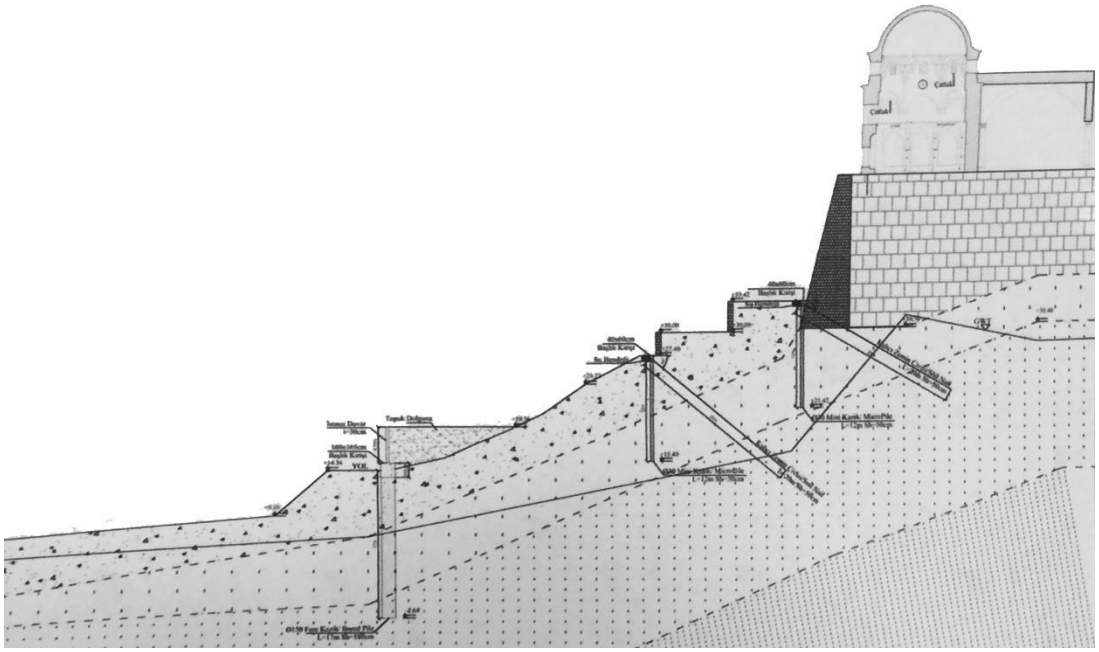
Görsel 200 1940'lardaki onarım sonrası Fatih Köşkü'nün revağı, Ülgen, Salt.

Eril Mimarlık'ın 2019'daki sunumunda belirttiği üzere 2016 yılında köşkün tüm salonlarında sıva raspaları yapılarak yarık ve çatlaklar ortaya çıkarılmıştır. Bina ile çevresinde GPR çalışmaları sonucunda belirlenen 26 farklı noktada sondaj kuyuları açılmış ve zemin etüt çalışmaları yapılmıştır (Görsel 201). Restorasyon sırasında ve sonrasında oluşabilecek her türlü hareketin gözlenmesi için çatlak ölçer, tiltmetre, piyozemetre, inklonometre ve H-level oturma ölçer gibi cihazlar binada muhtelif yerlere montajlanmış ve bilgisayarlı otomasyona bağlanarak bina sürekli olarak gözlem altına alınmıştır. Sondaj ile gözlemlerin sonucunda zemin ve yapı güçlendirme projeleri tamamlandığı ifade edilmiştir. 2019 yılında Akka Mimarlık'ın sunumda ise Fatih Köşkü'nün zemin güçlendirme ve teşhir tanzim işi kapsamında, zemin güçlendirme çalışmaları ile başlayıp bina gergi güçlendirmeleri ve statik güçlendirme imalatlarının yapılacağı, yapının mevcut betonarme kubbe ve çatıları kurul onaylı projeye göre sökülerek özgün olarak ahşap çatı sistemine geçileceği, aletsel gözlem cihazlarındaki veriler takip edilerek eş zamanlı imalatların yapılacağı

ve güçlendirme çalışmalarının ardından restorasyon imalatlarına geçilerek hazinenin sergileneceği bu mekana yönelik teşhir tanzim imalatlarının yapılacağı belirtilmiştir.



Görsel 201 Fatih Köşkü'nün GPR çalışması, Eril Mimarlık 2019.



Görsel 202 Zemin güçlendirme projesi kesiti, Akka Mimarlık, 2019.

Fatih Köşkü'nde günümüzde restorasyon çalışmaları devam etmektedir. 2016 yılından beri Akka Mimarlık'ın yürüttüğü çalışmalarda, eserler yerinden alınıp bakım atölyelerine alındı. Çatı kurşunları ve ahşapları alınarak geçici membran serildi. Köşkün tüm duvarlardaki sıvalar ve tavanlarındaki mukarnaslar söküldü. İçlik

pencereleri sökülüp restorasyonu yapıldı. Zemin güçlendirme çalışmaları kapsamında, binanın önüne ve yamaç bölgesine mini kazıklar çakıldı. Zemin güçlendirme çalışmaları tamamlandı. Askeri yola fore kazıklar çakılıp istinat duvarı yapıldı. Yamaç bölgesine toprak dolgu yapıldı, çelik koruma ağı serildi. Günümüzde bina güçlendirme çalışmaları sürerken Marmara cephesine çelik destek iskelesi kurulmaktadır (Görsel 203-205).



Görsel 203 Fatih Köşkü'nün Marmara cephesinin duvar dibine çift sıra mini kazık uygulaması, 2019.[268]



Görsel 204 Fatih Köşkü'nün restorasyon sırasında çatısının sökümü, 2019.[269]

[268] https://www.eril.com.tr/ Erişim Tarihi: 20.12.2019



Görsel 205 Fatih Köşkü'nde raspa uygulaması, 2019.[270]

2.1.5. Hünkâr Hamamı

Hünkâr Hamamı, II. Mehmed'in sarayının 1465'te tamamlanan bölümleri arasında sayılmaktadır.[271] Hamam, günümüzde Hazinenin sergi salonları olarak kullanılan Fatih Köşkü'nün yan tarafına yapılmıştır.[272] 15. yüzyılda Angiolello, Padişahın hamamını "*kurşun kaplı tonozlu (kubbeli), içi mermer döşeli, sıcak ve soğuk su çeşmeleri ve kurnaları bulunan*" bir hamam olarak tanımlamaktadır.[273] İçerisinde serin ve sıcak havuzların bulunduğunu, çok büyük olduğunu belirten Menavino, hamamı şöyle betimlemektedir:

Hamam tamamen yuvarlak ve tonozludur, kubbe biçimli damı kurşunla kaplıdır. Zemini yeşil-beyaz mermerlerle ve değişik desenlerde düzenlenmiş çok küçük siyah mermerlerle kaplıdır. Ortada iki adam boyunda, ustaca yapılmış oluklarından serin suların aktığı beyaz mermerden bir havuz bulunur. Hamam ısındığında bu havuz dolar ve bazı oluklarla dağılarak odaları serinletir. Üzerinde birinden soğuk, diğerinden sıcak su akan iki musluğun olduğu çok büyük olmayan bir de kurna vardır. Bu hamam, Büyük Türk ya da adamlarından biri arzu ettiğinde

---

[269] https://www.eril.com.tr/ Erişim Tarihi: 20.12.2019

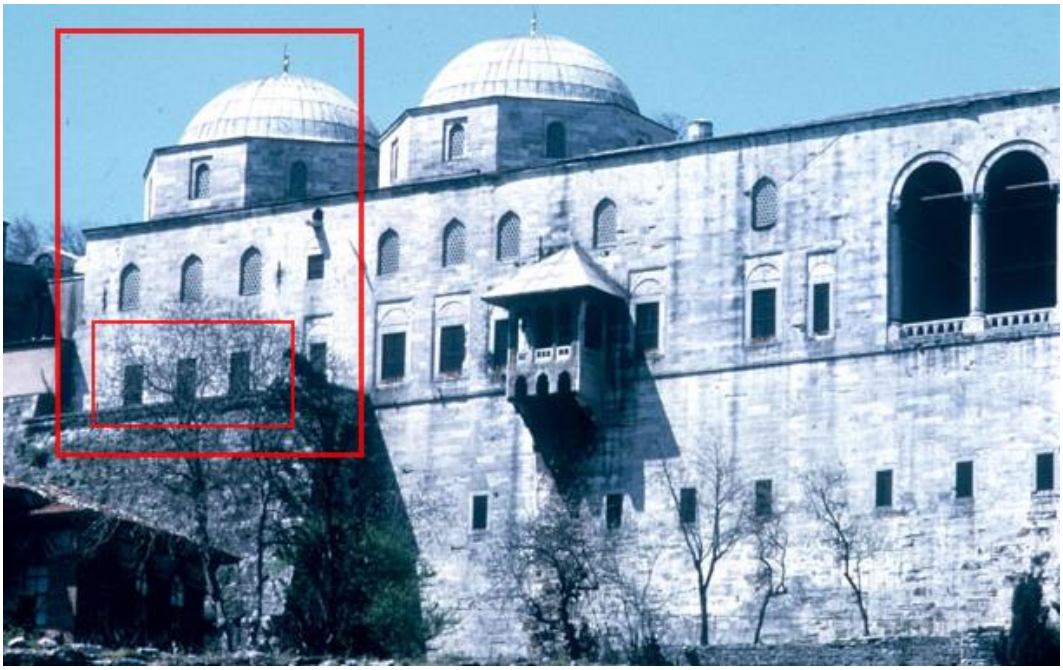
[270] https://www.eril.com.tr/ Erişim Tarihi: 20.12.2019

[271] 15. yüzyıl tarihçisi Kritovoulos'tan aktaran: Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.167; Kritovoulos, s. 207.

[272] İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s. 117.

[273] Aktaran: Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.167; Angiolello, Inedito manoscritto, s. 24.

hemen yıkanabilmesini sağlamak üzere her zaman hazır tutulur…Bu hamamda ayrıca mermer döşeli, bir oda büyüklüğünde, ılık suyla doldurulmuş ve suyun insanın boynuna kadar çıktığı derinlikte bir havuz da vardır.[274]



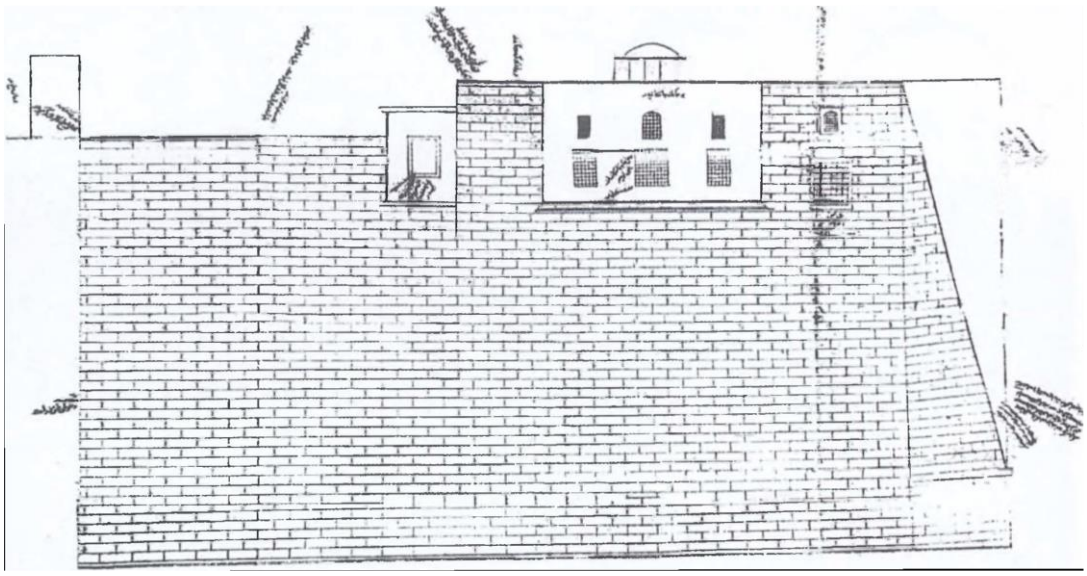
Görsel 206 Fatih Köşkü'nde Hamamın soğukluğu ve üç çerçevesiz penceresinin gösterimi, 1960, MIT, Aga Khan.

Necipoğlu'nun tespit ettiği belgede, 1509 depremi sonrasında hamamın bahçe duvarlarına yapılan payandanın masrafları ve boyutları ile birlikte çizimi yapılmıştır (Görsel 207). 1880'den önce çekilen fotoğraflarda payandanın bütününü görülürken bugün yalnız alt bölümü mevcuttur. Payanda 1900'lerin başlarında yapılan planlarda ve 1940'lı yıllara kadar olan fotoğraflarda görülmektedir (Görsel 208-209).

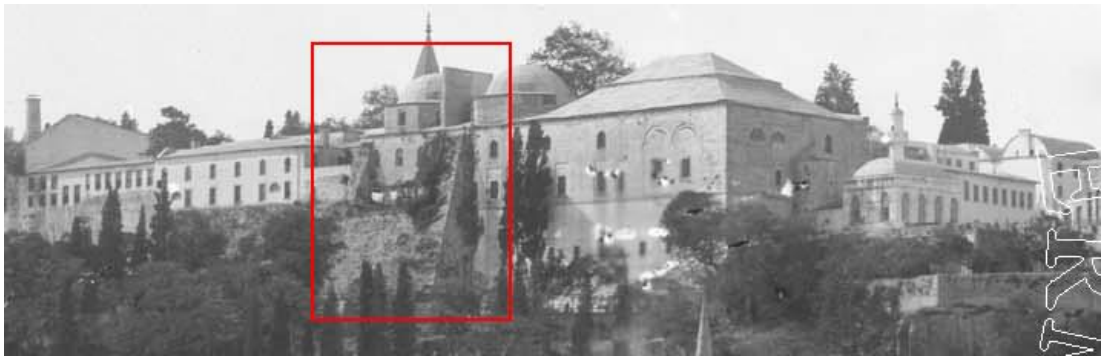
Ruhi Edrenevî'ye göre, II. Bayezid döneminde gerçekleşen 1509 depreminde Has Oda hasar görmemiştir fakat II. Mehmed'in yaptırdığı hamamda bazı çatlaklar görülmektedir. Deprem sonrasında hamamın Marmara cephesi taş payanda ile desteklenmiştir. Emin Ali tarafından 16. yüzyıl başlarında yapılan çizim ve açıklamaları, hamamın camekanı'nın bitişiğinde bulunan Fatih Köşkü'nün 1510'larda da iç hazine olarak kullanıldığını göstermektedir. Çizimde yapılan

[274] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.167-68; Menavino, s. 102-3.

açıklamalarda; kubbeli ve çift sıra üç pencereli olan soğukluğu "*hammam camekanı*" olarak tanımlanmış, sağındaki pencereli yapıyı "*hizane-i amire*" olarak belirtmiş, soyunma odasının solundaki payandanın üst kısmına ise "*bu divarun ardı hammamdur*" yazılmıştır. En soldaki perde duvarına ise "*bu mahal matbah kenarınun germesidir*" yazması günümüzdeki gibi İkinci Avlu mutfaklarının Üçüncü Avlu'nun perde duvarına (germe) kadar uzandığını gösterir.[275]

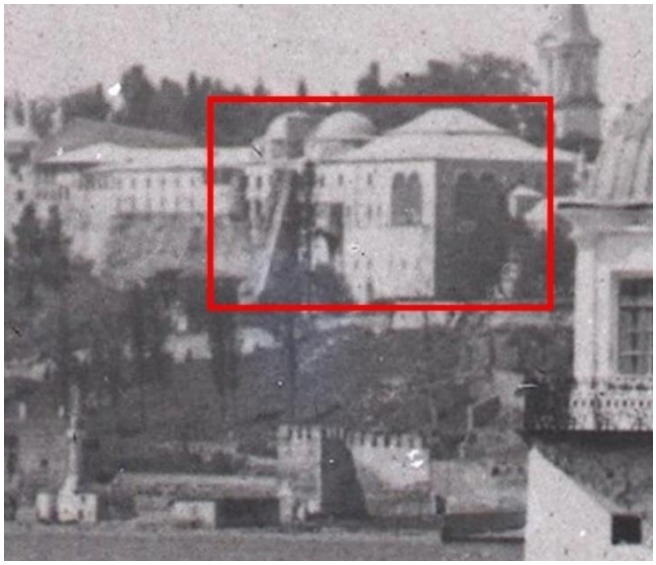


Görsel 207 1509 depremi sonrasında hamama yapılan payandanın çizimi.[276]



Görsel 208 1900'de tümü görülen payanda, Sebah ve Joaillier,
(Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi, D-DAI-IST-9563c)

[275] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.171.
[276] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.171; TSA, E. 12307, no.2.



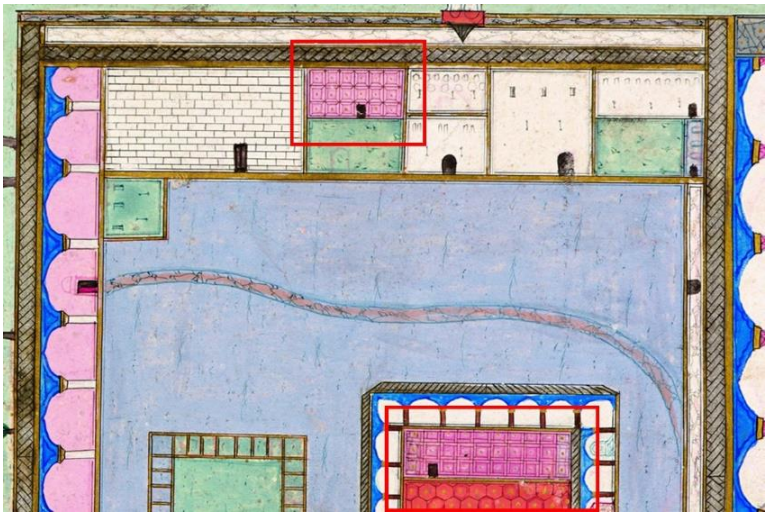
Görsel 209 Üsküdar'dan 1940'lardaki onarım öncesinde payandaları görünen Fatih Köşkü, Engin Özendes, Salt Araştırma.



Görsel 210 Fatih Köşkü Şahnişini ve üstü yıkılmış olan payandası, Arkeoloji Müzesi, Encümen Arşivi.

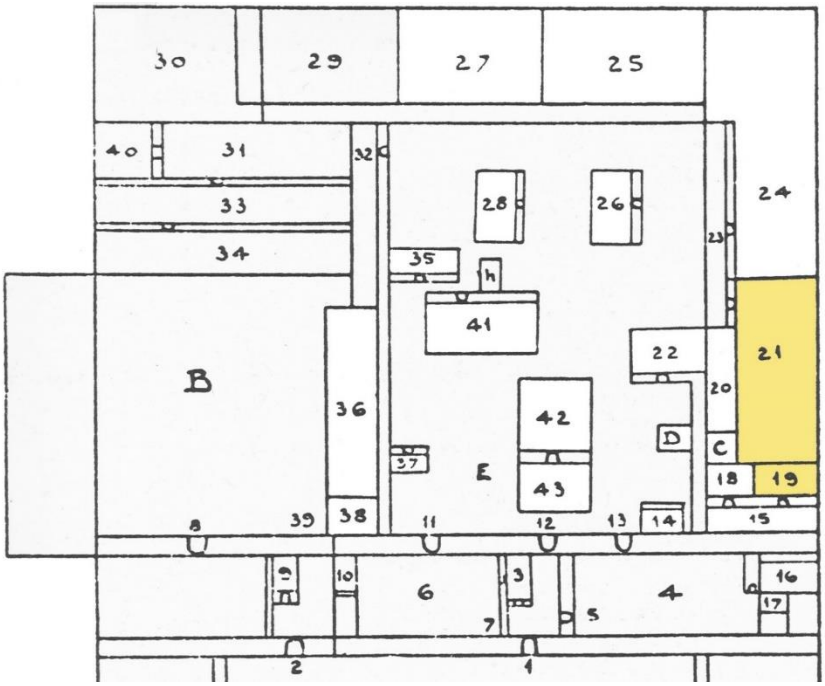
1584'te yapılan Hünername minyatüründe Hünkar Hamamının ufak bahçesine açılan bir kapısı olduğu anlaşılmaktadır. Nakkaş Osman'ın Arz Odası'nın

ıslak hacimlerinde olduğu gibi hamamı da kareli pembe zeminli çizildiği için hamam yapısı olduğu varsayımını güçlendirmektedir (Görsel 211).



Görsel 211 1584'te yapılan Hünernâme minyatüründen hamam detayı[277].

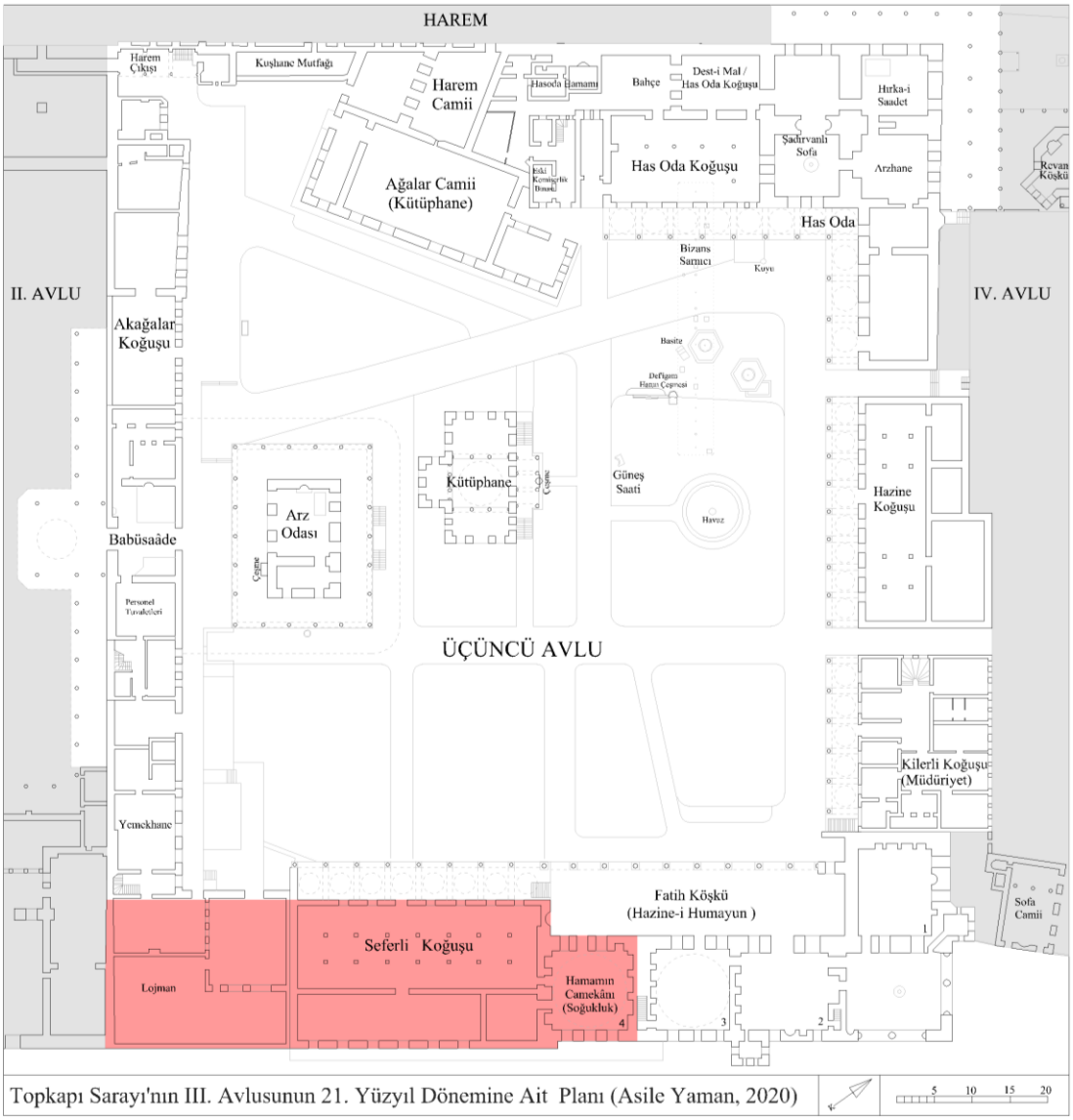
17. yüzyılda sarayda içoğlanı olarak bulunan Bobovius, Padişahın yıkanmak için Has Oda'nın içindeki küçük hamamı kullandığını belirtmektedir.[278]



Görsel 212 1665 yangını öncesinde Hamam (21) ve Külhan (19), Bobovius.

[277] Hünername, C.2, TSK, H1524, doya no.147b-148a.
[278] Albertus Bobovius, **Saray-ı Enderun**, Kitap Yayınevi, 2013, s.53

Tavernier'in betimlemesine göre, Kapıoğlanı (saray) kethüdası dairesinden sonra gelen, külhan adlı kısımda hamamları sıcak tutmak için on beş kuvvetli içoğlanı görev yapardı. Külhanların tam karşısında ise hamama su dağıtan musluklar bulunmaktaydı. Ağalar Camii'nden sonra hamamlara kadar uzanan dilsizler ve cücelerin gün boyu burada çalıştıkları bir revak bulunmaktaydı.[279]

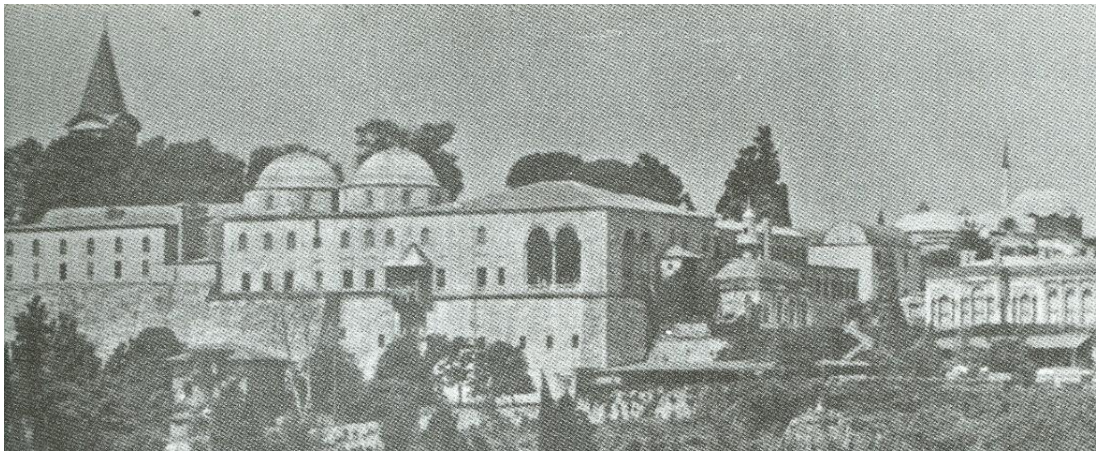


Görsel 213 Mevcut planda Hünkâr Hamamı'nın gösterimi, (Yaman, 2020)

[279] Jean Baptiste Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014, s. 79-80.



Görsel 214 Fatih Köşkü'nün payandasının bütün hali, Ayverdi.



Görsel 215 1942 onarımları sonrası, Eldem.

1588'de Seyyid Lokman minyatüründe, I. Süleyman'ı Üçüncü Avlu'daki kubbeli Büyük Hamam'ın şadırvanlı camekânında (soyunmalık) iç oğlanlarıyla birlikte, sekinin üzerinde hazırlanırken, sağ sayfada ise içoğlanlarını ve hamam görevlilerini, filgözleriyle aydınlanan, daha küçük kubbelerle örtülmüş yan tarafındaki odalarda (halvetlerde) yıkanırken resmetmiştir.



Görsel 216 "Sultan Süleyman Han hamamda iken..” minyatürü, 1588,

Padişahın vakit geçirdiği Has Oda’nın ve Fatih Köşkü’nün III. avluda bulunması sebebiyle burada yıkanacakları bir hamamın bulunması gerekliydi. Tavernier’e göre, Padişah ve ağalarının kullandığı hamamlar Enderun Avlusu’nda geniş yer kaplıyordu.[280] Avludan bakıldığında Fatih Köşkü’nün bitişiğindeki ilk kubbeli yapı 15. yüzyılda yaptırılan Hünkâr Hamamı’ndan günümüze gelen soyunmalık kısmıdır. 1509 depreminden sonra harap olan bu bölüm, II. Selim (1566-74) tarafından kendisi ve Enderunlular için Mimar Sinan’a yeniden yaptırılmıştır.[281] Hamamın sonraları önemini yitirmesine sebep olarak, II. Selim’in yeni yaptırdığı hamamı gezerken ayağının kayıp düşmesi ve bir süre sonra vefat etmesinin (1574) etkisi, Fatih Köşkü’nün Hazine olarak işlev değiştirilmesi, Has Oda’nın Harem’e

[280] Jean Baptiste Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014, s. 79.
[281] İlban Öz, Topkapı Sarayı’nın İlk Hünkâr Hamamı, **Kemal Çığ’a Armağan**, İstanbul, 1984, s.157; Wolfgang Müller-Wiener, **İstanbul’un Tarihsel Topografyası**, 2016, s. 500.

taşınması ve III. Murad döneminde (1574-95) Mimar Sinan'a Harem'de yeni Hünkâr Hamamının yaptırılması gösterilmektedir.[282]

Hamam ile Mutfaklar arasında kalan bölüme Fatih Sultan Mehmed döneminde kurulan Enderun Mektebi, 1606 senesinde I. Ahmed döneminde yeniden yaptırılmıştır, 1718/19'da III. Ahmed döneminde genişletilince Seferli Koğuşu adını almıştır.[283] Eldem, Hamam sıcaklığına ilk müdahalenin 1718'lerde kargir olarak inşa edilen Seferli Koğuşu olduğunu ifade etmektedir.[284] Buraya Seferli ağalarına küçük hamam yaptırılınca büyük hamam, koğuşun döşemesine kadar yıktırılmış, kalıntıları da binanın altında kalmıştır.[285]



Görsel 217 Fatih Köşkü'nün ve Hamamın soyunmakık kubbesi, Topkapı Filmi, 1964.

1630'larda IV. Murad döneminde (1623-1640) sarayda içoğlanı olup hamamı gezen Evliya Çelebi, dört tarafında içoğlanları için yıkanma yerleri, ortasında ise Sultanın kullandığı bir hamamın bulunduğunu iletmektedir. Döşemesinin sarı renkli yerekâni mermeri, somaki mermeri ve çeşitli renklerde taşlardan döşenmiştir. Bütün kurnaları beyaz saf mermerden, her bölmesinde altın ve gümüş işlemeli iskemleler bulunurdu. Yüksek bir noktada bulunan Hamamın doğuya bakan bütün pencereleri

[282] İlban Öz, **a.g.e**., İstanbul, 1984, s.157.
[283] İlban Öz, **a.g.e**., İstanbul, 1984, s.157.
[284] Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan; **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982, L.72.
[285] İlban Öz, Topkapı Sarayı'nın İlk Hünkâr Hamamı, **Kemal Çığ'a Armağan**, İstanbul, 1984, s.158.

Üsküdar'a ve Kadıköy'e bakmaktaydı. Camekan kapısının sağ tarafı müzisyenlerin yeri (Meşkhane) olup sol tarafı ise padişah hazinesinin kubbesi (Fatih Köşkü) bulunmaktadır.[286]

17. yüzyılda Tavernier, "Hamamcıbaşının odasının yanında bulunan Seferli Koğuşu içinde yer alan büyük hamamı" şöyle betimlemektedir:

"Soyunmalık oldukça geniş, kubbeli bir mekân ve sarayın en güzel yerlerinden biri. Tabana güzel mermer taşlar döşenmiş; soyunmalıkta iki balkon gibi bahçeye çıkma yapan iki büyük pencere var; pencerelerden hem iki deniz hem de Asya yakası görülebiliyor. Kubbeli mekânın ortasında, suları iki havuzda toplanan bir çeşme (şadırvan) görülüyor. Üstteki birinci havuz daha küçük; kırmızı ve siyah damarlı beyaz mermerden yapılmış ve altı delik açılarak pirinç borular geçirilmiş; farklı renk ve cins mermerlerden yapılmış ikinci havuza sular bu borudan akıyor. Kubbeli mekânda, çepeçevre sıralanan ve duvardan çıkan demir kolların üstüne oturulmuş birçok sırık görülüyor. Hamamda kullanılan çok çeşitli bezler buralarda kurutuluyor… Kubbeli mekânın ortasındaki çeşmenin yanında hamama girişi sağlayan bir açıklık ve bunun hemen yakınında kışlık soyunmalık bulunuyor. Soldaki küçük bir koridor helalara gidiyor… Revağın sonunda, üç odaya açılan bir kapı var; buradan Hünkâr hamamına giriliyor."[287]

Bu üç odalardan sonra gelen, *tabanı çeşitli renklerde mermerlerle kaplanmış göbektaşlı büyük bir orta mekânı* anlatırken mekânın duvarının iki yanında bulunan sıcak soğuk musluklardan, akan suyun toplandığı kurnalardan ve dört yanda sıralanan siyah-beyaz mermerli küçük odalardan (halvetler) bahsediyor.[288] Tavernier, berberlerin araç gereçlerini sakladıkları odanın karşısında, kubbeli, mermer döşeli, üç odadan büyük olanı hakkında: tabanı siyah ve beyaz mermerlerle döşenmiş, duvarları kabartma çiçek motifleri bulunan beyaz ve mavi çinilerle kaplı, kubbesinde filgözleri

[286] Belgin Tezcan Aksu, **Evliya Çelebi ve Topkapı Sarayı**, 2017, s. 408.
[287] Jean Baptiste Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014, s. 81-83.
[288] Jean Baptiste Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014, s. 83.

bulunan bu ilk odadan daha güzel bir oda düşünülemeyeceğini nakletmektedir. Saraydaki bütün hamamlar için şöyle bir genelleme yapıyor: [289]

"Bütün diğer hamamlar da aynı biçimde yapılmış ve yalnızca camlı deliklerden ışık alabiliyor; sıcaklığın hamamın içinde kalmasını sağlamak ve içeride olup bitenlerin görülmesini engellemek için bu hamamlarda kapıdan başka bir açıklığa rastalanmıyor. İkincisi başka bir hamam (halvet); üçüncüsünün oldukça özel bir yanı var. Taban, hamamdan çıkarken ıslak ayakların kaymamasını sağlayacak biçimde hesaplı kitaplı döşenmiş küçük taşlarla bezenmiş; bütün oda altın ve gök mavisi renginde doğal çiçek kabartmalı çinilerle kaplı"

Necipoğlu, tespit ettiği belgeden yola çıkarak, sarayın hiçbir yerinde Üçüncü Avlu'daki kadar su teşkilatının, şadırvanı, çeşmesi ile gelişmemiş olduğunu söylemektedir.[290] Bu da Sultanın evinde istediği rahatlık ve saygınlığı göstermektedir.

Enderûn Hamamı 1766 tarihine kadar camekânı dâhil olmak üzere halen mevcutken bu tarihte yapılan onarımlar esnasında yıkılan camekânının kubbesi bu defa ahşap olarak inşa edildiği belirtilmektedir.[291] Tahsin Öz 1920'lerde II. Selim Hamam camekanı kubbesinden gökyüzünün gözüktüğünü, içerisine gerekli ve gereksiz eşyaların yığıldığını nakletmektedir.[292]

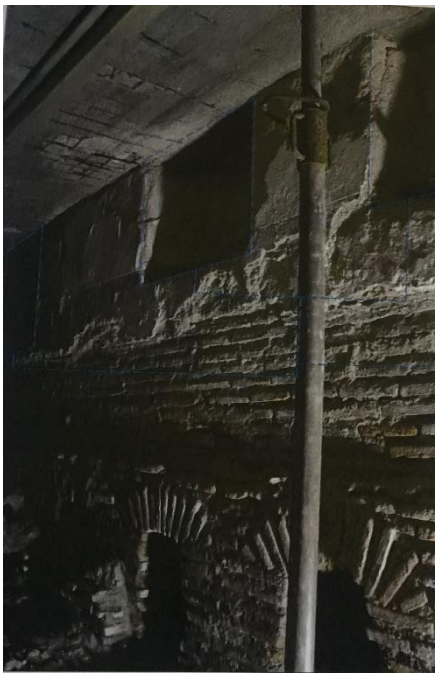
Günümüzde Hazine'nin 1. Salonu olarak kullanılan Hamam'ın Soyunmalık bölümü 9.8×9.8 m iç ölçüleri ile karedir. Kubbesinin yüksekliği 18 metredir. Bu bölümün giriş kapısının sağındaki duvarda, mukarnas yaşmaklı küçük kapı, hamamın yıkanma kısmına geçiş sağlar. Bu kapının iki yanında küfeki taşından mukarnas yaşmaklı iki niş bulunmaktadır. Seferli Koğuşu hamam kotunun 1.85 m üstüne yapıldığı için hamamın üst kısımları olmayıp olan kısımları da koğuşun altında bulunmaktadır. 1972 kazısında çoğu gün yüzüne çıkan duvarlar içinde; nişler, hamam döşemesi altındaki cehennemlik kanalları görülmektedir. Kazı esnasında

[289] Jean Baptiste Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014, s. 83.
[290] Gülru Necipoğlu, **Yeni Bir Belge Işığında "Sanal Arkeoloji**", 2018.
[291] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.34; TSMA. D.7722,y.22; TSMA. E.12476; TSMA. E.12376/2-1020/47.
[292] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları** (1939-44), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1948, s.4.

çıkan 35 cm yüksekliğindeki küfeki taşı kubbe kornişlerinin yıkanma kısmının olduğu tahmin edilmektedir. Mevcutta olan Soyunmalık kısmının kubbe kasnağı kornişlerinin de buna benzer fakat 25 cm yüksekliğinde olduğu görülmektedir.[293]



Görsel 218 1972 yılında ortaya çıkartılan kapının yanındaki nişler.[294]



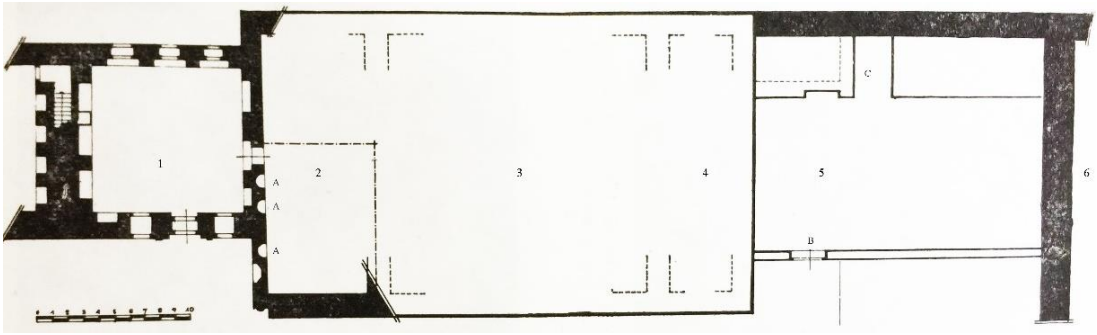
Görsel 219 Seferli Koğuşu'nun döşemesinin altındaki Hünkâr Hamamı.[295]

1970 yılında Fatih Köşkü'nde yapılan restorasyonda ve Hazine Salonlarının sergilenmesinde görev alan İlban Öz, 3 ve 4. kubbeli odalar (Görsel 220) hakkında; köşkün Marmara cephesindeki bütünlük, iç duvarlarda aynı malzemenin ve tekniğin

[293] İlban Öz, Topkapı Sarayı'nın İlk Hünkâr Hamamı, **Kemal Çığ'a Armağan**, İstanbul, 1984, s.160.
[294] İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, dosya no. 2955.
[295] İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, dosya no. 2955.

kullanılmış olması, ek izinin görülmemesi ve dış cephenin soyunma bölümündeki üç pencere hariç tüm pencerelerinin çerçeveli olması sebebiyle hamam ve köşkün yapıldıkları tarihin aynı veya çok yakın olduğunu düşünmektedir. [296] Eldem bu üç pencereyle ilgili, II. Selim Hamamı'nın soğukluğunun örtülerinin 16. yüzyıl depreminden sonra kubbeli olarak yapıldığını, dış cephedeki çerçeve içinde olmayan üç pencerenin diğerlerinden farklı olmasının sebebinin depremde dış cephenin bir kısmının da yıkılmış olabileceğini iletmektedir.[297]

1940'lı yıllarda yapılan onarımda, Fatih dönemi hamam kalıntısının yalnızca 1 metrelik kısmı görülmüş, 1972 yılında yapılan Seferli Koğuşu restorasyonunda ise hamamın dörtte birlik kısmına tekabül eden yıkanma kısmının kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Öz, Seferli Koğuşu'nun ana tonozunu taşıyan 14 sütununun temeli kalıntının içinde kaldığından binaya zarar vermemesi için kazının durdurulduğunu, Seferli Koğuşu'nun döşemesine beton döküldüğünü ve 15. yüzyıl hamam kalıntılarının incelenebilmesi için giriş yeri bırakıldığını ifade etmektedir.[298]

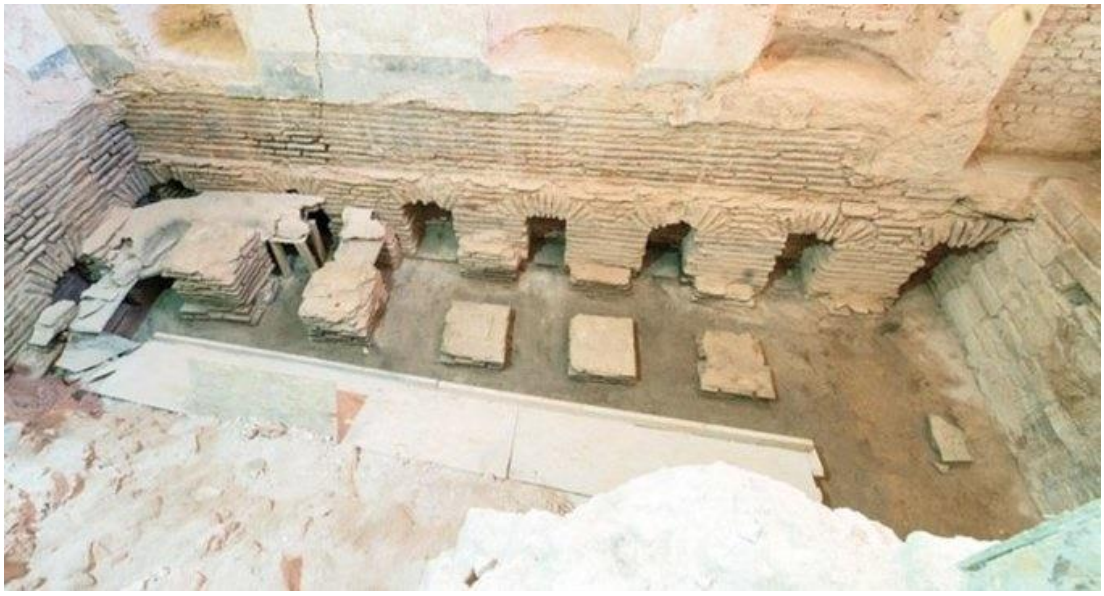


Görsel 220 Üçüncü Avlu'daki Hünkâr Hamamı, İlban Öz'ün 1972'deki kazı sonucunda yaptığı plan.[299]

Kazı sonuçlarına göre; hamamın en büyük yıkanma kısmı yaklaşık 16×16 m olabileceği, Fatih Köşkü ile Mutfaklar arasındaki 55 metrelik alanda; içinde helaları olan soğukluk bölümü ve yıkanma bölümünden sonra kalan alanda külhan, odun

[296] İlban Öz, Topkapı Sarayı'nın İlk Hünkâr Hamamı, **Kemal Çığ'a Armağan**, İstanbul, 1984, s.158.
[297] Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan; **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982, s.17.
[298] İlban Öz, Topkapı Sarayı'nın İlk Hünkâr Hamamı, **Kemal Çığ'a Armağan**, İstanbul, 1984, s.158.
[299] **Plan Açıklaması**: A- Kazı sırasında ortaya çıkan nişler; B- Külhân avlusu ile III. Avlu arasındaki duvar; C- Odunluk; 1- Hamamın mevcut soyunma kısmı; 2- Kazı yapılan Hamam'ın ılıklık kısmı; 3- Sıcaklık (yıkanma); 4- Külhan ve su deposu; 5- Külhan avlusu; 6- Mutfakların başladığı duvar.

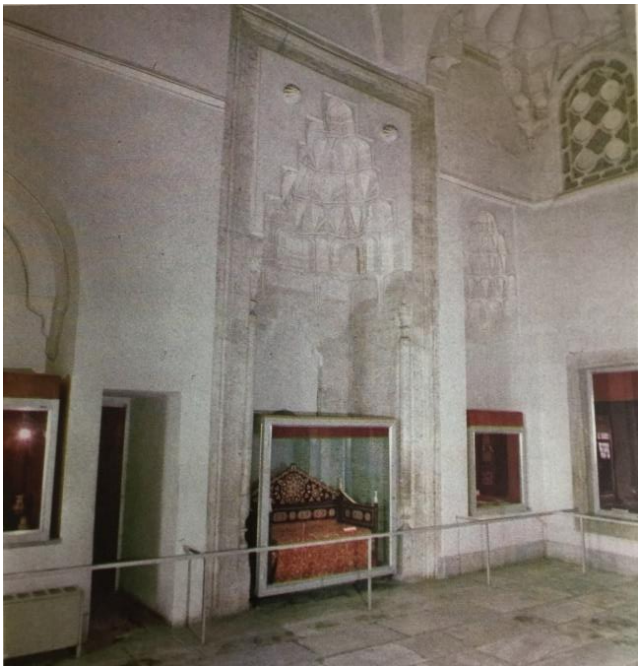
deposu ve Enderun Mektebi için yeterli olabileceği düşünülmektedir.[300] Üsküdarî'nin de külhan adını verdiği bu alana Büyük Oda'nın on iki penceresinin sekizi bakıyordu.[301]



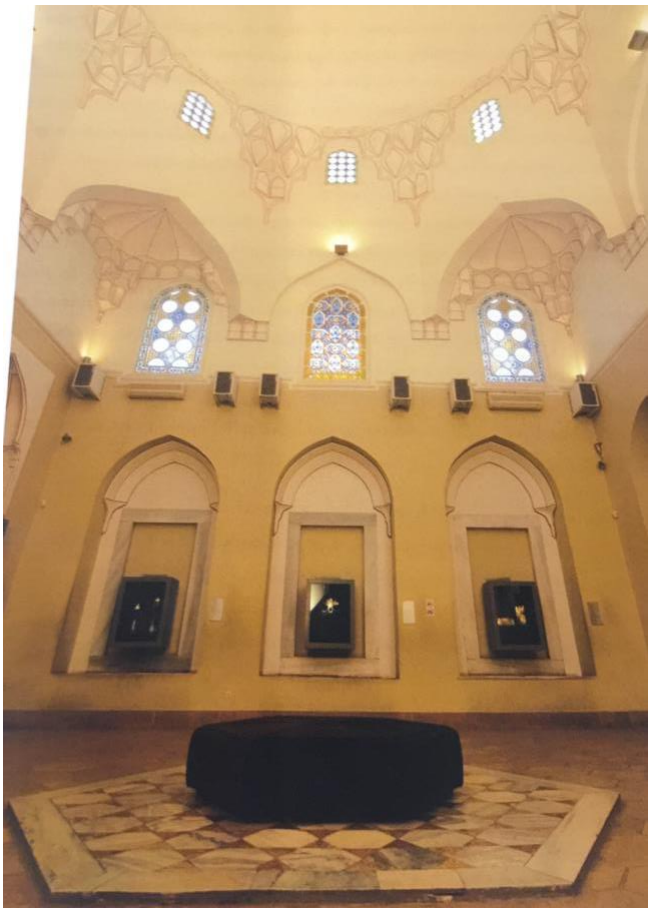
Görsel 221 Fatih'in yaptırdığı hamamda sıcaklığın altındaki cehennemlik, 2017.[302]

2016'da Seferli Koğuşu'nda yapılan restorasyon çalışmalarında Hünkar Hamamı'nın künklerinin varlığına ulaşılmıştır.[303] Günümüzde Seferli Koğuşu ile İç Hazine'nin altında bulunan padişah ve iç oğlanlarının yıkandığı hamamın gün yüzüne çıkması için yapılan restorasyon çalışmaları devam etmektedir.

[300] İlban Öz, Topkapı Sarayı'nın İlk Hünkâr Hamamı, **Kemal Çığ'a Armağan**, İstanbul, 1984, s.160.
[301] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.169; Üsküdarî, 1: dosya no. 258b.
[302] Erişim:https://www.haberturk.com/topkapi-sarayi-nda-tarihi-hunkar-hamami-gun-yuzune-cikarildi-1756371
[303] İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, dosya no. 2955.



Görsel 222 Hünkâr Hamamının soğukluğu, 1982, Sanat Dergisi.



Görsel 223 Hünkâr Hamamının soğukluğu, 2007, Ortaylı.

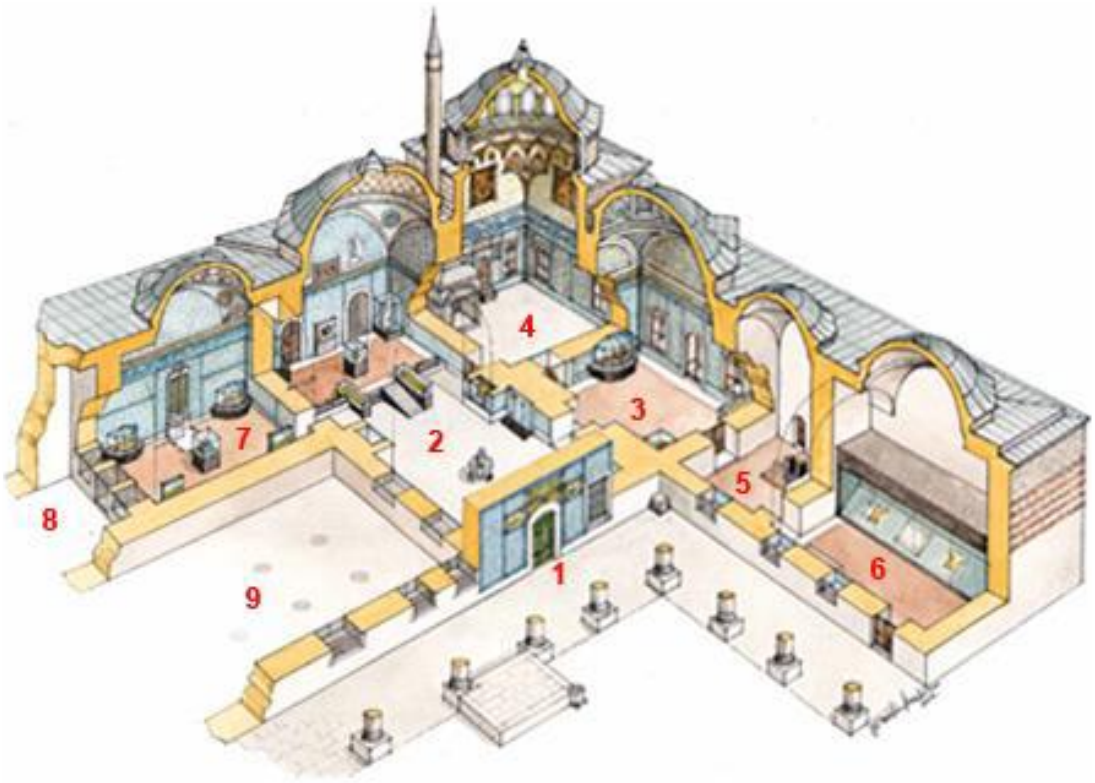


Görsel 224 Hünkâr Hamamının soğukluğu, 2016, Akka Mim.

2.1.6. Has Oda Dairesi (Hırka-ı Saadet Dairesi)

Günümüzde Kutsal Emanetler Dairesi olarak anılan yapı, Üçüncü Avlu'da ikinci köşk olarak Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır. 1465-68 yılları arasında II. Mehmed'in Has Odası yani özel dairesi olarak askeri bir kale gibi planlanmıştır.[304] Eyice de Sarayın ilk yapılarından olduğunu söylemektedir.[305] Enderun Avlusu'nun kuzeybatı köşesinde yer alan Fatih Kanunname'sinde geçen "Has Oda" olarak geçen mekan, sonraki kaynaklarda "has oda", "oda-ı hassa" veya "hane-i hassa" olarak tanımlanmaktadır.[306] Yapıya avludan zemini mermer kaplı revakların arkasından girilmektedir.

[304] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 2007, s.420.
[305] Semavi Eyice, Topkapı Sarayı, 1985, s. 24.
[306] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.186.



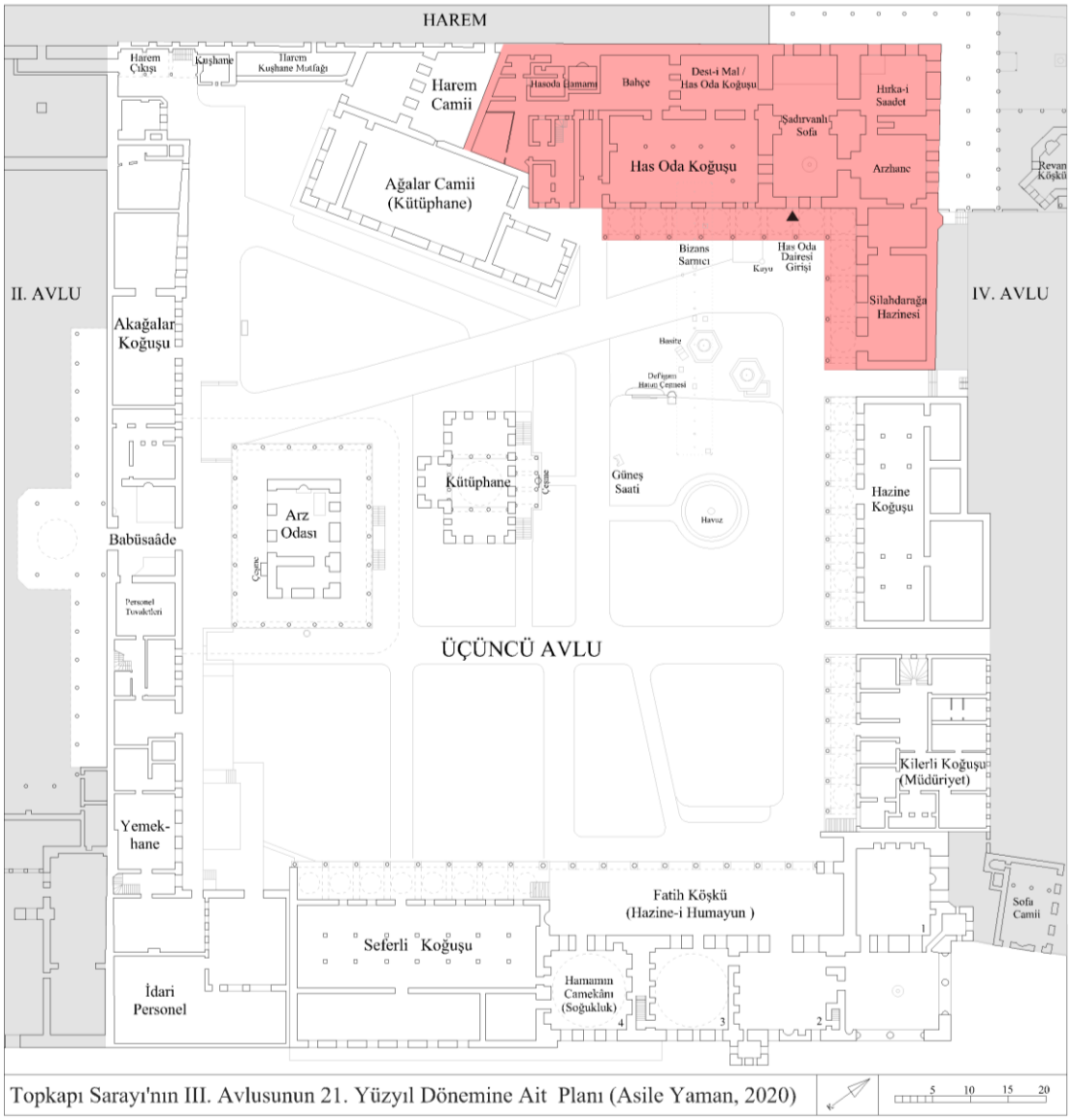
Görsel 225 Has Oda Üçüncü Avlu Katı Perspektif Kesiti, 2019, Sevgi A. Diker.[307]

Has Oda'da mübarek emanetlerin saklandığı odanın korunması buraya yakında koğuşları bulunan birinci koğuş ağalarının görevi olup bu ağaların arasında Sultanın bizzat korunmasıyla, giyimiyle, saç-tırnak bakımıyla, yiyip içmesiyle, yazı işleriyle ilgilenen onunla birebir ilişki kuran ağalar bulunmaktaydı.[308]

Destimal Odası ahşap giriş kapısı üzerinde yer *alan "Es-sultan ibnü's Sultan sultanu'l a'zam Mehemmed bin Murad Han mâliki/ Rikâbu'l ümem es-Sultanu'l a'zam Murad Han bin Mehemmed Han"* kitabesi ile Has Oda'nın Fatih döneminde yapıldığını anlaşılmaktadır. 2006'da yapılan onarım çalışmalarında, iki bölümden oluşan Has Oda Hazinesi'nin giriş için sonradan yapılmış demir kapısı kaldırılmış, arkasından çıkan ahşap kapının da Destimal Odası girişindeki Fatih dönemine tarihlenen kapının eşidir.

[307] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.110. (Plan Açıklaması: 1.Has Oda Dairesi Giriş (Şadırvan) Kapısı, 2.Şadırvanlı Sofa, 3.Arzhane, 4.Taht Odası, 5.Has Odabaşı Dairesi, 6.Has Oda Hazinesi, 7.Has Oda Koğuşu-Destimal Odası, 8.IV. Murad tarafından yaptırılan II. Has Oda Koğuşu, 9.19. Yüzyılda yaptırılan Has Oda Hademeler Koğuşu.)
[308] İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, s.314, 336-38.

Bu da Has Oda Hazinesi'nin (Silahdarağa Hazinesi) de Fatih döneminde yapılmış olduğunu göstermektedir.[309]



Görsel 226 Mevcut planda Has Oda Dairesi'nin gösterimi, (Yaman, 2020)

Arzhane'den geçilerek girilen Has Oda Hazinesi/ Emanet Hazinesi olarak adlandırılan iki kubbeli mekân, Fatih döneminden beri Has Oda'nın hazinesi olarak kullanılmıştır. Bu mekanın aynı zamanda Hasodabaşı'nın dairesi olduğu ifade edilmektedir. Diker'in aktardığı belgelerden 1766 depremi sonrasında yapılan onarımlarda Has Oda Hazinesi'nde bir ocak olduğunu tespit etmiştir. 1767

[309] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s 108.

depreminde hasar gören som taş ocak muhtemelen sonraki onarımlarda kaldırılmıştır.[310]



Görsel 227 Has Oda'nın giriş kapısı ve önündeki seki, Gustave Cluseret, 1883.[311]

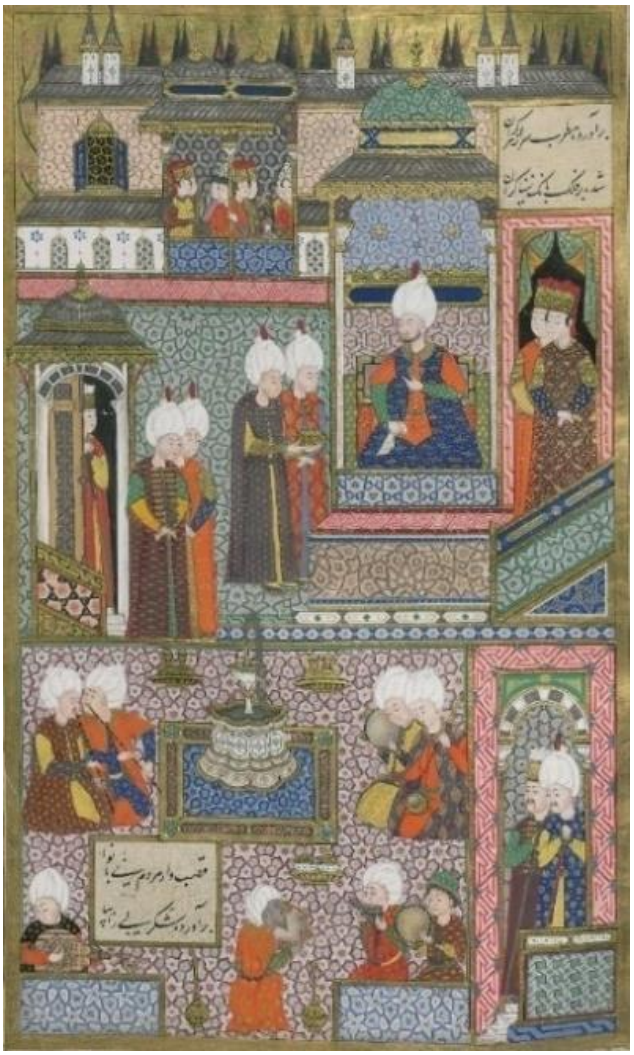
Mekân sonraki yüzyıllarda divanhane olarak kullanıldığından, Fatih, Has Oda Dairesi'ni yaptırırken muhtemelen Arzhane'yi divanhâne olarak tasarlamıştır.[312] 17. yüzyıl seyyahları padişahların Arzhane'de divan günlerinde ağalarla, önemli görevler için izin alacaklarla veya bilgi vermek isteyen devlet görevlileriyle görüştüğünü, hatta zaman zaman elçileri de kabul ettiklerini belirtmektedir. Sultanlar Topkapı Sarayı'ndan ayrıldıktan sonra artık divanhane özelliğini kaybetmiş, Hırka-i Saadet'in ziyaretine gelenlerin beklediği bir alan olmuştur.[313] Eyice de Şadırvanlı Sofa'nın yanında bulunan Arzhane'yi bekleme mekânı olarak tanımlamıştır.[314]

Has Oda, padişahlar tarafından şehzadelerin sünnetlerinde yapılan şenliklerde, culüs tahtına oturmadan muayede-i havas merasiminde, divanhane olarak elçi kabulleriyle, devlet adamların kabullerinde ve kızlarının çeyizlerinin

[310] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019, s.133, 147; Bkz. TSMA. D.7722/1, y. 17-18, 29 Ş 1179/ 10 Şubat 1766; BOA, D. BŞM. D., nr. 3807, y. 12-41
[311] Erişim: http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2019/fine-art-society-l19350/lot.130.html Erişim tarihi: 10.09.2019.
[312] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.90.
[313] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.90-91.
[314] Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 24.

serildiği ve seyredildiği yer olarak kullanılmış, Has Oda'da bulunan kutsal emanetlerin varlığı sebebiyle kandiller, cuma geceleri, Ramazan ayı, Arefe günleri ve bayramlar bu odada geçirilmiştir. Şehzadelerin ilk olarak Has Oda'daki tahta oturma geleneği saltanatın sonuna kadar devam etmiştir. [315]

Kanunî'nin Şehzadeleri Mehmed ve Cihangir'in sünnet düğününde Has Oda'daki Şadırvanlı Sofa'da yapılan şenliği betimleyen minyatürde, Şadırvanlı Sofa'nın sekisine konumlandırılmış tahtında oturan Kanuni Sultan Süleyman ve aşağıda devşirme olan şadırvanın etrafında enstrüman çalan içoğlanları görülmektedir (Görsel 228).



Görsel 228 16. Yüzyılda Şadırvanlı Sofa minyatürü, (TSM, H. 1517, dosya no. 412a)

[315] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.84, 85; Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi, s.444.

Kapısı önünde bulunan buhur dökmek için mermer dibek, Hırka-i Saadet dairesi süpürüldüğünde çıkan tozların dökülmesi için bir kuyu bulunmaktadır.[316] Vefat eden padişahların naaşları Has Oda'nın Revan Köşkü'ne bakan cephesindeki çeşmede gasledilip Arzhâne'den geçirilerek Has Oda Dairesi Giriş Kapısı önündeki musalla taşı olarak da kullanılan sekiye götürülmekteydi[317] (Görsel 229). Has Oda içoğlanlarından dört kişi her gece nöbetleşerek Hırka-i Şerif Dairesinde Kur'an-ı Kerim okurlardı. [318]



Görsel 229 Padişahların tabutlarının konduğu Has Oda'nın önündeki seki ve kuyu, (Yaman, 2019)

I. Süleyman'dan sonra Sultanların Harem'de uyumayı tercih etmesi, III. Murad'ın Harem'de yeni bir Has Oda yaptırmasına sebep olmuştur.[319] Bundan sonraki dönemlerde de padişahlar kendi adlarıyla Has Oda yaptırmışlardır. Böylece Enderun Avlusu'ndaki hünkâr yatak odası, kutsal emanetlerin korunduğu bir mekâna ve padişahların cülus tahtına çıkmadan önce buradaki tahta oturup ilk tebrikleri kabul ettiği yere dönüşmüştür. Sultanlar için nöbet tutan içoğlanları da artık kutsal emanetleri bekliyorlardı. Baldakenli yatak-taht da, taht odası olarak kullanılmaya başlanan odanın güneybatı köşesine konumlandırılmıştır (Görsel 230).

[316] Abdurrahman Şerefbeyden aktaran, İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.24.
[317] Sevgi Ağca, **Teşkilatı, Törenleri ve Kutsal Emanetleriyle Hırka-i Saadet Dairesi**, İstanbul, 2013, s.284.
[318] Abdurrahman Şerefbeyden aktaran, İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.24.
[319] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.194; Ramberti, s. 265; Navagero, s. 45; Junis, s. 262; Geuffroy, s. 227-29.



Görsel 230 Has Oda'daki Taht Odası, (Sanat Dergisi, 1982)

Silahdar Hazinesi'nde padişahlara ait para, silah, değerli eşyalarının bir bölümü ve Kâbe örtüleri saklanıyordu. Sarayın müzeye dönüşmesinden sonra saat koleksiyonunun sergilendiği ve depo olarak kullanılan bu mekân 1999 depreminde ziyarete kapatılmıştı. Daha sonraki teşhir tanziminde Kutsal Emanetler bölümü sergi alanına dahil edilerek 2007 yılında tamamlanıp ziyarete açılmıştır.[320]

Has Oda'ya, Üçüncü Avlu'daki üzerinde Kelime-i Tevhid yazılı, etrafı çinilerle bezenmiş "Şadırvan Kapısın"dan Şadırvanlı Sofa'ya geçilerek giriş yapılmaktadır. Giriş mekânının, Arzhane, Taht Odası, Destimal Odası ve Harem-i Humayun kapısı ile Sofa-ı Humayun gibi birçok birime açılan kapısı bulunmaktadır. Bunlara ek olarak zemin katında, Hasodabaşı dairesi, Has Oda Hazinesinden oluşmaktadır. Bodrum katında ise Aşağı Hünkâr Sofası (Kış Odası), Hünkâr Yatak Odası[321] ve Has Oda Koğuşu bulunmaktadır.

[320] Hasan Fırat Diker, "**Topkapı Sarayı Müzesi'nde Güncellenmiş Bir Sergi Mekânı**", Yapı Dergisi, Sayı: 409, 2015, s. 166-173.
[321] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.111; TSMA. D. 34, y. 227 b.



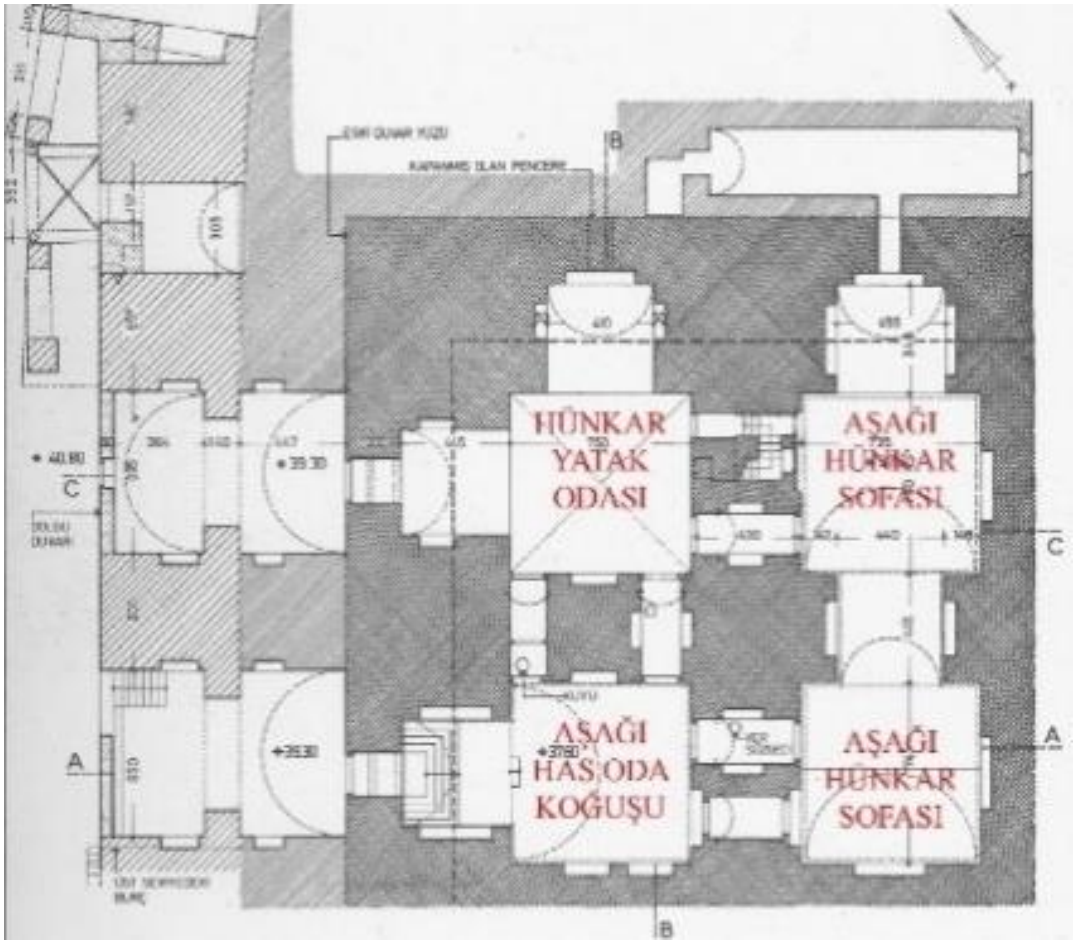
Görsel 231 1880'den önce Has Oda, Abdullah Freres.[322]

Kare planlı, kütlesel bir yapı olan Has Oda, özgün halinde ikisi bitişik dört kubbeli birimden oluşan kagir bir yapıdır. Girişteki "Şadırvanlı Sofa", girişin sağındaki ilk oda "Arzhane" ve kuzey uçta kalan ikinci oda taht ve Hırka-i Saadet'in konulduğu Has Oda, girişin solundaki "Destimal Odası" ile birlikte dört bölümden oluşuyordu. Haliç'e bakan cephesinde revaklar bulunuyordu. Kagir ve kubbeli olmasına rağmen Sultanın şahsi kullanımına ait olan bu yapı da iki oda ve sofadan oluşan Anadolu Türk Evi tipolojisine uygundur. Yapıldığı zaman etrafı açık olduğu için Haliç, Boğaziçi ve Marmara'ya hâkim manzarası bulunmaktaydı. Duvarları 16. yüzyılın ikinci yarısında günümüzde de mevcut olan İznik çinileriyle kaplanmıştır.[323]

Osman'ın Ata Tarihinden aktardığına göre, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmesiyle birlikte 1517'de İstanbul'a getirilen kutsal emanetler, özel bir oda olmadığı için geçici olarak Harem-i Humayun'da muhafaza edilmiş, Hırka-i Saadet dairesi yeniden düzenlendikten sonra Has Oda'ya getirilmiştir.[324] Günümüzde de

[322] Online erişim:www.getty.edu/art/collection, Erişim tarihi: 09.11.2019
[323] Doğan Kuban, "Topkapı Sarayı", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt:7, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1994, s. 186-87.
[324] Rifat Osman, **Edirne Sarayı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları,1989, s. 72.

aynı yerinde muhafaza edilmektedir. Huzurunda ona ithafen okuduğu kasidesini çok beğenen Hazreti Peygamber'in (s.a.s.), Ka'b b. Züheyr'in omuzlarına koyduğu hırkası yani Hırka-i Şerif de kutsal emanetler arasında bulunmaktadır. Hırka-ı Saadet Odası'nın kubbesi bugünkü görünümünü 18. yüzyılda almıştır.[325]

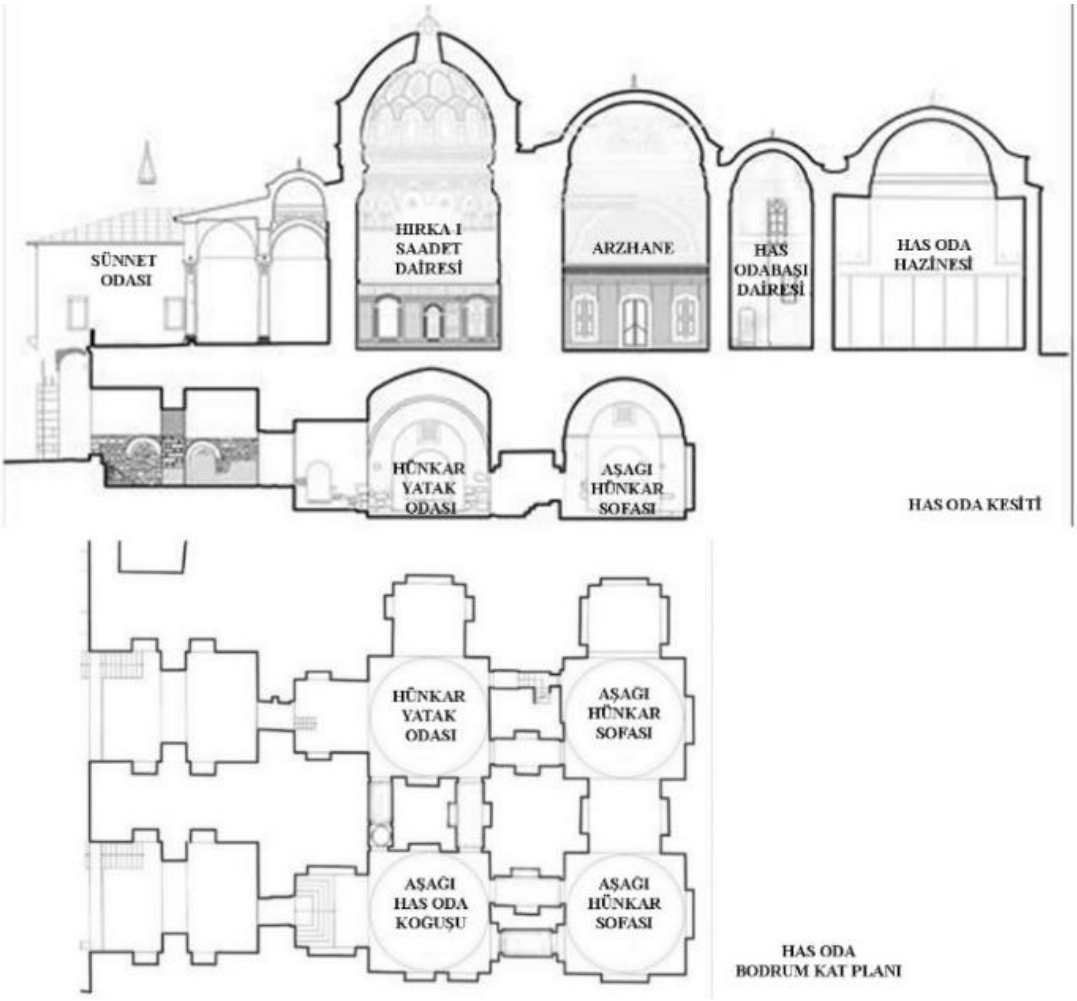


Görsel 232 Has Oda'nın bodrum kat planı, (Eldem ve Akozan; Açıklama: Diker)

Diker, bodrum katında kapı geçişlerinde kullanılan mimari elemanlar sayesinde birimlerin isimlerini tespit etmiş, kapı aralarında selsebil izlerinden padişahın kullandığı mekanları isimlendirmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde ve sonrasında Mermer Sofa'ya yapılan eklemelerle büyümüş ve alt kat karanlıkta kalmıştır. Planda üst kattaki Taht Odası'ndan Aşağı Hünkâr Sofası ile Aşağı Hünkâr Yatak Odası'nın ortasına inişi sağlayan merdivenler de görülmektedir. Has Oda

[325] Nadide Seçkin, **Topkapı Sarayının Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine**
Bir Araştırma (1453-1755), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara,1998, s. 124.

Koğuşu'nun ve Aşağı Hünkâr Yatak Odası'nın Fatih döneminden itibaren iki ayrı girişi günümüze kadar korunarak gelmiştir.[326] Wolfgan Wiener de bodrum katının Fatih döneminden itibaren korunduğunu iletmektedir.[327]



Görsel 233 Has Oda'nın Plan ve Kesiti, 2019, Sevgi A. Diker.[328]

[326] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.129.
[327] Wolfgang Müller-Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, 2016, s. 499.
[328] Bodrum kat isimlendirmesi için bknz: Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.130-33.



Görsel 234 1918'de Has Oda'nın görünümü.[329]



Görsel 235 Has Oda genel görünümü, 1918.[330]

Dönemsel estetik anlayışı ile Has Oda Dairesi'nin girişindeki aydınlatma elemanlarının değişim geçirdiği gözlenmiştir (Görsel 236-38).

[329] Österreichische Nationalbibliothek.
[330] Erişim: www.eskiistanbul.net Erişim tarihi: 10.10.2019.



Görsel 236 19. yüzyılın ikinci yarısında Has Oda girişi, G. Berggren.[331]

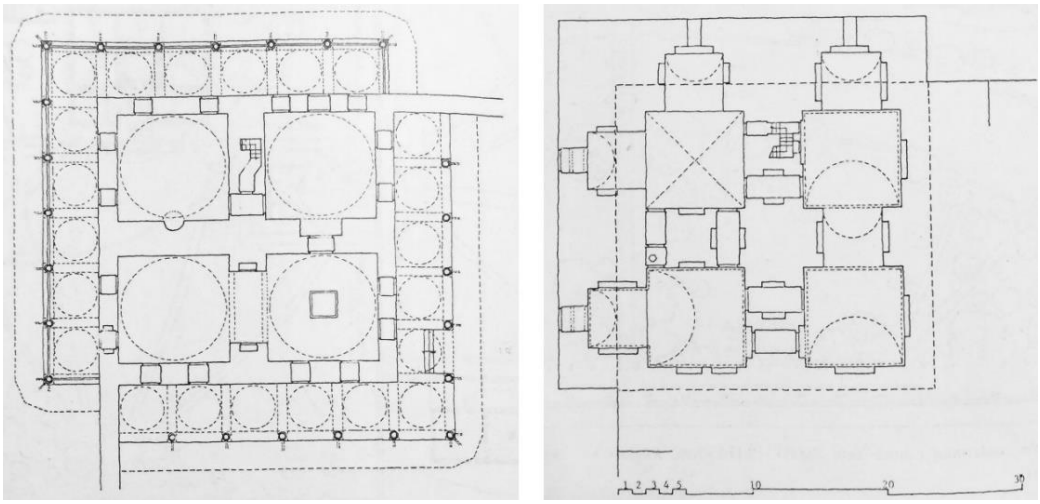


Görsel 237 1918'de Has Oda girişi, Österreichische Nationalbibliothek.



Görsel 238 Has Oda giriş kapısı üzerindeki Kelime-i Tevhid, 1960, MIT, Aga Khan.

[331] Erişim: www.getty.edu/art/collection Erişim tarihi: 10.10.2019.



Görsel 239 Has Oda'nın II. Mehmed dönemindeki restitüsyon denemesi.[332]

Menavino'ya göre II. Bayezid, soğuk kış zamanlarında en aşağıdaki odalara yerleşiyordu.[333] Bir masraf defteri, bu Kış Odasının 1597'de çinilerinin yenilendiğini belirtmektedir. Diker'e göre, mekân, Fatih döneminde bugünden daha alt kotta olan Mermer Sofa tarafındaki pencereden ışık alıyor soğuk kış günlerinde toplantılar için kullanılıyordu. Günümüzde herhangi bir çini, kalemişi izine ve ısınma için ocağa da rastlanmaması onarımlarda kaldırılmış olabileceğini akla getirmektedir.[334]



Görsel 240 Aşağı Hünkâr Sofası ile Hünkâr Yatak Odasına geçiş sağlayan kapılar.[335]

[332] Uğur Tanyeli tarafından Eldem'in planları esas alınarak yapılmıştır; Uğur Tanyeli, "Anadolu-Türk Saray Mimarlığının Evrimi Üzerine Gözlemler", **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık: 3**, İstanbul, 1988.
[333] Menavino, **Türklerin Hayatı ve Âdetleri Üzerine Bir İnceleme**, Çev. Harun Mutluay, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 76.
[334] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.130-33.
[335] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.130.



Görsel 241 Has Oda'nın altındaki tonozlu Kış Odası.[336]

Fatih'in en yakın hizmetkarları olan Has Odalıların burada olması sebebiyle gündüzleri zemin katta bulunan taht odasından uyumak için alt kattaki yatak odasına inmesi yadırganacak bir durum olmadığı düşünülmektedir. [337]



Görsel 242 Alt kattan Taht Odasına çıkışı sağlayan merdiven girişi.[338]

[336] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.131.
[337] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.135.
[338]



Görsel 243 Taht Odasından alt kata inen diğer kapatılmış merdivenin gizlendiği dolabın kapalı ve açık hali.[339]

Angiolello, Has Oda ve önündeki sonradan büyütülen havuzlu mermer sofanın Fatih Sultan Mehmed dönemindeki betimlemesini yaparken Galata'ya bakan kısmındaki revağın iki [sıra] sütun üzerine inşa edildiğini ve tamamen kubbelerle yapıldığını belirtmiştir.[340]

Has Oda'nın Taht Odası'nın Şadırvanlı Sofa, Arzhane ve Mermer Sofa'ya açılan üç kapısı vardır. Padişahların kullandığı odalarda birden fazla kapı olduğunu bu odada da görebiliyoruz. Evliya Çelebi'ye göre 17. yüzyılın ilk yarısında, Has Oda'nın büyük kubbesinin altındaki dört köşesinde birer büyük taht, şahnişinlerin dört tarafında pencereler, içinde havuz ve şadırvanlar bulunmaktaydı. zemini bukalemun renginde çeşitli mermerlerle döşenmiş olup sanki bir çini atölyesiydi.[341]

1630'larda Revan Köşkü yapılmadan önce Has Oda'nın daha aydınlık olduğu ifade edilmektedir. Sonradan yapılan onarımlarda kubbelerine açılan aydınlık fenerleriyle daha fazla gün ışığı girmesi sağlanmıştır.[342]

---

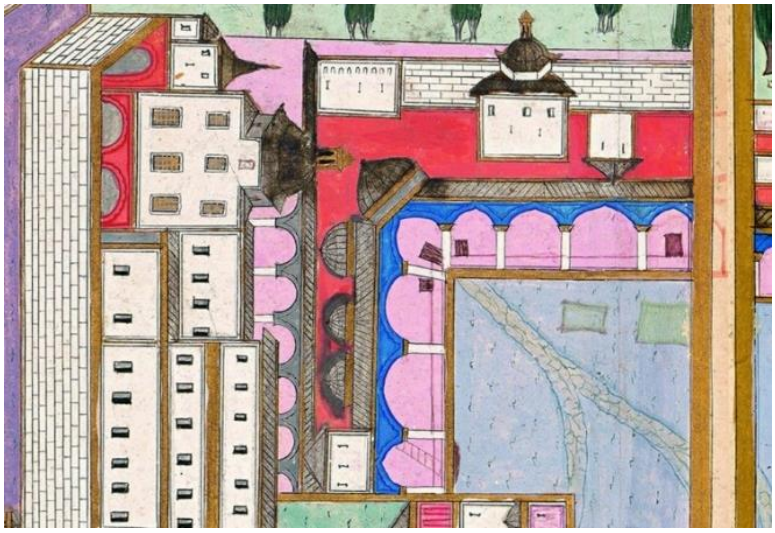
[339] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.134.
[340] Gülru Necipoğlu, **Yeni Bir Belge Işığında "Sanal Arkeoloji**", Filiz Çağman'a Armağan, İstanbul, 2018.
[341] Belgin Tezcan Aksu, **Evliya Çelebi ve Topkapı Sarayı**, 2017, s. 433.
[342] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019, s.133.

Sultan III. Mustafa döneminde (1757-74) Has Oda Dairesi'nde yapılan onarımlarda, odanın kubbesi yıkılarak çift cidarlı ahşap kubbeli olarak yeniden yapılmış, kubbe içinde yer alan yazılar yenilenmiştir. Muhtemelen bu onarımlardan sonra kubbenin ortasındaki aydınlık fenerinin çevresine Kur'an-ı Kerim'den meali, *"Ey Peygamber! Muhakkak biz seni, (ümmetin üzerine) bir şâhit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak, hem de Allah'ın izniyle, bir davetçi ve nur saçan bir kandil olarak gönderdik. (Resûlüm!) Mü'minlere, Allah'tan kendilerine, cidden büyük bir lütuf verileceğini müjdele!"*olan Ahzab Suresi, 45-47. ayetleri yazılmıştır. Kubbenin kaidesinde Kur'an-ı Kerim'den Fetih Suresi'nin ilk 10 ayeti yer almaktadır.[343]

Sultan Mehmed Reşad döneminde (1909-18) yapılan onarımları eleştiren rapoun 11. maddesinde, Hırka-i Şerif Dairesi dahilinde eskiden beri kubbe kemerleri üzengi hizalarına kadar çini kaplı olduğu, kubbe içlerinin düz beyaz bırakılmış iken çinilere benzetilmek üzere boya ile "estampa nakışı" yapılarak mimarisinin bozulduğu ifade edilmektedir. 10. maddesinde, Hırka-i Şerif Dairesi kapısına asılan gümüş fenerler kubbeye asılmak suretiyle özgün kandil tezyinatı muhafaza edilmesi gerekirken, duvardaki kıymetli çinilerin kırılarak fenerlerin alçı ile bağlandığı anlaşılmaktadır.[344] Başka mekânlardan sökülen çinilerin, eksikleri tamamlamak üzere kullanıldığı için Has Oda'nın Arzhane duvarları günümüze 16. yüzyıl İznik, 17. yüzyıl Kütahya ve 18. yüzyıl İstanbul Tekfur Sarayı çinileriyle kaplı olarak gelmiştir.[345]

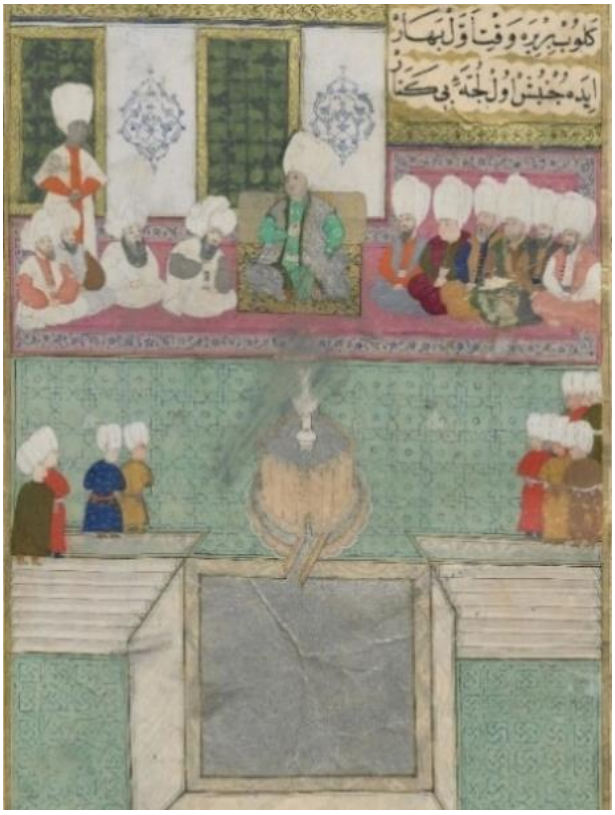
Revağın sütunları mermerden mukarnaslı olup tabanları zeminden mermer kaidelerle, 40 cm kadar yükseltilmiştir. Örgü tarzı ve sütun dizilişinden özgün yapının her iki cephede üçer kemer aralığı bulunduğu görülebilmektedir. Nitekim 1584 tarihli Hünername'nin Üçüncü Avlu minyatüründe iki cephesi yaklaşık eşit olarak gösterilmiştir (Görsel 244).

[343] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.118; BOA. D. BŞM.4987/34; BOA. D. BŞM. 4987/37; BOA. D.BŞM.D.3807, y. 12-41; TSMA. D. 7722/1, y. 16.
[344] Muhâfaza-i Asâr-ı Atîka Encümeni Eimmesi'nin Topkapı Sarayı Hümâyûnu'nun Tamiratı Münasebetiyle Arz Eylediği Rapor Suretidir, 10 Teşrinevvel 1333, Dar'ül Hilafet-i Aliyye, Matba-i Amire, 1339.
[345] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.119.



Görsel 244 Hünernâme minyatüründen Has Oda detayı.

Şehname-i Nadiri minyatüründe (Görsel 245) Sultan II. Osman'ın 1622'deki bir divanın Has Oda'nın dış revağının altında yapıldığı görülmektedir. Arkada Has Oda duvarı ve pencereleri görüşmektedir.



Görsel 245 Has Oda duvarı ve Dördüncü Avludaki Havuzlu Sofa minyatürü,

Şehname-i Nadiri. (TSM, H 1124, dosya no. y49a.)



Görsel 246 Arz Odası'ndan Has Oda'nın genel görünümü, 20. yüzyıl, Ali Saim Ülgen, Salt Araştırma.

1960'lardaki görüntülerde Has Oda'nın sarıya boyanmış duvarları dikkat çekmektedir.



Görsel 247 1960'larda Has Oda'nın sarıya boyanmış duvarları.[346]

[346] www.bridgemaneducation Erişim Tarihi: 20.05.2019



Görsel 248 1964'teki *Topkapı* filminden duvarları sarıya boyanmış Has Oda.[347]

Zaman içerisinde, önünde sofa olan iki odalı köşke güneybatı ve doğu yönlerinde yeni kubbeli odalar ve revaklar eklemlenmiş ve yapı bağımsız bir köşk olmaktan çıkmış, Enderun Avlusu'na verdiği cephe değişmiş, yapı büyük bir yapının parçası görünümünü almıştır. Revaklar saçaksız, alınları üç sıra tuğla bir sıra kesme taş ile almaşık duvar örgüsü ile örülmüştür.



Görsel 249 Has Oda'nın genel görünümü, (Yaman, 2019)

[347] Jules Dassin, "**Topkapı**" Filmi, Filmways, 1964.

İsmi ortasında bulunan devşirme antik mermer şadırvan gelen oda, kaynaklarda "*şadırvanlı oda"*, "*şadırvanlı soffa"* ya da "*şadırvanlı kubbe"* diye anılmaktadır. Şadırvanlı Sofaya girildiğinde ilerdeki yükseltilmiş sekili mekanla bütünlük oluşturmaktadır. Klasik inci dizisi friz ve istridye motifleriyle süslü bu şadırvan, Necipoğluna göre, yaklaşık 1511 tarihli su dağıtım belgesinde bahsedilen "*divanhane altında*"ki şadırvan olabilir. Üstündeki yivli yeşil mermer devşirme kantaradan (Kantharos) fışkıran su, alttaki yuvarlak dilimli beyaz mermer havuza akar[348] (Görsel 250). Bu iki odanın kapıları ortasında bulunduğu Arzhane, Taht Odası, Dest-i Mal Odası'na açılmakta, girişin solunda kalan pencereler de Has Oda Koğuşu'na bakmaktadır.



Görsel 250 Has Oda'nın Şadırvanlı Sofası, (2007, Hasan Fırat Diker)[349]

[348] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.197.
[349] Hasan Fırat Diker, "**Topkapı Sarayı Müzesi'nde Güncellenmiş Bir Sergi Mekânı**", Yapı Dergisi, Sayı: 409, 2015, s. 166-173.



Görsel 251 Şadırvanlı Sofanın sekisi, (2007, Hasan Fırat Diker)[350]

Zemin kaplamaları mermer, farklı boyutta düzgün dörtgen formundadır. Giriş mekânı olan Havuzlu (Şadırvanlı) Sofa, ön revaklara açılan kapının yanında bulunan bir pencereden, üstünde bulunan iki tepe pencereden ve kubbe kasnağında yer alan ışıklıktan aydınlanmaktadır. Has Odalılar Koğuşu tarafından ışık almamakta, kündekâri kapaklarla kapatılmıştır. O yönde bulunan 2 tane pencere, koğuş mekanının sonradan eklendiğini göstermektedir. Girişin karşı cephesinde bulunan seki tarafında da iki tepe penceresi ve kasnakta ışıklık bulunmaktadır. Şadırvanlı Sofa'nın güneybatı yönünde dikdörtgen formda Destimal Odasına geçilmektedir. Bu odada kubbeyi taşıyan kemerlerin odanın kısa kenarlarından çifter gergi demiri ile desteklendiği görülmektedir. Bu odanın da kendine has küçük bir avluya açılan bir kapısı bulunmaktadır.

[350] Hasan Fırat Diker, "**Topkapı Sarayı Müzesi'nde Güncellenmiş Bir Sergi Mekânı**", Yapı Dergisi, Sayı: 409, 2015, s. 166-173.



Görsel 252 Has Oda, Dest-i Mal Odası, (2007, Hasan Fırat Diker)[351]

Mekânın zemini şeşhane tuğla ve kuzeybatı duvarında yer alan Kitabeli aynataşının önünde bordürle çevrili dikkat çekici zeminden oluşmaktadır. Karşısındaki duvarda bulunan iki adet pencere sonradan eklenen Has Odalılar Koğuşuna açıldığı için bugün işlevsiz durumdadır.

Yapının kuzey ucunda Hırka-i Saadet Dairesi'ne Havuzlu Sofa'dan geçiş yapılabilmektedir. Kapıdan girince solda, aynı duvarda mermer bir ocak ve onun yanında köşede ise, Kutsal emanetlerin korunduğu altın varaklı metal şebeke bulunmaktadır. Duvardan kubbeye geçişlerde mukarnas elemanların kullanıldığı görülmektedir. Bu odanın diğerlerinden daha fazla aydınlatılmak istendiği kubbesindeki sıra pencerelerinden anlaşılmaktadır. Has Oda'nın mukarnaslı kubbesinin 1500'lü yıllardan kaldığını ileri sürmektedir[352] (Görsel 253).

[351] Hasan Fırat Diker, "**Topkapı Sarayı Müzesi'nde Güncellenmiş Bir Sergi Mekânı**", Yapı Dergisi, Sayı: 409, 2015, s. 166-173.
[352] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.194.



Görsel 253 Has Oda'nın mukarnaslı kubbesi, (1960, MIT, Aga Khan)

Buradan Arzhane mekanına geçiş sağlayan kapı bulunmaktadır. Arzhane'deki kuzeydoğu tarafındaki kapı revaklara, Revan Köşkü'ne açılmaktadır ve çatı örtüleri ortak bir mekanı kapatmaktadır (Görsel 254). Sonradan eklenen ikinci sıra revakların kubbelerinin yerini Revan Köşkü'nün önündeki tonoz almıştır. Haliç ve Sofa-i Humayun'e bakan cepheleri Memluk mermerleriyle kaplanmıştır. Hırka-ı Saadet Odası'nın Revan Köşkü'ne bakan bu cephesinde bulunan padişahların gasledildiği çeşme, II. Mahmud döneminde onarılmış ve bugünkü halini almıştır. Çeşmenin aynasında H. 1238 (M. 1822) tarihli kitabesinde Sultan II. Mahmud'un Has Oda'da yapmış olduğu onarımlar için yazılmış kaside bulunmaktadır[353] (Görsel 255).

[353] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.94.



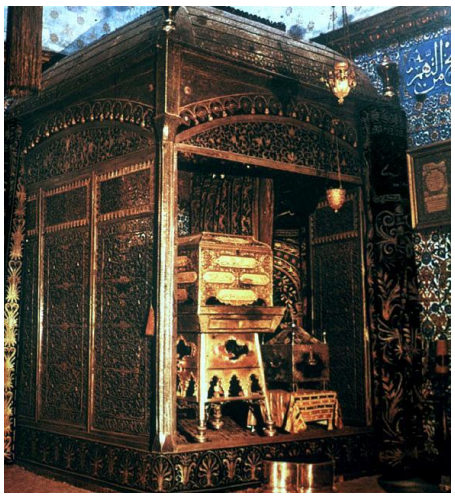
Görsel 254 Has Oda ile Revan Köşkü arasındaki revak, (Yaman, 2019)



Görsel 255 Has Oda'nın Revan Köşkü'ne bakan cephesi, (Yaman, 2019)

Duvarları çinilerle bezenmiş Hırka-i Şerif Dairesinin Harem'e açılan bir kapısı olduğundan padişahlar buradan direk girebiliyorlardı.[354] Has Oda'nın yemekhane kısmında, bazı padişahların oda halkı için yaptırdığı vakıfların kitabeleri görülürdü. Burada Silahdarağa, Katib-i sır daireleri bulunmaktaydı.[355]

2007 yılında basit onarım kapsamında, teşhir tanzimi tamamlanıp ziyarete açılan Mukaddes Emanetler bölümünün Şadırvanlı giriş sofasında Kabe'ye ait emanetler, girişin sağındaki Arzhane'de Hz. Peygamber'in kılıç ve yayı, Dendan-ı Saadet (dişi), Sakal-ı Şerif, Hilye-i Saadet ve Dört Halife'nin kılıçları, kuzey köşesinde bulunan Has Oda'da sanduka içerisinde Hırka-i Saadet ve Sancak-ı Şerif sergilenmektedir. Girişin solunda bulunan "Destimal Odası"nda ise Hz. Musa'nın asası ve Hz. Yahya'nın kol ve kafatası rölikleri gibi diğer peygamberlerin emanetleri konumlandırılmıştır. Günümüzde mevcudiyetini koruyan bu teşhir tanziminde, her mekâna ayrı bir tema verilerek sergide konu bütünlüğü sağlanmıştır.[356] 2007 yılında, Kutsal Emanetlerin Topkapı Sarayı'na getirildiği 1517 yılından beri Has Oda'da 24 saat Kur'an okuması geleneğine olanak verecek şekilde Hafız Odası önceden depo olarak kullanılan küçük mekâna taşınmıştır.[357]



Görsel 256 Hırka-i Saadet Sandukası, 1960, MIT, Aga Khan.

[354] Abdurrahman Şerefbeyden aktaran, İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.24.
[355] Abdurrahman Şerefbeyden aktaran, İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.24.
[356] Hasan Fırat Diker, "**Topkapı Sarayı Müzesi'nde Güncellenmiş Bir Sergi Mekânı**", Yapı Dergisi, Sayı: 409, 2015, s. 166-173.
[357] Hasan Fırat Diker, "**Topkapı Sarayı Müzesi'nde Güncellenmiş Bir Sergi Mekânı**", Yapı Dergisi, Sayı: 409, 2015, s. 166-173.

Bu araştırma sonucunda, Has Oda'nın kuzeybatı duvarında yer alan nişin, 1964 tarihinde yayınlanan Topkapı adlı filmden saat için kullanıldığı tespit edilmiştir (Görsel 257).



Görsel 257 Has Oda'nın duvarında günümüzde yer alan boş niş[358] ve 1964'te saat konulmuş hali.[359]

Aynı filmden 1964 yıllarında Has Oda'nın kuzeybatı revaklarının günümüzdeki sade görünümünün aksine kubbelerinde, kemerlerinde ve pandantiflerinde yoğun bir şekilde tezyinat işlendiği anlaşılıp duvarındaki 6 tablo da dikkat çekmektedir. Has Oda'nın kuzey doğu revaklarında ise Revan Köşkü ile arasının camekan ile kapatıldığı görülmektedir (Görsel 258-59).



Görsel 258 Has Oda revakları, 1964, Topkapı Filmi.

[358] Asile Yaman Arşivi, 2019.
[359] Jules Dassin, "**Topkapı**" Filmi, Filmways, 1964.



Görsel 259 1964'te çekilen *Topkapı* filminden bir sahnede Has Oda revakları.

2.1.7. Enderun Okulu (Enderun-ı Humauyun)

Fatih dönemindeki içoğlanların bir bölümü seferlerden, bir bölümü ülkede yaşayan gayrimüslim halktan alınan çocuklardı ve sarayda bulunan iki deneyimli hoca tarafından eğitilip okuma, yazma ve İslam dininin esasları öğretilirdi. Aralarından güvenilir olanlar, önce Sultanın hizmetine verilir sonra devletin yüksek rütbelerine kadar getirilirlerdi.[360] İçoğlanı olarak Bosna'dan devşirilen *Potur oğlanları* denilen Müslüman Boşnak çocukları da saray için alınırdı. Enderunda her biri farklı kademedeki koğuşların içoğlanlarının kayıtlarının bulundığu defterler, onların saray terbiyesiyle yetişmesi için kontrol eden *lala*lar bulunmaktaydı ve ufak kusurlara bile müsamaha göstermezlerdi.[361]

Hükümdarın hususî köleleri olan bu oğlanlara, *içoğlanları*, *içağaları* veya *Gılmân-ı hassa* denmiştir. Kendi daireleri olan büyük ağaların dışında olan oda bireyleri, kendi koğuşlarında yatarlardı. Koğuşlar parmaklıklarla çevrilmiş iki sıra hücrelerden oluşurdu; üst katta odanın eskileri yatardı. Her odanın bir hamamı bir de

[360] Giovan Maria Angiolello, **Fatih'in İçoğlanı Anlatıyor, Fatih Sultan Mehmet**, Edt. Pınar Gökpınar ve Erhan Afyoncu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 129-30.
[361] İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.287, 290.

ağalar hamamı bulunmaktaydı. Her bir koğuşun nizamnameleri olur ve buna harfiyen uyarlardı. Odalarda ders okutmak için hocalar, her odada imam bir de müezzin bulunurdu.[362]

15. yüzyılda Angiolello, sarayda baş hadım olan *hadımağa, haznedarbaşı* ve *kilercibaşının* emrinde yüzer içoğlanı bulunduğundan bahsetmektedir. O dönemde yaklaşık 340 içoğlanı kalmaktaydı. Enderun o kadar sıkı gözetim altındaydı ki 20 hadım, bu hadım olmayan oğlanların mesajcılığını yapıyor, bir şey lazım olduğunda onlara söyleniyor ve onların dışarıdan biriyle konuşması istenmiyordu.[363]

Enderun'da içoğlanların eğitildiği koğuşların en alt kademeden sıralaması şu şekildeydi: Büyük ve Küçük Odalar *(Dolamalı)*, Doğancı Koğuşu, Seferli Odası (*Kaftanlı)*, Kiler Odası (*Kaftanlı)*, Hazine Odası (*Kaftanlı),* Has Oda (*Kaftanlı).*[364] Avlu içerisinde de bu sıralamanın, yapılara verilen işlevlerde etkili olduğu görülmektedir (Görsel 73).

1570 (H. 978) tarihli bir muhasebe defterinde, Büyük Oda, Seferli Odası ve Hazine Odası içoğlanlarına dağıtılan kıyafetlerden bahsedilmektedir. Böylece bu dönemdeki hangi koğuşların var olduğunu anlayabiliyoruz. 1650'lerde içoğlanı olan Üsküdarî'ye göre, 17. yüzyılda yapılan Şahinci ve Seferli koğuşlarının dışında, Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı tüm koğuşların eni aynı (10 zirâ:7,58 m) olup boyları farklıydı. Hepsinde odanın karşılıklı uzun kenarlarında yarım zira yüksekliğinde iki sekisi (sofa veya kerevet) vardı. Pencereleri avlu cephesine bakıyorken dış dünyaya açılan diğer cepheleri kördü.[365]

Enderun'daki içoğlanların sayıları 15. yüzyılda 300 ile 400 arasında, 16. yüzyıl ortalarında 500, 17. Yüzyıl başlarında ise 700'ü bulmuştur. [366] İçoğlanlarının eğitimi kademeler halinde yükselirken rütbeleri, maaşları ve kıyafetleri de o doğrultuda artıyordu; koğuşlar Büyük Oda ve Küçük Odadan başlayıp sırasıyla

[362] İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.318.
[363] Giovan Maria Angiolello, **Fatih'in İçoğlanı Anlatıyor, Fatih Sultan Mehmet**, Edt. Pınar Gökpınar ve Erhan Afyoncu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 130.
[364] İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.297.
[365] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.160.
[366] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.154; Promontorio, s. 39; **Angiolello, Historia Turchesca**, s. 125; Spandugino, Petit Traicte, s. 59; Geuffroy, s. 230; Ramberti, s. 266; Ayn-i, s. 97.

Seferli, Kilerli, Hazine ve son olarak Has Oda'da son buluyordu. 17. Yüzyılın ilk yarısında Evliya Çelebi, Topkapı Sarayı Enderunu'nda bulunan koğuşlar arasında; Kiler, Hazine, Has Oda, Büyük ve Küçük Oda ve Seferli Koğuşu'nu sıralamaktadır.[367] Sonra Sultan IV. Mehmed döneminde (1648-1687) çıkan isyanlar sebebiyle 1675'te hazırlık sarayları olan Edirne, Galata ve İbrahim Paşa Sarayları ile birlikte Topkapı Sarayı'ndaki Büyük Oda, Küçük Oda ve Bobovius'un 17. yüzyıl planında görülen Doğancı Koğuşu teşkilatları ile birlikte kaldırılmıştır.[368] Seferli Koğuşu, 1831 tarihinde kapatılarak buradaki içoğlanları Hazine ve Kilerli Koğuşlarına verilmiştir. Kalan koğuşlar da Sultan II. Mahmud döneminde (1808-1839) kaldırılmıştır. Has Oda, Hazine, Kiler ve Seferli ağalarının hizmetleri 1833'de (H. 1249) lağvedilerek yeni bir Enderun teşkilatı kurulmuştur.[369]

Sultan II. Mahmud döneminde (1808-39) koğuşların kapatılması ve ağalıkların kaldırılmasından sonraki dönemde Büyük Oda'nın bir bölümünde Enderûn Mektebi açılmış ve farklı bir sistemle eğitim verilmeye devam edilmiştir.[370]

Özenle seçilen içoğlanları Edirne Sarayı, İbrahimpaşa Sarayı veya Galata Sarayında ilk eğitimlerini aldıktan sonra Topkapı Sarayı Enderununa, Bâbüssaâde'nin iki tarafında bulunan Küçük Oda ve Büyük Oda Koğuşlarına, eğitimlerine devam edilmek üzere getiriliyordu. Burada ilk olarak adabımuaşereti, Topkapı Sarayı'nın ağır teşrifatını ve dini kuralları öğrendikten sonra Enderuna gelmeden yetenekleri keşfedilen içoğlanları, Topkapı Sarayı'nda cirit, binicilik, güreş, okçuluk gibi spor dallarıyla ilgileniyorlardı. Yine kendi yetenekleri doğrultusunda çeşitli sanat dallarıyla ilgili eğitim alıyorlardı. Güzel yazı (hat) ve Osmanlı Türkçesi öğretiliyordu. Sesi güzelse hanende olarak yetiştiriliyor veya alet çalma yeteneği varsa bu yönde ilgili hocalardan ders alıyorlardı. Devletin gelecekteki üst düzey yöneticileri gözüyle bakılan içoğlanlarından, verilen eğitimleri almalarının yanında sultana saygı ve sadakat ile bağlanmaları isteniyordu.

---

[367] Belgin Tezcan Aksu, **Evliya Çelebi ve Topkapı Sarayı**, 2017, s. 409.
[368] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.299; Zübdetül vekayi,varak 33;**Kavânîn-i Osmanî ve Râbıta-î Âsitâne**,s.14; Silahdar Tarihi, C.1,s.648; Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan, Topkapı Sarayı: **Bir Mimari Araştırma,** L.64.
[369] İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.301, 319.
[370] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.28; TSMA. E.12069/1-1014/47.

Enderun Avlusu'nun kapısındaki ilim yeri manasına gelen "dârü'l-ilm" isimli kitabe, Atâ'ya göre, II. Mehmed tarafından koyulmuştur.[371] Enderun'un içoğlanlarından olan Menavino'ya göre, hadımların sıkı disiplini altına verilen içoğlanları, özel hocaları tarafından sadece savaşçı devlet adamı ve sadık Müslüman olmakla kalmayıp, aynı zamanda edebiyattan anlayan, iyi bir hatip, çok nazik ve üstün ahlaklı olarak eğitilirlerdi. [372]

Hadımların gözetimi altındaki içoğlanlarının günlük yoğun ve disiplinli eğitimlerinden sonra yatsı namazlarını koğuşlarında kılıyorlardı. Koğuşlarında, her birine ayrılan ufak sekilerde geceleri uyuyup gündüzleri ise ders çalışırlardı.[373] Âli'ye göre, 16. yüzyılın ikinci yarısında oğlan sayısı giderek arttıkça içoğlanlarının düzeni bozulmaya başladı.[374]

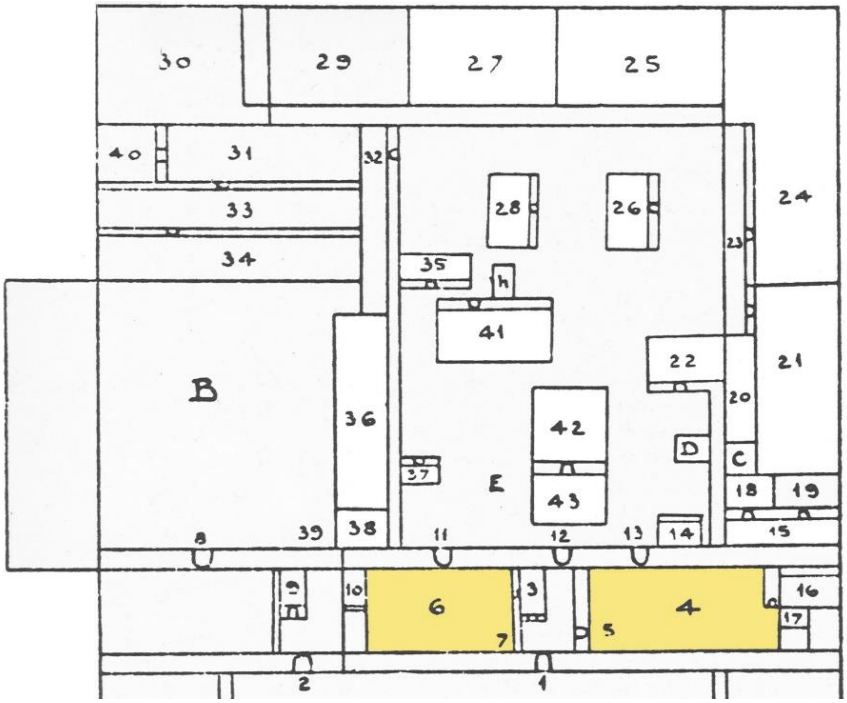
2.1.7.1. Büyük ve Küçük Oda Koğuşları

Üçüncü Avlu'ya girişi sağlayan Babüssaade'nin iki yanında bulunan bu koğuşlara Hâne-i Kebir ve Hâne-i Sagir de deniliyordu. Büyük Oda ve Küçük Oda Fatih Sultan Mehmed döneminde kurulmuştur[375] Sadece boyut olarak biri diğerinden büyük olduğu için Büyük ve Küçük Oda diye ayrılan koğuşların içinde yetişen içoğlanların Enderun'daki kıdemleri aynı olup saraya Edirne, Galata ve İbrahim Paşa gibi hazırlık saraylarından yeni gelen içoğlanların eğitildiği koğuşlardı. Büyük Oda'dan sorumlu ağa saray kethüdası, Küçük Oda'dan ise oda kethüdası sorumluydu. Yaşları küçük olan bu iki odadaki içoğlanlarına birçok hoca tarafından Türk Kültürü ve İslam dininin esasları öğretilirdi. Din ve Kur'an-ı Kerim dersinin yanında Türkçe, Arapça, Farsça'yı öğrenirler aynı zamanda güreş, atlama, koşu, meç, okçuluk, tomak talimlerini yaparlardı.[376]

17. yüzyılda Bobovius'un bahsettiğine göre, Küçük Oda ve Büyük Oda'ya yeni gelen içoğlanlarına sade giyimlerinden dolayı *çuhalı* ya da *dolamalı* denir, terfi

[371] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.152; Atâ, 1:67.
[372] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.153.
[373] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.154.
[374] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.154; Ali, Mevaid, s. 25-26.
[375] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.154.
[376] İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.298.

edip de diğer koğuşlara geçtiklerinde *kaftanlı* olarak adlandırılırlardı.[377] Enderun'da terfi sisteminin alt tabanını oluşturan bu koğuşlar, Kapıcıbaşının sorumluluğundaydı ve birlikte kapı bölüğünü (bölük-i der) oluştururdu.[378] 16. yüzyıl sonlarında Küçük Oda'nın mevcudu yaklaşık 60, 17. yüzyılda ise Hazerfen Hüseyin Efendi'ye göre 183'e çıkmıştı. Büyük Oda'nın mevcudu ise 16. yüzyıl sonlarında 50 iken 17. yüzyılda 200'e kadar çıkmış, ortalarında 258 olmuştur.[379]



Görsel 260 1665 yangını öncesi Bobovius'un çizdiği planda Büyük Oda (4) ve Küçük Oda'nın (6) gösterimi.

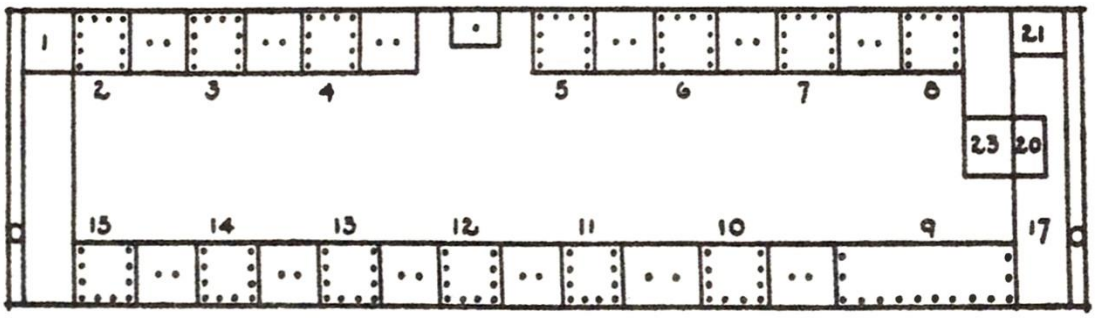
17. yüzyıl ortalarında sarayda içoğlanı olan Üsküdarî, Büyük Oda'nın ölçülerini 65x10 zira (49,27x7,58 m) vermekte ve 12 büyük penceresinin dördünün Üçüncü Avlu'ya, sekizinin Enderun Hamamı'nın külhan avlusuna baktığını; Küçük Oda'nın boyutlarını ise 30 x 10 zira (22,74x7,58 m) olarak verirken avluya bakan beş

[377] Albertus Bobovius, **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, Kitap Yayınevi, 2009, s.29; İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.298; Tarih-i Gılmanî, s.97.
[378] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.154.
[379] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.24; TSMA. D.1025, y.1a, 1567; **Koçi Bey Risaleleri**, s. 104; Uzunçarşılı, a.g.e. s. 299; Kavâni-i Osmanî ve Râbıta-î Âsitâne, s.13.

büyük penceresi bulunduğunu söylemektedir.[380] Bu odanın boyutu Necipoğlu'na göre, II. Mehmed'in Eski Divanhane'ye bakan demirden kafes penceresinden divan toplantılarını seyrettiği hünkâr odasının yeri ve boyutları kısıtlamıştı.[381]

Brenner'in Almanca çevirisinden alınan Bobovius'un Büyük Oda planında görüldüğü üzere, Bobovius koğuşun içinde bulunan her birinde 10 kişinin kaldığı 14 tane yüksek küçük bölüme mahalle demektedir ve içoğlanların koğuş düzenini noktalar ile göstermektedir. Bu bölümlerin arasında iki nokta ile belirttiği, içoğlanlarının düzeninden sorumlu olan bir kıdemli, iki acemi hadımağa için ayrılan daha yüksek bir sedirden oluşan 12 tane bölüme kerevet adını vermektedir.[382]

Büyük Oda'nın Bâbüssaâde içinden ve Üçüncü Avlu cephesinden olmak üzere iki giriş kapısı vardı. Bu girişin karşısında dilsizlerin ve cücelerin kaldıkları yerin üstündeki şirvanın yüksek bir yer olduğundan bahseden Bobovius, önceleri şehzadelerin eyalete atanmadan önce burada eğitildiklerini söylüyor. Daha sonraları bu odada sarıkçılar ve saatçiler yaşamıştır[383] (Görsel 261, no 12). Büyük Oda'nın on iki penceresinin sekizi külhan avlusuna bakıyordu.[384]



Görsel 261 Bobovius'un Büyük Oda planı.[385]

[380] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.160.
[381] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.160.
[382] Albertus Bobovius, **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, Kitap Yayınevi, 2009, s.54
[383] Albertus Bobovius, **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, Kitap Yayınevi, 2009, s.56.
[384] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.169; Üsküdarî, 1: dosya no. 258b.
[385] Albertus Bobovius, **Topkapı Relation du Serail du Grand Seigneur**, Sindbad, 1999; **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, Kitap Yayınevi, 2009, (**Plan açıklaması:**1.Kum kapısı ve başkapıoğlanı için ayrılan bölüm, 2.Son gelenler için Esfel Mahallesi, 8.Odabaşı için Odabaşı Mahallesi, 9.Yandaki Enderun Hamamı'nın ve odalardaki ocakları yakan ve söndüren görevliler için Külhancılar Mahallesi, 13.İmam Mahallesi, 14.Musikişinas içoğlanları için Sazende Mahallesi, 15.Başkalfanın Baş Mahallesi, 17.Odanın sıcaklığını gusülhaneye ileten gusülhane ocağı, 20.Sağ taraftaki odalarda gusülhane, hela, çeşme gibi ıslak hacimler bulunmaktadır.)

Bobovius, Büyük Oda planıyla diğer odaların da içoğlanları aynı biçimde düzenlendiğini, tek farkın; Büyük Oda'nın, daha yüksek mertebedeki odalar için bir giriş ve geçiş yeri işlevi görmesi ve diğer odalarda hadımağaların içoğlanlarını buradaki kadar sıkı denetime tabi tutmamaları olduğunu belirtmektedir.[386]

16. yüzyılda Gelibolulu Âli de Bobovius gibi Büyük Oda ve Küçük Oda'daki içoğlanların onarlı gruplar halinde ayrıldığını ve başlarına birer akhadım olan kapı oğlanı verildiğini yazmıştır: "Harem-i muhteremde odalar ki vardur, biri Küçük Oda ve biri Büyük Oda namıyla müsemma ve her odada nice kerevetler, yani yassı soffalar bağlanmışdur ve güruh güruh gılman ol kerevetde sakin olmuşdur: Her kerevetde bir kapu oğlanı anlara nazır ve nigehban şeklinde yatup ve kandilleri şeb-ta-be-seher yanup, anları ef'al-i şeni'aden men' ve hıfz itmek üzrelerdür" der.[387]

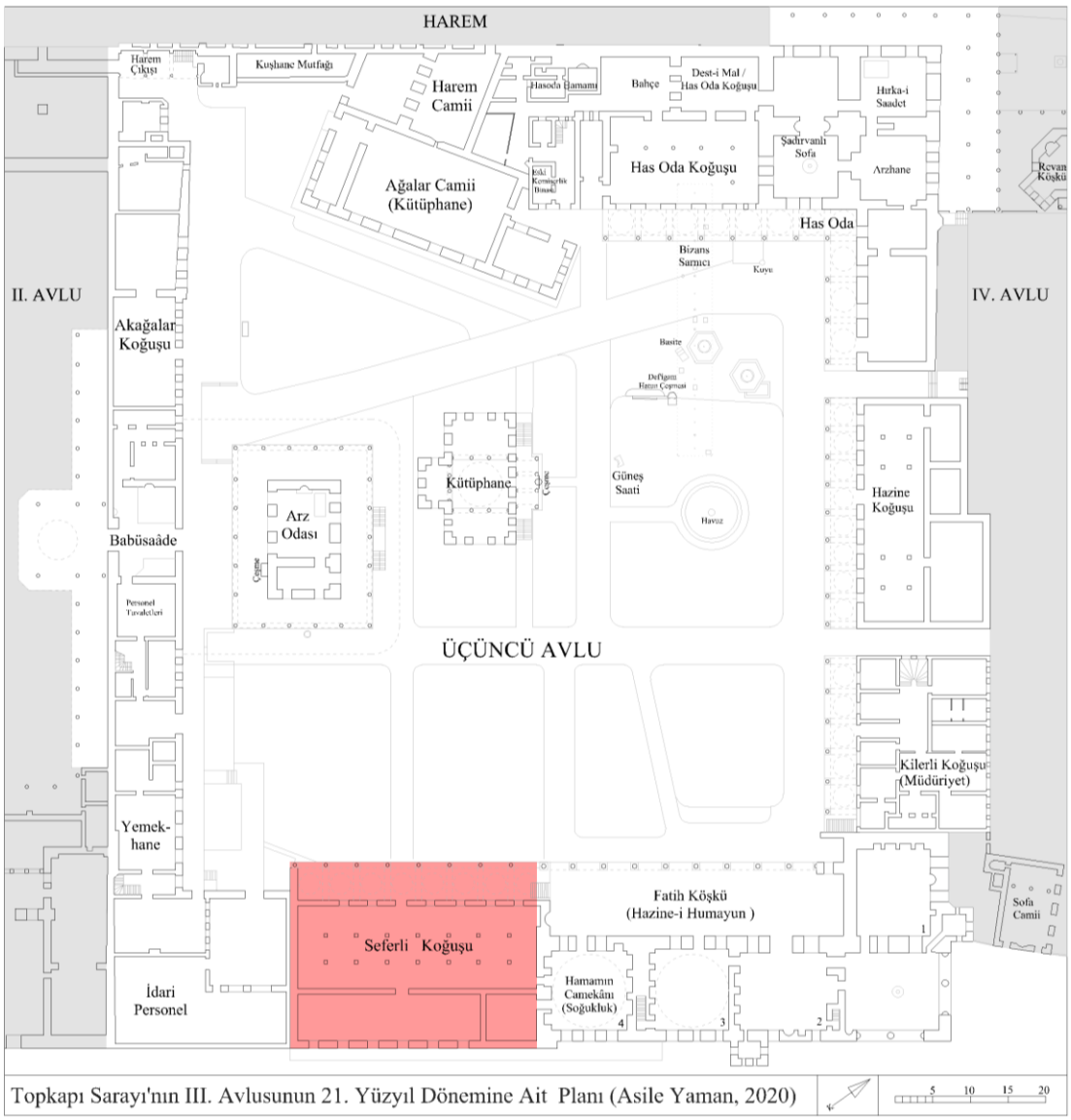
Sultan IV. Mehmed döneminde (1648-1687) çıkan isyanlar sebebiyle 1675'te Büyük Oda ve Küçük Odalar, hazırlık sarayları olan Edirne, Galata ve İbrahim Paşa Sarayları teşkilatları ile birlikte kaldırılmıştır.[388] 1856 yangınından sonra Üçüncü Avlu'nun yenileme projesinde Büyük Oda ve Küçük Oda tabiri kullanılmamış, Kapıağası Dairesi, Akağalar Koğuşu ve Enderun Mektebi ifadeleri yer almıştır.

2.1.7.2. Seferli Koğuşu

Seferli Koğuşu, iç içe iki dikdörtgen mekanı ve önündeki yeşil breş taşından sekiz sütunun taşıdığı kubbeli revağı ile Fatih Köşkü'ne bitişik olarak Üçüncü Avlu'nun güneydoğu kanadına konumlandırılmıştır. II. Mehmed döneminde burada hamamın camekanı ve meşkhane olduğu aktarılmaktadır.[389]

---

[386] Albertus Bobovius, **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, Kitap Yayınevi, 2009, s.57.
[387] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.160.
[388] Ülkü Altındağ, Topkapı Sarayı Müzesi, Sanat Dergisi, Sayı:7, 1982, s. 32; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.299; Zübdetül vekayi,varak 33;**Kavânîn-i Osmanî ve Râbıta-î Âsitâne**,s.14; Silahdar Tarihi, C.1,s.648.
[389] **Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi**, Milli Eğitim, İstanbul, 1965, s. 14.



Görsel 262 Mevcut planda Seferli Koğuşu'nun gösterimi, (Yaman, 2020)

Bazı kaynaklar Hâne-i Seferli de denilen bu koğuş için, IV. Murad'ın 1635'te Revan Seferi'ne giderken Büyük Oda'dan bazı içoğlanların alınması ile ortaya çıktığından bahsetmektedir.[390] Fakat ilk olarak Sultan I. Ahmed (1603-17) tarafından 1606 tarihinde, Büyük Oda, Küçük Oda, Doğancı, Kilerli ve Hazine koğuşundan oluşan Enderuna Seferli Koğuşu eklenmiştir.[391] Bu dönemdeki koğuş günümüdeki

[390] İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.300; Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümâyun Topkapı Sarayı**, Denizbank Yayınları,No:9,İstanbul,2002, s.172.

[391] Koçi Bey'in Risalesinden aktaran Baykal; İsmail. H. Baykal, **Enderun Mektebi Tarihi**, İstanbul, 1953, 1:26; **Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi**, Milli Eğitim, İstanbul, 1965, s. 16.

yapıdan oldukça farklı, Bobovius'un 1665 yangını öncesi çizdiği planında görüldüğü üzere daha küçüktü. Necipoğlu da I. Ahmed'in 1606'da *odasız* içoğlanlarına külhancılar, hamamcılar ve müzisyenlerle beraber seferlilerin de kaldığı Seferli Koğuşunu verdiğini ifade etmektedir.[392]



Görsel 263 Seferli Koğuşu'nda padişah elbiseleri seksiyonu, 1965.[393]

Sonraları IV. Murad (1623-40) tarafından esaslı bir teşkilat kurularak, Enderunlu dilsiz, cüce, mehter çalanlar ve sanatkârların burada birleştirilmiştir.[394] Koğuş IV. Murad tarafından 1636'da onarılılıp büyütüldükten sonra Sultan III. Ahmed tarafından 1718/19'da (H.1131) da büyütülmüş ve yıkılan II. Selim Hamamın temelleri ve kalıntıları üzerine Seferli ocağının hizmetine özel bugün de bulunan Seferli Koğuşu binasını yaptırmıştır.[395] Revağında Üçüncü Avlu'daki III.

[392] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.154.
[393] **Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi**, Milli Eğitim, İstanbul, 1965, s. 16.
[394] Koçi Bey'in Risalesinden aktaran Baykal; İsmail. H. Baykal, **Enderun Mektebi Tarihi**, İstanbul, 1953, 1:26.
[395] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.155; Hezarfen, Telhis, doya no. 19b; İlban Öz, Topkapı Sarayı'nın İlk Hünkâr Hamamı, **Kemal Çığ'a Armağan**, s.161.

Ahmed Kütüphane'sinin yerinde bulunan Havuzlu Köşk'ün, Bizans'tan devşirilen yeşil breş taşından yekpare postamentli sütunları kullanmıştır.[396]

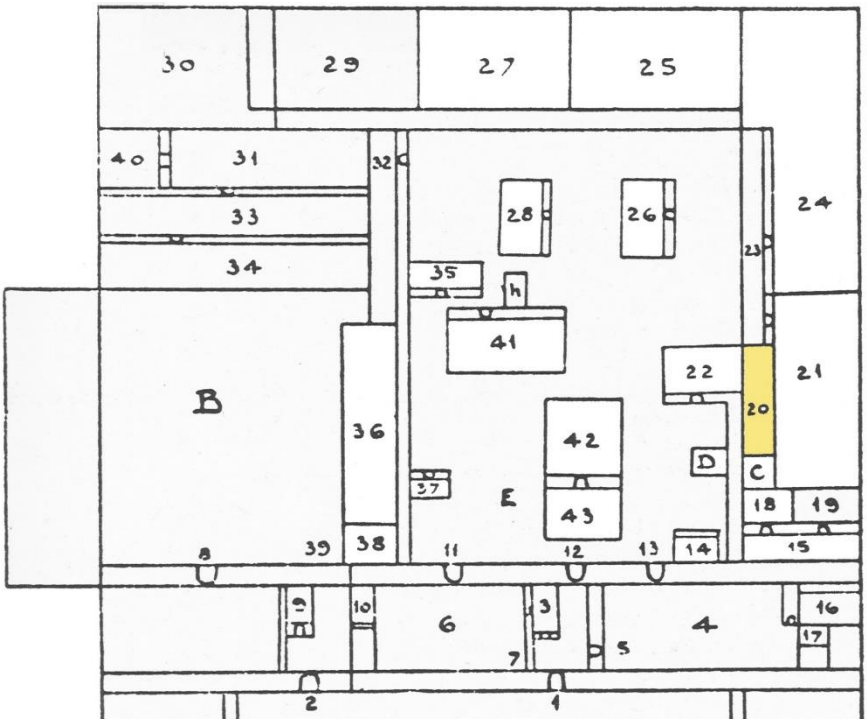
Necipoğlu Solakzâde'nin 1570'lerde Üçüncü Avlu ortasına yapılan Havuzlu Köşk'ün sütunlarının, 1718/19'da Seferli Koğuşu yeniden yapılırken revaklarında kullanıldığını söylediğini belirtmektedir.[397] Bu sütunları günümüzde aynı yerinde görebilmekteyiz fakat Solakzade'nin 17. yüzyıl tarihçisi olduğu için bunu nakletmesi mümkün değildir. Belki de ilk yapılan Seferli Koğuşu revaklarında kullanılmıştı.

Seferli Koğuşu'nda bulunan kaftanlı içoğlanlarının derecesi, Büyük, Küçük ve Doğancı Koğuşu içoğlanlarından yüksek, Kiler Odasındakilerden bir derece düşüktü. *Çamaşırcıbaşı* sorumluluğunda olan içoğlanları Sultanın özel olarak hizmetinde bulunur, seferlere onunla beraber giderler ve Sultanın çamaşırlarını yıkarlardı.[398] Koğuşun hamam ile ağalar odası arasında olduğundan bahseden Uzunçarşılı, sonraları bu koğuşun teşkilatı değişerek bir sanat okulu haline geldiğini eklemektedir. Bayramlarda ve seferlerde bu koğuşun mehterhanesi çalardı. Bu sebeple öncelikli musiki olmak üzere sanat dalları öğretilirdi.[399]

Nitekim 1665 yangını öncesinde Bobovius'un çizdiği planda, günümüzden daha küçük bir mekan olduğu görülen Seferli Koğuşu'nun bitişiğine *Meşkhane* konumlandırılmıştır (Görsel 73). Sonradan musiki eğitimi almaya başlayan Seferli içoğlanlarının koğuşlarının sanat okulu haline gelmesi Meşkhanenin neden yakınında olduğunu açıklamaktadır. Planında hamam (Görsel 264, no:21) ve çevresindeki ağaların kahve içip ziyafet çektikleri bir oda (no:18), hamam külhanının bulunduğu, ateşin sönmesine ve yangın ihtimaline karşı dört külhancının nöbet tuttuğu, külhancıların odası[400] (no:19), Büyük Oda içoğlanlarının mescidi (no:C), dilsizler için işaret dili okulu (D), Seferli Odası'nın genişletilmeden önceki hali (no:20) ve müzik icra edilen meşkhane (no:22) belirtilmiştir. Necipoğlu'na göre, bu yapıların çoğu, 1606 'da koğuş yapıldıktan ve yaklaşık 1636 IV. Murad tarafından yeniden düzenlendikten sonra eklenmiş olmalıdır; fakat II. Mehmed döneminden beri bu

[396] Günberk İnşaat.
[397] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.166.
[398] Albertus Bobovius, **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, Kitap Yayınevi, 2009, s.66.
[399] İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.300-301.
[400] Albertus Bobovius, **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, Kitap Yayınevi, 2009, s.66.

mekan, külhan ve kuşhanede görevli oğlanların kaldığı Büyük Oda'nın uzantısı olarak tasarlanmıştı.[401]



Görsel 264 Üçüncü Avlu'daki Seferli Koğuşu'nun 1665'ten önceki gösterimi.

Sultan IV. Mehmed'in 1675'te hazırlık sınıfları sayılan bu odaları kapatmasından sonra padişahın, sultan efendilerin, sadrazamların, saray ağalarının yetiştirdiği oğlanlar alınmış, Galata Sarayı'nın açılması üzerine Galata Sarayı'ndan terfi edenler de Seferli koğuşuna direk geçmeye başlamıştır. [402]

1831 tarihinde Seferli Koğuşu kapatılarak buradaki içoğlanları Hazine ve Kilerli Koğuşlarına verilmiştir.[403] Bina son şeklini Sultan Abdulmecid döneminde (1839-61) almıştır.[404] 1840'ta Üçüncü Avlu'nun resmedildiği suluboya resminde karşıda Seferli Koğuşundaki revaklarda iki sıra eliböğründeli saçaklar dikkat çekmektedir (Görsel 77).

[401] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.171.
[402] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.34; TSMA. D.435, y. 1b-2b;TSMA. D.2363, y.2b, 29 Ra 1132-9 Şubat 1720.
[403] İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.301; Enderun Tarihi, C. 3, s. 119.
[404] Ülkü Altındağ, Topkapı Sarayı Müzesi, **Sanat Dergisi**, Sayı:7, 1982, s.33.

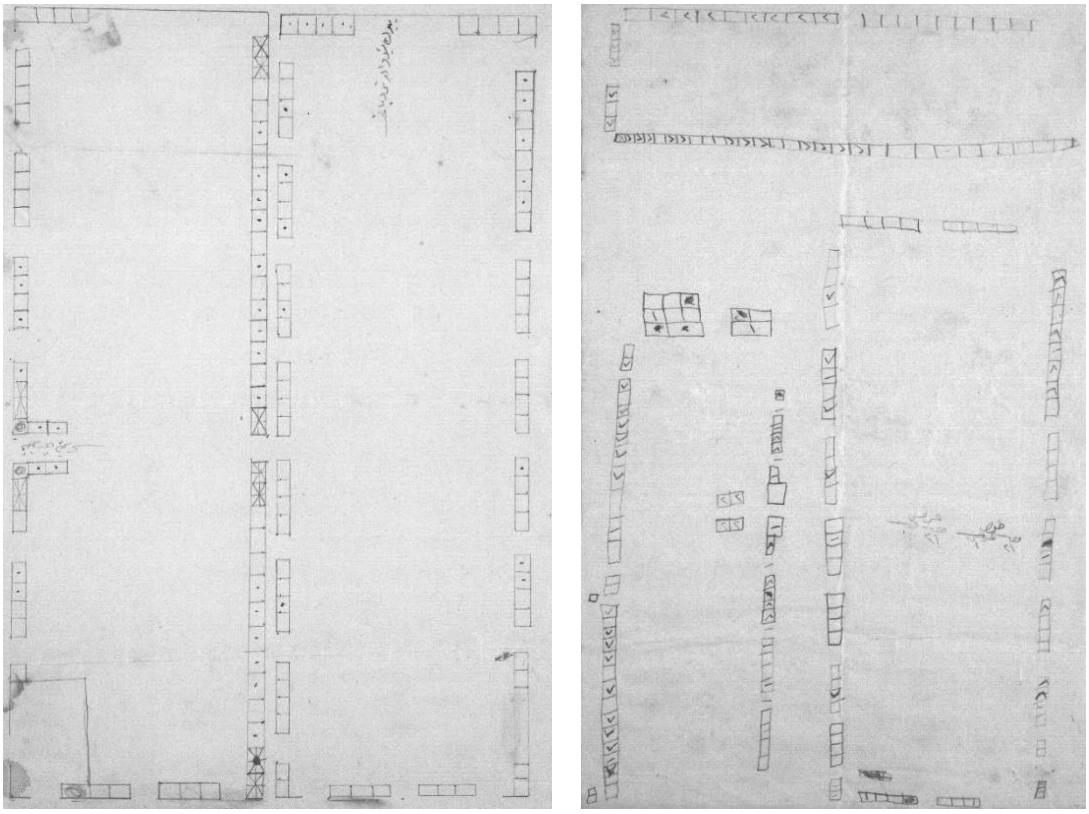
Eyice'ye göre, Seferli Koğuşu'nun bitişiğindeki II. Selim'in (1566-74) Mimar Sinan'a yaptırdığı hamam, Seferli Koğuşu inşa edildikten sonra bir dönem Enderun yemekhanesi olarak kullanılmıştır. 1927 ve 1946'da restore edilerek Hazine'de bulunan eşyalar sergilenmeye başlanmıştır.[405] Sultan Reşad döneminde (1909-18) Seferli Koğuşu porselenlerin sergilenmesi için yeniden düzenlenmiştir.[406]



Görsel 265 Seferli Koğuşu genel görünüm, 2013.

Bu araştırma kapsamında, Seferli Koğuşu'na ait iki tane çizilmiş şematik plana ulaşılmıştır (Görsel 266, Ek 2-3). Koğuşun iki salonunun çizildiği ahşap galerilerilerinden bahseden planlarda "*büyük şirvan tertibatı"* ifadesi geçmektedir. Diğer belgede de koğuşun onarımına dair "*büyük ve küçük şirvan çerçevelerinin ve dolaplarının tamiri"*nden ve koğuş için gerekli eşyalardan bahsedilmektedir. Planlarda kutular içerisinde bazı işaretlerin konduğunu, rakamla bir ve ikinin yazılı olduğu görülmektedir. Bobovius'un planında olduğu gibi kutuların çizilmesi, koğuştaki içoğlanlarının bölümlerini akla getirir. Bu durum her bir bölmedeki ihtiyaçlar için olabileceğini düşündürmektedir.

[405] Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, s. 17.
[406]Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.32.



Görsel 266 Seferli Koğuşu'nun şematik planları.[407]



Görsel 267 Arz Odası'ndan Seferli Koğuşu görünümü.

[407] TSMA.E. 0165.29.16, TSMA.E. 0165.29.17.

Bu araştırma sonucunda, 1850'lerde yapılan Enderun Avlusu planlarından anlaşıldığı üzere, Seferli Koğuşu'nda koğuş teşrifine devam edildiği, mekanın ortasında bulunan merdiven ve şirvan katının olduğu görülmektedir. Ayrıca Seferli Koğuşu'nda Çin porselenleri teşhir edilirken 1900'lerin başlarında çekilen diğer fotoğrafta da görüldüğü üzere mekanda bulunan 14 sütunda bulunan gergi demirleri ve sütun silmeleri dikkat çekmektedir. Bu sebeple 1880'lerde Abdullah Freres'in çektiği tonozlu fotoğrafın Seferli Koğuşu olduğu kanaatine varılmıştır (Görsel 268).



Görsel 268 Seferli Koğuşu, 1880 öncesi, Abdullah Freres.

Sultan Mehmed Reşad döneminde (1909-18), I. Dünya Savaşı sırasında Seferli Koğuşu'nun içerisinde onarımlar yapılarak Çin porselenlerinin binlercesi burada teşhir edilmeye başlanmıştır.[408] Mermer mukarnaslı sütun başlıklarından bazıları bu dönemdeki yapılan onarımlarda, Fatih Köşkü'ne bağlandığında kademeli

[408] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları** (1939-44), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1948, s. 2.

düz başlıklarla değiştirilmiştir. Yine bu onarımlarda yapıya küfeki taşından sade bir portal da eklenerek kemerine Sultan Reşad tuğralı 1916/17 tarihli (H. 1335) bir kitabe yerleştirilmiştir[409] (Görsel 269).



Görsel 269 Sultan Reşad döneminde son görümünü alan Seferli Koğuşu'nun giriş kapısı (Mustafa Cambaz, 2010)

1945 onarımları öncesinde Çini Hazinesi sergilenirken Seferli Koğuşu'nun zemin kaplamasının şeşhane tuğla olduğu görülmektedir. Ahşap ara katların kaldırıldığı ve kat silmesi oluşturulduğu, tavanların düz renk sıvandığı ve küfeki sütunların üzerindeki boyaların raspa edildiği görülmektedir. Topkapı Sarayı 60 yılı faaliyet raporlarına göre 1945 onarımları sonrasında Seferli Koğuşu Türk Hat Seksiyonu olarak kullanılmıştır. Döşeme kaplamasının mermer olduğu görülmektedir (Görsel 270-72).

[409] Necdet Sakaoğlu, **Sarayı-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, 2002, s.175; Günberk İnşaat.



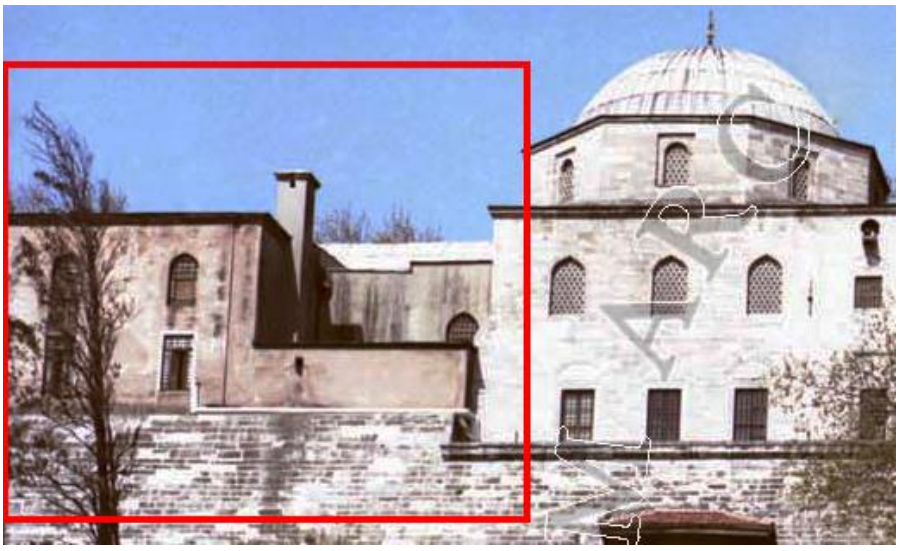
Görsel 270 Seferli Koğuşu'nda Çini Hazinesi, 1945 onarımı öncesi, TSMA.



Görsel 271 20. yüzyıl başlarında Seferli Koğuşu'nda Çini Hazinesi, Sebah ve Joaillier (Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi, D-DAI-IST-R33103).



Görsel 272 Seferli Koğuşu'nda Türk Hat Seksiyonu, 1945 onarımları sonrası, TSMA.



Görsel 273 1972'de Seferli Koğuşu Marmara Denizi cephesi ve hamamın sıcaklığı, W. Schiele, (Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi, D-DAI-IST-R7907)

1972 yıllarında İlban Öz onarımları sırasında Koğuşun zemininde Hünkar Hamamının bazı bölümlerine ulaşılmıştır. Hamama geçiş kapısının kapatıldığı tespit edilmiştir. Kapının yanında hamam zamanında kullanılan nişlerin varlığına rastlanmıştır. Zemin kotu değiştiği gözlenmektedir. Cehennemlik Seferli Koğuşu'nun zemininde bulunmuş en eski hamam kalıntılarından biridir. Hünkar Hamamı günümüze ulaşamamış olsa da Cehennemlik kısmı özgün haliyle Seferli Koğuşu'nun

altında bulunmaktadır. Yapı içerisinde mevcut olan sıcak hava kanalı da günümüze kadar ulaşmıştır.[410] Isıtma için kanal görevi sağlayan Cehennemlik bölümündeki hipokaustların deformasyona uğramadan günümüze kadar geldiği görülmektedir.

1978 yılında (o yıllarda müdürlük lojmanı bahçesinde yapılan düzenlemelerde köşede bulunan setin toprak parçası kaldırıldığında, Seferli Koğuşu önünde yeşil renkli yüksek postamenterlerden (antik sütun kaidesinin altlığı) biri kırılmış halde bulunmuştur.[411]



Görsel 274 Seferli Koğuşu'nda Padişah elbiseleri sergisi, 1982.[412]

1986 yıllarında yapılan onarımda, Müdürlük Lojmanı olarak kullanılan yapının bahçesi önünde bulunan duvardaki çatlaklar ve deformasyonlar sebebiyle tüm taşlar sökülüp numaralandırmış ve temel takviyesinden sonra tekrar örülmüştür. 1986'daki bu onarımda geniş olan duvarın içinde dolgu olarak kullanılmış çok sayıda mermer döşeme taşı ile iki tane stalaktitli, üzerleri sarı-yeşil boyalı özgün mermer sütun başlığı ile rumî tezyinatlı, stalaktitli ve yazılı bir şebeke parçası bulunduğu aktarılmaktadır. Bu mimari elemanların, III. Ahmed Kütüphanesi yapılırken yıkılan

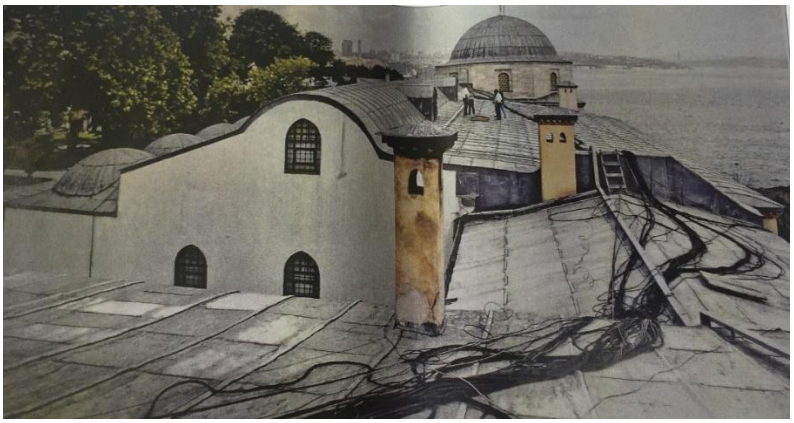
[410] İlban Öz, Topkapı Sarayı'nın İlk Hünkâr Hamamı, **Kemal Çığ'a Armağan**, İstanbul, 1984, s.160.
[411] Hülya Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1989, s. 32.
[412] Topkapı Sarayı Müzesi, **Sanat Dergisi**, Sayı:7, 1982.

Havuzlu Köşk'e veya Seferli Koğuşu yerinde bulunduğu ve yıkıldığı bilinen *Hünkar Hamamı* sıcaklık kısmına ait olduğu tahmin edilmiştir.[413]

1987 yılında yapılan onarımlar kapsamında, kurşunları yenilenen Seferli Koğuşu'nun vitrin işleri hariç, *Padişah Elbiseleri ve Türk Kumaşları Bölümü* olarak yeniden açılması için gerekli tüm onarım ve tesisat işlerinin bittiği ifade edilmektedir.[414]



Görsel 275 Seferli Koğuşu'nda Padişah Elbiseleri ve Türk Kumaşları, (2010, Mustafa Cambaz)



Görsel 276 Seferli Koğuşu'nun Çatı örtüsü, 2015 onarımları öncesi.[415]

[413] "Topkapı Sarayı Müzesi 1986 yılı Faaliyetleri", **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık: 2**, İstanbul, 1987, s. 196.
[414] "Topkapı Sarayı Müzesi 1987 Yılı Faaliyetleri", **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık: 3**, İstanbul, 1988, s. 211-14.
[415] İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, dosya no. 2955.



Görsel 277 Seferli Koğuşu'nun tonoz örtüsü, 2016-18. [416]

Aydın, Seferli Koğuşu'nun son dönemlerde hastane olarak kullanıldığını aktarmaktadır.[417] Padişah elbiseleri ve aksesuarlarının sergilenmesi için günümüzde restorasyon çalışmaları devam etmektedir.

2.1.7.3. Kilerli Koğuşu

Fatih Köşkü ile Hazine Koğuşu arasında bulunan Kilerli Koğuşu, Fatih Sultan Mehmed döneminde kurulmuştur.[418] Buondelmonti 1481'deki çiziminde Üçüncü Avlu'da kuzeydoğu tarafında kalan Hazine Koğuşu ile Kilerli Koğuşu'nu bütün olarak kemerli revaklarını ve kırma çatısını resmetmiştir (Görsel 278).

[416] Günberk İnşaat.
[417] Hilmi Aydın, Türkün Ruh Eseri Topkapı Sarayı, Vakıflar Dergisi Özel Sayısı, s. 10.
[418] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.301.



Görsel 278 1481'de Üçüncü Avlu'nun kuzeydoğu kanadı, Buondelmonti.

Günümüzde Kilerli Koğuşu, Sarayın Üçüncü ile Dördüncü Avlusunu ayıran hat üzerinde Üçüncü Avlu'nun doğu köşesinde bulunan, Fatih Köşkü'ne bitişik bodrum, zemin ve birinci kat olmak üzere üç kattan oluşan dörtgen planlı, ön bölümünde altı kubbeli revağı bulunan bir yapıdır. Kilerli Koğuşunda bir de hastane (revir)[419] ve padişah sofrası için İç Hazine'den ödünç alınınan eşyaların saklandığı bir deposunun bulunduğu nakledilmektedir. [420]

Kilerliler, derece itibariyle Seferli'nin üzerinde Hazine Odası'nın altında ve *kaftanlı* sınfındadır.[421] Fatih döneminde de Sarayda kalan hadımlarından olan ve Kilerli içoğlanlarından sorumlu *Kilercibaşı*, mutfağa karışmayıp Sultan ve ailesinin yiyeceği tatlı, baharat ve meyve gibi yiyecekleri korumakla, Has Oda'da yemek yediği zaman Sultanın önüne yemekleri koyup sahanlarını açmakla görevliydi.[422] Kilerli içoğlanları ise Sultanın ve Haremin yiyecek ve içeceklerini hazırlar ve muhafaza ederler; sarayın ve mescidin mum ihtiyaçlarını tedarik ederler; fukaranın yaralarına sarmaları için muşamba parçaları keserler ve sultanın dua almasını sağlarlar ve yılda bir defa nisan yağmurunu toplayarak padişaha takdim ederek

[419] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 303; Başvekalet Arşivi Cevdet tasnifi vesikalar (saray) numara 2553 sene 1154.
[420] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.157; TSA, D 1085.
[421] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.301.
[422] Giovan Maria Angiolello, **Fatih'in İçoğlanı Anlatıyor, Fatih Sultan Mehmet**, Edt. Pınar Gökpınar ve Erhan Afyoncu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 129; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.301.

bahşiş alırlardı.[423] Koğuşun mevcudu, 16. yüzyılda 50'ye yakın, 17. yüzyılda 73, 19. yüzyıldan itibaren sayıları 100'ün üzerine çıkmış, hatta 1813'te 208 olmuştur.[424]



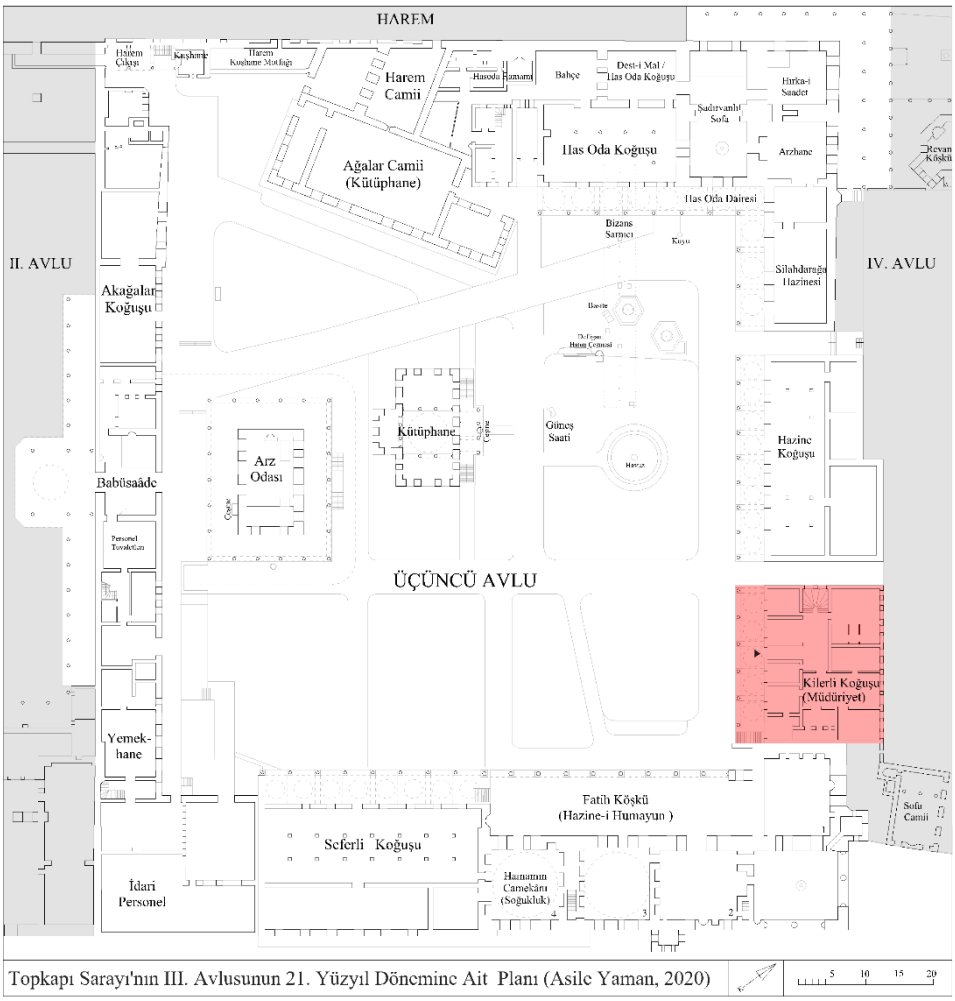
Görsel 279 1918'de Kilerli Koğuşu'nun görünümü.[425]

17. yüzyılda Tavernier, Kilerli Koğuşu'nun önündeki zeminin siyah ve beyaz mermer döşeli sekiz sütunun sıralandığı bir revaktan bahsetmektedir.[426] Günümüzde de yedi sütundan oluşan Kilerli Koğuşu'nun ölçülerinin hemen hemen aynı olduğu anlaşılmaktadır.

1856 yangınıyla kullanılamaz hale gelen koğuş yeniden inşa edilmiştir.[427] Necipoğlu'nun aktardığına göre, 1800'lerin başında, yıkılmadan önce Kiler koğuşunda kalan Atâ, bu yapının Fatih tarafından sağlam bir biçimde yaptırıldığını ve *gayet müzeyyen yaldızlı oymalarla bezeli* olduğunu söylemektedir.[428] Yine Atâ'dan aktarıldığına göre, Kilerli Koğuşu, Sultan Abdulmecid döneminde 1851

[423] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.302-303.
[424] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.40; TSMA. D.1025, y.1b, 975-1568; **Telhîsü'l-Beyân**, s. 63; TSMA.D.622, y.12b-19b, 8 M 1228-11 Ocak 1813.
[425] Österreichische Nationalbibliothek.
[426] Jean Baptiste Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014, s. 120.
[427] İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s. 139.
[428] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.161; Atâ, 1:313.

yılında Dayezâde Mehmet Bey tarafından yıktırılıp Hazine Kethudalığı Dairesi olarak inşa ettirilmiştir.[429]



Görsel 280 Mevcut planda Kilerli Koğuşu'nun gösterimi, (Yaman, 2020)

Eyice, Kilerli Koğuşu'nun 19. Yüzyıl ortalarında yıktırılarak günümüzdeki binanın yaptırıldığı söylemini desteklemektedir ve Üçüncü Avlu'dan Dördüncü avluya bu eski koğuşun altında, sağ köşede bulunan *Kemeraltı Kapısı* isimli bir kapıdan geçilerek merdivenli bir dehlizden inildiğini belirtmektedir.[430] Günümüzde Fatih Köşkü ile Kilerli Koğuşu arasında bulunan merdivenlerle, tonoz altından geçerek Dördüncü Avluya geçiş sağlanmaktadır. Avlunun aynı işlevi gören üç geçitinden biridir.

[429] Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan, Topkapı Sarayı: **Bir Mimari Araştırma,** s.26; Mithat Sertoğlu, Resimli Tarih Mecmuası, İstanbul, No:60, Aralık,1954; Uzunçarşılı, 24.
[430] Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, Epoch Yayınları, İstanbul, 1985, s. 23.



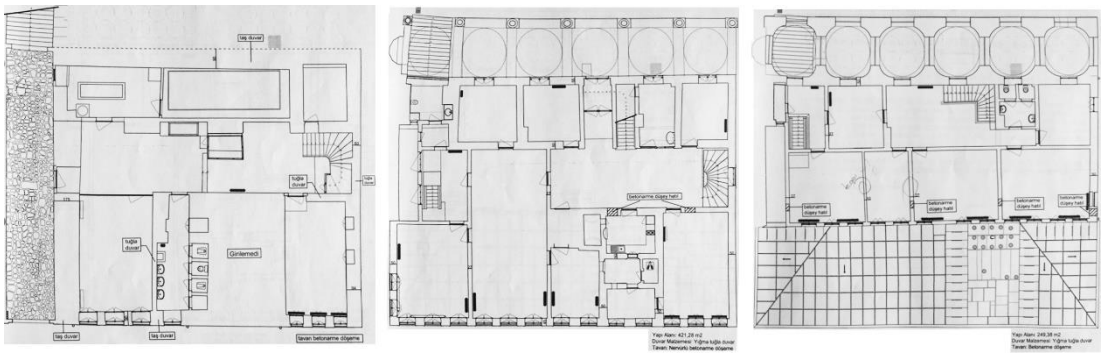
Görsel 281 Kilerli Koğuşu altındaki Dördüncü Avluya bağlanan tonozlu geçit, (Yaman, 2020)



Görsel 282 Fatih dönemine tarihlendirilen Kilerli Koğuşu bodrumuna tonozdan giriş, (Yaman, 2020)

Yapının zemin katında bulunan hamam bölümünde sonradan yapılan muhdes eklemelere rağmen özgünlüğü korunmuştur. 2016 yılında yapılan sıva raspaları

sonucunda, bodrum kat dış duvarlarının batı cephesi hariç 90 cm kalınlığında taş örgü, ara duvar ve batı cephesi duvarlarının yığma 50 cm kalınlığında tuğla duvar, zemin ve 1. katın yaklaşık 50 cm. dış duvarları taşıyıcı yığma tuğla duvar sistemi ve iç duvarlarda yine yığma tuğla, bazı duvarlarda yatay betonarme hatıl, zemin katta 2 adet ve 1. kat arka duvar aksında 4 adet olmak üzere bağımsız düşey hatılların olduğu ve üzerinde yapı duvarlarını birbirine bağlayan zemin kat tavanında nervürlü betonarme döşemelerden oluştuğu ifade edilmektedir.[431]



Görsel 283 Kilerli Koğuşu (Müdüriyet) 2016'daki Bodrum, Zemin, Birinci Kat Rölövesi.[432]

Yapının çatı sistemi, 1. kat üzerinde betonarme döşeme üzeri ahşap oturtma çatı, üst kaplaması yün keçe üzeri 2 mm. kurşun kaplıdır. Kubbeli revak kısmı kargirdir, zemin kat kuzey cephede bulunan çatısı üzerinde, hamam üstü kargir, diğer alanlar betonarmedir.

2016 tarihli Topkapı Sarayı Kilerli Koğuşu'nun statik raporunda, günümüzde hala Müze Müdürlüğü olarak hizmet veren binaya ne zaman müdürlük işlevi verildiğini anlayabiliyoruz:[433]

"*1951-1967 yıllarında yapılan onarımlarda revaklı kısmı hariç, içi betonarme tabliyeli yığma tuğla yapıya çevrilerek ve tamamen değiştirilerek Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü idare binası olarak hizmete açılmıştır."*

[431] İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, dosya no. 3161.
[432] İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, dosya no. 3161.
[433] İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, dosya no. 3161.



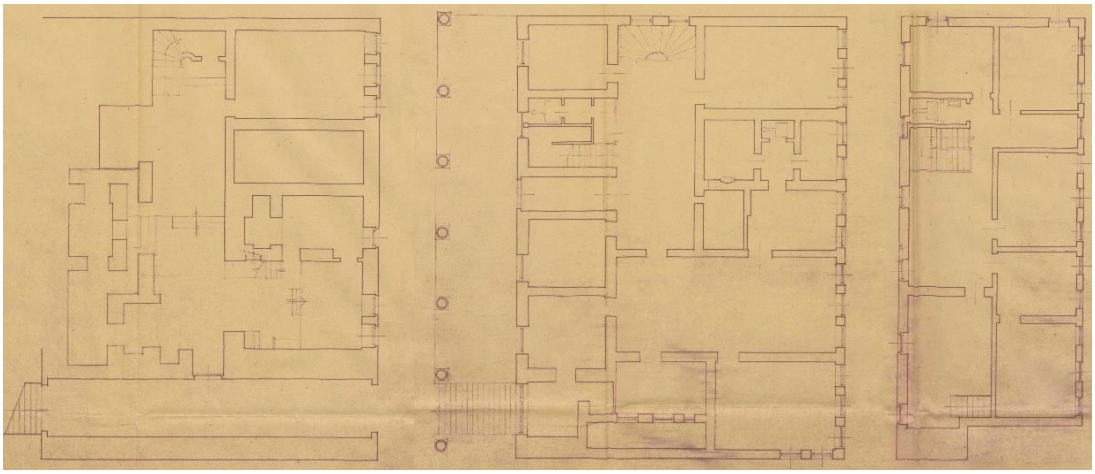
Görsel 284 Kilerli Koğuşu'nun revağı ve girişi, (Yaman, 2019)



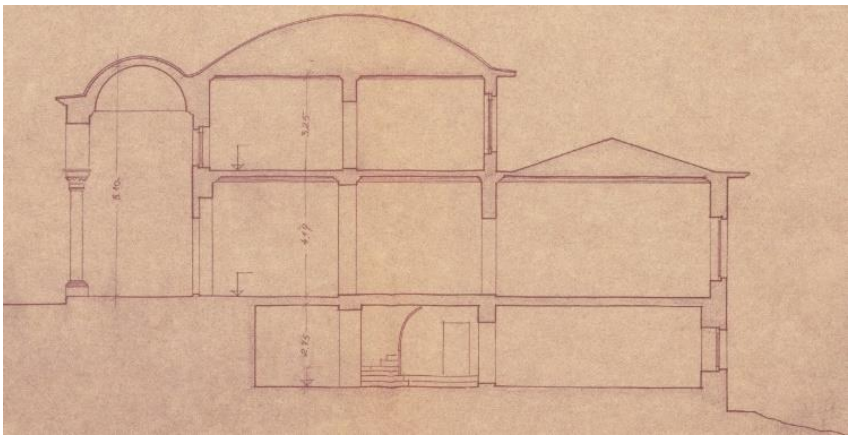
Görsel 285 Kilerli Koğuşu'nun Dördüncü Avludan görünümü, (Yaman, 2019)

1960 yılında yapılan kazılarda günümüzde müdüriyet binası olarak kullanılan Kilerli Koğuşu hamamının onarımı sırasında zemin sökülürken kaplama levhası olarak kullanılmış, işli ve uzun yüzlü bir lahit, 1975 yılında yapılan Babüssaade ile

Kilerli Koğuşu arasındaki diğer bir yol onarımı sırasında mermer ikona parçası bulunmuştur.[434]



Görsel 286 Kilerli Koğuşu'nun Müdüriyet kullanımında iken alınan rölövesi, sol baştan sırayla; Bodrum Kat Planı, Zemin Kat Planı ve Birinci Kat Planı, 1951.[435]



Görsel 287 Kilerli Koğuşu'nun Müdüriyet kullanımındayken alınan kesit rölövesi, 1951, Ali Saim Ülgen Arşivi, Salt Araştırma.

2.1.7.4. Hazine Koğuşu

Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulan Yavuz Sultan Selim döneminde yeni düzenlemelerle geliştirilmiştir.[436] Hazine Koğuşu'nun kaftanlı olarak anılan içoğlanları, rütbe olarak Kilerli içoğlanlarından yüksek, Has Oda içoğlanlarından ise

[434] Hülya Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1989, s. 31.
[435] Ali Saim Ülgen Arşivi.
[436] Ahmet Şimşirgil, s.90.

düşüktü.[437] Fatih döneminde Sarayda kalan *Haznedarbaşının* görevi, Sultan hediye ettiği mücevherler, ipek elbiseler gibi değerli eşyaları korumaktı.[438] Hazinedarbaşı Hazine-i Humayunun korunmasından ve Hazine içoğlanlarından, sultanın seccadesini sermekten ve ehl-i hiref denilen sayıları iki bin olan terzi, kürkçü, kuyumcu, nakkaş, kılıççı, sorguççu, gibi sanatkarlardan sorumluydu.[439] Hazine içoğlanları Enderun hazinesini muhafaza etmekle görevliydiler.



Görsel 288 Hazine Koğuşu'nda Portre Sergisi, 1965.[440]

Tanyeli, II. Mehmed döneminde Kiler Koğuşu'nun inşa edildiğini fakat o dönemde Fatih Köşkü'nün hazine işlevi de olduğu için Hazine Koğuşu'na ihtiyaç bulunmadığını sonraki dönemlerde yapıldığını, ganimetlerin arttığı Yavuz Sultan Selim döneminde bu ayrılmanın gerçekleşmiş olabileceğini ileri sürmektedir.[441]

[437] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.304; Fatih Devrine Ait Vesikalar, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, Sene 8, s.5.
[438] Giovan Maria Angiolello, **Fatih'in İçoğlanı Anlatıyor, Fatih Sultan Mehmet**, Edt. Pınar Gökpınar ve Erhan Afyoncu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 129.
[439] İsmail. H. Baykal, **Enderun Mektebi Tarihi**, İstanbul, 1953, 1:23; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.304.
[440] **Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi**, Milli Eğitim, İstanbul, 1965, s. 25.
[441] Uğur Tanyeli, "Topkapı Sarayı Üçüncü Avlusu'ndaki Fatih Köşkü (Hazine) ve Tarihsel Evrimi Üzerine Gözlemler", **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık:4**, İstanbul, 1990, s. 150-208.



Görsel 289 Mevcut planda Hazine Koğuşu'nun gösterimi, (Yaman, 2020)

Koğuşun mevcudu, 15. yüzyılda 3 kişiyken[442] 1679'da 125, beş sene sonrasında 83 kişi olmuştur.[443] 16. yüzyılda 60, 16. yüzyılın sonunda 82, 1811'de mevcutları 154'e ulaşmıştır. [444] Hazine Koğuşu'ndan saray içindeki çıkmalarda bir üst kademe olan Has Oda'ya terfi edilmekteydi.

[442] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.304; Fatih Devrine Ait Vesikalar, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, Sene 8, s.5.
[443] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.305-8; D'Ohsson, C.7 fasıl 3, kısım 2, s. 39-40.
[444]Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.42; Künhü'l Ahbar, c.I, s. 99; TSMA.D.34, y.227b, 10 Ra 1006-21 Ekim 1597; TSMA.D.1195/47, 20 C 1226-12 Temmuz 1811.

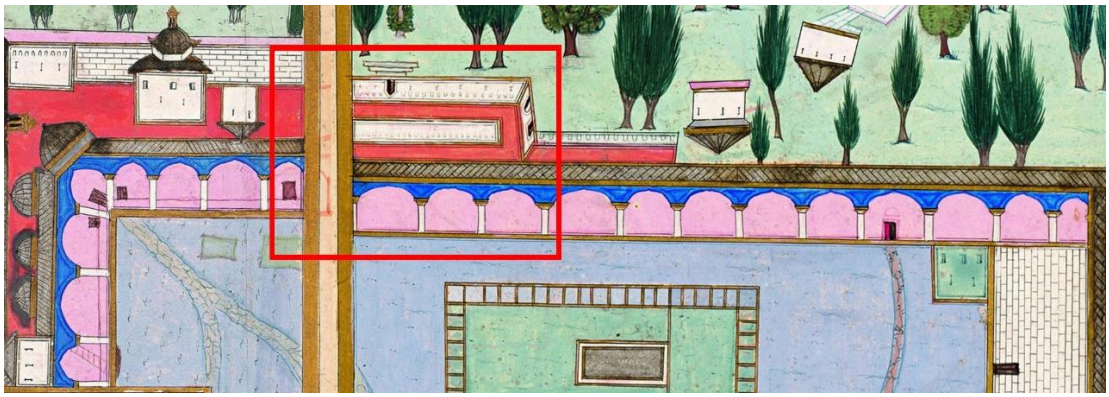


Görsel 290 Hazine Koğuşu giriş kapısı, (Arkeoloji Müzesi Encümen Arşivi)

Buondelmonti 1481'deki çiziminde Üçüncü Avlu'da kuzey tarafında kalan Hazine Koğuşu ile Kilerli Koğuşunu bütün olarak kemerli revaklarını ve kırma çatısını resmetmiştir (Görsel 278). Necipoğlu'nun Atâ'dan aktardığına göre, Fatih döneminde yapılan bütün koğuşların, uzun karşılıklı sekileri (*sedir* ya da *kerevet*), ahşap galerileri (*şirvan*) zabitlerin pencereli gözetim yerleri (*câmekân)* bulunurdu. Helalar ile abdest çeşmelerinin bulunduğu yer (*çeşme havlısı)*, bir tür eğlence alanı olarak da kullanılan mermer döşeli iç avlu gibiydi. [445]

1584/85'lerde Hünername minyatüründe de görülen bahçeli avlu (Görsel 291), 17. yüzyılda Tavernier'in, Hazine Kethüdası Dairesinin Hazine Koğuşu'ndan sonra geldiğini ve kendilerine ait bir çiçek bahçesine baktığını[446] belirttiği mekan olmalıdır.

[445] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.161.
[446] Jean Baptiste Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014, s. 123.



Görsel 291 1584'te Hünername minyatüründe tahminen Hazine Koğuşu'nun yeri.

17. yüzyılda Tavernier, Kiler Koğuşu'nun yanındaki Hazine Koğuşu'nun önündeki zeminin farklı renkte mermer döşeli aynı üsluptaki sekiz sütunun sıralandığı bir revaktan bahsetmektedir.[447] Sütun sayısından Hazine Koğuşu'nun ölçülerinin hemen hemen günümüzle aynı olduğu anlaşılmaktadır.

Hazine Koğuşu'nun 1856 yangını sonrasında Sultan Abdulmecid döneminde yenilenmiştir. Koğuş kapısı üzerindeki kitabesinden Sultan Abdülmecid tarafından yaptırıldığı ve 1858 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır.[448]



Görsel 292 Hazine Koğuşu'nun çatı örtüsü, Topkapı Filmi, 1964.

[447] Jean Baptiste Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014, s. 120.
[448] Ahmet Şimşirgil, s.90; Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan, Topkapı Sarayı: **Bir Mimari Araştırma,** L.66.

Bu araştırma kapsamında, 1880'den önce çekilen fotoğraflarda Hazine Koğuşu revağının Has Oda'ya kadar dayandığı tespit edilmiştir. 1918 yılına kadar bu kemerin korunduğu görülmektedir (Görsel 293-95). Alman Arkeoloji'deki tarihsiz diğer fotoğrafta da revakların arasındaki sözü edilen kemer ve Hazine Koğuşu'nun pencerelerindeki demir korkuluklar dikkat çekmektedir (Görsel 295). 1964'te yayınlanan *Topkapı* filminde ise revak aralarındaki kemerin kaldırıldığı görülürken Hazine Koğuşu'nun sarı renge boyandığı anlaşılmaktadır (Görsel 296).

1980'lerde Hazine Koğuşu'nun alt katında çeşitli takılar koleksiyonu, üst katında ise Padişah portrelerinden oluşan bir resim galerisi yer almaktaydı.[449] 1987 yılında yapılan faaliyetler belirtilirken Hazine Koğuşu'nda yer alan Kitap Seksiyonundan bahsedilmektedir.[450]

Günümüzde bir yanındaki merdivenler diğer yanındaki rampa ile Üçüncü Avlu'dan Dördüncü Avluya geçiş yapılmaktadır. Restorasyon çalışmaları devam etmektedir.

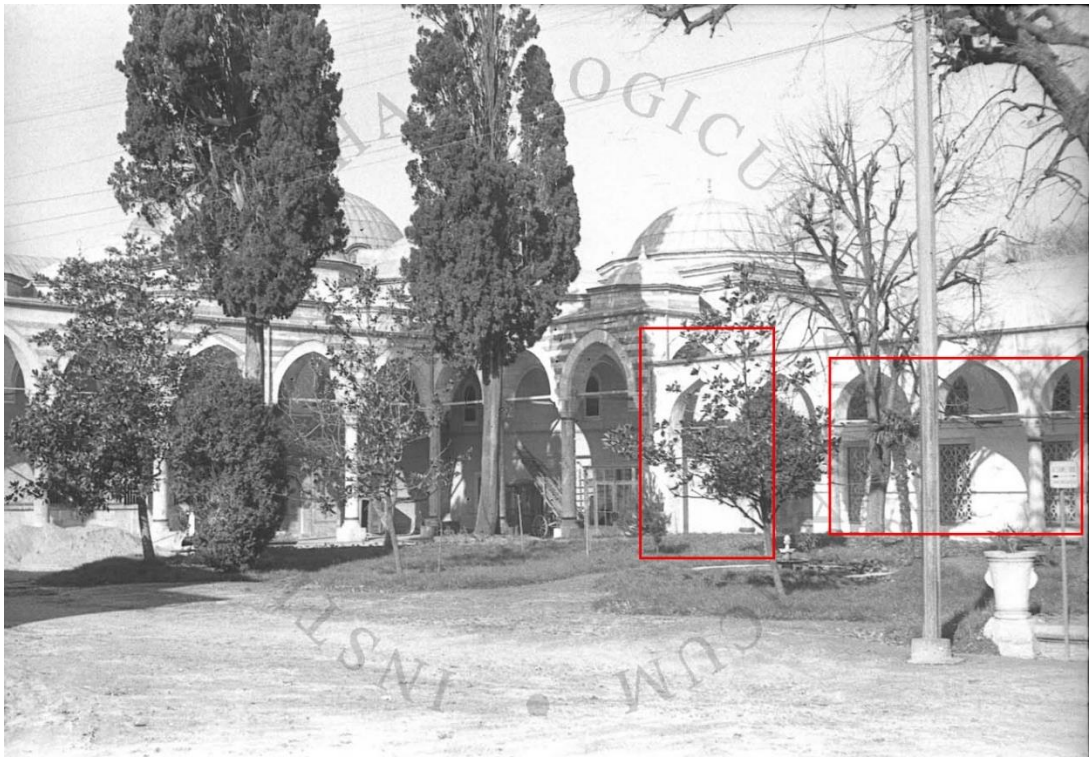


Görsel 293 1880'den önce Hazine Koğuşu revağının günümüzde olmayan kısmı, Abdullah Freres.[451]

[449] Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, Epoch Yayınları, İstanbul, 1985, s. 24.
[450] "Topkapı Sarayı Müzesi 1987 Yılı Faaliyetleri", **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık: 3**, İstanbul, 1988, s. 211-14.
[451] Online erişim:www.getty.edu/art/collection, Erişim tarihi: 09.11.2019



Görsel 294 1918'de çekilen fotoğraftan Hazine Koğuşu'ndaki revağın kemer detayı.



Görsel 295 Üçüncü Avlu'da günümüzde olmayan Hazine Koğuşu'nun revağındaki devam eden kemer ve koğuşun pencerelerindeki demir korkulukların gösterimi (Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi, D-DAI-IST-KB097)



Görsel 296 1964'te yayınlanan *Topkapı* filminde revak aralarındaki boşluk.[452]

2.1.7.5. Has Oda Koğuşu

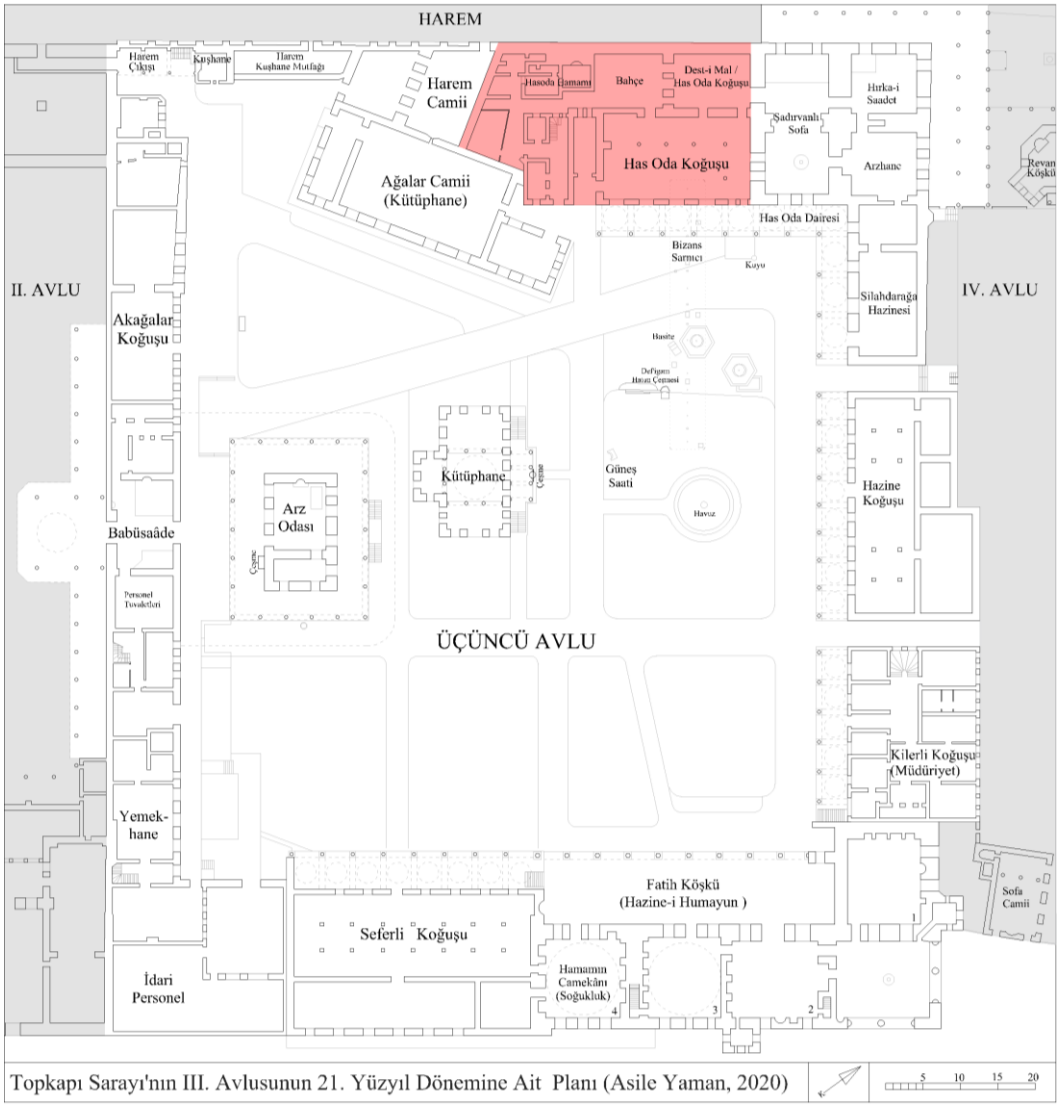
Fatih'in Arz Odası'ndan önce yaptırdığı Has Oda hakkında Kanunname'de şu ifadeler yer almaktadır: *"bir has'oda dahi yapılmıştır. 32 adet has'oda oğlanı ile içinde biri silahdar ve biri rikâbdar ve biri çuhadar ve biri tülbend oğlanı ola.."* [453]

Fatih döneminde Has Oda'nın nüfusu 32 iken 16. yüzyıl başında 40'a çıkmıştır. Has Oda'nın Hırka-i Saadet Dairesi'ne dönüşümü Yavuz Sultan Selim dönemindedir. Has Oda o dönemde Hırka-i Şerif Dairesi'nin altına konumlandırılmış ve mevcudunu 40'a çıkarmıştır. Destimal Odası'nın (Has Oda Koğuşu) girişinin üstündeki tamir kitabesinde, mekânın Sultan II. Osman tarafından 1618 tarihinde onarıldığı bilgisi yer alması, öncesinde de Has Oda koğuşu olarak kullanıldığını belgelemektedir.[454]

Hasodalı içoğlanların görevleri ise; Hırka-i Şerif dairesinin süpürülmesi, oradaki kitap ve mushafların tozunun alınması, mübarek ve önemli gecelerde ödağacı yakmak, gülsuyu serpmek, odadaki eşyaları temizleyip parlatmak gibi işler olup bunları nöbetleşe yaparlardı.[455] Has Oda kubbeli ve ocaklı olan Has Oda'da Taht-ı hümayunun, Hırka-i Şerif, Dendan-ı Şerif ve diğer mübarek eşyalar burada

[452] Jules Dassin, "**Topkapı**" Filmi, Filmways, 1964.
[453] İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.310; Kanunnâme-i Âl-i Osman, s. 23; Kavâni-i Osmanî ve Râbıta-î Âsitâne, s.13.
[454] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.146.
[455] İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, 2014, s.312.

bulunurdu. Otuz penceresi olan diğer odalarda ise her pencereye Hasodalılardan biri yatardı.[456]



Görsel 297 Mevcut planda Has Odalılara tahsis edilen mekânların gösterimi, (Yaman, 2020)

Koğuşun yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. IV. Murad döneminde (1623-40) Hırka-i Saadet'in karşısına bir hamam ve bütün ihtiyaçları düşünülerek bir oda yapılmıştır.[457] Cevri'nin yazdığı Has Oda'nın yapım kitabesinde Sultan IV. Murad'ın

[456] İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, s.312; Kavâni-i Osmanî ve Râbıta-î Âsitâne, s.13.
[457] İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.310; Atâ Tarihi, C. 1, s.93.

(1623-40) Has Odalılar için kubbeli, çinilerle süslü ve hamamı olan yeni bir koğuş yaptırdığı aktarılmaktadır. Bu sebeple, öncesinde burada koğuş olduğu ve yenilendiği düşünülmektedir. Onarım belgelerinden Has Odalıların yemekhanesi, çeşme avlusu, abdesthanesi, şadırvanı ve muhtemelen ayakkabıların çıkarıldığı pabuçluğu olduğu tespit edilmiştir.[458] Atâ'dan aktarıldığına göre, gayet sağlam olan Has Oda Koğuşu'nun 1851 yılında Dayezâde Mehmet Bey tarafından yıktırılıp Has Oda, Harem, Ağalar Camii arasında kalan bu koğuş günümüze ulaşmamıştır.[459] Has Oda Koğuşu'nun hemen önüne, Sultan II. Mahmud döneminde kurulan Has Oda Hademeleri Teşkilatına mensup olan görevlilerin kalacağı bir koğuş yaptırılmıştır.[460]



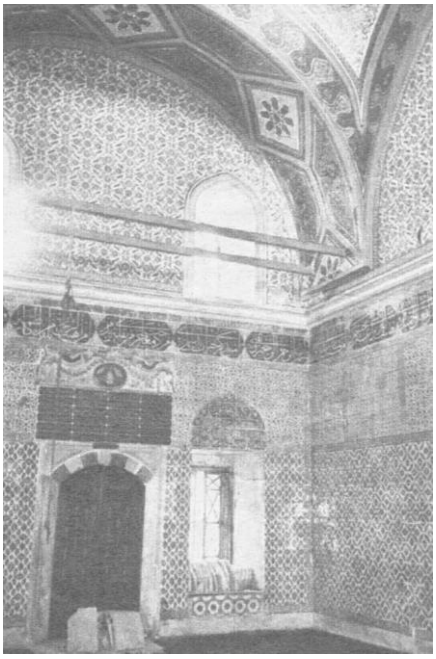
Görsel 298 IV. Murad döneminde yapılan Has Oda Koğuşu'nun günümüze ulaşan duvarları, (Hasan Fırat Diker Arşivi, 2007)

17. yüzyılda Silahdarağa dairesinin yanında uzun, bir tarafı kapalı, farklı renklerdeki on mermer sütunun taşıdığı kubbesinde sade çiçeklerle süslü revağı, zemini mermer döşeli bir mekan olarak betimlediği mekanın Has Oda Dairesi olduğunu söyleyebiliriz. On sütunu olduğunu belirtmiştir. [461] Nitekim silahdarağanın dairesini 17. yüzyılda Bobovius da Has Oda Koğuşu'na bitişik çizmiştir.

[458] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.145.
[459] Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan, Topkapı Sarayı: **Bir Mimari Araştırma,** s.26.
[460] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.146.
[461] Jean Baptiste Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014, s. 126.

Has Oda'nın diğer koğuşlardan farkı, içoğlanların kullandığı mekanların padişahın kullandıklarıyla iç içe olmasıdır. Has Odalılar aynı anda hem alt hem de üst kattaki koğuşlarda kalıyordu. 15. yüzyılda dört kubbeli mekânın güneyinde, Üçüncü Avlu kotunda Has Oda Koğuşu bulunmaktaydı. Giriş kapısının üzerindeki taş kitabede "Ey kapıları açan. Bize de hayırlı kapı aç" manasındaki duanın ve duvarındaki diğer kitabede yatakhane anlamındaki "ota" kelimesinin yer alması, odanın koğuş olduğunun göstergesi olarak nitelendirilmektedir.[462]

Günümüzde Osmanlı Padişah Portrelerinin sergilendiği Has Oda Koğuşunun içinde bulunan sütunların önceden revak olduğu anlaşılmaktadır. 19. yüzyıldan önce burası Has Oda içerisindeki Has Odalılar Koğuşu'nun (Destimal Odası) önünde bulunan sütun ve revakları olan bir iç avlu niteliğindeydi. 19. yüzyılda ihtiyaçlar doğrultusunda Has Oda Koğuşu'nun yetersiz kalması ve koğuş olarak kullanılan mekânın Destimal Odasına dönüşmesiyle bu küçük avlunun üzeri tonoz ile örtülmüş, Koğuş Üçüncü Avlu yönünde büyütülerek günümüzdeki halini almıştır. Revakları da artık iç mekân unsuru haline gelmiştir. Zaman içerisinde onarımlarla değişikliğe uğrayan yapı, 2000 yılında restore edilmiştir.



Görsel 299 Alt kottaki penceresi kapatılmadan önce Destimal Odası, 1963.

[462] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.137.

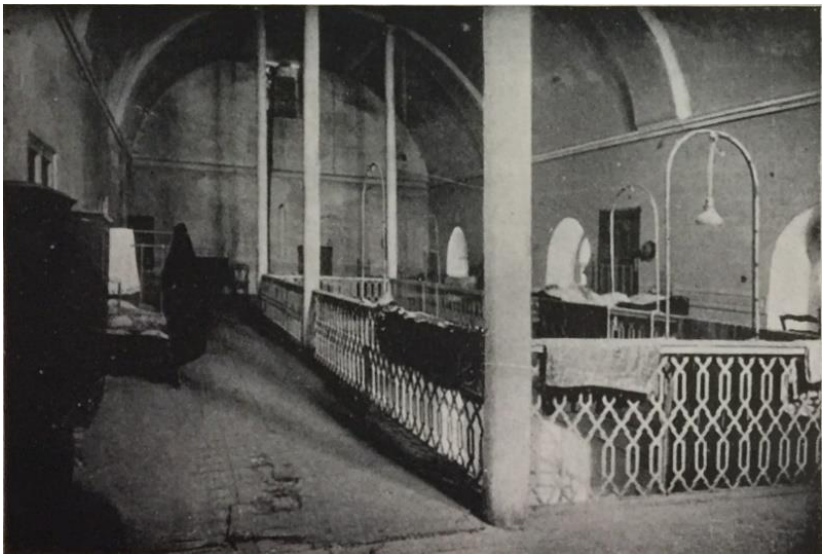
Tez kapsamında incelenen 1731'deki Baş Mimar Mehmed tarafından yazılan bir masraf defterinden, I. Mahmud döneminde, Has Oda'daki eski hamamın yerine tüm ihtiyaçlarıyla iki hamam ve iki camekânın yeniden inşa edildiği anlaşılmıştır. Bu hamamın temelinin ve etrafındaki sıvalı duvarları kargirden yapılmış ve üzerindeki sıvalı kargir tekne kubbesi kurşun ile örtülmüş, yeni kurşun borular takılmıştır. İç mekânında mermerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Zemini ile duvarları mermer ile kaplı, kurnası ve koltuğu mermerden bir hamamdı. Etrafına kargir duvarlı su hazinesi ve kargir kemerli külhan ocağı yapılmıştır.[463]

Has Oda Koğuşu'nın sonradan tonozla örtülen kısmın iç mekanında kalmış olan revakların kemerleri bağdadi sıva tekniği ile ayrılıp her kubbe bir oda haline getirilmişti. Sütunları duvar içine alarak alt kat bölmeleri ile tonoz ile örtülen şirvanlı ikinci kısım yapılmıştı. Hırka-i Saadet Dairesi'nde görev yapan hizmetlilerine ayrılmış bu koğuş, sarayın müzeye çevrilmesiyle alt katı müze memurlarına, üst katın şirvanı da gece yatan memurlar için tahsis edilmişti. [464]



Görsel 300 Onarım öncesinde Has Oda Koğuşu'nun alt katı, 1940'lar, Tahsin Öz.

[463] TSMA. D. 10136 C. 1144 (H. 1731)
[464] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları** (1939-44), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1948, s.48.



Görsel 301 Onarım öncesinde Has Oda Koğuşu'nun üst katı, 1940'lar, Tahsin Öz.

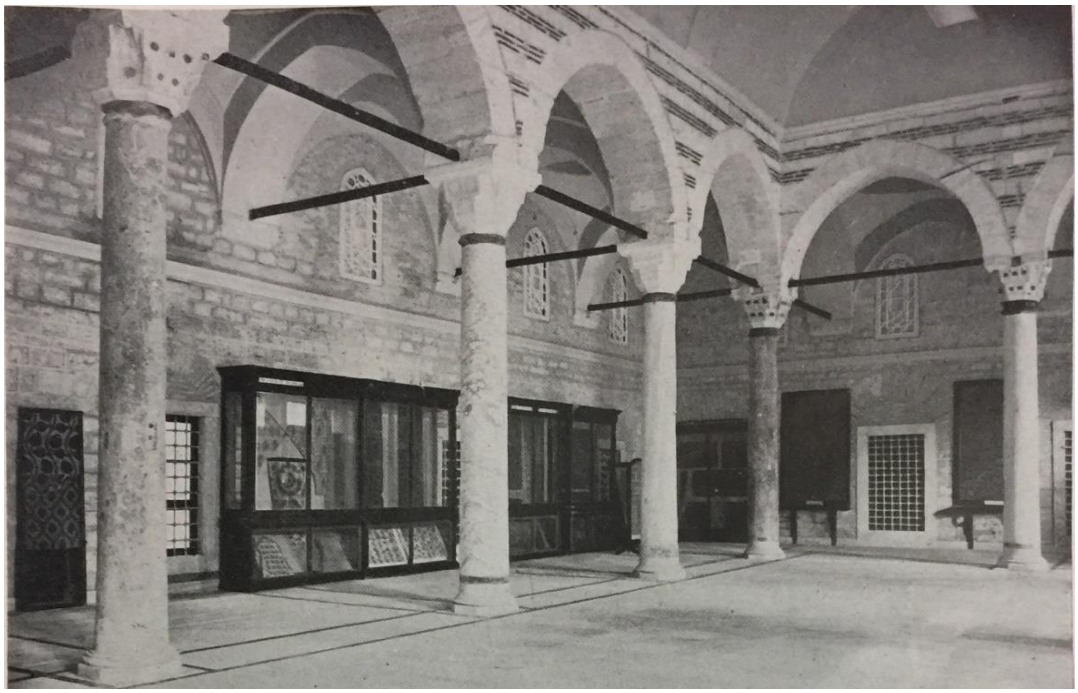


Görsel 302 Onarım öncesinde Has Oda Koğuşu'nda duvarla örülmüş sütunların bulunduğu koridor, 1940'lar, Tahsin Öz.

1940'ların başında yapılan onarım esnasında bu sütunları içine alan duvar kırılarak revaklı beş sütun ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan ikisinin sütun başlığı parçalanmış olduğu için yenileri yaptırılıp yerine konmuştur. Sıvaların onarılmış,

derzler tamamlanmış ve zemin de mermer döşenerek Türk Kumaş Seksiyonu teşhir mekanı olarak açılmıştır. [465]

Öz'ün ifadelerinden dönemin restorasyon kuralları hakkında bilgi almış oluyoruz: "*Meydana çıkarılan revakların önündeki tonoz ve yine onun önündeki revaklar son devirde yapılmış olduğundan, tam bir restorasyon prensibine göre bunların da kaldırılması gerekmektedir*." [466]



Görsel 303 Onarım sonrasında Has Oda Koğuşu, 1940'lar, Tahsin Öz.

[465] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları** (1939-44), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1948, s.48.
[466] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları** (1939-44), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1948, s.48.



Görsel 304 Eski Has Oda Koğuşu'nun revakları ve sonradan örtülen tonoz kubbe, (Yaman, 2019)

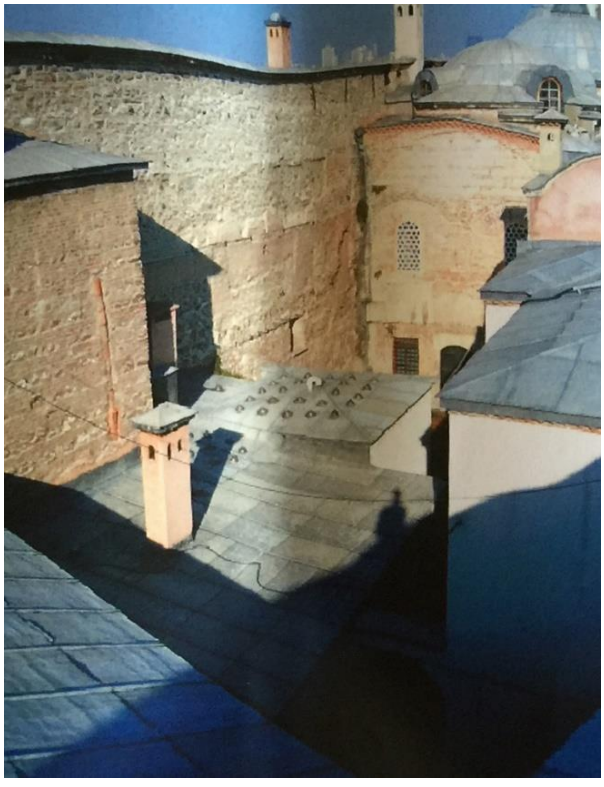
Günümüzde Padişah portrelerinin sergilendiği Has Oda Koğuşu'nun giriş kapısının karşısında bulunan küçük oda 2009'dan beri müze mağazası olarak kullanılmaktadır.



Görsel 305 Has Oda Koğuşu girişinin karşısındaki müze mağazası, (Yaman, 2019)

Eski komiserlik binası, Ağalar Camii ile Has Oda Koğuşu arasında kalan zemin ve normal bir katlı yığma tuğladan oluşan bir yapıdır. Ara kat döşemesi 1940'larda betonarme olarak, bağlantı merdiveni mozaik kaplı hazır basamaklar ile yapılmıştır. Zemin ile birinci katın holü ve tuvaletlerin döşemeleri düz dökme mozaik kaplıyken 2002 yılındaki restorasyonda mermer kaplanmıştır. Duvarlarındaki kabaran sıvalar raspa edilerek kıtıklı kireç harç ile sıvanmıştır.[467]

Has Odalılar Hamamı günümüzde Üçüncü Avlu'daki Ağalar Camii'nin arkasında Harem'e bitişik konumda bulunmaktadır. Ağalar Camii ile eski komiserlik binasının arasındaki geçit kapatıldığından yapıya eski komiserlik binasından bahçeye çıktıktan sonra giriş yapılabilmektedir. Hamam soğukluk, ılıklık, sıcaklık, ateşlik ve üç tane heladan oluşmaktadır. Biri ılıklıktan hamamın sıcaklığına geçmeden hela ile sıcaklık arasında diğer ikisi de sıcaklıkta olmak üzere üç kurnası bulunmaktadır (Görsel 306-11).



Görsel 306 Has Oda Hamamı'nın çatı örtüsü, 2007 onarımı sonrası. [468]

[467] İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, dosya no. 2922.
[468] A.g.e.



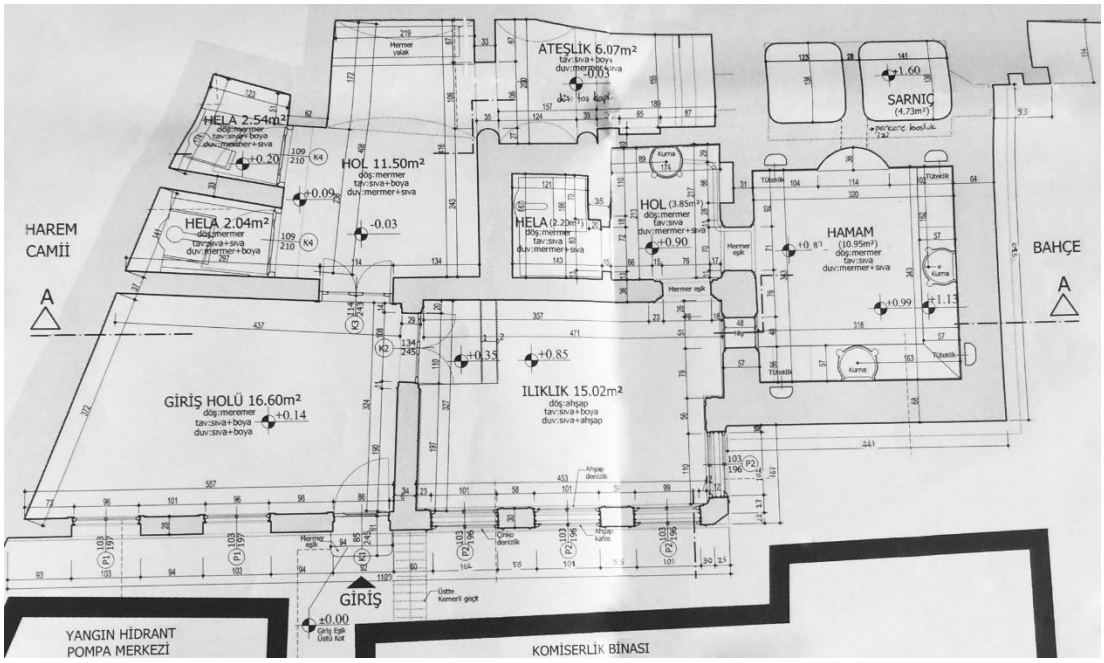
Görsel 307 Has Oda Hamamı'nın duvarları, (Hasan Fırat Diker Arşivi, 2007)



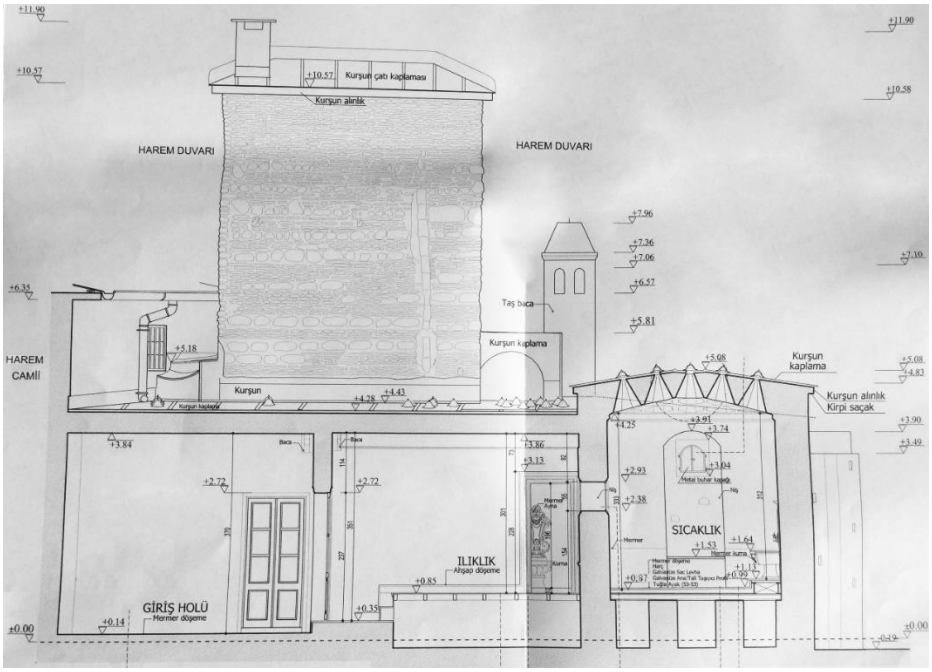
Görsel 308 Has Oda Hamamı kurnalarının 2007 onarımından önceki görünümü.



Görsel 309 Has Oda Hamamı kurnasının 2007 onarımından sonraki görünümü.



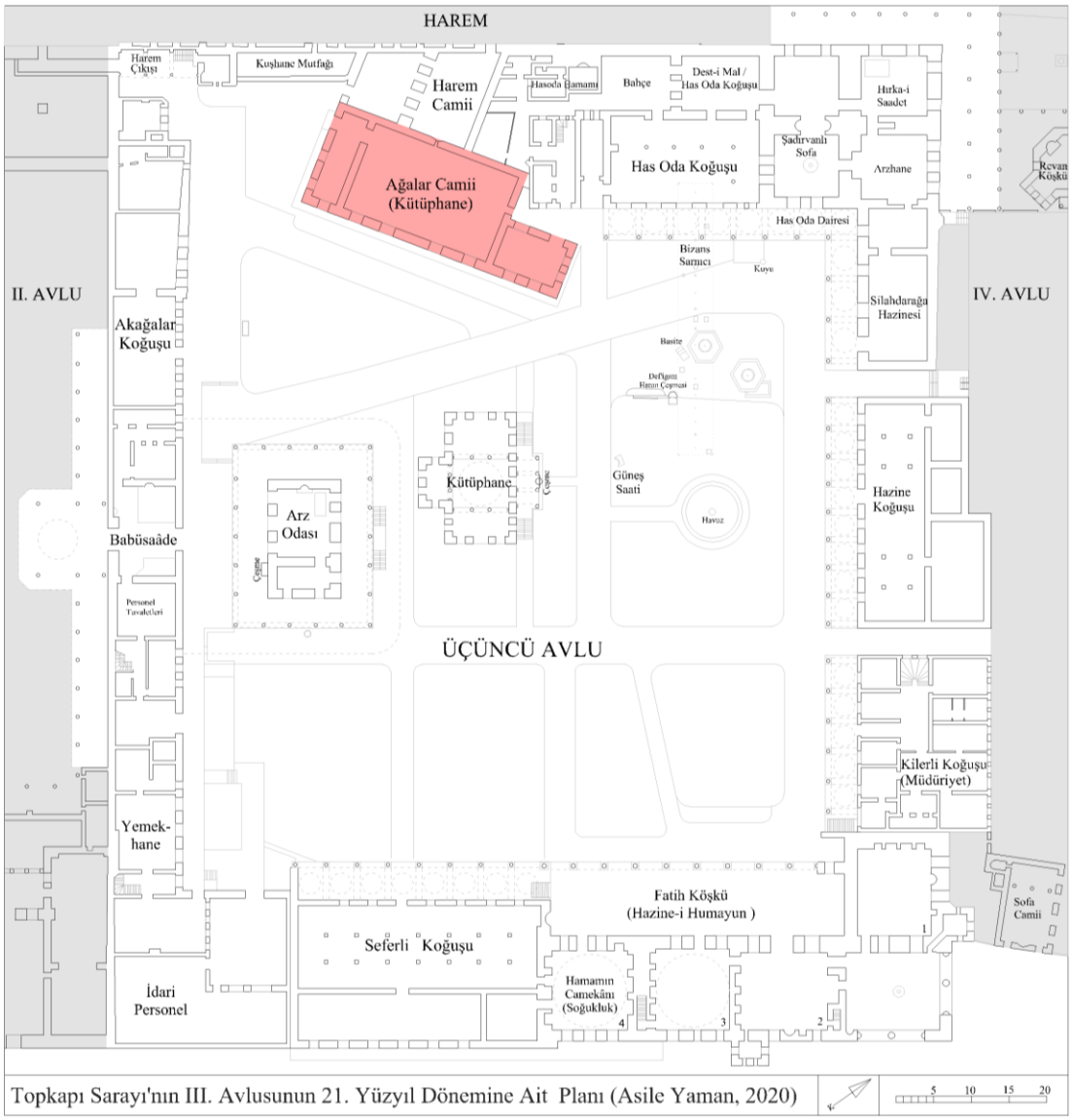
Görsel 310 Has Oda Hamamı'nın planı.



Görsel 311 Has Oda Hamamı'nın A-A Kesiti.

2.1.8. Ağalar Camii

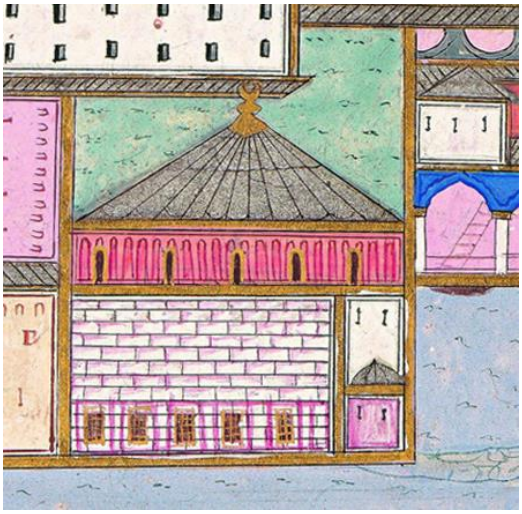
Topkapı Sarayı inşa edilirken sarayın Üçüncü Avlusu'nda Fatih Sultan Mehmed tarafından bizzat Sultan ve Enderun halkı için yapılan Ağalar Camii'ne Küçük Oda Camii de denmekteydi.[469] Harem Camii'ne bitişik nizamdaki cami sarayın en eski camisidir. Revaklarla çevrili kareye yakın Enderun Avlusu'nun batı tarafında bulunun Ağalar Mescidi, kıbleye yönlendirilmiş planıyla diğer yapılar arasında dikkat çekmektedir.



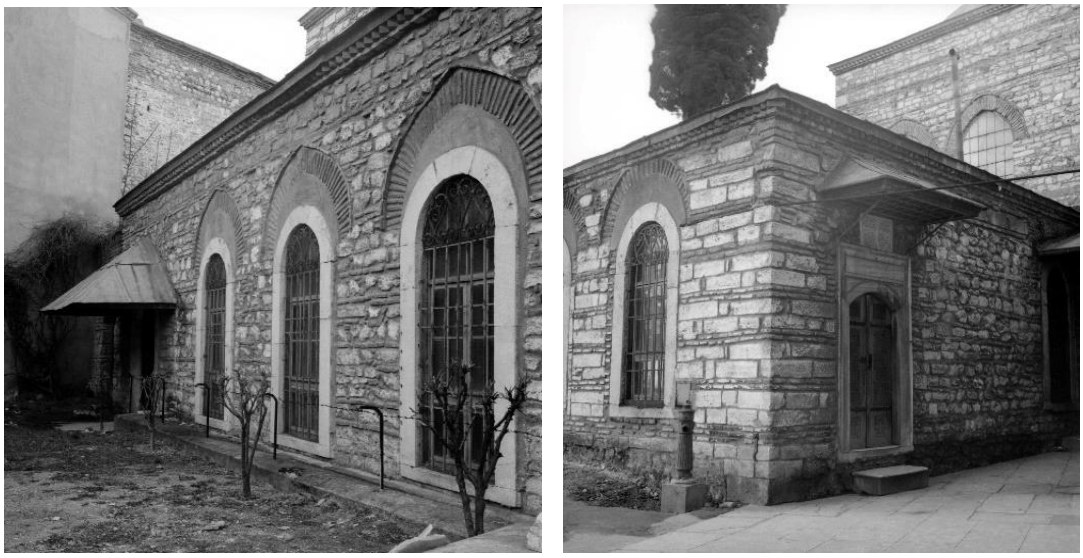
Görsel 312 Mevcut planda Ağalar Camii'nin gösterimi, (Yaman, 2020)

[469] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği, 1953, s. 106.

Semavi Eyice, cami hakkında Fatih devrine kadar inen dikdörtgen biçimde bir yapı olduğunu, üzeri cami mimarisinde hiçbir yerde görülmemiş biçimde kagir bir beşik tonozla örtüldüğünü ifade etmektedir.[470]



Görsel 313 1584/85'te yapılan Hünernâme minyatüründen Ağalar Camii detayı.



Görsel 314 Ağalar Camii girişleri, Arkeoloji Müzesi, Encümen Arşivi.

Camide 1881 yılına kadar namaz kılınıyorken sonraları depo ve yemekhane olarak kullanılmış ve kurşun örtüsü de alınarak korumasız şekilde bırakılmıştır.[471] Güney cephesinde asılı duran 1928 tarihli kitabeden 1925 senesinde harap halde iken

[470] Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 25.
[471] Semavi Eyice, "**Ağalar Camii**", TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 464.

onarılıp III. Ahmet Kütüphanesi kitaplığı haricinde sarayda bulunan kitapların burada toplandığı ve "Yeni Kütüphane" olarak isimlendirildiği yazılıdır (Görsel 315). Ağalar Camii, o zamandan beri sultanların kitap hazinesinden, köşkler ve koğuşlar gibi sarayın çeşitli yerlerinden toplanan el yazması ve yeni baskı eserlerden oluşan bir kütüphane olarak işlev görmektedir. 2011 yılında onarımı yapılarak günümüzdeki halini almış ve hala araştırmacılara hizmet vermektedir.



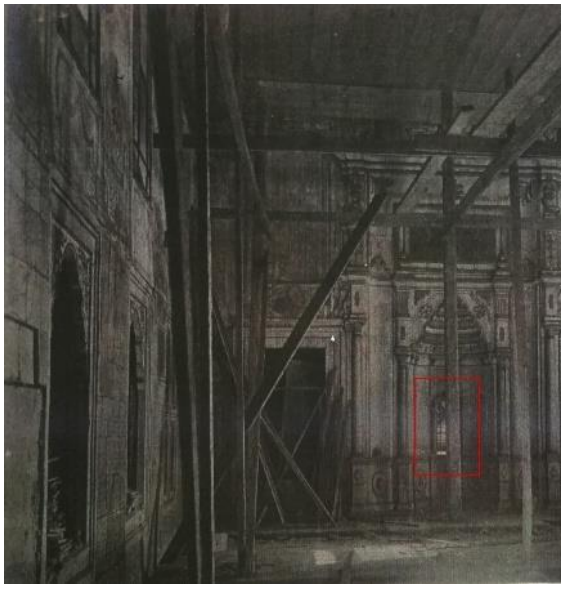
Görsel 315 Ağalar Camii'nin güney cephesindeki 1928 tarihli kitabe, (Yaman, 2019)

Zemin katında depo ve araştırmacılar için çalışma bölümü, 1. katında 120 m^2lik alana sahip depo bölümünden oluşmaktadır. 18. yüzyıl ilavesi olan araştırma bölümüne, üzerinde H. 1136 (M. 1723-24) tarihli Kelime-i Tevhid yazılı bir kapıdan girilir (Görsel 316).



Görsel 316 Ağalar Camii 18. yüzyılda eklenen kısmın H. 1136 tarihli (M. 1723-24) kitabesi, (Arkeoloji Müzesi, Encümen Arşivi)

Haremdeki kadınların da cemaatle namaz kılabilmeleri için harem tarafındaki mescide lokma demir parmaklıklı pencere açılmıştır (Görsel 317-18).



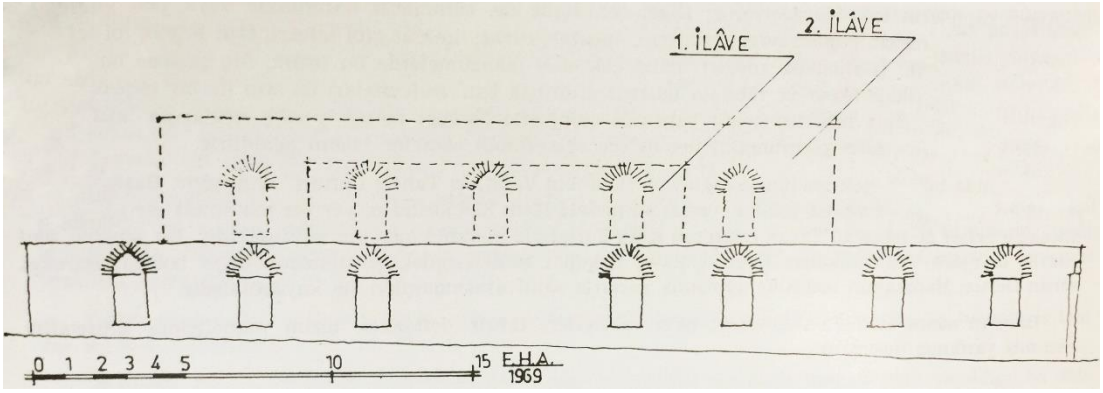
Görsel 317 1925'te Harem Camii'nin tamiri esnasında çekilmiş fotoğrafta, Ağalar Camii'ne açılan penceresi görülmektedir.[472]



Görsel 318 Harem Camii'nin mihrabı ile Ağalar Camii'ne açılan penceresi (Yaman, 2018)

[472] İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, dosya no. 2910.

Ayverdi, II. Mehmed'in yaptırdığı Ağalar Camii'ni iki dönem ilaveli olarak belirtmişti (Görsel 319). İlk olarak orta kısma daha geniş pencereli bir kat eklenerek yükseltilmiş, daha sonra yanlara doğru birer pencere daha eklenerek büyütülmüş ve orta kısım tekrar yükseltilmiştir.[473] Özgün duvarlarında, ilk sıra pencerelerin kemerlerinin kilit taşına kadar iki sıra tuğla ile iki sıra moloz ve kaba yonu taş örgüsü devam ederken ilk ilavede, iki sıra tuğla bir sıra kesme taş ile camiye kat eklenmiştir. Daha sonra ikinci ilavede, bu eklenmiş duvarı saracak şekilde, hatılsız başlayıp iki sıra tuğla hatılla devam ederek duvar örülmüştür. Bu sırada, zemin pencerelerinin iki taraftan boyları yükseltilerek tam daire kemerleri eklenmiştir.[474]



Görsel 319 Ayverdi'nin Ağalar Camii ilaveler krokisi.[475]

Pencerelerin boyutu ve kemerlerindeki farklar farklı dönemlerde yapıldığını göstermektedir. Bina yapıldığı dönemde tek katlı ise diğer yapıları geçmeyecek yükseklikte, günümüzdekinden daha mütevazi bir yapı olduğu görülmektedir. Ana mekânın batısında kalan küçük oda sonradan bir duvar ile bölünmüştür.

Bugün araştırmacılar için ayrılmış doğu tarafındaki kendi mihrabı olan küçük mescid, ana mekân ile iki pencere ile bağlı iken günümüzde biri kapı olarak kullanılmaktadır. Bu pencere bağlantısı mekânın sonradan eklendiğini göstermektedir. İçi çinilerle kaplı bu mekânın girişinde saçağının altındaki kitabede

[473] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri**, cilt 3, s. 310.
[474] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri**, cilt 3, s. 310.
[475] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,** cilt 3, s. 310.

1723-24 tarihi not düşülmüştür. Bu kitabeden yola çıkan Ayverdi bu küçük mescidin 18. yüzyıl eki olduğunu ifade etmektedir. [476]

Tahsin Öz sarayın Cumhuriyet'in ilanından hemen sonraki durumu hakkında, Ağalar Camii'nin kurşunlarının olmadığını, her tarafında otlar bulunduğunu, içinde de yıkıntıların olduğunu aktarmaktadır. 1925 yılında Ağalar Camii'nin onarılmış, kitaplar burada toplanmış ve kütüphane olarak işlev vermeye başlanmıştır.[477] Ağalar Camii, uzun dönem metruk halinden sonra 1925 yıllarında onarılırken cephe derzi yapılmıştır.[478]



Görsel 320 Ağalar Camii'nin mihrap cephesi, Tahsin Öz, 1949.

[476] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, 1953, s. 106.
[477] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları** (1939-44), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1948, s.4-5.
[478] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, 1953, s. 106.



Görsel 321 Ağalar Camii iç mekânı, Tahsin Öz, 1949.

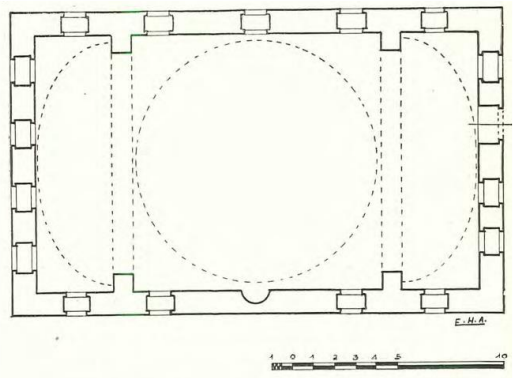


Görsel 322 1950'lerde Ağalar Camii.[479]

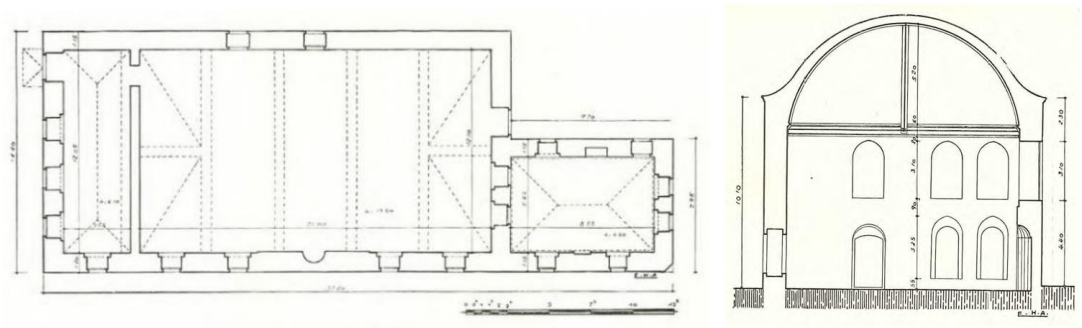
Ayverdi, sonradan basılan kitabında caminin kendi rekonstrüksiyon kubbe önermesine ilave bir veri bulamadığı için vazgeçmiş olsa gerektir. Tek katlı yapıya en uygununun ahşap çatılı, kiremit örtülü bir cami olduğunu tahmin edilmektedir.[480]

[479] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, 1953, s. 107.
[480] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,** cilt 3, s. 312; Eyice, "**Ağalar Camii**", TDV İslâm Ansiklopedisi, 1: 464.

Eyice, 18. yüzyılın ikinci yarısında, üzeri günümüzde mevcutta bulunan tekne tonozu ile örtüldüğünü nakletmektedir.[481]



Görsel 323 Ayverdi'nin vazgeçtiği Ağalar Camii'nin kubbeli olma varsayımı, 15. yüzyıl restitüsyon planı, Ayverdi.



Görsel 324 Ayverdi'nin Ağalar Camii plan ve kesit rölövesi.[482]

2008 yılında Ağalar Camii, Eski Komiserlik Binası, Has Oda Hamamının doğu ve güneyinde temellerin sudan korunması için çevresinde yapılan 1.50 metrelik kazıda; toprak seviyesinin 81 cm altında, 11 cm genişliğinde dikey yerleştirilmiş taşların da içinden geçtiği 4 sıra yaprak tuğla ve horasan harçla yuvarlak formlu 82 santimetrelik duvar gözlendiği, duvar kalınlığı 24 cm olduğu ve altında doğal kayanın kuyu şeklinde aşağı doğru açıldığı, duvar içinde bir adet pişmiş toprak künk olduğu belirtilmiş ve bunların birlikte değerlendirildiğinde Bizans Dönemine ait su toplama haznesi olabileceği ifade edilmiştir. Bu haznenin 1.00 metre güneyinde su kanalına rastlanmıştır. Kanalın Caminin altından Hareme doğru devam ettiği

[481] Semavi Eyice, "**Ağalar Camii**", TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 464.
[482] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, 1953, s. 106-107.

gözlenmiştir. Sonraki kazılarda Caminin güneybatı pişmiş toprak tuğla ile yapılmış yol benzeri bir zemine rastlanmıştır. Dolgu toprak içerisinde M.Ö. 4-5. yüzyıla tarihlenen keramik parçaları, 9-14 yüzyıl Bizans Dönemi keramik parçaları ve Osmanlı Dönemi'ne ait keramik ve seramik parçaları bulunmuştur. Cami temelinin altındaki taşın yakınında Bizans dönemine ait mezar kiremidi ve etrafında dağınık olarak insan iskeleti parçalarına rastlanmıştır.[483]



Görsel 325 Caminin güneydoğusunda ortaya çıkartılan altyapı ya da havalandırma kanalının üstten ve içten görünüşü.



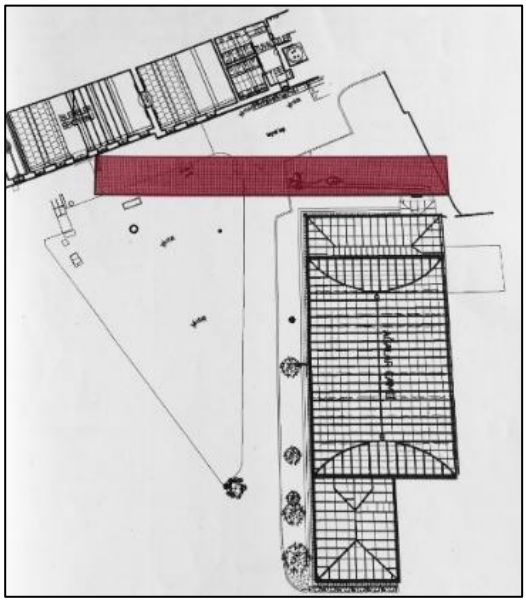
Görsel 326 Caminin güneybatı köşesinden çıkartılmış su künkü.



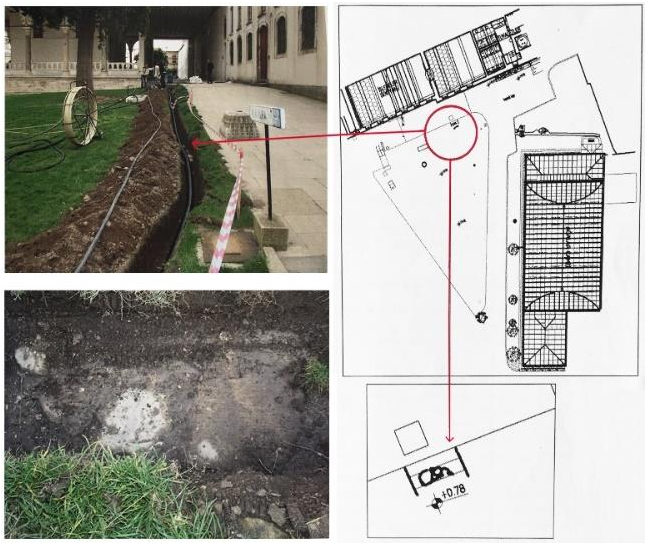
Görsel 327 Yol biçimli zeminin görünüşü.

[483] İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, Arkeolog Gülbahar Baran Çelik'in yazdığı rapor, dosya no. 2910.

2011 yılında, Ağalar Camii restorasyon ve depo sistemleri yapılması işi kapsamında; açılan kanal çalışmasında kuzey-batı yönünde yaklaşık 25 cm derinlikte Osmanlı dönemi duvar kalıntısına, 40 cm derinlikte Roma dönemi duvar ve döşeme kalıntılarına rastlanmıştır. Güney-batı yönünde ise yaklaşık 35 cm derinlikte taban döşemesi kalıntılarına rastlanmıştır.[484]

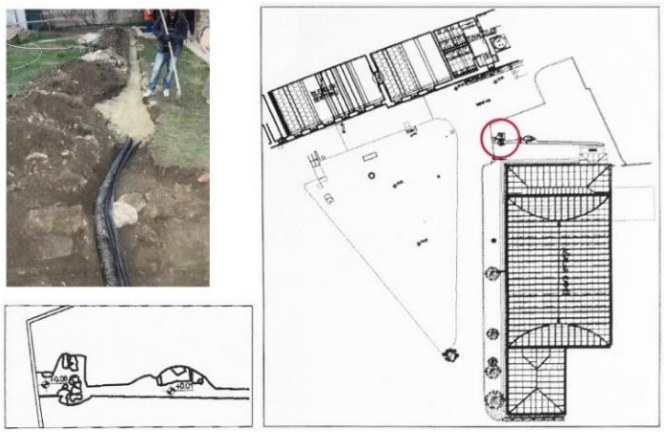


Görsel 328 2011'de Ağalar Camii çevresinde yapılan kanal alanı.

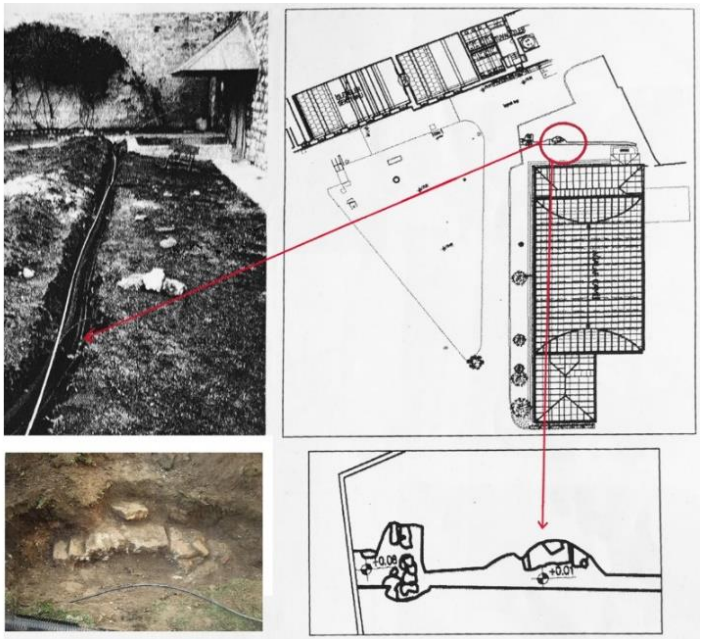


Görsel 329 Ağalar Camii'nin güney-batı yönünde 35 cm derinlikte taban döşeme kalıntılarının gösterimi.

[484] İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, dosya no. 2910.

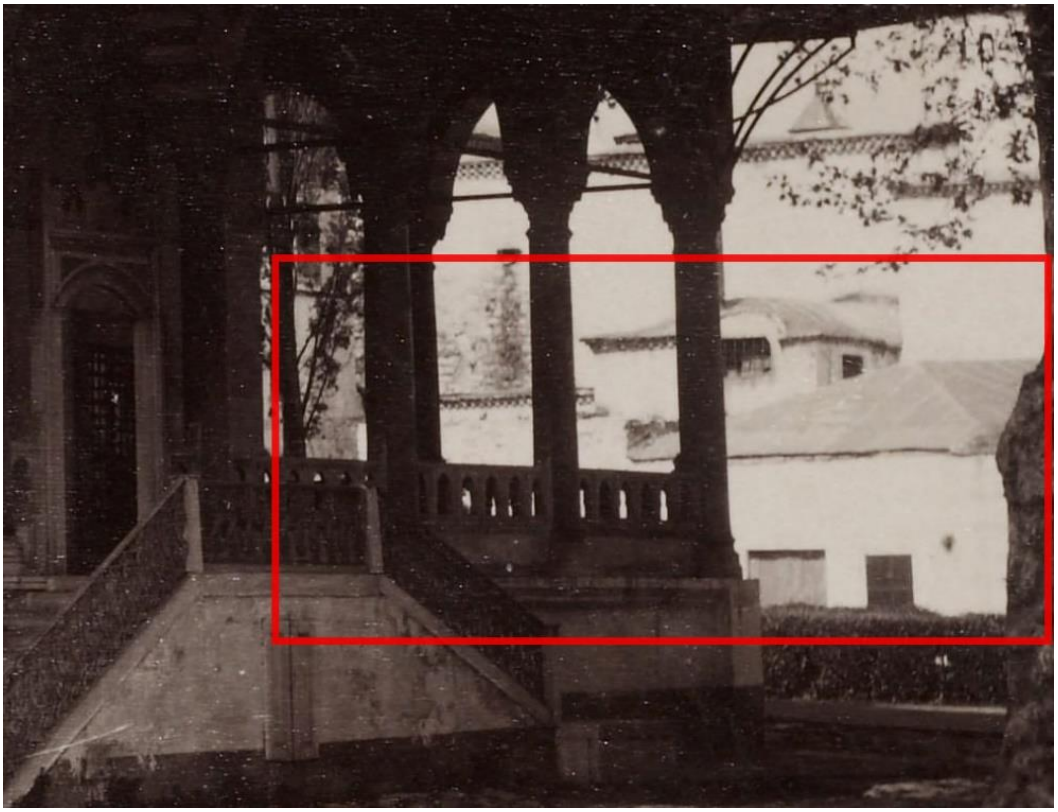


Görsel 330 Ağalar Camii'nin kuzey-batı yönünde 25 cm derinlikte Osmanlı dönemi duvar kalıntılarının gösterimi.



Görsel 331 Ağalar Camii'nin 40 cm derinlikte Roma dönemi (sağ) döşeme ve duvar kalıntılarının gösterimi.

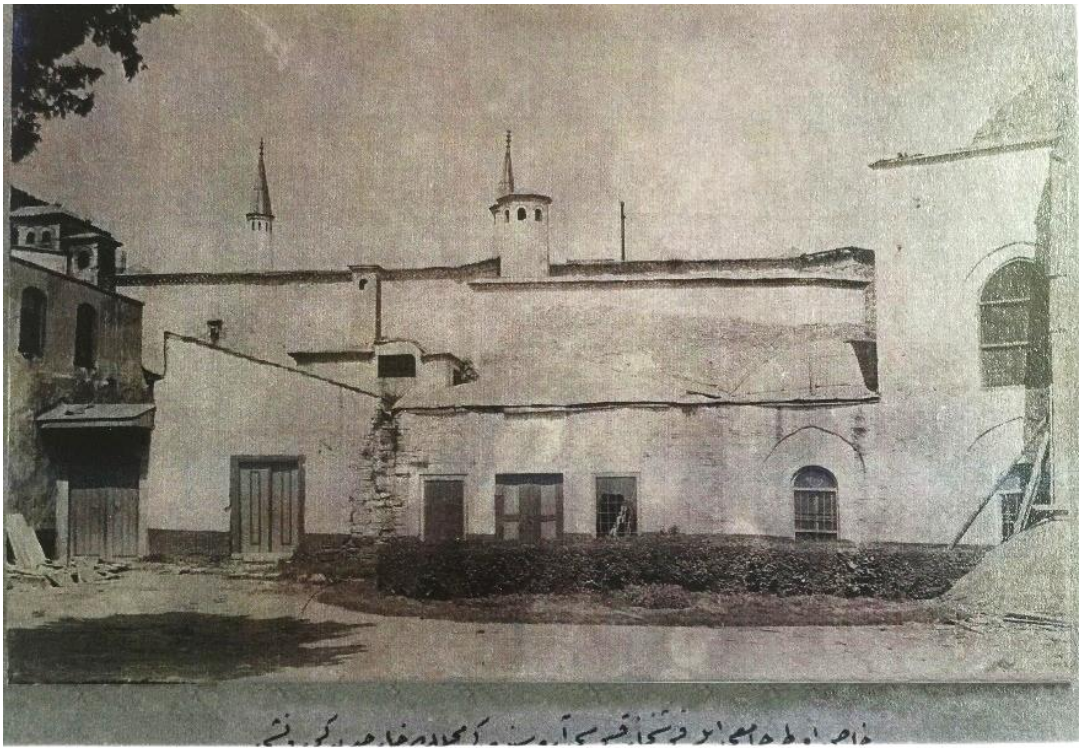
Caminin kuzeydoğu ve güneybatısında birer kapısı bulunmaktadır. Sonradan eklenen 18. yüzyıl ilavesinde ise kuzeybatı yönündeki kapısı ise bugün araştırmacıların girip çıktığı araştırma salonuna açılmaktadır. Güneybatı tarafındaki kapının Osmanlı'nın son döneminde niteliksiz olarak yapılan başka bir mekâna açıldığı fotoğrafta görülmektedir.



Görsel 332 Ağalar Camii'ne eklenen yapılar, 1880 öncesi, Abdullah Freres.

Ağalar Camii'nin batı cephesine bitişik sonradan eklenmiş tek katlı yığma binalar görülmektedir. Binaların yaklaşık genişliği 15 metre yüksekliği de 6 metredir. Günümüzde bulunmayan bu yapıların Haremin Kuşhane girişini kapatacak şekilde konumlandırıldığı görülmektedir. Camiye bitişik olan bu muhdes birimlerde, iki pencere bir çift kanatlı kapı, devam eden tarafta da iki tane çift kanatlı kapı bulunmaktadır (Görsel 333).

Bu araştırma kapsamında, Abdullah Freres'in 1880'den önceki fotoğrafından anlaşıldığı üzere Ağalar Camii'ne eklenen yapılar zamanla ihtiyaç duyuldukça genişletildiği anlaşılmıştır. İlk olarak batı cephesine birleşik olan bir yapı eklenmiş, sonrasında çatısı tek yöne eğimli olan diğer birim eklenmiştir (Görsel 332-33). 1856 yangını sonrasında çizilen Üçüncü Avlu'nun planında görüldüğü üzere niteliksiz yapı kütlesinin iki odası arasındaki pencereler de bu varsayımı desteklemektedir (Görsel 443).



Görsel 333 "Has Oda Camii ile Kuşhane kapısı arasındaki mahallerin hariçten görünüşü.", TSMA.

Eyice, bu boşluğu Kuşhane Meydanı olarak adlandırmakta ve geçmişte Ağalar Camii'nin solundaki bu meydanda bir bina bulunduğunu ve 1917'de yıktırıldığından bahsetmektedir.[485] Fakat Özlü, belgelere dayanarak bu binaların 1914 yılında yıktırıldığını söylemektedir.[486] Özlü'nün 1914'te yıkıldığını söylediği, Ağalar Camii'ne eklemlenmiş olan bu niteliksiz binaları, 1856 yangını sonrasında yapılan Üçüncü Avlu'nun yenileme projesinde görebilmekteyiz.

[485] Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 26.
[486] Nilay Özlü, "**Osmanlı'da Koruma: Topkapı Sarayı**", İnci Aslanoğlu için bir Mimarlık Tarihi Dizimi, 2019.



Görsel 334 1918'de Ağalar Camii'nin görünümü.[487]



Görsel 335 Ağalar Camii, 20. yüzyılın ilk yarısı, Ali Saim Ülgen, Salt.

[487] Österreichische Nationalbibliothek.

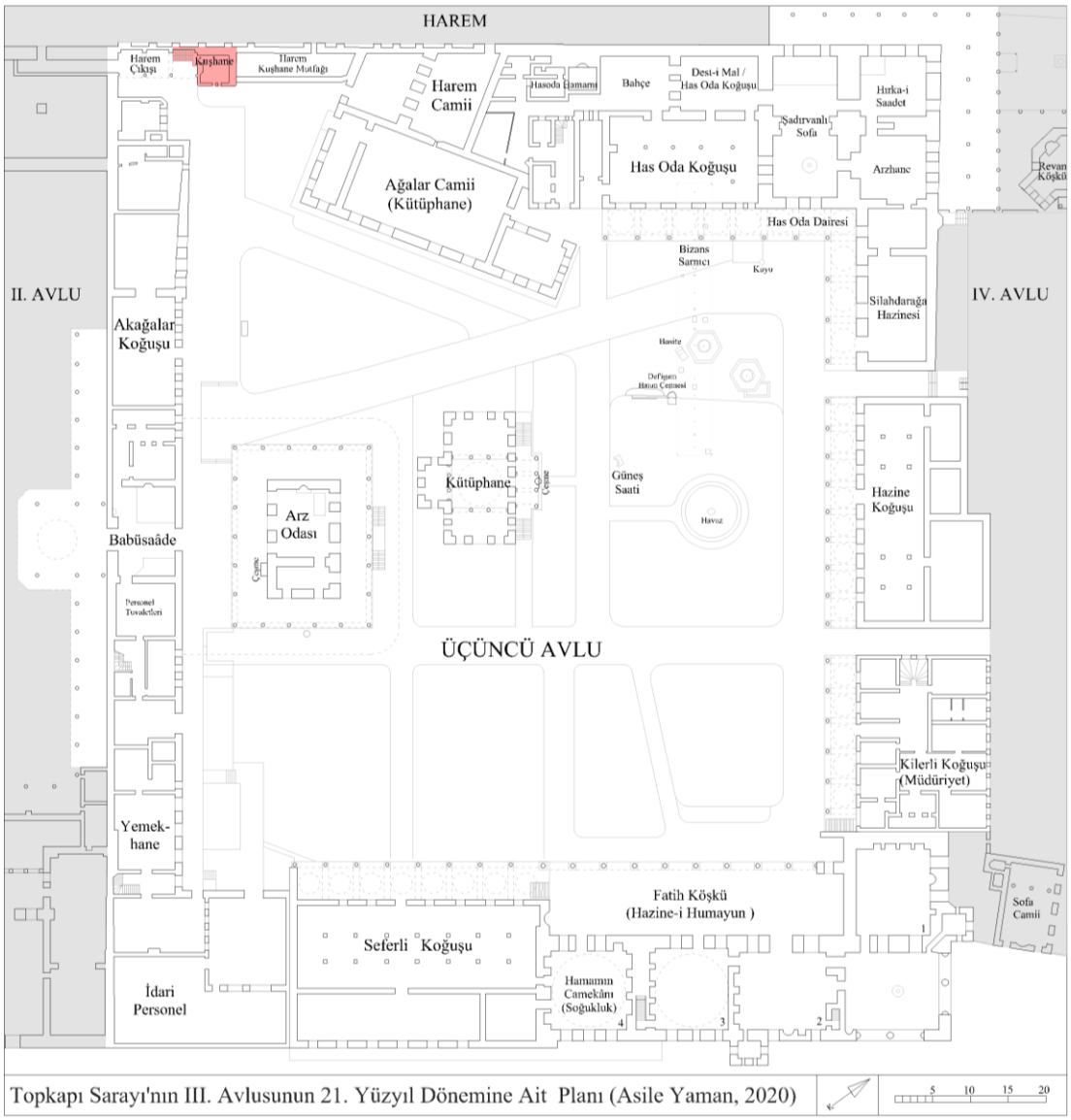


Görsel 336 Ağalar Camii Batı Cephesi, (Yaman, 2019)

2.1.9. Kuşhane

Günümüzde Üçüncü Avlu'nun batı köşesinde yer alan Kuşhane'nin yanında revak ile kapı bulunmaktadır. Kuşhane Kapısı da denen bu giriş I. Mahmud döneminde 1734/35 (H.1147) yıllarında yeniden yaptırıldığı belirtilmektedir. Haremin saray avlularına açılan iki kapısından birisidir. Günümüzde Harem çıkış kapısı olarak kullanılmakta olup Enderun Avlusu'yla bağlantı kurmaktadır. Harem'in diğer girişi İkinci Avluda bulunan 1666/67 tarihli kapısı olan Kubbealtı yapısının yanındaki giriştir.[488] Eldem ve Akozan, günümüzde Üçüncü Avlu'da bulunan Kuşhane yapısını 18 ve 19. yüzyıl içine tarihlendirmektedir.

[488] Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 26



Görsel 337 Mevcut planda Kuşhane'nin gösterimi, (Yaman, 2020)

17. yüzyılın ilk yarısında Evliya Çelebi Sultan IV. Murad'ın Revan Seferi'nden dönüşünde Saraya ziyarete gelenlerin getirdiği hediyelerin, özellikle kumaşların Hazine'ye sığmamasından dolayı Kuşhane'ye de konduğunu aktarmaktadır.[489]

17. yüzyıldan sonra kaynaklarda geçen "kuşhane" hareme bağlı olan saray mutfağının bir parçası olarak padişahların özel yemeklerinin hazırlandığı yerdir. [490]

[489] Belgin Tezcan Aksu, **Evliya Çelebi ve Topkapı Sarayı**, 2017, s. 406.
[490] Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 26



Görsel 338 1918'de Kuşhane görünümü.[491]



Görsel 339 Günümüzde Kuşhane'nin görünümü (Yaman, 2019)

Topkapı Sarayı'nın Sultan Reşad dönemindeki (1909-18) onarımlarında Harem'in Üçüncü Avlu'ya açılan Kuşhane kapısının önündeki Ağalar Camii'ne bitişik yapılmış olan niteliksiz yapıların kaldırıldığı ve kapının hemen önüne harabe

[491] Österreichische Nationalbibliothek.

haldeyken 20. yüzyıl başlarında yaygınlaşan I. Ulusal Mimarlık Akımının üslubuna uygun iki katlı ve balkonlu yeni bir yapı inşa edildiği anlaşılmaktadır. Raporun 6. maddesinde, Arz Odası meydanına nazır bulunan ve kuşhane mevkiinin harabesinin tamiri mümkün iken çimento sıva ile balkonlu bir cephe yapılıp mimarisinin bozulduğu eleştirilmektedir.[492] Bu ifadeden binanın cephesinin yenilendiği ve balkon eklendiği anlaşılmaktadır (Görsel 340).

Harem kapısının karşısındaki iki katlı yapı, kuş evine benzetildiği, yakınındaki Harem Kuşhane mutfağı ve Kuşhane Kapısı sebebiyle zamanla Kuşhane adını aldığı görülmektedir. Bu kısma önceleri Kuşhane Avlusu da denildiği belirtilmektedir. Bu mekanda padişahlara sunulacak yemeklerin Has Matbah'tan gelip burada servis edildiği ve geceleri yemek ihtiyacı olduğu zamanlarda da kullanıldığı sanılmaktadır.[493]



Görsel 340 Kuşhanenin konumu ve balkonu, (Yaman, 2019)

[492] Muhâfaza-i Asâr-ı Atîka Encümeni Dairesi'nin Topkapı Sarayı Hümâyûnu'nun Tamiratı Münasebetiyle Arz Eylediği Rapor Suretidir.
[493] İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s. 152.

2.1.10. III. Ahmed Kütüphanesi

1719'da III. Ahmed, sarayın hazinesinde bulunup istifade edilemeyen kitaplar için Üçüncü Avlu'nun ortasında bir kütüphane yaptırmış ve Enderun halkına açmıştır.[494]

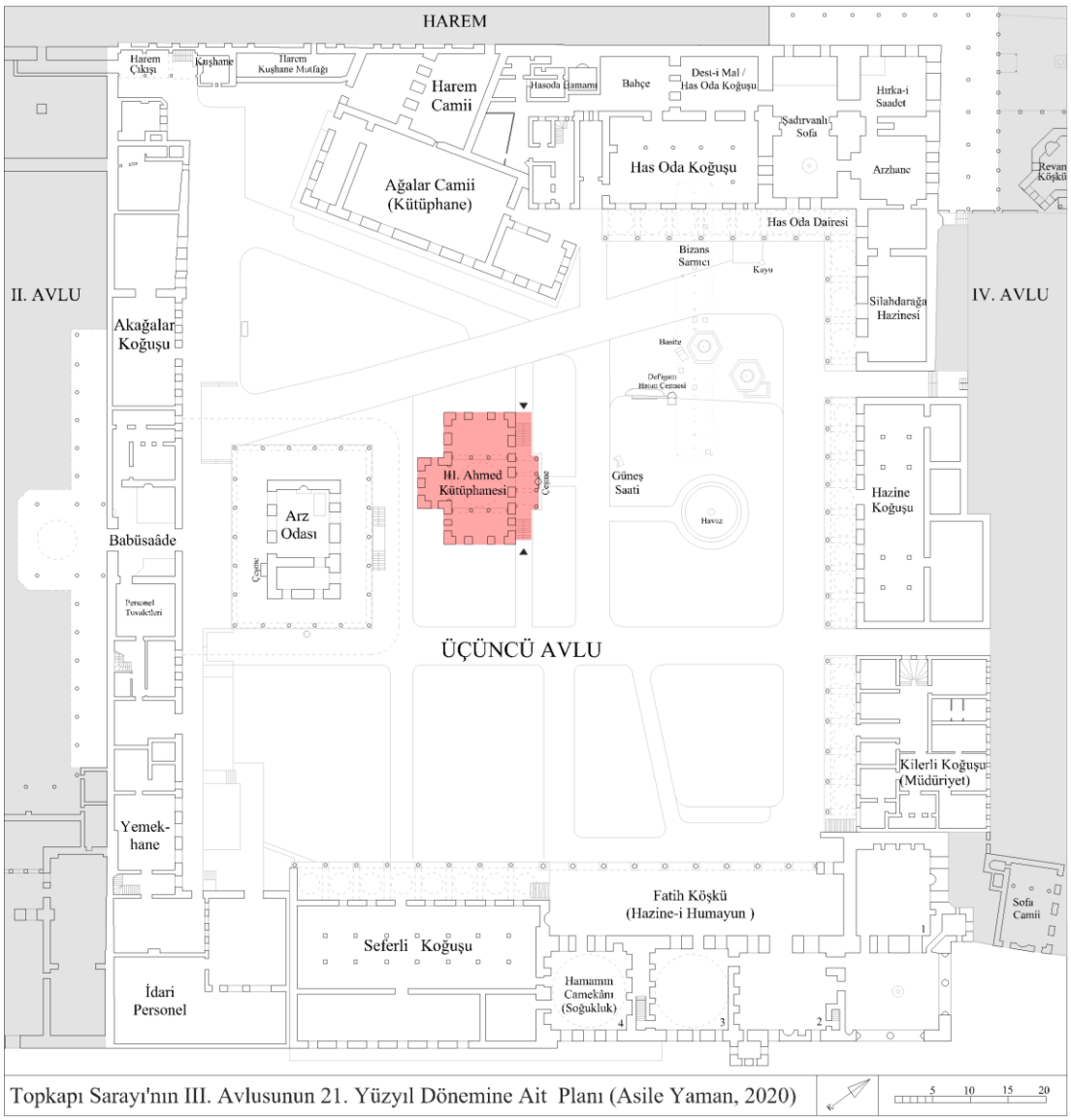


Görsel 341 III. Ahmed Kütüphanesi'nin genel görünümü, (Yaman, 2019)

III. Ahmed Kütüphanesi'nde üç eyvanın merkezi bir kubbe etrafında konumlandırıldığı görülmektedir. Dışı mermer kaplı kütüphanenin üstü kubbe ile örtülüdür. Kütüphane inşa edilmeden önce burada Havuzlu Köşk adında bir yapı bulunduğu ve köşk yıkıldıktan sonra sütunlarının Seferli Koğuşu'nda kullanıldığı birçok kaynaklarda belirtilmektedir. Kitabesinden 1718/19 (H. 1131) yıllarında yapıldığı bilinen bu yapı, mimarisi ve iç tezyinatı bakımından olduğu kadar barındırdığı yazma eserler açısından da önemliydi.[495] Bu kütüphanede Arap dilinden birçok yazma eser mevcuttu.[496] Günümüzde eserlerin replikaları sergilenmektedir. Yapının içi mekânı dışarıdan getirilen çoğu 17. yüzyıl çinileri ile kaplanmıştır.[497] Tunçtan kapısını üzeri tezyinat ile bezenmiştir.

---

[494] İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.318.
[495] Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 28; Wolfgang Müller-Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, 2016, s. 499.
[496] Mehmed Râif Bey, **Topkapı Sarayı ve Çevresi**, Haz: Ahmet Arslantürk, Ahmet Korkmaz, Okur Kitaplığı, İstanbul, 2010, s. 36.
[497] Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma,** L.70; Joseph Von Hammer, "**İstanbul ve Boğaziçi**", 1. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s 292.



Görsel 342 Mevcut planda III. Ahmed Kütüphanesi'nin gösterimi, (Yaman, 2020)

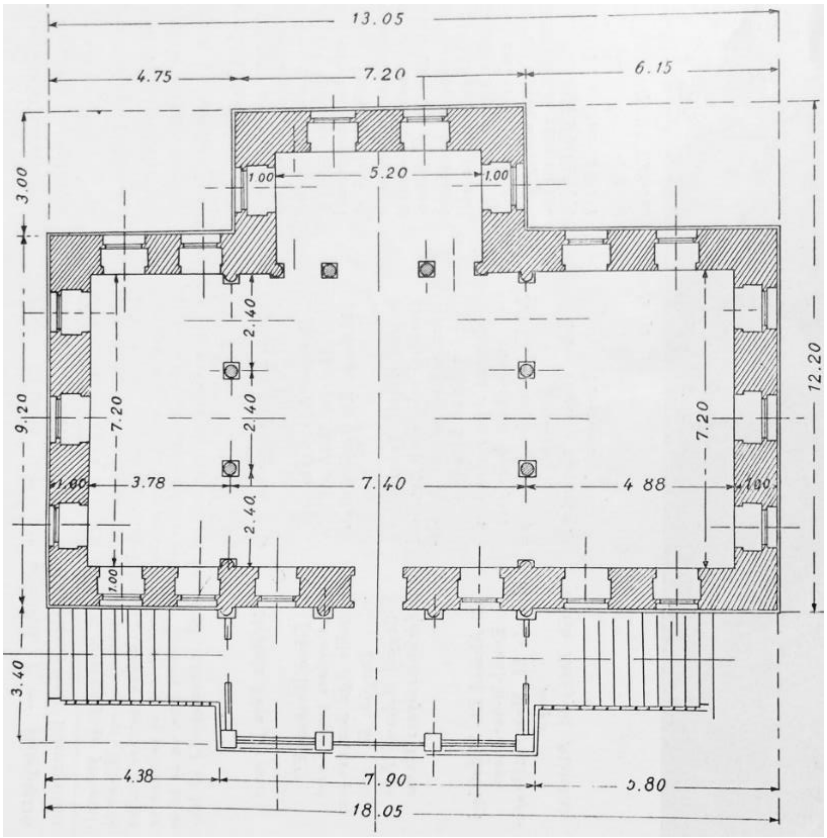
Kütüphanenin yerinde, bir havuzun ortasında ve küçük bir bahçenin içinde mermerden, etrafında on iki yeşil somaki sütunlu "Havuz Köşkü" bulunuyordu. III. Ahmed döneminde bakımsız durumdaki köşk yerine bugün kendi adını taşıyan kütüphanesi yaptırılmıştır.[498]

Topkapı Sarayı'nın Üçüncü Avlusu'na kütüphane olması amacıyla yapılan binaya dördüncü avlu tarafındaki ön cephesinde bulunan iki merdivenle girilir. Sekiz

[498] Reşad Ekrem Koçu, Ahmed III. Kütüphanesi, **İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt I, 1958.

sütunun taşıdığı giriş revağında üç küçük kubbesi, merkezdeki kubbesinin üç yanında tekne tonozu bulunmaktadır.

III. Ahmed Kütüphanes, Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa'dan nakledildiği üzere, yerinde bulunan II. Selim'in yaptırdığı Havuz Bahçesi olarak bilinen küçük bahçe içerisindeki saf mermerden yapılmış havuz ve üstü tekne kubbe ve etrafı on iki adet kebir somaki sütunlu köşkün yerine, kargir bir kütüphane binası olarak yapılmıştır.[499]



Görsel 343 III. Ahmed Kütüphanesi'nin planı.[500]

Günümüzde Üçüncü Avlu'da bağımsız olan tek yapı olan kütüphanenin, kitapların rutubetten ve depremden korunması için tonoz ve bodrum üzerine yapılmasını, yangın tehlikesine karşı da her tarafının açık bulunması istendiği ileri sürülmektedir. Bu sebeple kitaplıkta hava sirkülasyonu sağlamak için karşılıklı

[499] Şükrü Yenal, Topkapı Sarayı Müzesi Enderun Kitaplığı, **Güzel Sanatlar Dergisi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 6, s. 85-90.
[500] Şükrü Yenal, Topkapı Sarayı Müzesi Enderun Kitaplığı, **Güzel Sanatlar Dergisi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 6, s. 85-90.

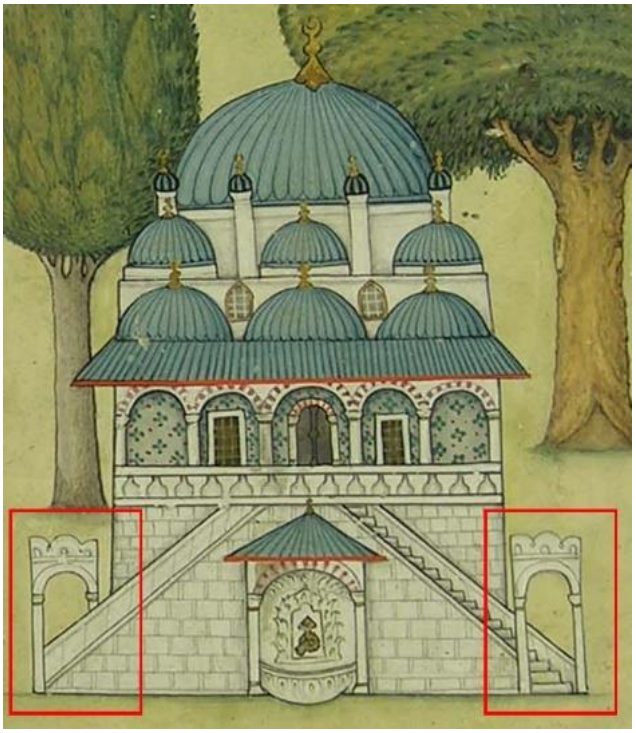
pencereli kemerli bir bodrum üzerine yapıldığı ifade edilmektedir. Kütüphanenin yapımında Havuzlu Köşkün enkazından faydalandığı düşünülmektedir.[501]

1720'de III. Ahmed'in üç oğlunun on beş gün süren sünnet törenini betimleyen Levni'nin Surname-i Vehbi minyatüründe Arz Odası ve o dönemde yeni yapılmış olan III. Ahmed Kütüphanesi tasvir edilmiştir. Fevkani bir yapı olan kütüphaneye iki yönlü merdivenlerinin başında görülen kapı söveleri günümüze ulaşmamıştır (Görsel 344-45). Bu taç kapı söveleri Üçüncü Avlu'nun 1830'larda çizilen William H. Bartlett'in gravüründe ve 1840'da resmedildiği suluboya resminde görülebilmektedir (Görsel 76-77).

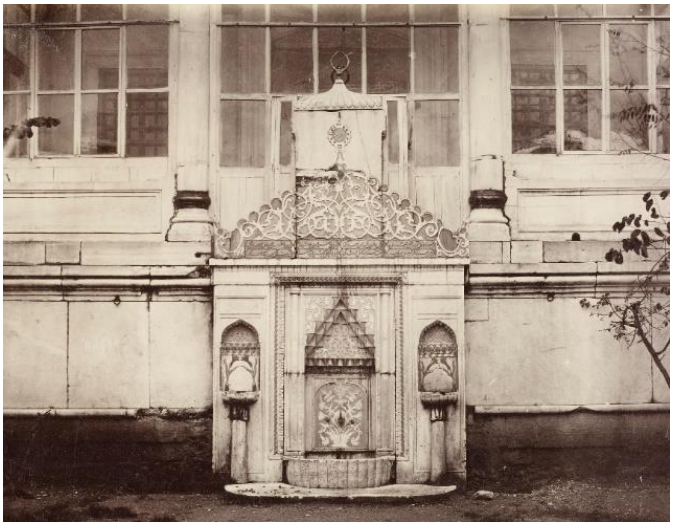


Görsel 344 Üçüncü Avlu'dan geçen III. Ahmed'in oğullarının Sünnet Köşkü'ne götürülüşü, Levni, Surname-i Vehbi, 1720, TSM, A 3593,y.

[501] Şükrü Yenal, Topkapı Sarayı Müzesi Enderun Kitaplığı, **Güzel Sanatlar Dergisi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 6, s. 85-90.



Görsel 345 1720'de yapılan Üçüncü Avlu minyatüründen III. Ahmet Kütüphanesi detayı, TSM, A 3593,y.



Görsel 346 1860'larda III. Ahmed Kütüphanesi çeşmesi, Abdullah Freres.[502]

Yapılan araştırmalar sonucunda, III. Ahmed Kütüphanesi'nin taç kapılarının kaybolması ve 1860 ile 1900'lerin başları arsında giriş revağının camekanla kapatılmasının dışında (Görsel 347-48) kütüphanenin 18. yüzyılın başlarından

[502] www.getty.edu/art/collection Erişim tarihi: 09.11.2019

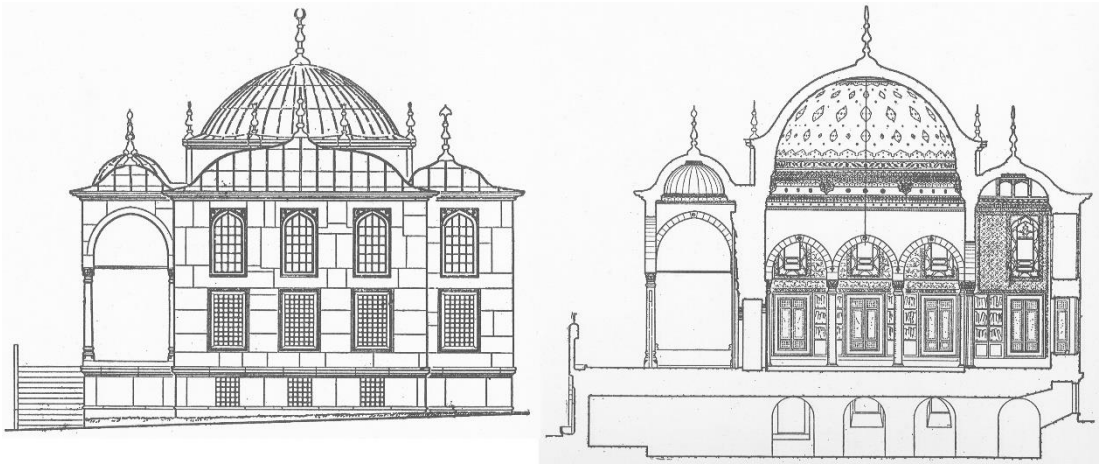
günümüze korunarak geldiği görülmektedir. Son restorasyon çalışması 2019'un Eylül ayında tamamlanmış ve kütüphane yapısı ziyaretçilere açılmıştır.



Görsel 347 1918'de III. Ahmet Kütüphanesi görünümü, Österreichische Nationalbibliothek.



Görsel 348 Avusturya İmparatoru Karl ve İmparatoriçe Zita kütüphanenin camekanla kapatılmış revağında, 1918, Österreichische Nationalbibliothek.



Görsel 349 III. Ahmed Kütüphanesi cephe ve kesiti, Eldem ve Akozan, L:69.



Görsel 350 III. Ahmet Kütüphanesi'nin korkulukları tekrar yapılmadan önce, Salt.



Görsel 351 2014 yılında başlanan restorasyonda çekilen kütüphanenin tonozu.[503]

[503]Erişim:https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-133795/topkapi-sarayi-muzesi-iii-ahmet-kutuphanesinin-enderun-.html



Görsel 352 III. Ahmet Kütüphanesi selsebil çeşmesi, (Yaman, 2019)

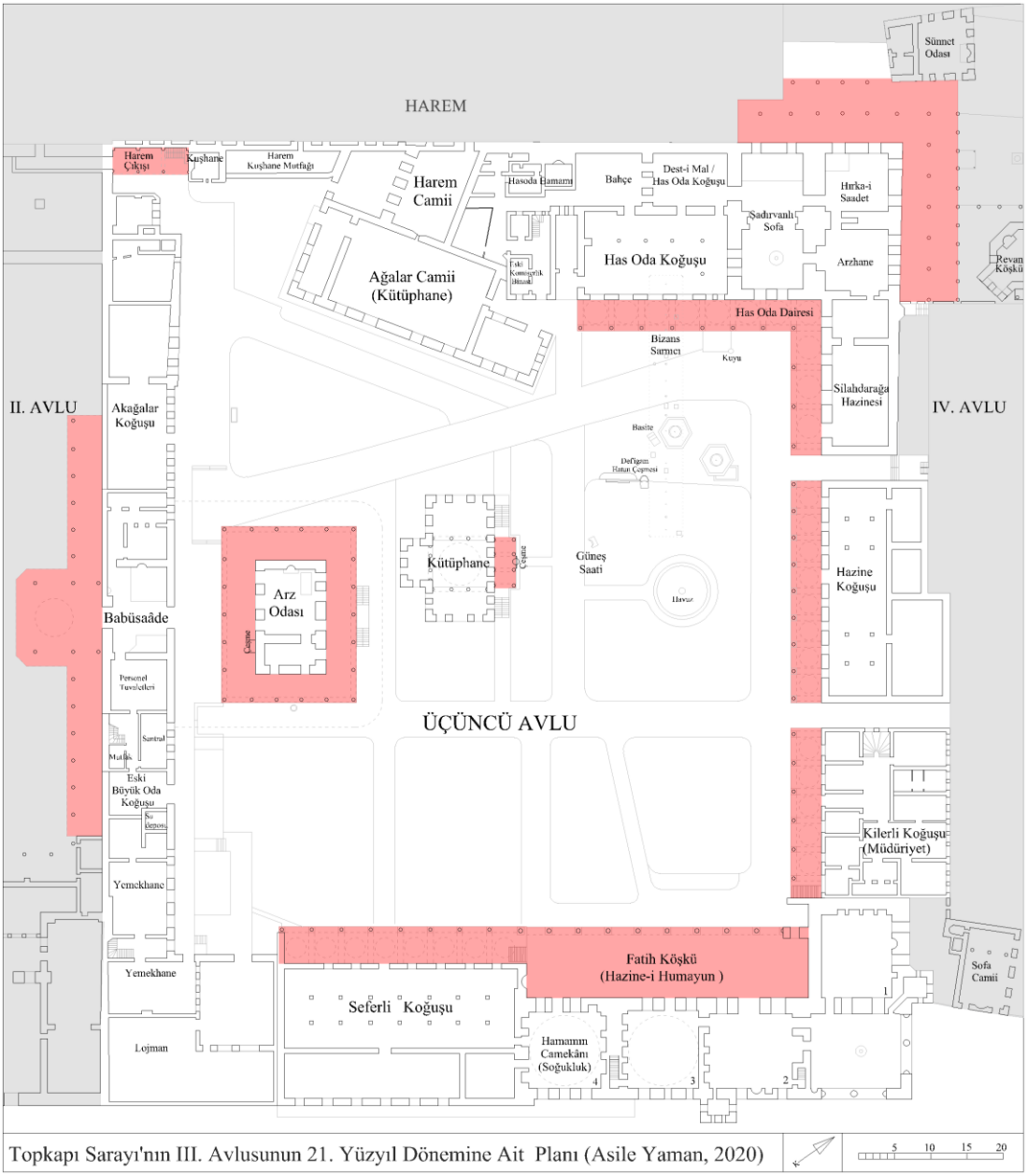
2.1.11. Revaklar

Üçüncü Avlu'da özellikle padişahın kullandığı mekanlarda revak oluşumu görülmektedir. Tezcan, Babüssaade'nin ikinci avlu tarafında 1937'de yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkan Bizans bazilikasının kayıp sütunlarının, Arz Odası'nın yeşil breş sütunları ile Has Oda Koğuşu'nun sütun dizisinin sonuncu yeşil breş sütununun bu bazilikaya ait olduğu ileri sürmektedir. Bunun sebebi ise bir kısmının içlerinin boşaltıldığı veya mimari elemanlarla gizlendiği için gövdelerinde derin oyulmuş kollu haç bulunduğunu düşünmektedir.[504]



Görsel 353 Arz Odası revak ve sütunlarının görünümü, (Yaman, 2019)

[504] Hülya Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1989, s. 62-69.



Görsel 354 Mevcut planda Üçüncü Avlu'daki revakların gösterimi, (Yaman, 2020)

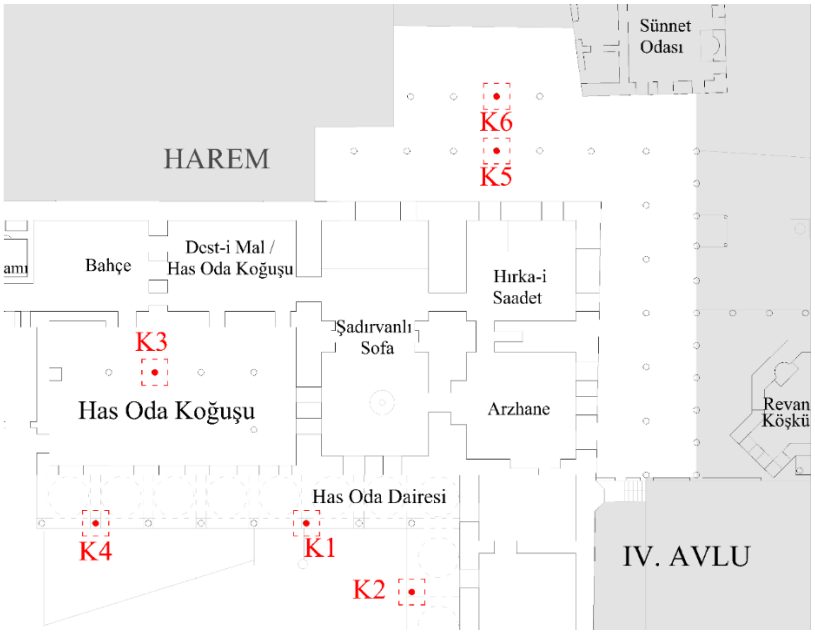
15. yüzyılda yapılan Has Oda Dairesi'nin, yüzyıllar boyunca ihtiyaçlar doğrultusunda genişleyip yenilenmiştir. Bu dönüşümü revaklarında da bu görebilmekteyiz. Görsel 355 ve Görsel 356'da numaralandırılan kolonlardan K3 nolu kolon, 19. yüzyıldan önce bir revağın sütunu iken ön cephesine tonozlu bir mekan eklenmiş, Has Oda'nın güneydoğu cephesindeki revak devam ettirilmiştir. K1, K2, K3 ve K5 sütunlarında bilezik bulunurken K4 sütununda bulunmayıp K5 sütunu

sıvandığı için anlaşılmamaktadır. 19. yüzyılda eklenen revağın[505] sütun başlıkları eklendiği kısım ile birebiri yapıldığı halde, sütunlarndaki (K4) madeni bileziklerin olmayışı dönem eki olduğunu göstermektedir. Has Oda'nın Dördüncü Avluya bakan revaklarının ilk sıra sütunları da bileziklidir. Bu revağın 15. yüzyılda da bulunduğu Angiolello'nun betimlemesinden anlaşılmaktadır.[506] Has Oda Hazinesi'nin (Silahdarağa Hazinesi) de varlığı 15. yüzyıla dayandırılmaktadır.[507] O halde, K1, K2, K5 sütunları 15. yüzyıla, K4 nolu sütunu 19. yüzyıla K6 sütunu ise sıvalı olduğu için kesin sonuca ulaşılamamıştır.



Görsel 355 Has Oda'nın Sütunları, (2019, Asile Yaman)

[505] Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan, Topkapı Sarayı: **Bir Mimari Araştırma,** s.26.
[506] Gülru Necipoğlu, **Yeni Bir Belge Işığında "Sanal Arkeoloji**", Filiz Çağman'a Armağan, İstanbul, 2018.
[507] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s 108.



Görsel 356 Has Oda'nın sözü edilen sütunlarının plan üzerinde gösterimi.

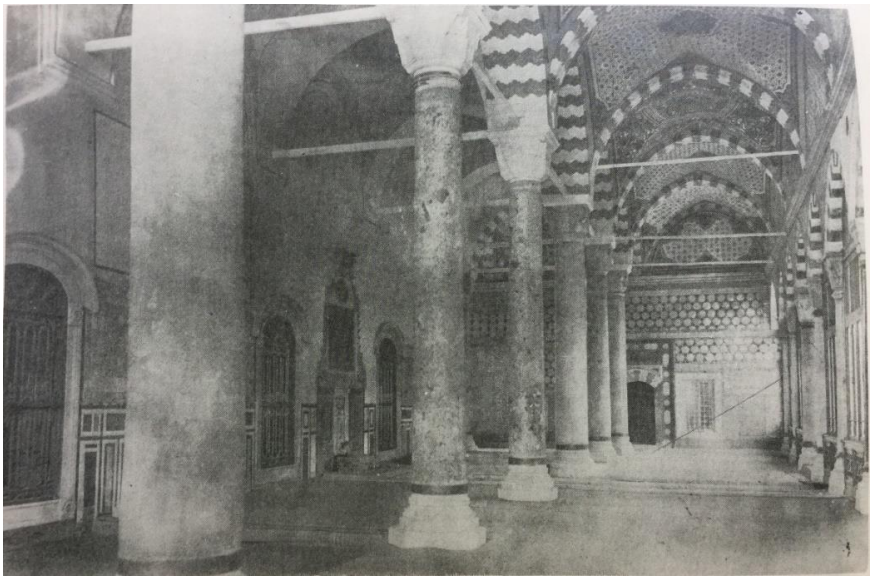


Görsel 357 Has Oda'ya 19. yüzyılda eklenen revağın ek izi, (Yaman, 2019)



Görsel 358 Has Oda'nın duvar içinde kalan revak sütunu, (Yaman, 2019)

19. yüzyılın sonlarında çekilen fotoğraflarda Has Oda'nın arka cephesindeki sütunların arasının camekanla kapatıldığı ve günümüzde sade bir görünümde olan revaklarının kalemişi bezemeleri dikkat çekmektedir.



Görsel 359 Hırka-i Saadet Dairesi revakları, 19. yüzyıl sonu, Cahide Tamer, 1986.

15. yüzyılda yapılan Fatih Köşkü'nün avluya bakan revaklarında ve şadırvanlı hayatında yuvarlak kemer ve iyon tipi sütun başlıkları bulunmaktadır.



Görsel 360 Fatih Köşkü'nden Seferli Koğuşu'na doğru görünüm, (Hüsrev Tayla)



Görsel 361 Fatih Köşkü giriş revakının sütun başlıkları, (Yaman, 2019)



Görsel 362 Fatih Köşkü'nün Hayatındaki iyon tipi sütun başlıkları, (Yaman, 2019)

Birçok kaynakta Seferli Koğuşu'nun revağında Enderun Avlusu'ndaki III. Ahmed Kütüphane'sinin yerinde bulunan Havuzlu Köşk'ün, Bizans'tan devşirilen yeşil breş taşından yekpare postamentli sütunları kullanıldığı belirtilmektedir.



Görsel 363 Seferli Koğuşu'nun revağı, (Yaman, 2019)



Görsel 364 Seferli Koğuşu revağının iki farklı sütun başlığı (Yaman,2019)

Fatih dönemine tarihlendirilen Kilerli Koğuşu ve Hazine Koğuşu 19. yüzyılda yeniden yapılmıştır. Fakat Buondelmonti 1481'deki çiziminde ve 1584/85'lerde Hünername minyatüründe görülen Üçüncü Avlu'da kuzey tarafında kalan Hazine Koğuşu ile Kilerli Koğuşunu bütün olarak kemerli revaklarını ve kırma çatısını resmetmiştir. Büyük ihtimalle koğuşlar yeniden yapılırken eski sütunları kullanılmıştır. Nitekim bu koğuşların Has Oda Dairesi'nin 15.yüzyılda yapılan kısmında olduğu gibi sütunlarında madeni bilezik bulunmaktadır. Sütun başlıklarında da benzerlik vardır. Bu araştırma kapsamında, 1918 yılına kadar fotoğraflarda tespit edildiği üzere Hazine Koğuşu ile Has Oda arasında revak devam ediyor, bir kemer daha bulunuyordu.



Görsel 365 20. yüzyıl başlarında Sebah ve Joaillier'in fotoğrafında Hazine Koğuşu ve Kilerli Koğuşu (Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi, D-DAI-IST-R32765)



Görsel 366 Hazine Koğuşu'ndaki revağın kemer detayı, 1918, Österreichische Nationalbibliothek.



Görsel 367 Kilerli Koğuşu'nun revağı, (Yaman, 2019)



Görsel 368 Kilerli Koğuşu'nun (sol) ve Hazine Koğuşu'nun (sağ) sütun başlığı, (Yaman, 2019)

2.1.12. Avlu Düzeni ve Ögeleri

Avlular değişmeye çok yatkın alanlardır. Bu sebeple Topkapı Sarayı'nın avluları da dönemin zevkine göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, 19. yüzyıldaki ekonomik kriz bahçe bakımını lüks haline getirmiştir. Günümüzde Üçüncü Avlu'da servi ağaçları, yeşil alanlar ve son dönemde yapılan havuz ile farklı görünümdedir. Üçüncü Avlu'dan İkinci Avlu'ya Babüssaade ile girilirken Dördüncü Avluya üç farklı geçitle ulaşılmaktadır.

Evliya Çelebi'nin aktardığına göre, Cennet bahçesine benzettiği Fatih Sultan Mehmed'in bahçesine, farklı yerlerin dört tarafına düzenli biçimde 20 bin tane servi, çınar, salkımsöğüt, ardıç, çam fıstığı, şimşir ağaçları ve aralarına meyve ağaçlarından binlerce dikilmiştir.[508]



Görsel 369 1918'de Topkapı Sarayı Üçüncü Avlusu, Österreichische Nationalbibliothek.

[508] Belgin Tezcan Aksu, **Evliya Çelebi ve Topkapı Sarayı**, 2017, s. 340.



Görsel 370 Ağalar Camii önündeki günümüzde olmayan kademeli duvar görülmektedir, 20. yüzyıl, Ali Saim Ülgen, Salt Araştırma.

1964 tarihli Topkapı filminde Üçüncü Avlu'nun zeminine kum döküldüğü, 1970'larda Arz Odası'ndan Has Oda'ya giden yolun mermer kaplandığı görülmektedir.



Görsel 371 Yürüme yollarına kum dökülmüş Üçüncü Avlu, Topkapı Filmi, 1964.



Görsel 372 Sert zeminine kum dökülmüş Üçüncü Avlu, Topkapı Filmi, 1964.



Görsel 373 1960'larda Üçüncü Avlu'da zemin onarımı, Söylemezoğlu, Salt Araştırma.

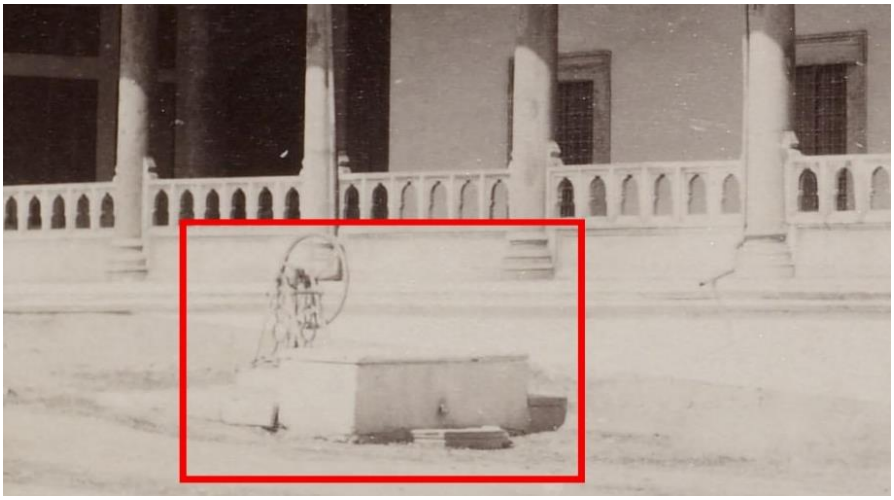


Görsel 374 Has Oda'nın sarıya boyanmış duvarları görülmektedir, Kemali Söylemezoğlu, 1970'ler.

2.1.12.1. İçme Suyu Kuyusu

Bu araştırma kapsamında bulunan belgelerde, Arz Odası'nın yanındaki içme suyu kuyusunun tamiratı ve temizliği sebebiyle çeşitli tarihlerde yapılan masrafların Hazine-i Humayun tarafından karşılanılan ödemeleri bulunmaktadır (Ek 4-9). Eski ve yeni *kurşun borularından* ve *değirmen kuyu makinesinin* tamirinden bahsedilmektedir. Belgede geçen makine, 20. yüzyıla kadarki fotoğraflarda görülen Arz Odası'nın yanındaki çeşmenin arkasındaki zincirli çıkrık olmalıdır. Saraydan taşınıldıktan sonraki 1893 ile 1899 yılları arasındaki belgelerde geçen lezzetli ve tatlı su anlamındaki *mâ-i leziz* ifadesi, bu kuyudan su içildiğini ve 20. yüzyıla kadar kullanıldığını göstermektedir.[509]

[509] TSMA.E.1179.

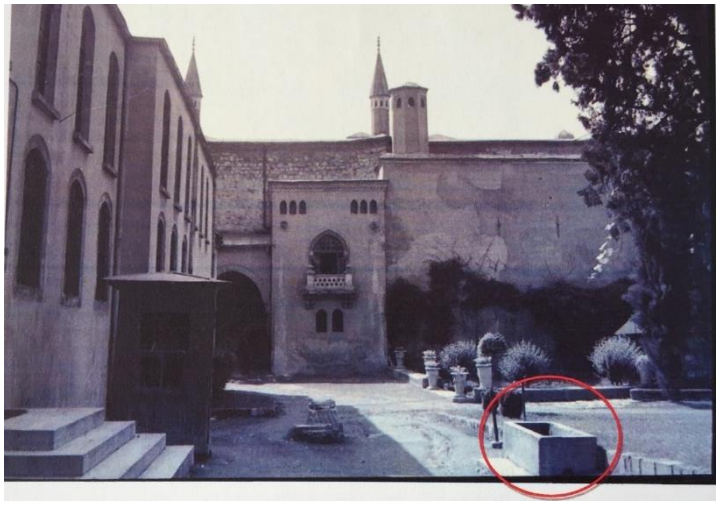


Görsel 375 Arz Odası'nın güneydoğusunda bulunan kuyu ve *değirmen kuyu makinesi*, 1880, Abdullah Freres Albümü.

Araştırma kapsamında, 1880 yılına kadar mermer lahit biçimindeki taş ögenin büyük olasılıkla kuyu çeşmesi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. 1880 tarihli Abdullah Freres'in fotoğrafında Arz Odası'nın yanında zincirli bir çıkrıkın önünde küçük bir çeşme bulunmaktadır. Freres'in fotoğrafından hemen sonrasında çekilen diğer bir fotoğrafta çıkrık duruyorken çeşme yerinde görülmemektedir. Bu çeşmenin günümüzde Küçük Oda Koğuşu'nun önündeki yeşil alanda gömülü halde bulunan taş öge olduğunu tahmin etmekteyiz. Nitekim avluda sergilenen bu ögenin lüle yerindeki boşluğun kapatıldığı görülmektedir.



Görsel 376 1880-86 arasında kuyu ve *değirmen kuyu makinesi*, Basile Kargopoulo.



Görsel 377 1970 öncesinde açıkta bulunan taş eser, TSMA.



Görsel 378 Üçüncü Avlu'da gömülü halde sergilenen çeşme yeri kapatılmış olan Lahit biçimindeki taş eser, (Yaman, 2019)



Görsel 379 Arz Odası yanında bulunan içme suyu kuyusunun günümüzdeki durumu, (Yaman, 2019)

2.1.12.2. Basite



Görsel 380 II. Mehmed döneminde konulan basite, (Yaman, 2019)

Günümüzde camekan içerisine alınmış bu araç, yükseklik ölçmeye yarayan yayvan güneş saatidir. Ön tarafındaki sülüs yazı Fatih Sultan Mehmed döneminde konulduğunu, III. Selim'in silahdarı Abdullah tarafından 1793'de yenilendiğini söylemektedir: *"Vaz'ı'ül-basite fî zaman-ı Ebulfeth Sultan Muhammed Han ve ceddede'l-Seyyid Abdullah silahdar-ı Sultan Selim bin Sultan Mustafa Han ebede mülk ilâ âhirü'd-devran sene 1208"*. Bu araç zamanı belirleyip saati ayarlamak ve Enderunlulara güneş saati hakkında bilgi vermek için kullanılmıştır. [510]



Görsel 381 1880'den önce çekilen fotoğrafta Basite, Freres'in fotoğrafından detay.

[510] Necdet Sakaoğlu, **Sarayı-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, 2002, s.165.

1880 fotoğraflarında basiteye altlık olarak 2. yüzyıldan kalma günümüzde Ayasofya'da sergilenen porfir sunağın konulduğu görülmektedir (Görsel 381). 1918 yılına ait fotoğraflarda hala bu devşirme malzemenin kullanıldığı, 1949'daki başka bir fotoğrafta, Basite'nin Porfir Sunağa benzer bir altlığın üzerinde teşhir edilmeye başlandığı tespit edilmiştir (Görsel 382).



Görsel 382 Üçüncü Avlu'daki Basite, 1949, (Ali Saim Ülgen, Salt Araştırma)



Görsel 383 Basitenin günümüzdeki durumu, (Yaman, 2019)

2.1.12.3. Def'igam Hatun Çeşmesi



Görsel 384 Def'igam Hatun Çeşmesi, (Yaman, 2019)

III. Ahmed Kütüphanesi'ne yakın bir noktada bulunan taş hazneli, önünde yalak bulunan küçük bir çeşme olan Def'igam Hatun Çeşmesi'nin kitabesinde "Sahibu'l-Hayrat merhume kethüda Def'igam Hatunun hayratıdır. H.1226" yazılıdır. 1811 yılından bugüne gelen bu küçük çeşmenin haznesine bir tulumba ile alttaki sarnıçtan su çekiliyordu. Çeşme yapılmadan hemen öncesinde vefat etmiştir.[511]

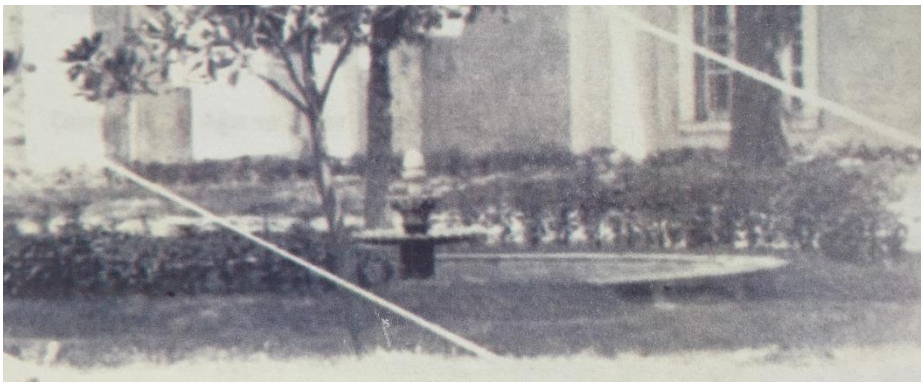
2.1.12.4. Havuz

Günümüzde Üçüncü Avlu'daki tek havuz Hazine Koğuşu'nun önünde bulunmaktadır. Dairesel formdaki bu mermer havuzun ortasında mermer ayak üzerinde yükselen bir fıskiye bulunmaktadır. 1954 yılı fotoğrafında havuzun fıskiyesinin üst kısmının farklı olduğu görülmektedir. Eski fotoğraflarda havuzun toprak zeminin üstünde olduğu zamanla kotun yükselmesiyle gömülü kaldığı anlaşılmaktdır.

[511] Necdet Sakaoğlu, **Sarayı-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, 2002, s.165.



Görsel 385 Hazine Koğuşu'nun önünde yer alan havuz, 1954, TSMA.



Görsel 386 Hazine Koğuşu'nun önünde yer alan havuz, TSMA.



Görsel 387 Hazine Koğuşu'nun önünde yer alan havuz, tasnifsiz, TSMA.



Görsel 388 Üçüncü Avlu'daki havuz, (Yaman, Aralık 2019)

2.2. YOK OLMUŞ YAPILAR VE İZLERİ

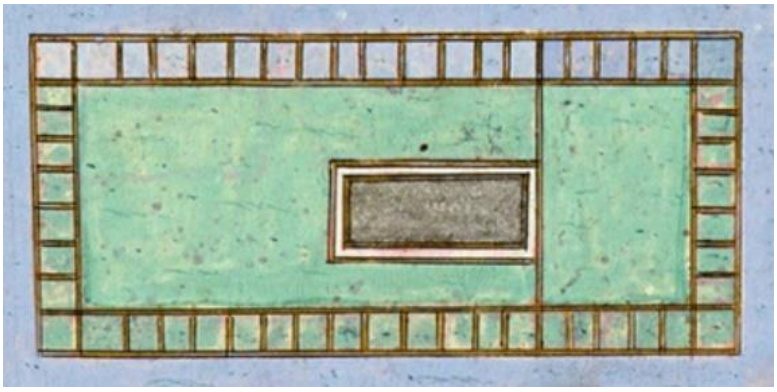
2.2.1. Havuzlu Köşk

III. Ahmed Kütüphanesi inşa edilmeden önce burada Havuzlu Köşk adında eğlence mekânı olarak yapılmış bir yapı bulunduğu aktarılmaktadır.[512] Kütüphanenin kitabesinden hicri 1131, miladi 1718/19 yıllarında yapıldığı bilinmektedir. Necipoğlu'nun aktardığı, Kütüphane masraf defterlerinde geçen *"Kitabhane-i hümayun mahallinde mukaddema olan kasrdan ihrac olınup teslim olınan atik kurşun"* ifadesi kütüphaneden önce buradaki yapının varlığını kanıtlamaktadır. Havuzlu Köşk yıkıldıktan sonra mermerleri ve sütunlarının Hünkar Hamamının bir kısmı içine alınarak yerine yapılan Seferli Koğuşu'nun revağında kullanıldığını ifade edilmektedir.[513] Bu sütunları günümüzde aynı yerinde görebilmekteyiz.

Bu Köşkün yapım tarihi ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Sedad Hakkı Eldem'in belirttiğine göre bu köşk II. Selim tarafından yaptırılmış ve Enderun Avlusu'nda 130 sene boyunca işlev gördükten sonra 1718/19'da III. Ahmed Kütüphanesi yapılması için yıkılmıştır.[514] Reşad Ekrem Koçu da II. Selim zamanında Kütüphanenin yerinde Mimar Sinan'a yaptırılmış olan "Havuz Köşkü", bir havuzun ortasında, küçük bir bahçenin içinde mermerden yapılmış, etrafında on iki yeşil

[512] Aktaran: Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.166.
[513] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.166.
[514] Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan, Topkapı Sarayı: **Bir Mimari Araştırma,** L.67; Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, 1985, s. 28; Wolfgang Müller-Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, 2016, s. 500.

somaki sütun bulunan bir köşk olduğunu söylemektedir.[515] Koçu'nun bu betimlemeyi 1584/85'te yapılan Üçüncü Avlu'nun Hünernâme'deki minyatürüne dayanarak yaptığı görülmektedir. Nitekim minyatürde çevrelenmiş dikdörtgen bir alan zeminden farklı renge boyanmış, onun içerisinde de farklı renkte başka bir dikdörtgen alan görülmektedir (Görsel 389).



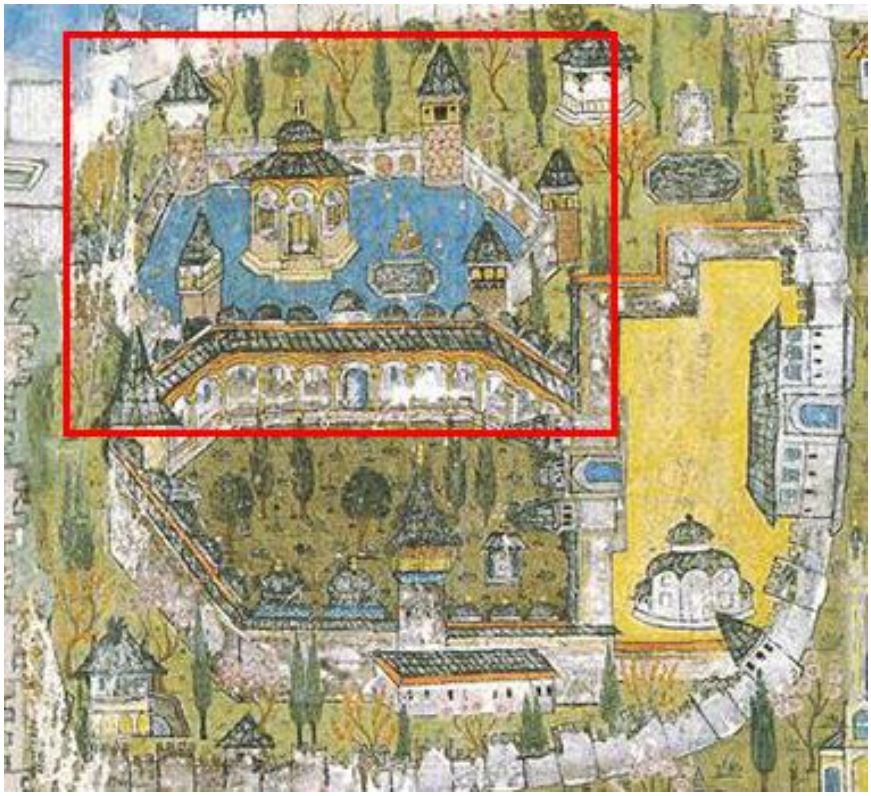
Görsel 389 Hünername'den Havuzlu Köşk detayı.

Necipoğlu'nun aktardığına göre, Solakzade köşkü, II. Selim dönemine (1566-1574) 1570'lere tarihlendirirken, Arz Odası'nın arkasında küçük bahçesindeki havuzun üstünde, on iki somaki sütunlu, tekne kubbeli ve yanları açık bir yapı olarak tasvir etmektedir.[516] Küçükçelebizade ise 1519'larda Yavuz Sultan Selim döneminde (1512-20) eğlence mekânı olan mermer sütunlu köşkün yerine 1719'da kütüphanenin yapıldığını ifade etmektedir.[517]

1537'de yapılan Matrakçı Nasuh'un İstanbul minyatürüne bakacak olursak, Birinci Avludan Dördüncü Avluya kadar tüm sarayı resmetmiştir. Her avluyu farklı bir renkte vurguladığı görülmektedir. Birinci avlunun rengi toprak rengi gibi iken İkinci Avluya geçildiğinde yeşillikler, ağaçlar dikkat çekmektedir. Nasuh, Üçüncü Avlu'yu ise mavi renkte vurgulaması, Üçüncü Avlu'da bulunan Havuzlu Köşk'ün su ögesinden kaynaklandığını düşündürmektedir (Görsel 390). Bu sebeple Havuzlu Köşk'ün Küçükçelebizade'nin de aktardığı gibi 1519'larda yapıldığı akla yatkın gelmektedir.

---

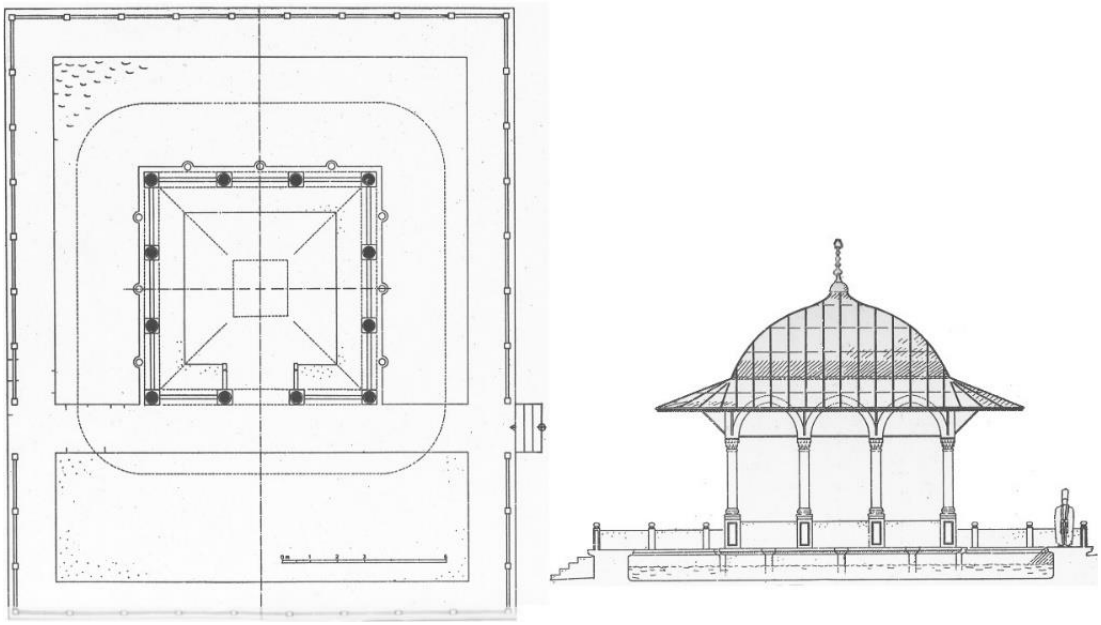
[515] Reşad Ekrem Koçu, "**Ahmed III. Kütüphanesi**", İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat, 1958, 1:289-93.
[516] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.166.
[517] Aktaran: Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.166; **Küçükçelebizade**, s. 128-29, 176-77.



Görsel 390 1537'de Matrakçı Nasuh'un minyatüründen Üçüncü Avlu detayı.[518]

Havuzlu Köşk, Bobovis'un 1665 yangını öncesi çizdiği planda (Görsel 73) görülmemektedir. Bu durum ve Tavernier'in Doğancıbaşı odasını gösterişli ve tezyinatlı betimlemesi, Bobovius'un şematik çizdiği planında civarına konumlandırdığı Doğancıbaşı odası için padişahın kullandığı Havuzlu Köşk'ün kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.[519] Fakat öyle olsaydı Tavernier'in Fatih Köşkü'nde ve diğer yapılarda olduğu gibi betimlemesinde mutlaka Havuzlu Köşk'ün yeşil breş sütunlarından bahsetmesi beklenirdi. Eldem de restitüsyonunu Silahdar tarihinde sözü edildiği gibi Havuzlu Köşk'ü on iki sütunlu olarak belirtmiştir. Sütunları çizerken günümüzde Seferli Koğuşu revağında bulunan sütunlardan yararlanmıştır[520] (Görsel 391).

[518] Matrakçı Nasuh (1564), **Beyan-ı menazil-i sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han;** Yayına Hazırlayan: Hüseyin Gazi Yurdaydın, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976. Bknz: İÜK, T. 5964, y.8b-9a.
[519] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.167.
[520] Sedad Hakkı Eldem, **Köşkler ve Kasırlar,** Cilt I, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını, 1969, s. 100.



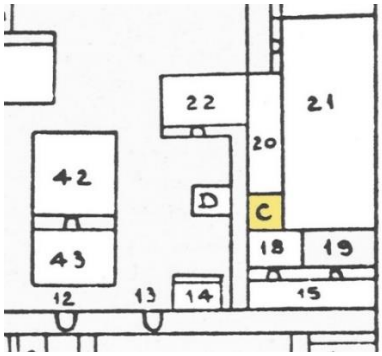
Görsel 391 Havuzlu Köşk'ün plan ve cephesi, Eldem.

17. yüzyılda Tavernier'in Sultanın Hasbahçesi için betimlediği mekanlar, Havuzlu Köşkü anımsatmaktadır. Çeşmeler ve havuzların yakınında bulunan parmaklıkla çevrili bu küçük mekanlar, Padişah geldiği zaman gösterişli halılar ve yastıklar ile donatılır, su oyunları bu zamanda gerçekleştirilirdi.[521]

2.2.2. Büyük Oda Mescidi

17. yüzyılda sarayda içoğlanı olarak bulunan Bobovius, Büyük Oda'nın içoğlanları hariç diğer koğuşların içoğlanları ve hadımağaların namazlarını Enderun Avlusu'ndaki Ağalar Camii'nde kıldıklarını, Büyük Oda içoğlanlarının ise planında belirttiğine göre (Görsel 392, no:C) koğuşlarına yakın avlunun güneydoğu tarafında günün dört vakit namazını küçük bir odada kılıyorlardı.[522] Bobovius mescidin konumunu, o dönem daha küçük olan Seferli Koğuşu ile hamama bitişik olarak göstermiştir.

[521] Jean Baptiste Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014, s. 163.
[522] Albertus Bobovius, **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, Kitap Yayınevi, 2009, s.99.



Görsel 392 1665 yangını öncesi Bobovius'un çizdiği planda Büyük Oda Mescidi (C).

17. yüzyıl ortalarında sarayda içoğlanı olan Üsküdari de Büyük Oda Mescidi'nin varlığından bahsetmektedir. Mescit ile ilgili tespit edilen bir belgede de "Büyük Oda içoğlanlarının mescid-i şerifi" ifadesi yer aldığını aktaran Necipoğlu, günümüzde bulunmayan bu yapının muhtemelen 15. yüzyılda yapıldığını ileri sürmektedir.[523] Fakat Sultanın Hamamının önünde Enderun'un acemilerinin mescidinin olması makul görünmemektedir. Muhtemelen 17. Yüzyılın başında ilk Seferli Koğuşu yapıldığında yanına yapılmıştır.

2.2.3. Doğancılar Koğuşu (Şahinciler)

Günümüzde Enderun Avlusu'nda bulunmayan koğuş için Tavernier, 17. yüzyılda Hazine Koğuşu ile Has Oda Koğuşu'nun arasında olduğunu ifade etmektedir. Bu koğuşun görkemli bir tarafı olmadığını fakat Doğancıbaşıya ait olan biri diğerinden küçük iki odanın olağanüstü güzellikte, gösterişli eşyalarla döşenmiş, tavanı tezyinatlı olarak betimlemektedir. Duvarlarındaki altın yaldız ve işlemeli ahşap işçiliği bulunurken her iki tarafındaki pencerelerle aydınlık bir mekan olduğu ve yerde üç-dört ayak uzunluğunda, iki ayak yüksekliğindeki bir sedirden bahsetmektedir.[524]

Türkçe bir kelime olan *doğan* (togan) avcılıkta alıcı kuş olarak kullanılan yırtıcı kuşun adına denmektedir. İklim şartlarına dayanıklı kolay eğitilebilen bu kuşu eğiten doğancılara *Bâzdâr* da denilmektedir. Avcılık Osmanlı döneminde devletin her yerinde gelişmiş ve teşkilatlanmıştır. Sultan ile birlikte ava çıkan saray

[523] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.163.
[524] Jean Baptiste Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014, s. 124.

avcılarının başında 1478'e kadar *şahincibaşı* varken bu tarihten sonra Enderun'da bulunan Doğancı Koğuşunun amiri *doğancıbaşı* olmuştur.[525] Has Oda arz ağaları arasında bulunan[526] Doğancıbaşılar, terfi ettiğinde beylerbeyi hatta vezir olarak çıkabiliyorlardı.[527]

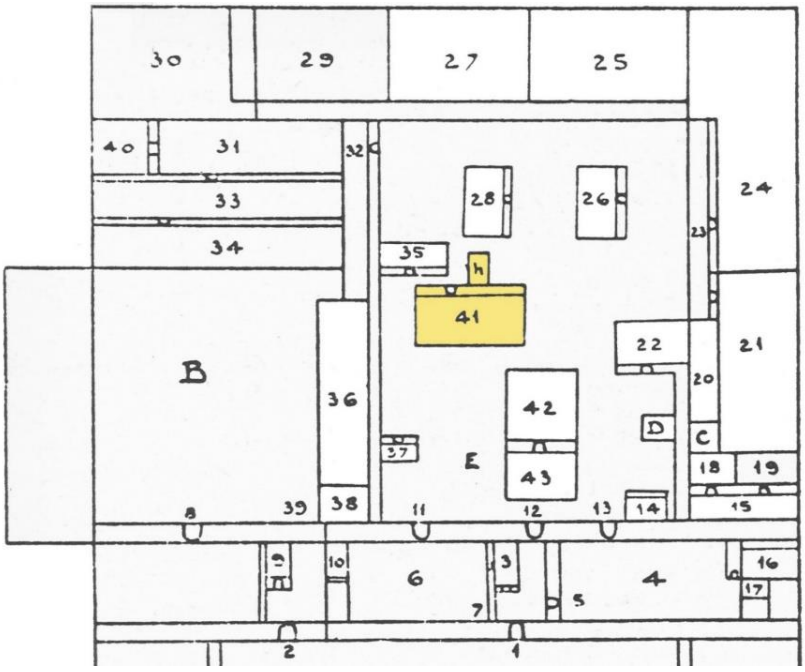
Hâne-i Bâzyân da denilen Doğancı Koğuşu, kaftanlı grubundan olan içoğlanlarından oluşurdu.[528] 15. yüzyılda, sarayda II. Mehmed ve oğlu II. Bayezıd'a hizmet eden içoğlanı Angiolello, şahin bakıcılarından bahsederken avladıkları kuşlardan kendilerine de erzak olarak verilmesinden bahsetmektedir.[529] Doğancılar Koğuşu, Padişahın doğanlarına bakıp, yem veren, padişah ile birlikte ava çıkan ve geceleri avluda dolaşma iznine sadece onlarıın sahip olduğu, Doğancıbaşı sorumluluğundaki doğancıların kaldığı koğuştu.[530] Rütbe olarak Enderun'da beşinci sırada yer alırken kaftanlılar olarak anılanlar arasındalardı.[531] Sayıları dönemin padişahının av merakına göre değişiklik göstermiştir. 15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmed döneminde sarayda şahinci sayısı 9[532], 16. yüzyılda yaklaşık 30 iken[533] 17. yüzyılda bu sayı 40 olmuştur.[534] Buradaki doğancılar kendi koğuşuna hizmet etmesinin dışında diğer koğuşlarda da görev alırlardı.[535] Bunun sebebi koğuşun 16. yüzyıl sonlarında dağıtılmasından dolayıdır.

Enderun Avlusu'nda bulunan Doğancı Koğuşu ve teşkilatı, avcılığı seven Sultan IV. Mehmed döneminde (1648-1687) kaldırılmıştır.[536] Koğuş kapatıldıktan sonra doğancılar bir süre daha Has Oda, Hazine ve diğer koğuşlarda görev almışlardır.[537] 17. yüzyılda Has Oda'da üç, Hazine Koğuşu'nda yedi ve Seferli

[525] Abdülkadir Özcan, "**Doğancı**", TDVİA (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 487-489.
[526] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.33; **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s.340.
[527] Abdülkadir Özcan, "**Doğancı**", TDVİA (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 487-489.
[528] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.299.
[529] Giovan Maria Angiolello, **Fatih'in İçoğlanı Anlatıyor, Fatih Sultan Mehmet**, Edt. Pınar Gökpınar ve Erhan Afyoncu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.144.
[530] Albertus Bobovius, **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, Kitap Yayınevi, 2009, s.101.
[531] Abdülkadir Özcan, "**Doğancı**", TDVİA (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 487-489.
[532] Abdülkadir Özcan, "**Doğancı**", TDVİA (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 487-489.
[533] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.33.
[534] Abdülkadir Özcan, "**Doğancı**", TDVİA (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 487-489.
[535] Abdülkadir Özcan, "**Doğancı**", TDVİA (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 487-489.
[536] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.299; Abdülkadir Özcan, "**Doğancı**", TDVİA (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 487-489.
[537] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.33.

Koğuşu'nda yirmi doğancı hizmet ediyordu fakat şahinciler "*odasız*" diye bilinen oğlanlardandı.[538]

Necipoğlu, koğuşun kapatılmasının ardından Seferli Odası'nda kalmayan diğer şahinciler için, 17. yüzyıl ortalarında avlunun bahçesinde Has Oda yakınlarında, Bobovius'un planında da görülen koğuş yapısının yeni yapıldığını belirtmektedir.[539] Fakat Doğancı Koğuşu'nun içoğlanları, 1635'ten koğuşun kapatılmaya başlandığı 1674 tarihine kadar Hazine ve Seferli Odalarında kalmışlardır. 1679 yılında ise koğuş tamemen kapatılmıştır. Bu sebeple onlar için yeni bir koğuş yapılması akla yatkın görünmemektedir. Bobovius ise tüm bunlardan habersiz, saraydan yaklaşık 1655 yılında ayrıldığı için[540] bu koğuş yapısının daha önceden yapılmış olması gerekmektedir. Tavernier'in Doğancıbaşı odasını gösterişli ve tezyinatlı betimlemesi, 1509 depremi sonrasında II. Bayezid için yaptırılan Çatma Saray'ın o dönemde işlev değiştirip Doğancıbaşı Odası olarak kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir.



Görsel 393 1665 yangını öncesinde Bobovius'un planında Doğancı Koğuşu (41) ve Doğancıbaşı Odası (h).

[538] Abdülkadir Özcan, "**Doğancı**", TDVİA (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 487-489; Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.154.
[539] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.155.
[540] Turgut Kut, Ali Ufki Bey, TDVİA (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 456-57.

2.2.4. Kuşhaneler

Kaynaklara bakıldığında, Enderun Avlusu'nda iki tane padişahın kuşlarının bakıldığı oda vardı. İlk olarak, Angiolello 1470'lerde Üçüncü Avlu'nun güneydoğu köşesinde, Arz Odası'nın sağında bulunan bir saray kuşhanesinden bahsetmektedir. Bu kuşhanede Sultanın ıslık sesiyle takla atabilen ve akrobatik hareketler yapabilen ayaklarında inci halhal takılmış güvercinler yetiştirilmekteydi. Necipoğlu, bu mekânın sonraki kaynaklarda bahsinin geçmemesini, 17. yüzyıl başlarında I. Ahmed'in (1603-17) yaptırdığı ilk Seferli Koğuşu'nun kuşhanenin yerini almış olabileceğine bağlamaktadır.[541] Fakat 1584/85'lerde Hünername minyatüründe de görülen Üçüncü Avlu'nun güney köşesinde görülen küçük yeşil bahçenin Kuşhane için uygun bir yer olarak görülmektedir.

Diğerine ise "oda-yi togancıyan" denilmekteydi. Bobovius'un planında (Görsel 73, no:41) Arz Odası yakınlarında ayrı bir kütle olarak gösterilen yüksekliği 15 m olan tüm duvarları, yerden yükseltilmiş sekilerle çevrilmiş kare planlı bir yapı olan bu kuşhanenin ortasındaki çeşmenin etrafında padişahın doğan, şahin gibi yırtıcı kuşları için tünekler bulunuyordu.[542] Bu kuşlarla Doğancıbaşı sorumluluğundaki yaklaşık seksen sayıdaki Doğancı ilgileniyordu.[543]

17. yüzyıldan sonra kaynaklarda geçen Üçüncü Avlu'nun batısında bulunan "kuşhane" ise hareme bağlı olan saray mutfağının bir parçasıdır. Sultana özel yemeklerin hazırlandığı Kuşhane mutfağında, başusta ile buyruğundaki on iki özel aşçı çalışmaktaydı.[544]

2.2.5. Ağaların Daireleri

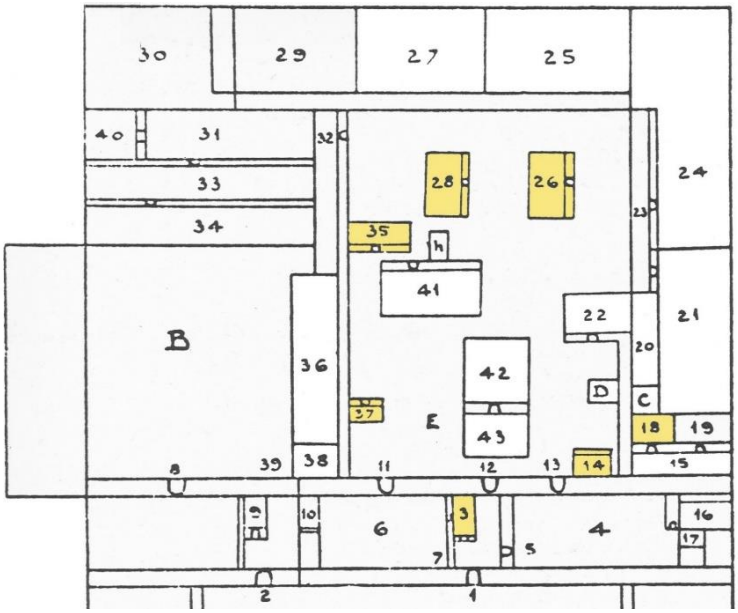
17. yüzyılda Sarayda içoğlanı olarak bulunmuş Bobovius'un çizdiği şematik planda görüldüğü üzere, Üçüncü Avlu'nun günümüzden farklı birçok yapısının olduğu, özellikle avlunun ortasında ağalara ait küçük odaların bulunduğu anlaşılmaktadır. 17. yüzyılda Tavernier, Hazine Kethüdası Dairesinin Hazine

[541] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.166; Angiolello, Inedito manoscritto, s. 23-24; Üsküdari, 1: dosya no. 254a, 258a.
[542] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.166; Angiolello, Inedito manoscritto, s. 23-24; Üsküdari, 1: dosya no. 254a, 258a.
[543] Albertus Bobovius, **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, Kitap Yayınevi, 2009, s.101.
[544] Jean Baptiste Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014, s. 56.

Koğuşu'ndan sonra geldiğini ve kendilerine ait bir çiçek bahçesine baktığını belirtmektedir.[545]

Has Oda Koğuşu'nun yanında bulunan Silahdarağanın Odasını betimleyen Tavernier, bir bölümü halı kaplı diğer bölümünde üç basamakla çıkılan sekisinde sedirin bulunduğunu, duvarlarının yaldızla kaplı olduğunu ve yer yer çiçek saksılarının resmedildiğini aktarmaktadır. Odasının iki yanında seferli içoğlanlarının kaldığı iki küçük oda bulunmaktaydı.[546] Bobovius'un da silahdarağanın dairesini Has Oda'ya bitişik çizdiği görülmektedir.

Tavernier, Arz Odası'nın sağındaki Sarayın düzen ve temizliğinden sorumlu Saray Kethüdasının dairesinden bahsetmektedir. [547] Bu tanım Bobovius'un planında, Büyük Oda'nın önüne Arz Odası'nın sağına çizilmiş konumu ile de uyuşmaktadır (Görsel 394, no:14).



Görsel 394 1665 yangını öncesi Bobovius'un çizdiği planda ağaların daireleri.[548]

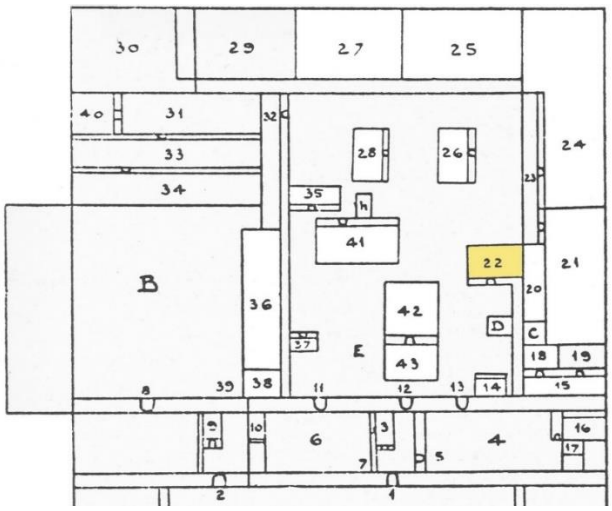
[545] Jean Baptiste Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014, s. 123.
[546] Jean Baptiste Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014, s. 126.
[547] Jean Baptiste Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014, s. 74.
[548] Plan Açıklaması: 3.Kapıağası odası, 14.Saray Kethüdası odası, 18.Ağaların ziyafet odası, 26.Hazine Kethüdası Dairesi, 28.Kiler Kahyasının Odası, 35.Silahdarağa Dairesi, 37.Çuhadarağanın Odası.

2.2.6. Meşkhane

Meşkhane, Fatih Sultan Mehmed'in temelini attığı bir kurumdur.[549] 17. yüzyılın ilk yarısında Evliya Çelebi, Hünkar Hamamı'nın yanında bulunan musiki icra edilen bir Meşkhaneden bahsetmektedir.[550]

Bobovius'un 17. yüzyıldaki planında Meşkhanenin konumunu Seferli Koğuşu ve Hamamın önünde 22 numarada belirtmiştir. Meşkhane'yi musiki talim edilen, gündüzleri açık akşamları kapatılıp kimsenin uyumadığı yer olarak tanımlamaktadır. Burada prova yapmak için gelindiği gibi ders almak için de geliniyordu[551] (Görsel 73, no 22).

Bobovius, planında Meşkhanenin yakınlarında çizdiği Hadımağalar ile Enderun'un baş ağaları olan arzağalarının çarşamba geceleri müzik eşliğinde kahve içtikleri ve ziyafet çektikleri bir odadan bahsetmektedir[552] (Görsel 73, no18).



Görsel 395 1665 yangını öncesinde Bobovius'un planında Meşkhane (22) gösterimi.

Promontorio'nun 1475 yılında acemilere verilen dersler arasında müzük icra etmeleri için derslerin verildiğini söylemesi Meşkhane'nin o dönemden beri olabileceğini akla getirir.[553] Meşkhane'nin konumunun neden hamamın civarında

[549] Necdet Sakaoğlu, **Sarayı-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, 2002, s.165.
[550] Belgin Tezcan Aksu, **Evliya Çelebi ve Topkapı Sarayı**, 2017, s. 431.
[551] Albertus Bobovius, **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, Kitap Yayınevi, 2009, s.76.
[552] Albertus Bobovius, **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, Kitap Yayınevi, 2009, s.66.
[553] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.171; Promontorio, s. 43.

olduğunu Bobovius'un, müzisyenlerin genellikle salı günleri padişahın saçı tıraş edilirken müzikleri icra ettiklerinden bahsetmesinden anlayabiliyoruz.[554]

2.2.7. Çatma Saray

Küçük kıyamet diye anılan 1509 depreminden sonra Sarayın onarımlarla oluşan su dağıtım sistemine açıklık getiren Necipoğlu, Kanuni Sultan Süleyman döneminin başmimarı tarafından Alaüddin (Acem Ali) 1520'lerde su şebekesini yenilediğini belirtir. İsimsiz bir sultan için saraydaki su dağıtılan yerlerden bahseden belgede, suyun bazen Çatma Saray, Büyük oda veya Ahır çeşme civarında bir teraziye vardıktan sonra taksim olduğundan bahsetmektedir.[555]

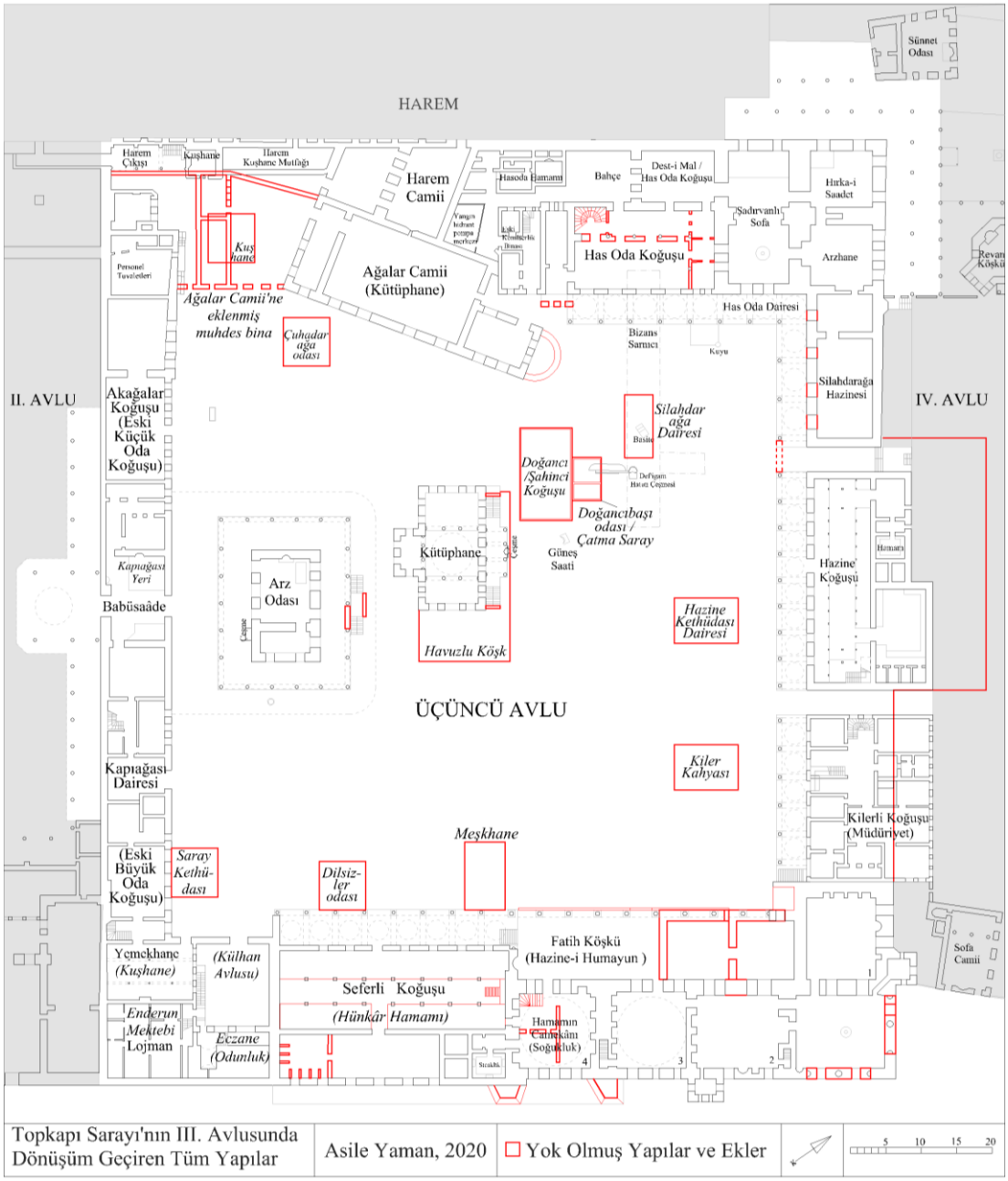
Çatma Saray, 1509 depreminden sonra artçıların uzun süre devam etmesi sebebiyle su altyapısıyla birlikte inşa edilmiştir. Ruhi Edrenevi'ye göre, Sarayda II. Bayezid'in Üçüncü Avlu'daki Has Oda'sına herhangi bir zarar gelmemiş fakat aynı avlunun sağ kanadındaki hamamda çatlaklar oluşmuş ve sağlamlaştırılmıştır. Deprem sonrasında Sultan, hasar görmeyen Has Oda'sında kalmayıp Edirne'ye gitmiş, iki ay sonra 1510'da Topkapı Sarayı'ında yapılmış olan depreme dayanıklı ahşap konstrüksiyonlu Çatma Saray'a (Çatma Evler) yerleşmiştir. Bu Çatma Saray'ın konumu büyük olasılıkla Üçüncü Avlu'daki Has Oda ve Harem daireleri önünde uzanan, sultanın duvarlarla çevrili özel bahçesine konumlandırılmıştı.[556]

[554] Albertus Bobovius, **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, Kitap Yayınevi, 2009, s.81.
[555] Gülru Necipoğlu, **Yeni Bir Belge Işığında "Sanal Arkeoloji**", Filiz Çağman'a Armağan, İstanbul, 2018; TSA, D.10137, dosya no.1b.
[556] Gülru Necipoğlu, **Yeni Bir Belge Işığında "Sanal Arkeoloji**", Filiz Çağman'a Armağan, İstanbul, 2018.

3. ÜÇÜNCÜ AVLU'NUN YÜZYILLARA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Yapılan araştırmalar sonucunda Topkapı Sarayı'nın Üçüncü Avlusu'ndaki yapısal dönüşümler tespit edilip kronolojik olarak her yüzyıla ait hipotetik restitüsyon planları çizilmiştir. Planların çiziminde, güncel saha incelemeleri ile birlikte Ekol Yapı İnşaat'ın 2015 tarihli planı, Tures Mimarlık'ın 2009'daki planı, 1856 yangını sonrası Üçüncü Avlu'nun yenileme projesi için çizilen plan, Eldem ve Akozan'ın planları, Bobovius'un 1665 yangını öncesi planı ile diğer birçok plandan, minyatür ile gravürden, arşiv belgeleri ile kitabelerden, 19. yüzyıldan itibaren çekilen fotoğraflar ile çeşitli yazılı ve görsel kaynaklardan yararlanılmıştır.

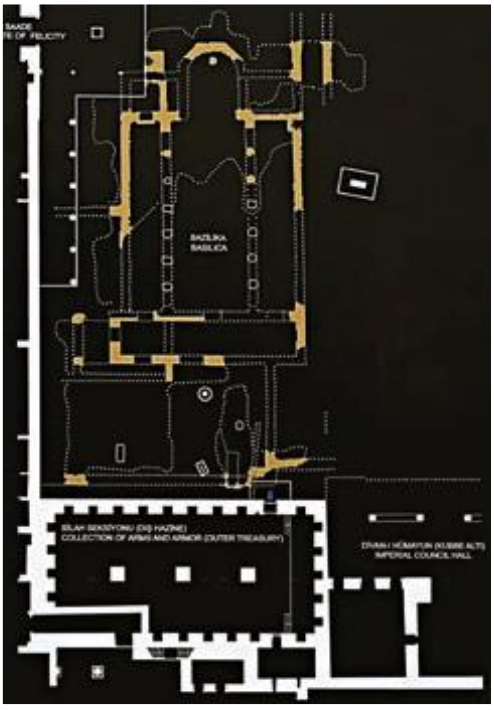
Üçüncü Avlu'nun kronolojik olarak çizilen hipotetik restitüsyon planlarında günümüzde olmayan yapılar ve ekler, konumları kesin olmamakla birlikte şematik olarak yerleştirilmiştir. Her dönem için güvenilirlik lejantlı planlar oluşturulmuştur. Ayrıca dönüşüm geçiren tüm yapılar ve eklerde ilgili dönem vurgulanmıştır.



Görsel 396 Topkapı Sarayı'nın III. Avlusunda Dönüşüm Geçiren Tüm Yapılar, (Asile Yaman, 2020)

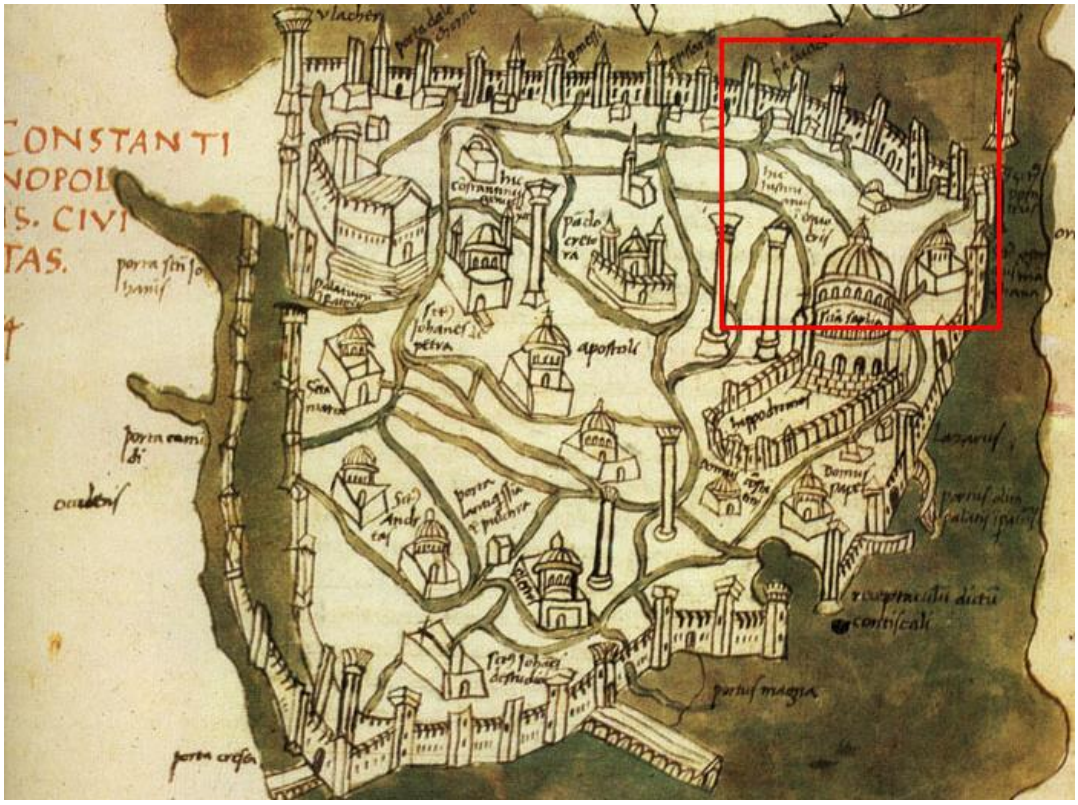
3.1.1. Bizans Dönemi Kalıntıları

Fatih Sultan Mehmed'in Yeni Saray'ının (Topkapı Sarayı) bulunduğu bölgede Bizans zamanında "yüksek belde" manasına gelen Akropol bulunuyordu.[557] Üçüncü Avlu ve çevresinde birçok Bizans Dönemi eserleri tespit edilmiştir. Üçüncü Avlu'ya geçiş kapısı olan Babüssaade'nin İkinci Avlu tarafında 1937 tarihinde yapılan hafriyatla ortaya çıkan 35x21 m. ölçülerinde, 5. yüzyıla tarihlendirilen, üç nefli bir Bizans bazilikasının (Görsel 397) varlığından bahseden Tezcan, sütunlarının sadece dördünün yerinin tespit edildiğini ve bir kısmının kayıp olduğunu aktarmaktadır. Arz Odası'nın yeşil breş sütunları ile Has Oda Koğuşu'nun sütun dizisinin sonuncu yeşil breş sütununun bu bazilikaya ait olduğu ileri sürmektedir. Bunun sebebi ise bir kısmının içlerinin boşaltıldığı veya mimari elemanlarla gizlendiği için gövdelerinde derin oyulmuş kollu haç bulunduğunu düşünmektedir.[558]



Görsel 397 Ortaya çıkan Bizans Bazilikası'nın plan rölövesi, Hasan Fırat Diker.[559]

[557] Mehmed Râif Bey, **Topkapı Sarayı ve Çevresi**, Hazırlayan: Ahmet Arslantürk, Ahmet Korkmaz, Okur Kitaplığı, İstanbul, 2010, s. 25.
[558] Hülya Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1989, s. 62-69.
[559] Hasan Fırat Diker, **Yapı Dergisi**, Sayı: 409, Aralık, 2015.



Görsel 398 Fetih öncesi Topkapı Sarayı'nın yaklaşık konumu, 1420, Buondelmonti.[560]

1960 yılında Kilerli Koğuşu ile Hazine Koğuşu arasında yol onarım çalışmaları sırasında bulunan bir sarnıç vardır. Fakat araştırma yapılmadan kapatıldığı için net bilgiye ulaşılamamıştır. Has Oda Dairesi önünde yapılan hafriyat çalışmaları sırasında Has Oda Koğuşu'na dik uzanan bir sarnıç ortaya çıkartılmıştır.[561] Sakaoğlu, bu sarnıcın Bakır Mahzeni olarak kullanıldığını bir defasında iki bin kantar bakır çıkarıldığını belirtmektedir. Daha sonra odun deposu olarak kullanılan mahzeni II. Abdulhamid'in toprakla doldurttuğunu ileri sürmektedir.[562]

[560] Erişim tarihi: 25.11.2019; http://tr.travelogues.gr/
[561] İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, dosya no. 3161.
[562] Necdet Sakaoğlu, **Sarayı-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, 2002, s.164; Ahmet Refik Altınay, **Onuncu Asrı Hicri**, 1987.



Görsel 399 Has Oda Koğuşu'na dik uzanan sarnıcın üst örtüsü.



Görsel 400 Has Oda Koğuşu'na dik uzanan sarnıca bağlanan yol.

Cumhuriyet Dönemindeki onarımlarda sarnıcın içi temizlenerek, içine su doldurulmuş, itfaiyenin yedek su deposu olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sarnıcın ölçüsü 33.25x5 m. ölçülerinde ince, uzun, dikdörtgen şeklindeki ana mekan ile buna

doğu yönünden bağlanan 8x1.5 m.ölçülerinde bir giriş kısmından meydana gelmektedir. Yüksekliği 3.62 m. dir. Sarnıç Has Oda Koğuşu'nun altına doğru 3 m. devam etmektedir. Ortadan bir sütun ve paye dizisiyle iki bölüme ayrılan sarnıcın üstü beşik tonozla örtülüdür. Bina inşa tekniğinden erken Bizans sarnıçlarından olduğu ve M.S. 5. yüzyıla tarihlendirilebileceği düşünülmektedir. [563]

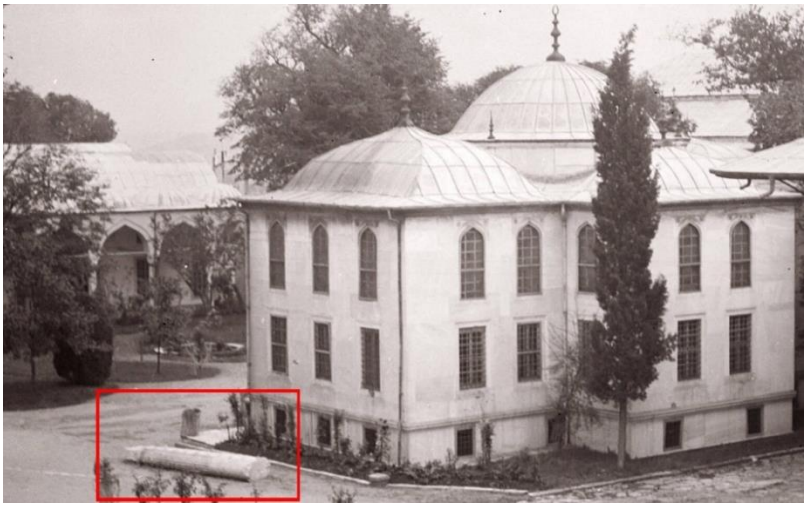
Günümüzde Enderun Avlusu'ndaki III. Ahmed Kütüphanesi'nin önünde Bizans dönemine ait kompozit sütun başlığı bulunmaktadır.



Görsel 401 Üçüncü Avlu'daki kompozit sütun başlığı, (Yaman, 2019)

Günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin önüne konumlandırılmış olan Bizans dönemine tarihlendirilen yivli sütunun Üçüncü Avlu'da bulunduğu belirtilmektedir.[564] Nitekim avlunun eski fotoğraflarında sütunun III. Ahmed Kütüphanesi'nin yanında yere doğru yatırıldığı görülmektedir (Görsel 402-404).

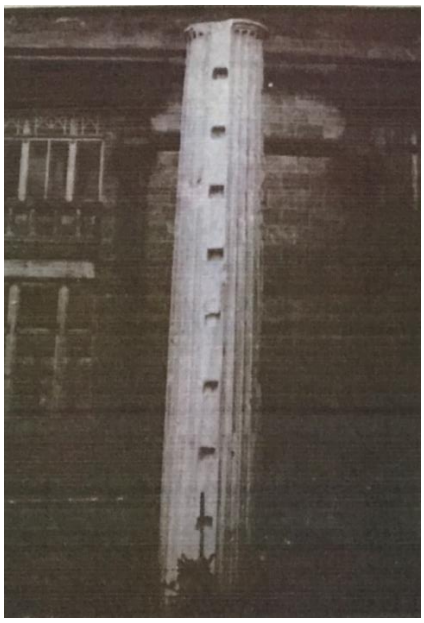
[563] İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, dosya no. 3161.
[564] İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi, dosya no. 3161.



Görsel 402 III. Ahmed Kütüphanesi'nin yanındaki yivli sütun, 20. yüzyılın ilk yarısı, Ali Saim Ülgen, Salt Araştırma.

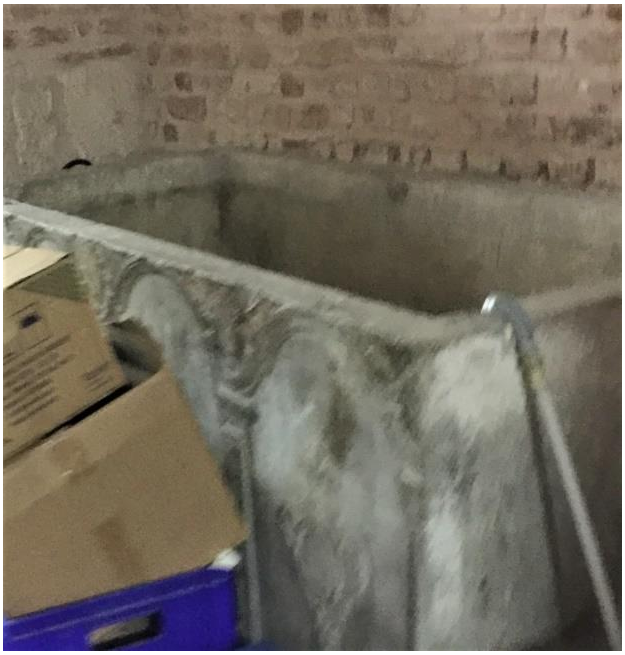


Görsel 403 III. Ahmed Kütüphanesi'nin yanındaki yivli sütun, 20. yüzyılın ilk yarısı, Ali Saim Ülgen, Salt Araştırma.



Görsel 404 İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin önünde sergilenen yivli sütun.

1960 yılında müzenin idari binası olarak kullanılan Kilerli Koğuşu'nun hamamının onarımı sırasında zemini örten mermer levhalar yerlerinden söküldüğünde 195×78×12 ölçülerinde kabartmalı bir lahit ortaya çıkarılmıştır. Erken Bizans çağı motifi içeren lahit, M.S. 4. yüzyılın sonuna veya 5. yüzyıla tarihlendirilmektedir.[565]

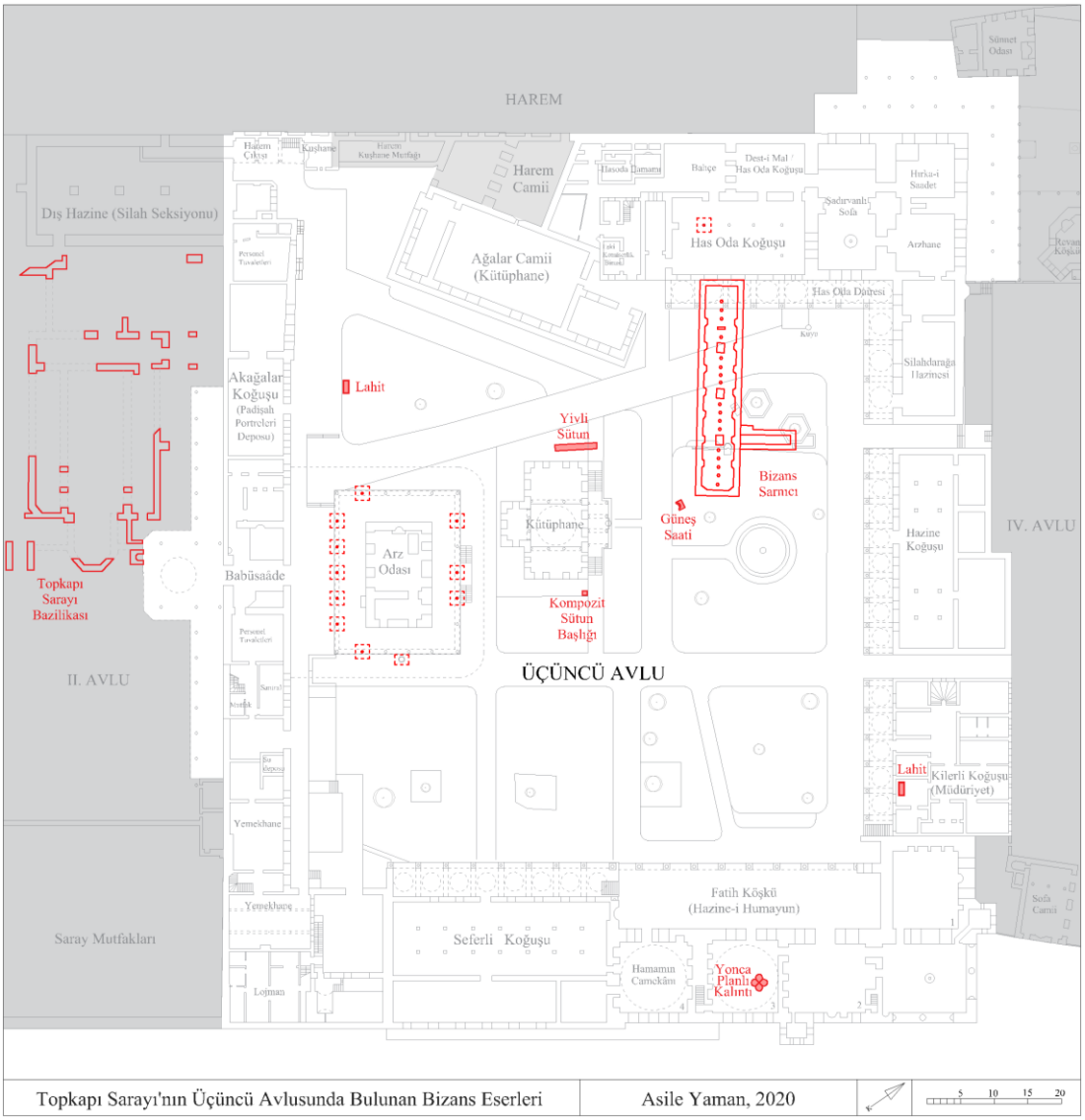


Görsel 405 Kilerli Koğuşu'nun bodrum katında bulunan lahit, (Yaman, 2019)



Görsel 406 Aya İrini'de bulunup saraya nakledilen Güneş Saati, (Yaman, 2019)

[565] Nezih Fıratlı, "Bizans Çağına Ait Üç Mezarlık Buluntusu", **İstanbul Arkeoloji Müzesi Yıllıkları 10**, 1962.

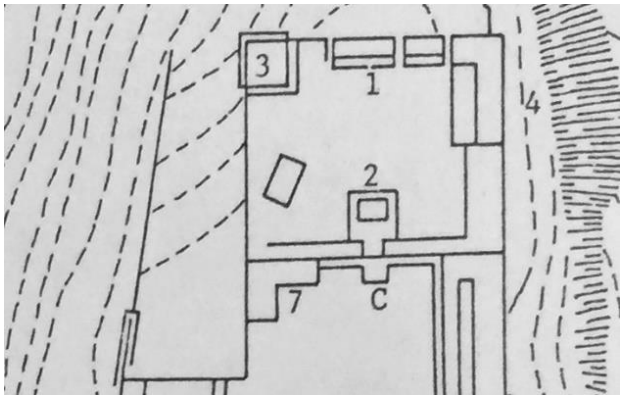


Görsel 407 Üçüncü Avlu'daki Bizans Eserlerinin mevcut planda gösterimi, [566] (Yaman, 2020)

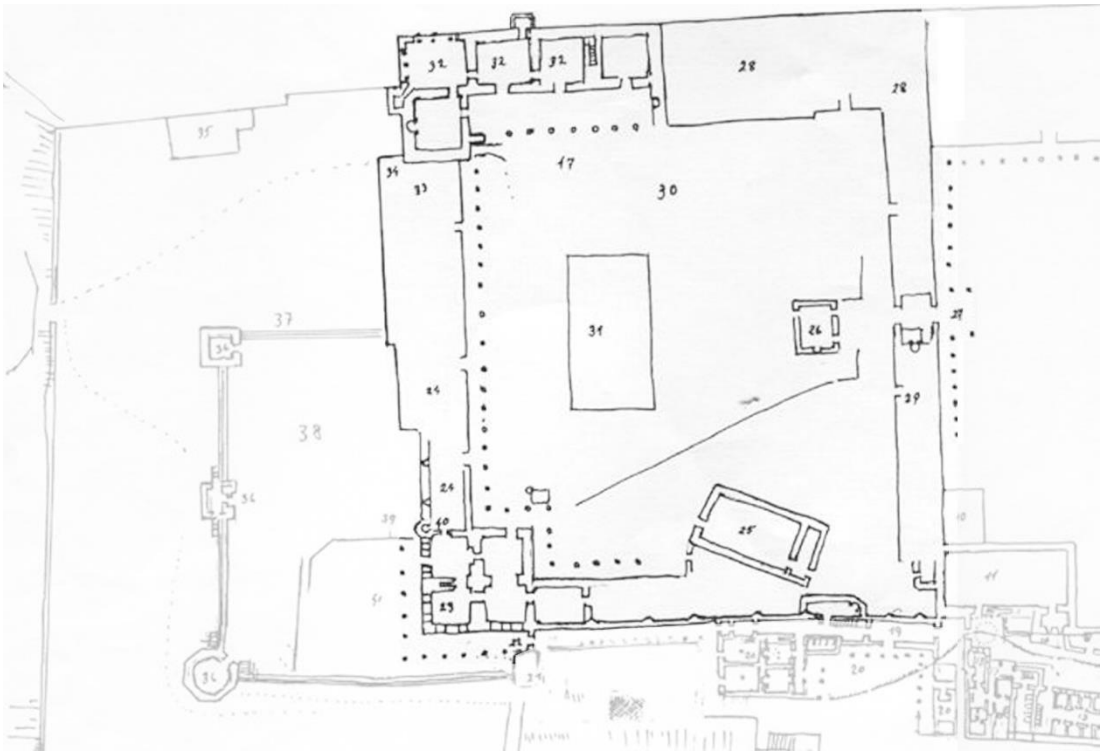
3.1.2. 15. Yüzyıl (Kuruluş Dönemi)

Fatih Sultan Mehmed döneminde çekirdeği belli olmuş olan Topkapı Sarayı'nda belirli bir mimari formların tekrarı ile oluşan hacimlerin, yatay doğrultuda büyük avlular etrafında, işlev ve hiyerarşiye göre konumlandırılmış olduğu görülmektedir. Topkapı Sarayı'na, 15. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyıl ortalarına kadar her sultan kendi ihtiyaçları doğrultusunda ilave ve onarımlar yaptırmıştır.

[566] Ekol Yapı İnşaat'ın 2015 tarihli planı, Tures Mimarlık'ın 2009'daki planı ve Hasan Fırat Diker'in Görsel 397'deki planı değerlendirilerek hazırlanmıştır.



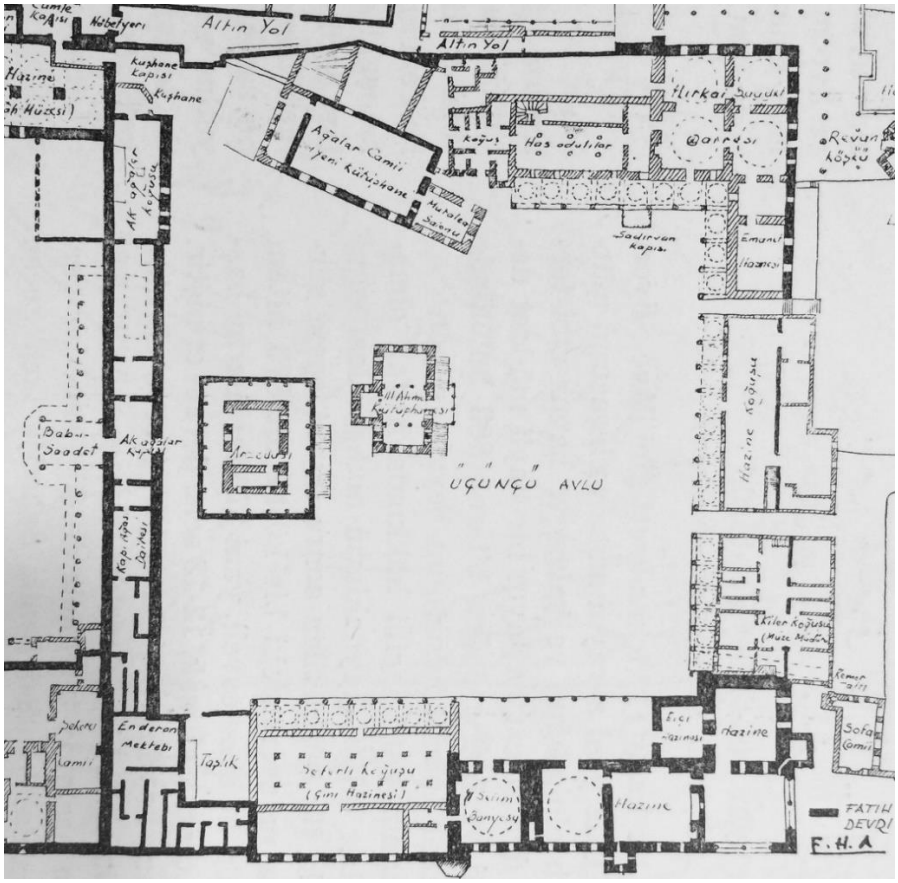
Görsel 408 Üçüncü Avlu'nun II. Mehmed dönemi sonlarındaki restitüsyon denemesi, Uğur Tanyeli.[567]



Görsel 409 1472-1520 arasında Üçüncü Avlu, Mualla Anhegger Eyüboğlu.[568]

[567] (Açıklama: C. Babüssaade, 1. Enderun, 2. Arz Odası, 3. Has Oda, 4. Fatih Köşkü.)

[568] Plan açıklaması: 22. Demir Kapı (Harem ile Harem-i Humayun arasındaki bağlantı), 23. Taht Odası (Has Odalılar Koğuşu bunun altındadır), 24. Koğuş, 25. Ağalar Camii, 26. Arz Odası, 27. Babüssaade, 28. Enderun Mektebi, 29. Akağalar Koğuşu, 30. Üçüncü Yer, 31. Havuzlu Köşk (II. Bayezid'in yaptırdığı köşk bugün yoktur), 32. Fatih Köşkü, 33. Kilerli Koğuşu, 34. Üçüncü Yeri Dördüncü Yere bağlayan yeraltı geçiti, 39. Hisarpeçeden Has Oda önündeki sofaya çıkan merdiven, 40. Silahdar Kulesi, 41. Havuzlu Sofa.

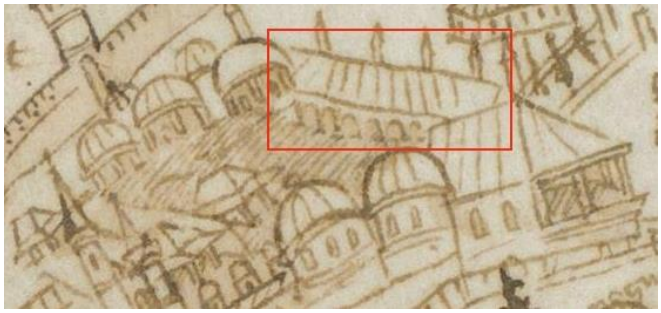


Görsel 410 Üçüncü Avlu'nun planı, Ayverdi, 1953.
(Ayverdi, koyu siyah olarak belirttiği kısımları II. Mehmed dönemine tarihlendirmektedir.)

15. yüzyıl sonlarında Angiolello, Enderun Avlusu'nun güneydoğu köşesinde, Arz Odası'nın sağ tarafında güvercin beslenen bir saray kuşhanesinden bahsetmektedir. Necipoğlu, bu mekânın sonraki kaynaklarda anılmamasını, 17. yüzyıl başlarında I. Ahmed'in yaptırdığı Seferli Koğuşu'nun kuşhanenin yerini almış olabileceğine bağlamaktadır. Fakat 1584/85'lerde Hünername minyatüründe de görülen Üçüncü Avlu'nun güney köşesinde görülen küçük bahçenin Kuşhane için uygun bir yer olabileceği görülmektedir.

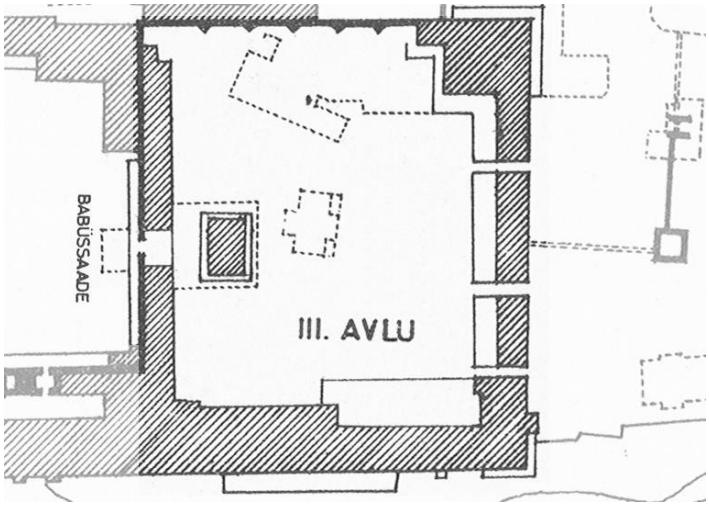
Bazı kaynaklarda belirtildiği üzere 15. yüzyılda Enderun Avlusu'ndaki her yapının bağımsız değil,[569] avludaki diğer yapılarla bitişik olarak bütünü oluşturduğu görülmektedir. Nitekim Buondelmonti'nin 1481 tarihli çiziminde görüldüğü üzere, Enderun Avlusu'nun Haliç'e bakan kanadındaki revakların kesintisiz devam ettiği, çatısının bütün ve kubbesiz olduğu görülmektedir.

[569] Uğur Tanyeli, "Anadolu-Türk Saray Mimarlığının Evrimi Üzerine Gözlemler", **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık: 3**, İstanbul, 1988, s. 181-211.



Görsel 411 1481'de Üçüncü Avlu'daki revakların gösterimi, Buondelmonti.

Kuban, Sarayın yüzyıllar boyunca farklı sultanların istekleri doğrultusunda belli bir düzene uymadan organik biçimde geliştiğini ifade etmektedir.[570] Fakat Necipoğlu ve Müller-Wiener bu belirgin şemanın yüzyıllar boyunca korunduğunu söylemektedir.[571] Seçkin, Topkapı Sarayı'nın asıl şemasının Fatih Kanunnamesi'ndeki devlet işleyişine göre yani avlu düzeninde ve törensel işleyişe göre kurguladığını belirtmektedir.[572] Bu çalışma kapsamında hazırlanan 15. yüzyıl dönemsel analizinden anlaşılacağı üzere, Üçüncü Avlu'nun çoğu yapısının konumu o günden beri belliydi. Fatih Sultan Mehmed tarafından ortaya konan temel işleyiş düzeni sonraki dönemlerde değişikliğe uğrayıp farklı yapı ve işlevler eklense de genel hatlarıyla aynı kaldığı görülmektedir.



Görsel 412 Fatih Sultan Mehmed döneminde Üçüncü Avlu, Eldem ve Akozan, 1982.

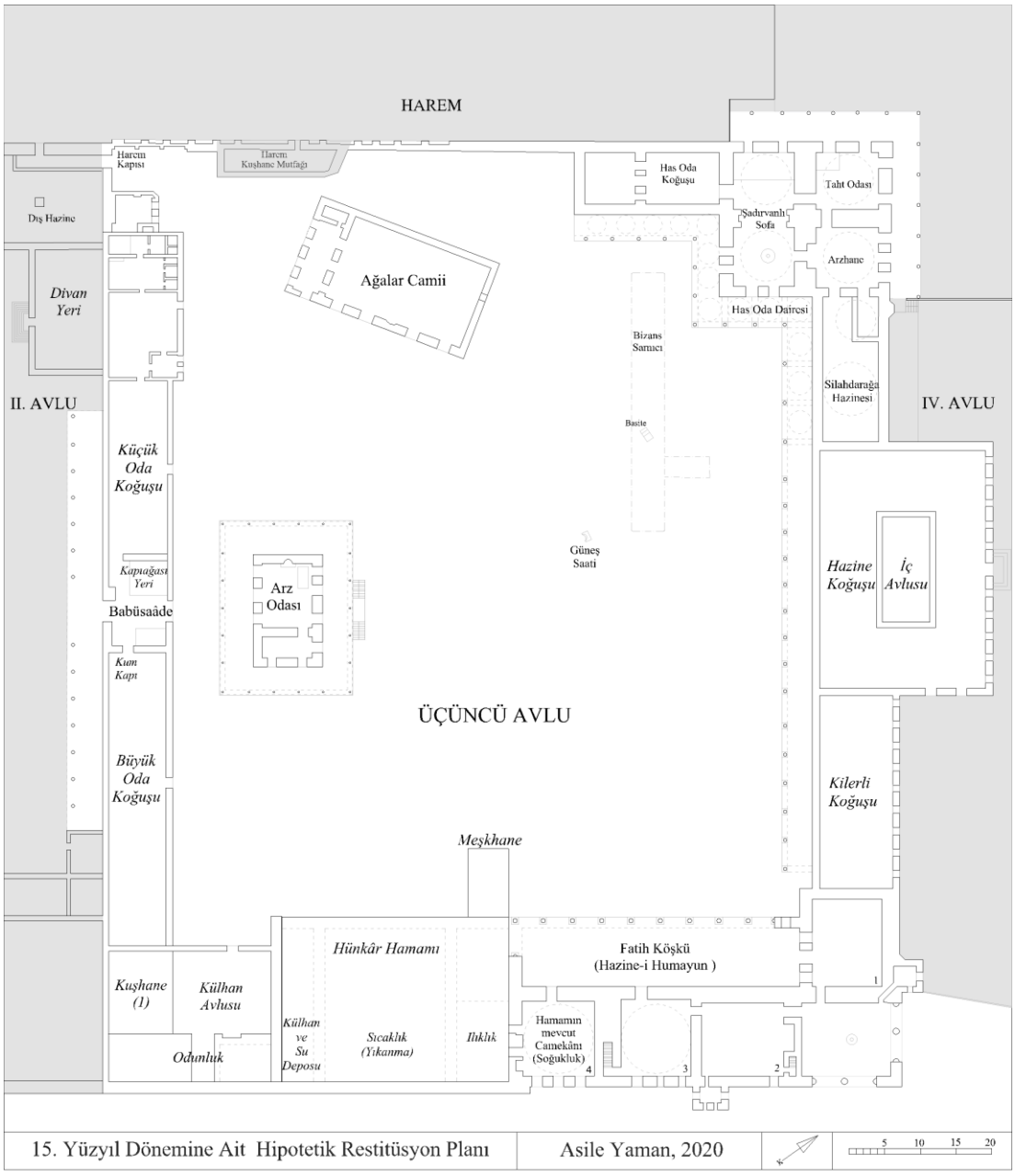
[570] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 2007.
[571] Wolfgang Müller-Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, s 495,506.; Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.47.
[572] Nadide Seçkin, **Topkapı Sarayının Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma** (1453-1755), Ankara,1998, s.30.



Görsel 413 Topkapı Sarayı'nın III. Avlusu'nda Dönüşüm Geçiren Tüm Yapılarda 15. Yüzyıl Döneminin gösterimi, (Asile Yaman, 2020).



Görsel 414 15. Yüzyıl Dönemine Ait Veriler Doğrultusunda Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı, (Asile Yaman, 2020)



Görsel 415 15. Yüzyıl Dönemine Ait Hipotetik Restitüsyon Planı, (Yaman, 2020)

3.1.3. 16. Yüzyıl (Klasik Dönem)

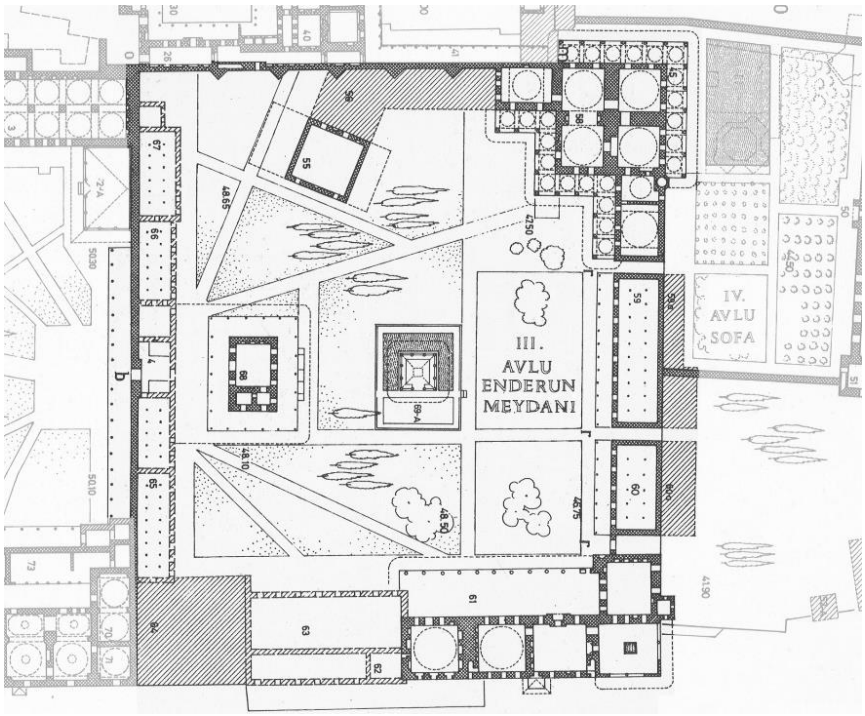
Hem siyasi hem iktisadi açıdan en güçlü olduğu dönemlerden biri olan 16. yüzyılda Osmanlı Devleti, sanat ve mimari alanında da kendi ideolojisini ortaya koymuştur. Yavuz Sultan Selim döneminde, Üçüncü Avlu'nun Has Oda birimine Kutsal Emanetlerin getirilmesiyle işlev değişikliğine uğramıştır. 1509 depremi

sonrasında Sarayda zarar gören yapılar onarılmıştır. Bu sırada Sultan II. Bayezid Edirne'ye yerleşmiştir.[573]



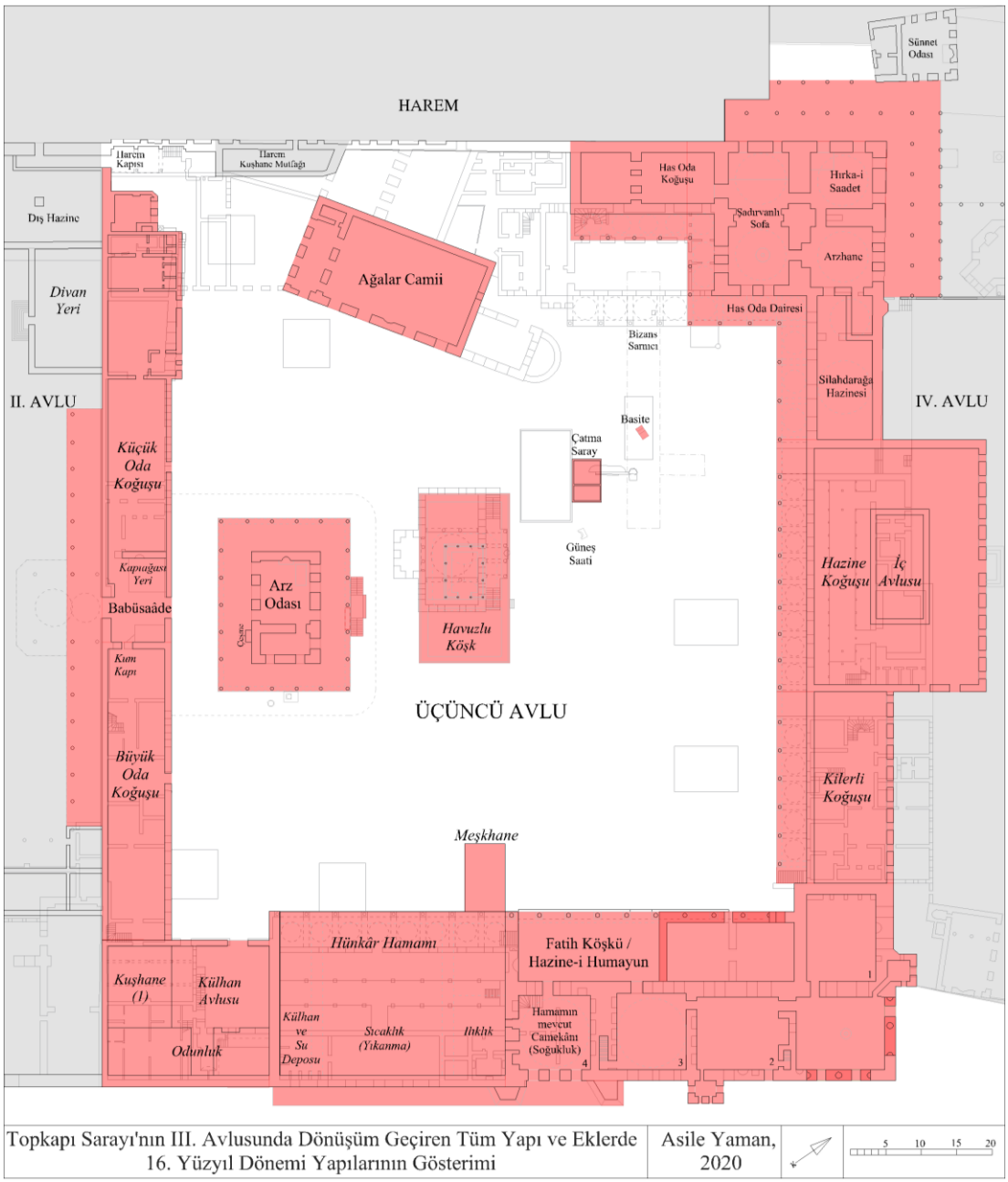
Görsel 416 1590'larda Topkapı Sarayı, Dryden Albümü.

III. Murad döneminde (1574-95) 1574'de mutfaklarda çıkan yangın mutfaklara ve sarayın ahşap yapılarına büyük zarar vermiştir. Saray İkinci Avlu'daki saray mutfaklarını avludan da 75 cm. alıp genişleterek Mimar Sinan tarafından onarılmıştır.[574] Bu yangın saray içinde tarihi saptanabilen ilk yangındır.[575]



Görsel 417 16. yüzyılda Üçüncü Avlu, Eldem ve Akozan, 1982.

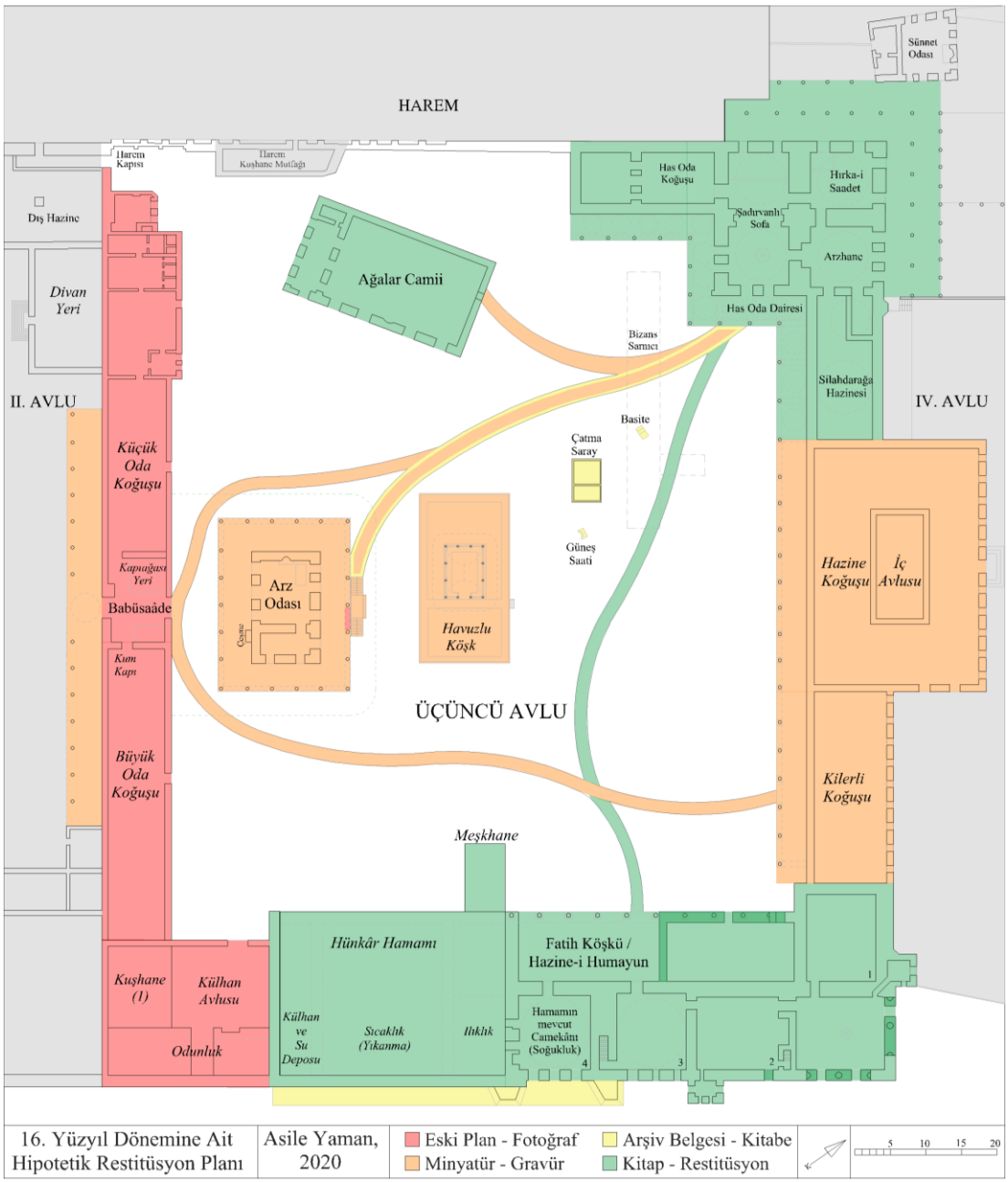
[573] Wolfgang Müller-Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, 2016, s. 499.
[574] Wolfgang Müller-Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, 2016, s. 500.
[575]Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, s.35.



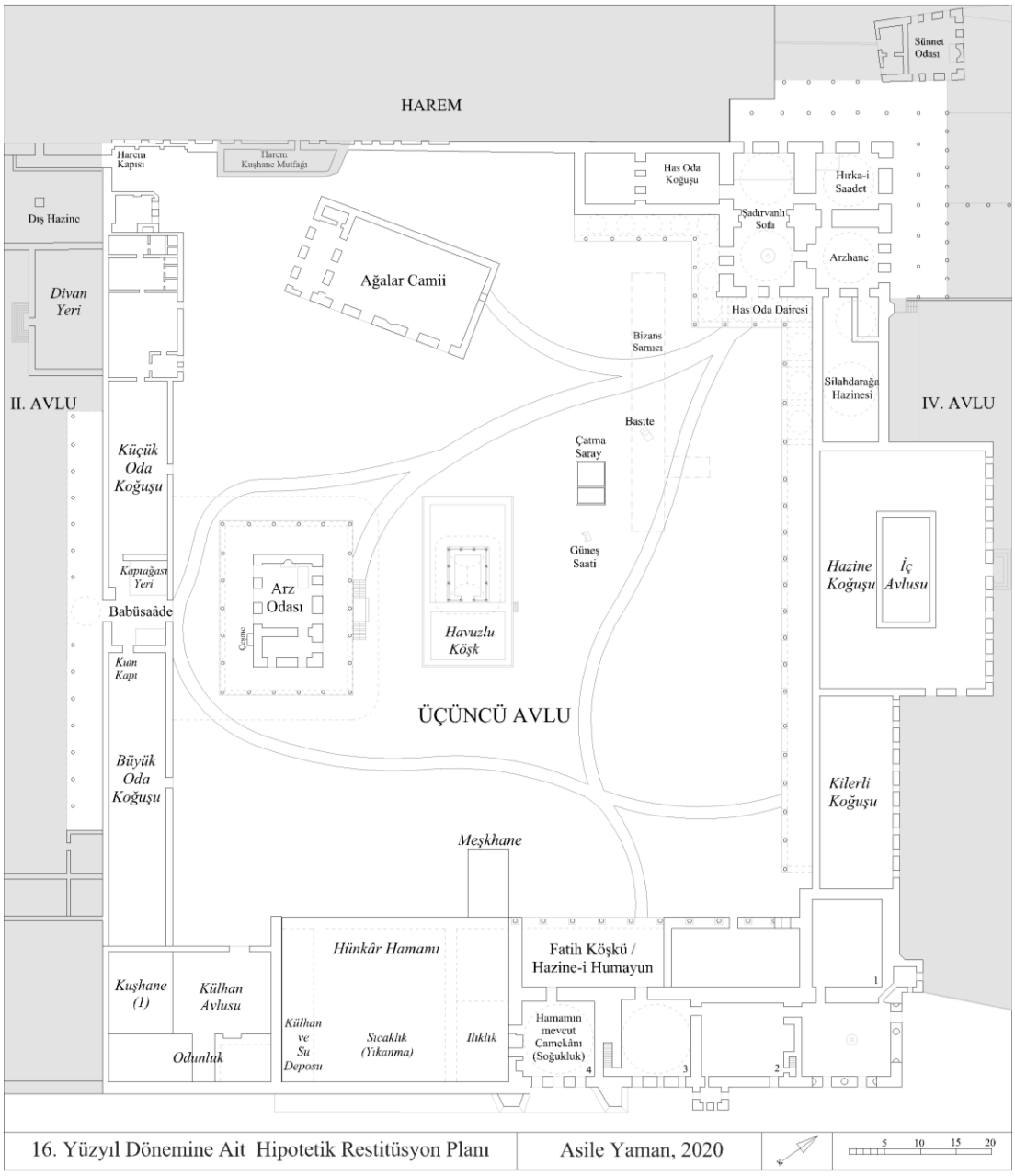
Görsel 418 Topkapı Sarayı'nın III. Avlusu'nda Dönüşüm Geçiren Tüm Yapılarda 16. Yüzyıl Döneminin gösterimi, (Asile Yaman, 2020).

Hünernâme minyatüründe de görülen Arz Odası'nın hünkâr kapısından Has Oda'nın kapısına kadar döşenen yolun 16. yüzyılın ilk yarısında yazılmış bir belgeden yontma taş döşeli olduğu aktarılmaktadır.[576]

[576] Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.148.



Görsel 419 16. Yüzyıl Dönemine Ait Veriler Doğrultusunda Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı, (Asile Yaman, 2020)



Görsel 420 16. Yüzyıl Dönemine Ait Hipotetik Restitüsyon Planı, (Yaman, 2020)

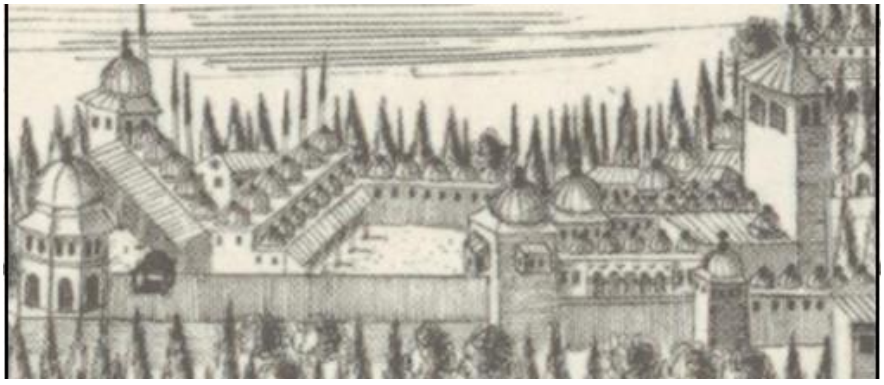
3.1.4. 17. Yüzyıl (Klasik Dönem)

17. yüzyılda Üçüncü Avlu'nun yapısal durumu hakkında, 1665 yangını öncesinde çizilmiş olan o dönemde sarayda içoğlanı olarak bulunan Bobovius'un planı oldukça önemlidir. Plan şematik olarak çizilmesine rağmen günümüzde bulunmayan birçok yapı hakkında bilgi vermektedir. Tavernier, 17. yüzyılda da Fatih

Köşkü'nün revağının bir bölümünün kapalı olduğunu, 6 sütuna oturduğunu ve tam ortasında Hazinenin kapısının olduğunu aktarmaktadır. [577] Bu da Hünername minyatürünü destekleyen bir veridir. Bu sebeple araştırma kapsamında çizilen 17. yüzyıl restitüsyon planında revağın beş sütununu açık bırakarak geri kalanını duvarla belirtilmiştir. Tavernier, Kilerli Koğuşu'nun önündeki zeminin siyah ve beyaz mermer döşeli sekiz sütunun sıralandığı bir revağın Kilercibaşı ve Kiler Kethüdası dairesine ulaştığını betimlemektedir. [578]



Görsel 421 1686'da Francesco Scarella'nın Marmara Denizi'nden Topkapı Sarayı çiziminden Üçüncü Avlu detayı.[579]

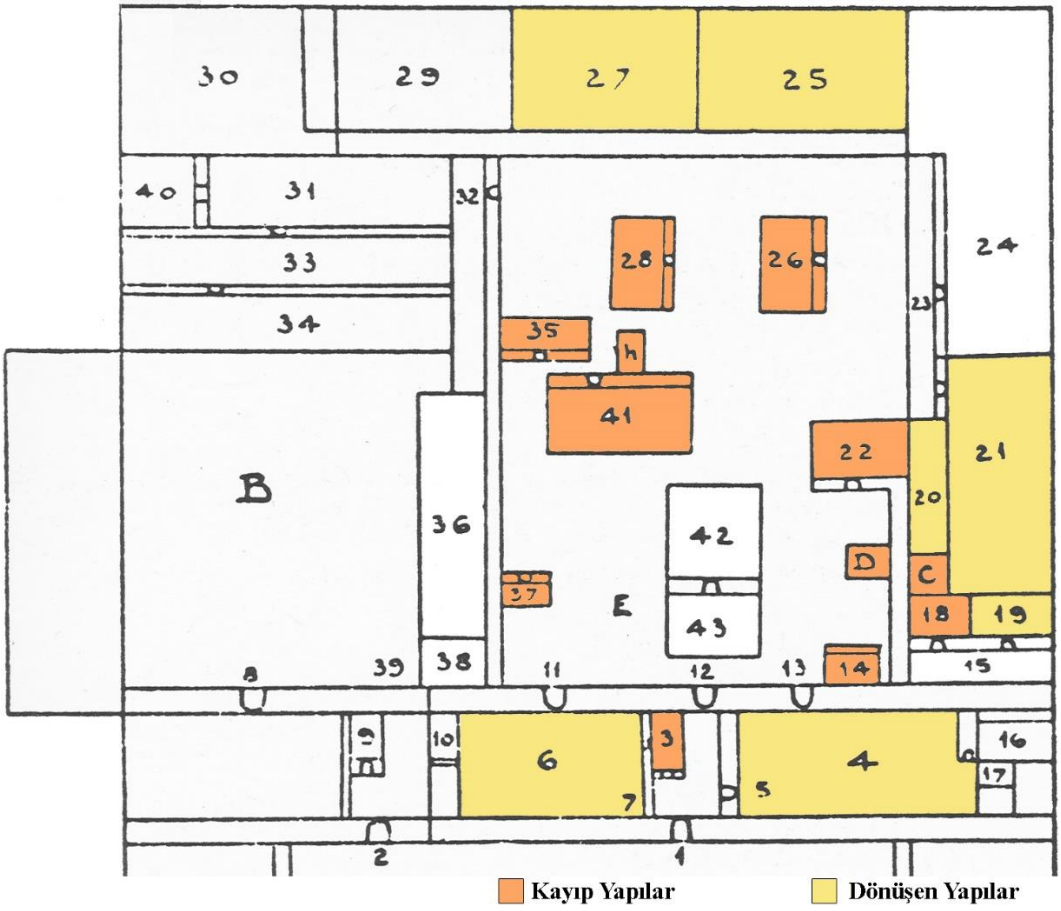


Görsel 422 1686'da Francesco Scarella'nın Haliç'ten Topkapı Sarayı çiziminden Üçüncü Avlu detayı.[580]

[577] Jean Baptiste Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014, s. 86-87.
[578] Jean Baptiste Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014, s. 120.
[579] Viyana, Österreichische Nationalbibliothek, no. 8627, dosya no 4.
[580] Viyana, Österreichische Nationalbibliothek, no. 8627, dosya no. 5.

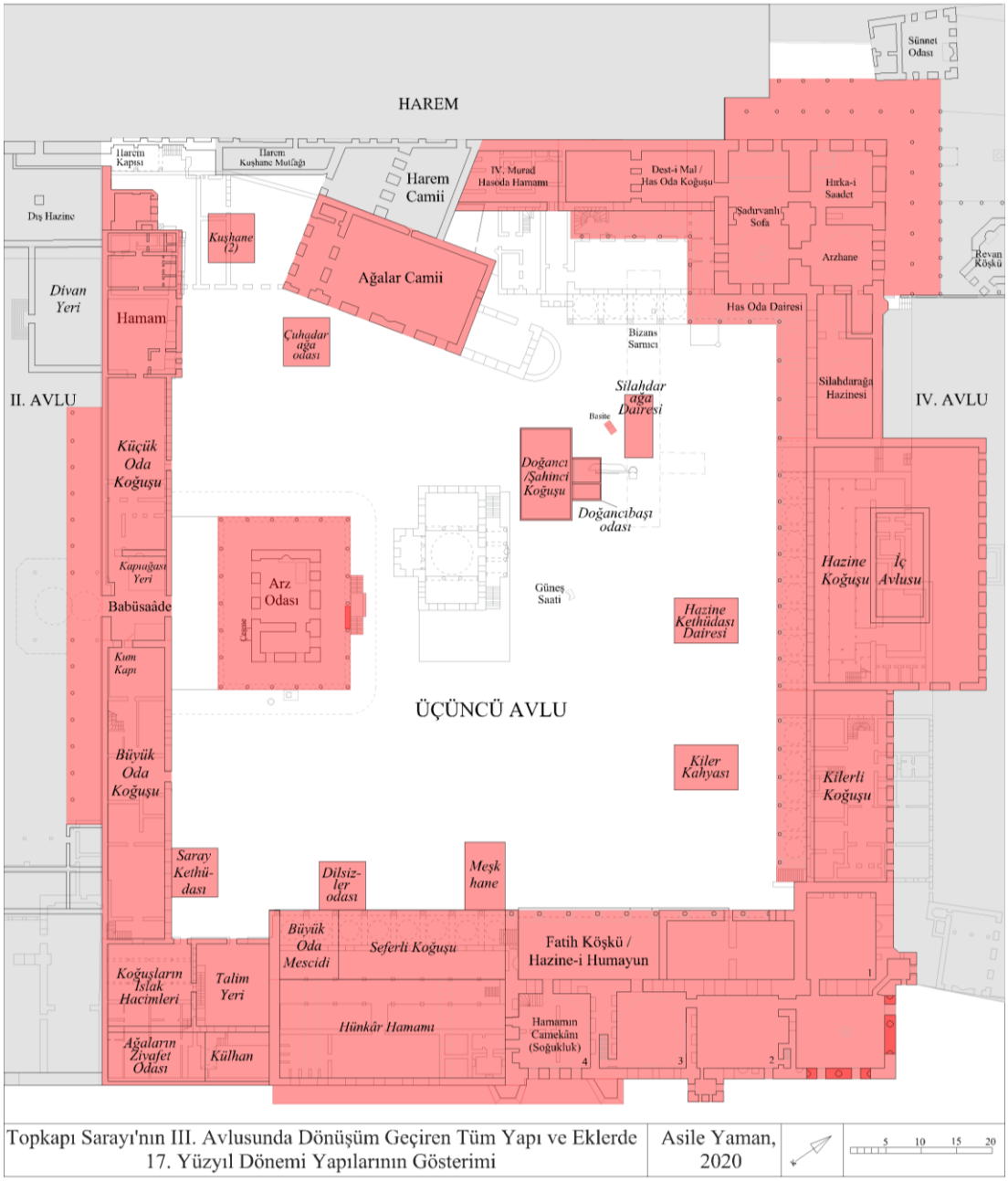


Görsel 423 Topkapı Sarayı'nda Üçüncü Avlu'nun gösterimi 1672 Grelot, 1672, (Eldem ve Akozan)

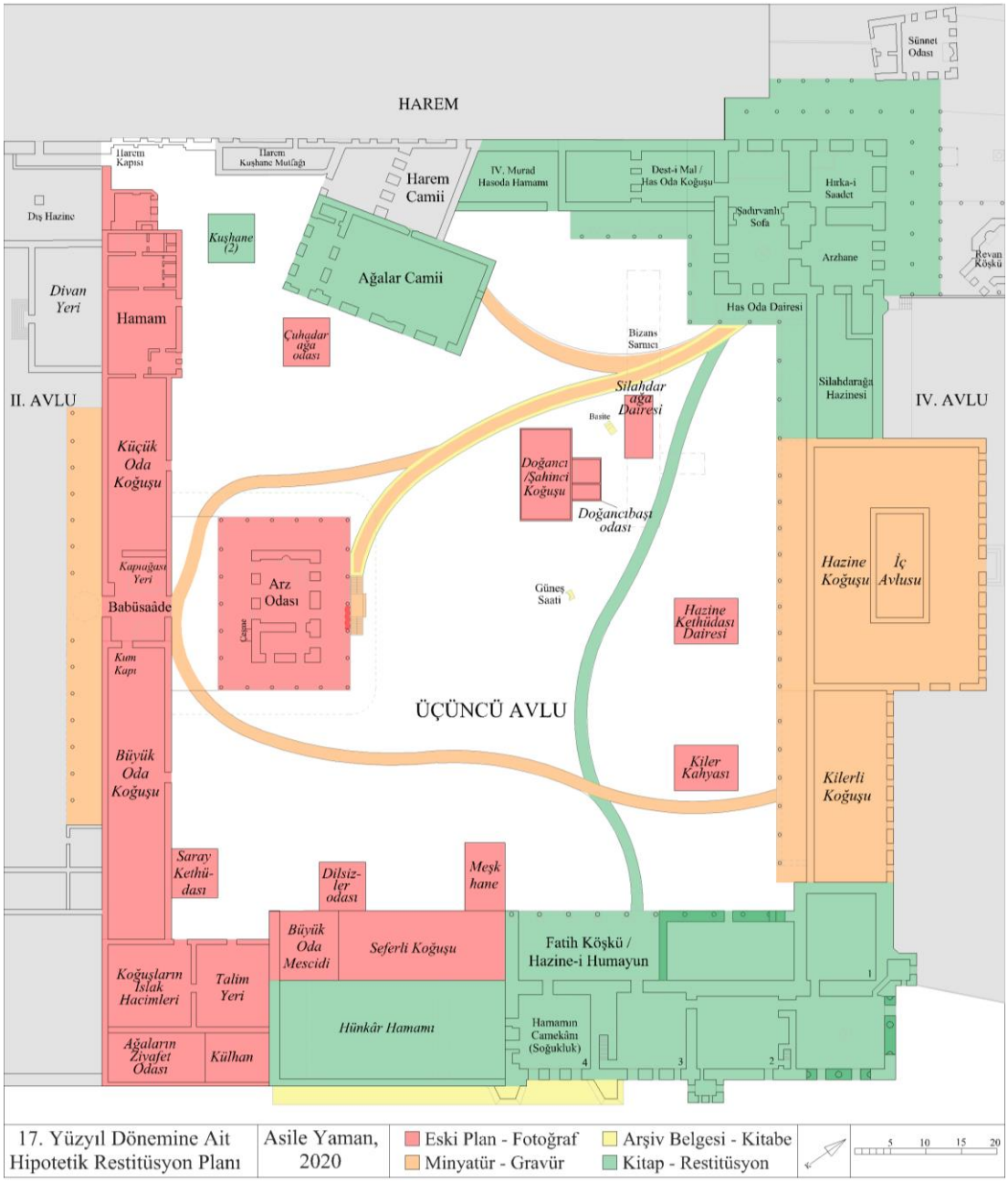


Görsel 424 Bobovius'un 1665 yangını öncesinde çizdiği planda Üçüncü Avlu'da günümüzde olmayan ve dönüşen yapıların gösterimi.[581]

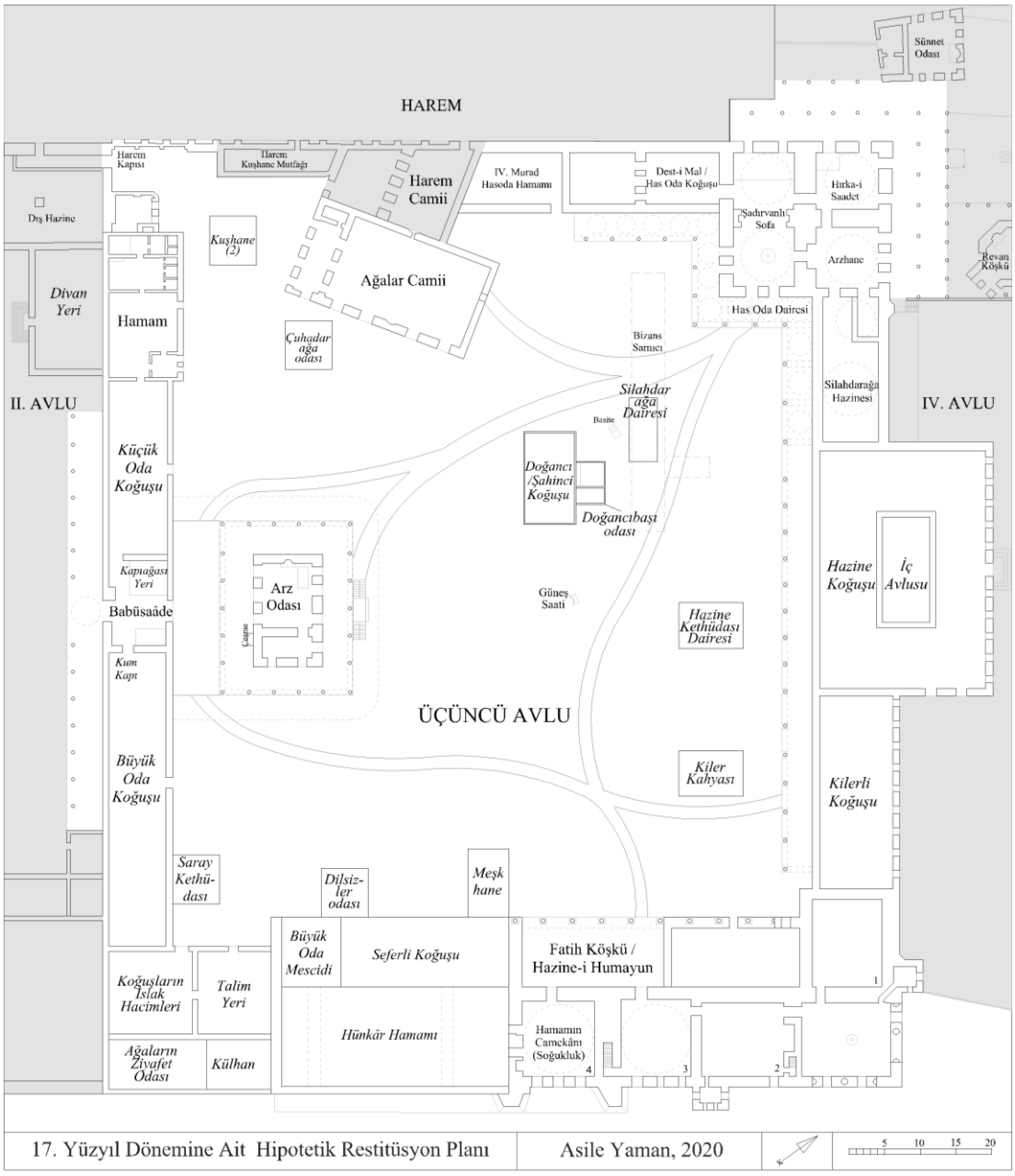
[581] Açıklama için bknz: Görsel 73.



Görsel 425 Topkapı Sarayı'nın III. Avlusu'nda Dönüşüm Geçiren Tüm Yapılarda 17. Yüzyıl Döneminin gösterimi, (Asile Yaman, 2020)



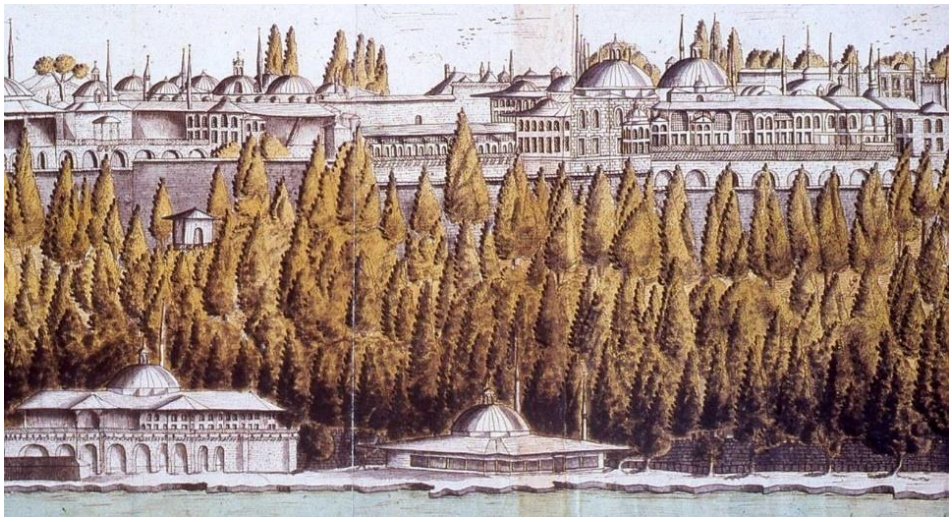
Görsel 426 17. Yüzyıl Dönemine Ait Veriler Doğrultusunda Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı, (Asile Yaman, 2020)



Görsel 427 17. Yüzyıl Dönemine Ait Hipotetik Restitüsyon Planı, (Yaman, 2020)

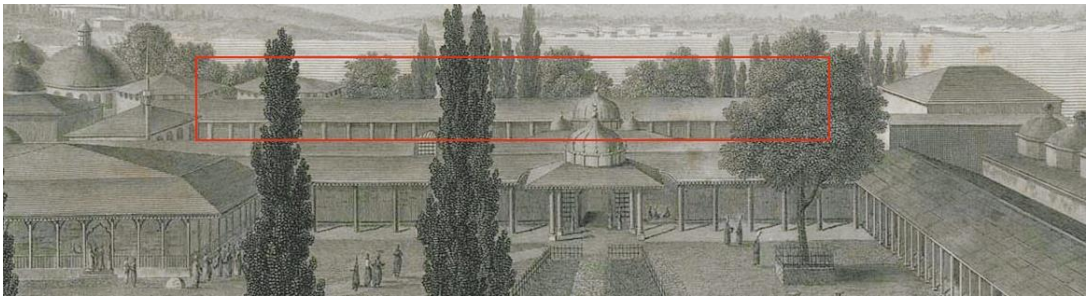
3.1.5. 18. Yüzyıl

18. yüzyılda Üçüncü Avlu'nun genel hatları ile plan düzleminin oturduğu, günümüze yaklaştığı görülmektedir. 1665 yangınından sonra avludaki ağaların dairelerinin kaldırıldığı gözlenmiştir. Bu dönemde avlu ortasında, kütüphane işlevi vermek üzere yapılan III. Ahmed Kütüphanesi, Lale Devri'ni yansıtan bir yapıdır.

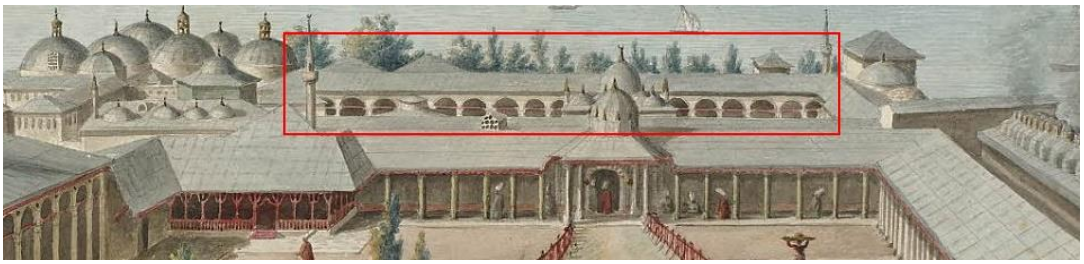


Görsel 428 Cornelius Loos'un 1710'larda çizdiği Topkapı Sarayı görünümünden detay, önde Sepetçiler Kasrı ve Yalı Köşk, arkada Üçüncü Avlu görülmektedir.[582]

Melling ve Luigi Mayer'in 18. yüzyılın sonlarında yaptığı resimlerde görüldüğü üzere Üçüncü Avlu'nun Haliç'e bakan kanadındaki revakların kesintisiz devam ettiği, çatısının bütün ve kubbesiz olduğu görülmektedir.

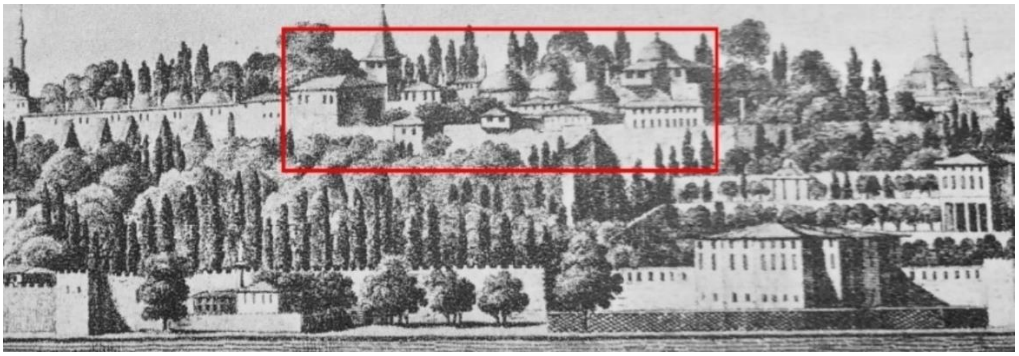


Görsel 429 1776'da Melling'in tasvirinden Üçüncü Avlu'daki revakların detayı, Voyage Pittoresque de Constantinople.



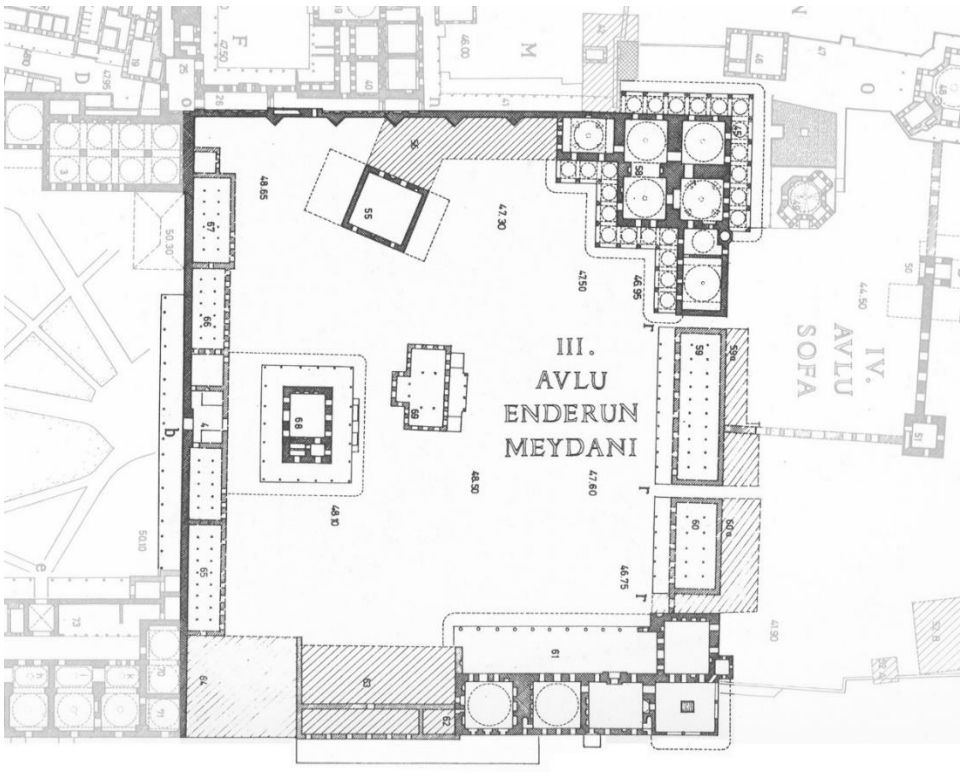
Görsel 430 1788'de Luigi Mayer'in tasvirinden Üçüncü Avlu'daki revakların detayı.

[582] Erişim: http://web.abo.fi/fak/hf/konstvet/filer/2KarlXII.pdf Erişim Tarihi: 10.10.2019.



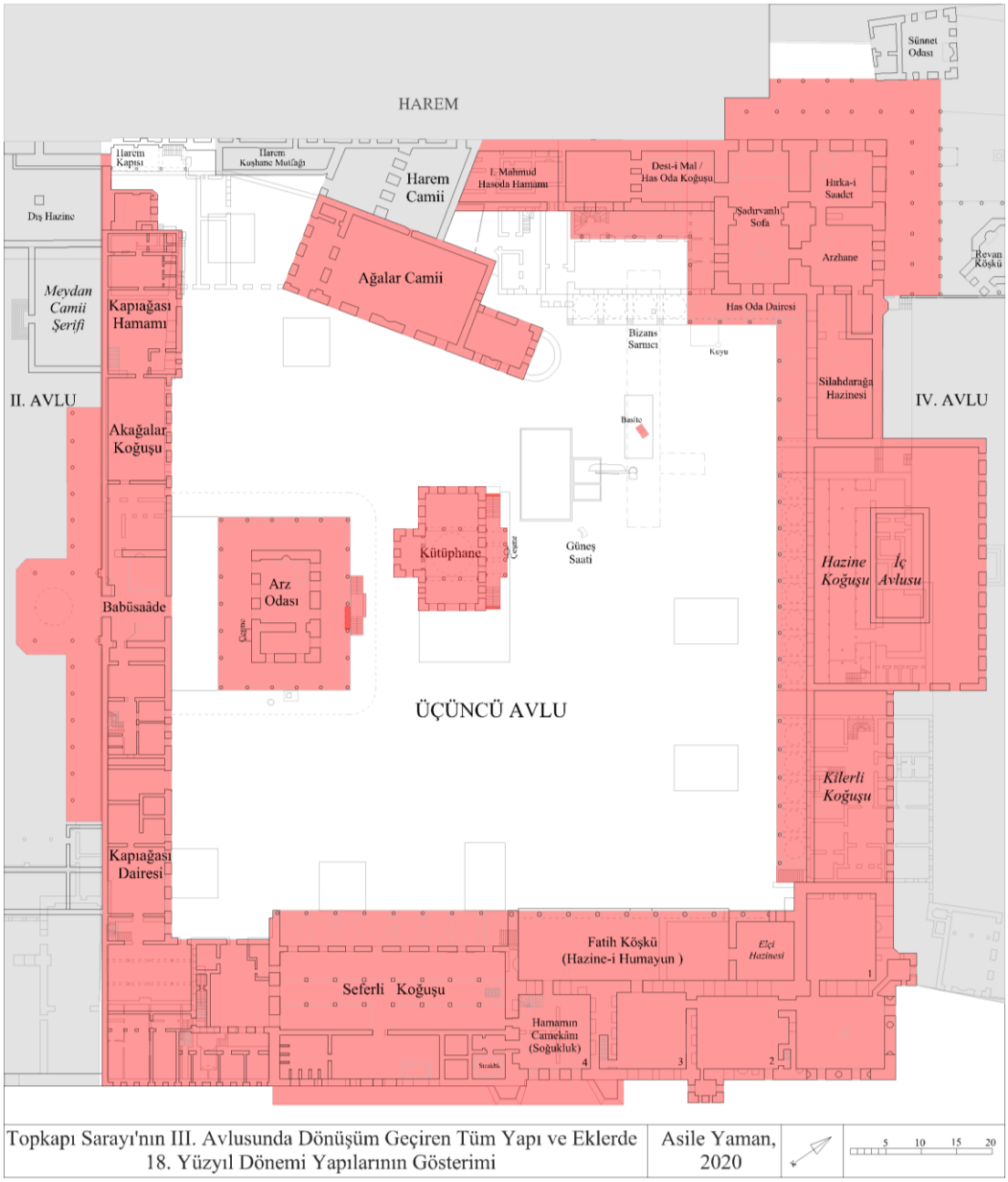
Görsel 431 1819'da Paris'te yayınlanan, 18. Yüzyılın sonlarını gösteren gravürden detay, Melling, Voyage Pittoresque de Constantinople.

1760'lerde gerçekleşen depremlerden sonra Has Oda'da onarım yapıldığı belirtilmektedir.[583] Sultan III. Mustafa döneminde (1757-74) Has Oda Dairesi'nde yapılan onarımlarda, odanın kubbesi yıkılarak çift cidarlı ahşap kubbeli olarak yeniden yapılmış, kubbe içinde yer alan yazılar yenilenmiştir.[584]

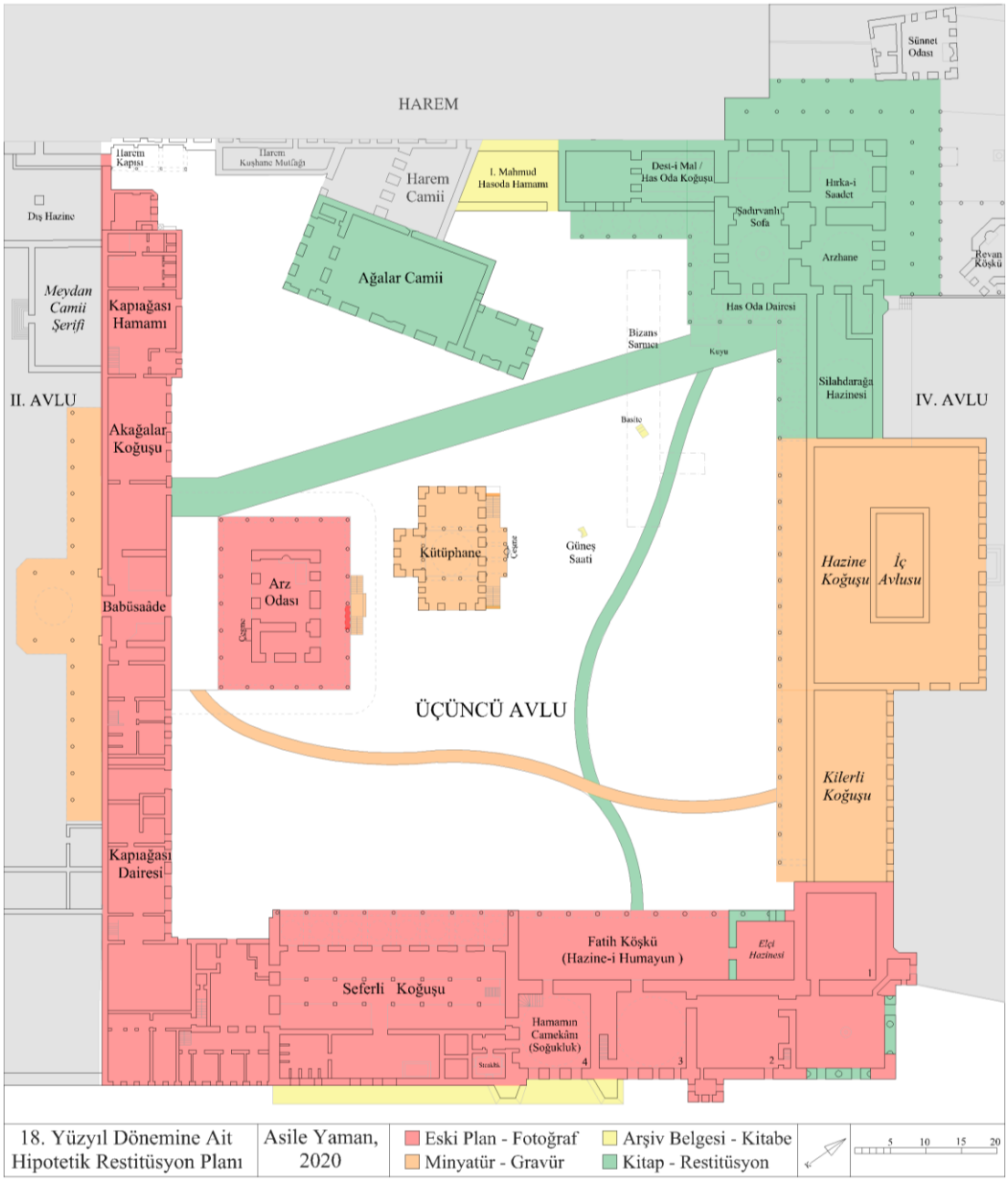


Görsel 432 18.yüzyılın ilk yarısında Üçüncü Avlu, Eldem ve Akozan 1982.

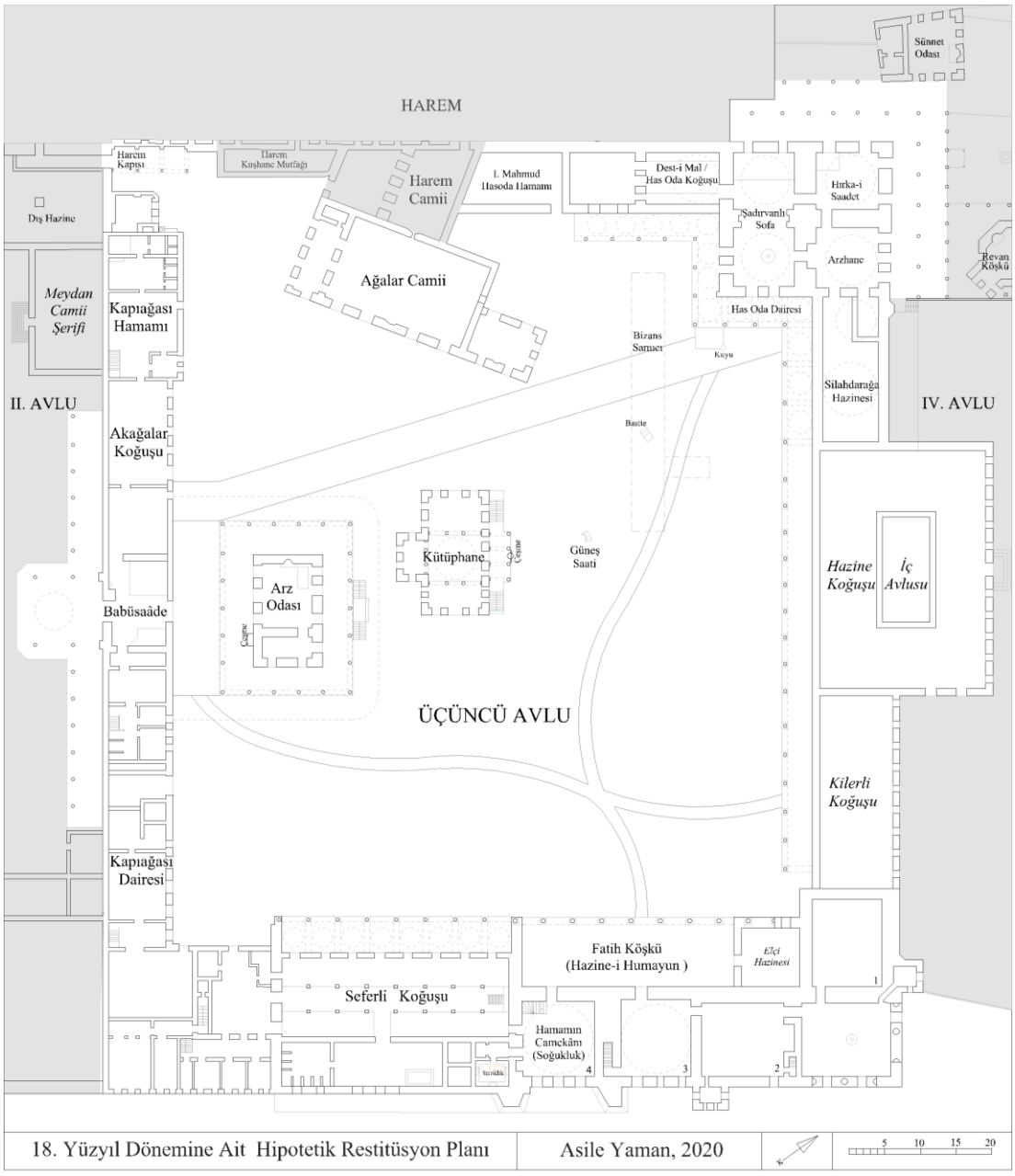
[583] Sevgi Ağca Diker, **Has Oda ve Teşkilatı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019, s.133, 147; Bkz. TSMA. D.7722/1, y. 17-18, 29 Ş 1179/ 10 Şubat 1766; BOA, D. BŞM. D., nr. 3807, y. 12-41
[584] **A.g.e**.; BOA. D. BŞM.4987/34; BOA. D. BŞM. 4987/37; BOA. D.BŞM.D.3807, y. 12-41; TSMA. D. 7722/1, y. 16.



Görsel 433 Topkapı Sarayı'nın III. Avlusu'nda Dönüşüm Geçiren Tüm Yapılarda 18. Yüzyıl Döneminin gösterimi, (Asile Yaman, 2020)

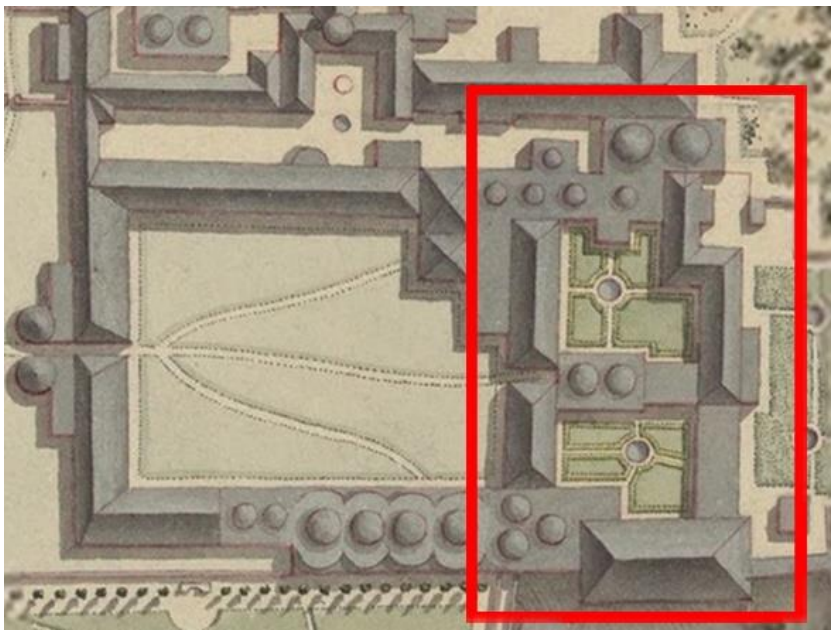


Görsel 434 18. Yüzyıl Dönemine Ait Veriler Doğrultusunda Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı, (Asile Yaman, 2020)

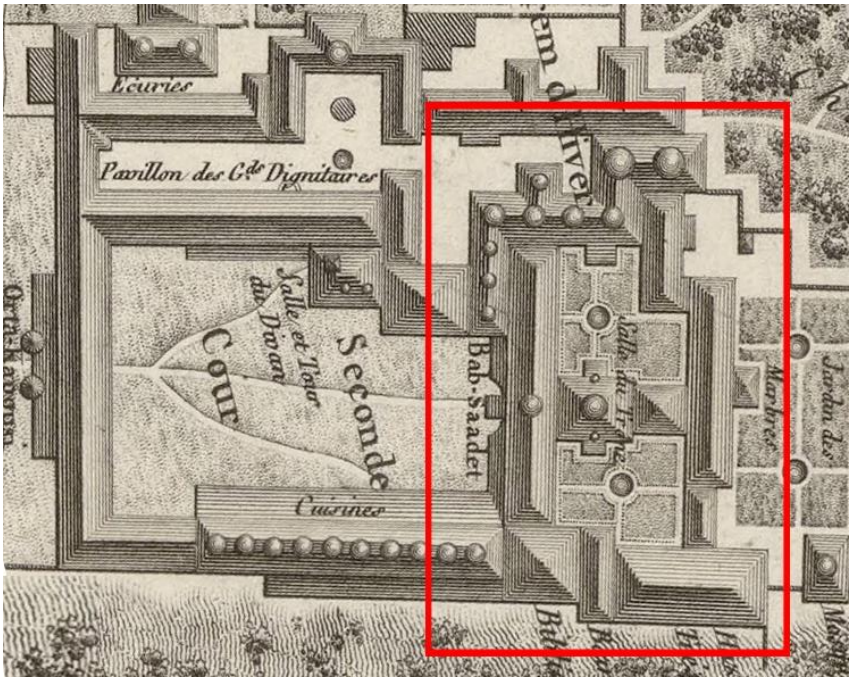


Görsel 435 18. Yüzyıl Dönemine Ait Hipotetik Restitüsyon Planı, (Yaman, 2020)

3.1.6. 19. Yüzyıl

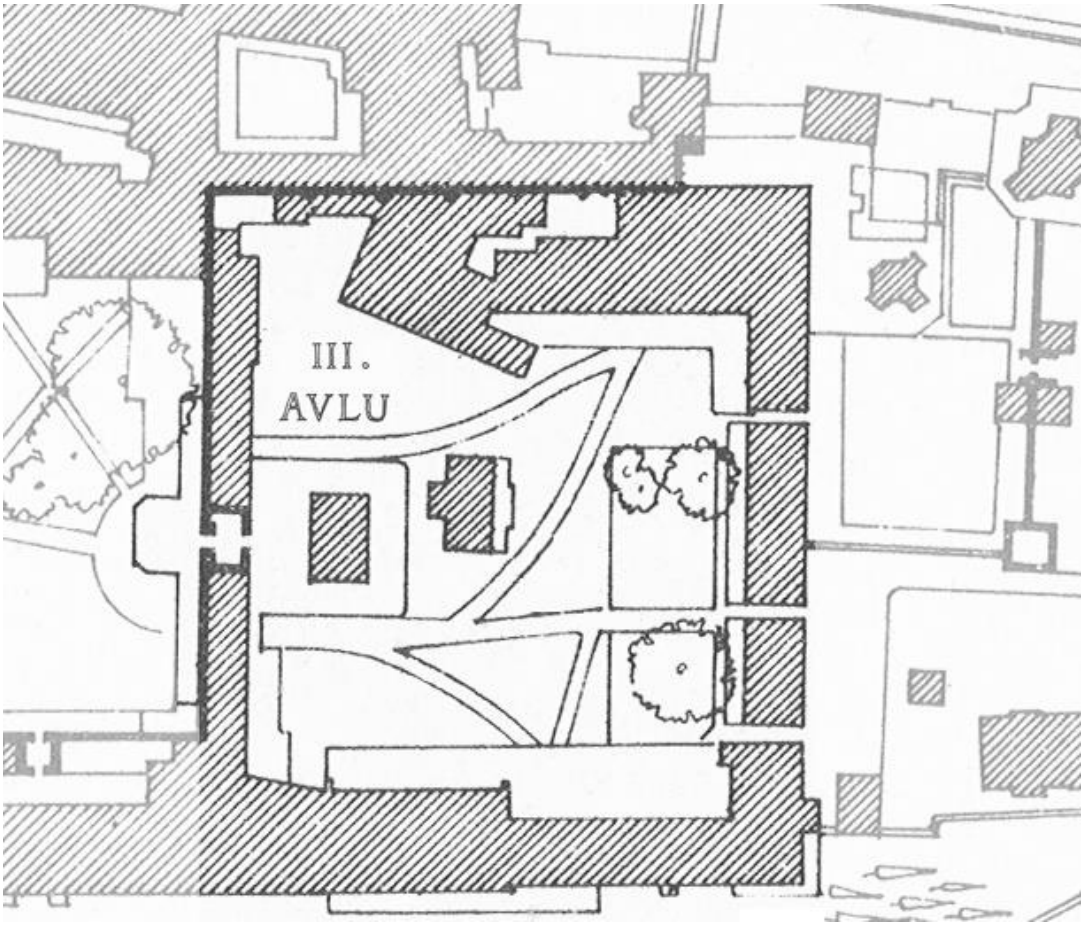


Görsel 436 Bocage-Denis'in 1800 tarihli İstanbul planından Üçüncü Avlu detayı.[585]



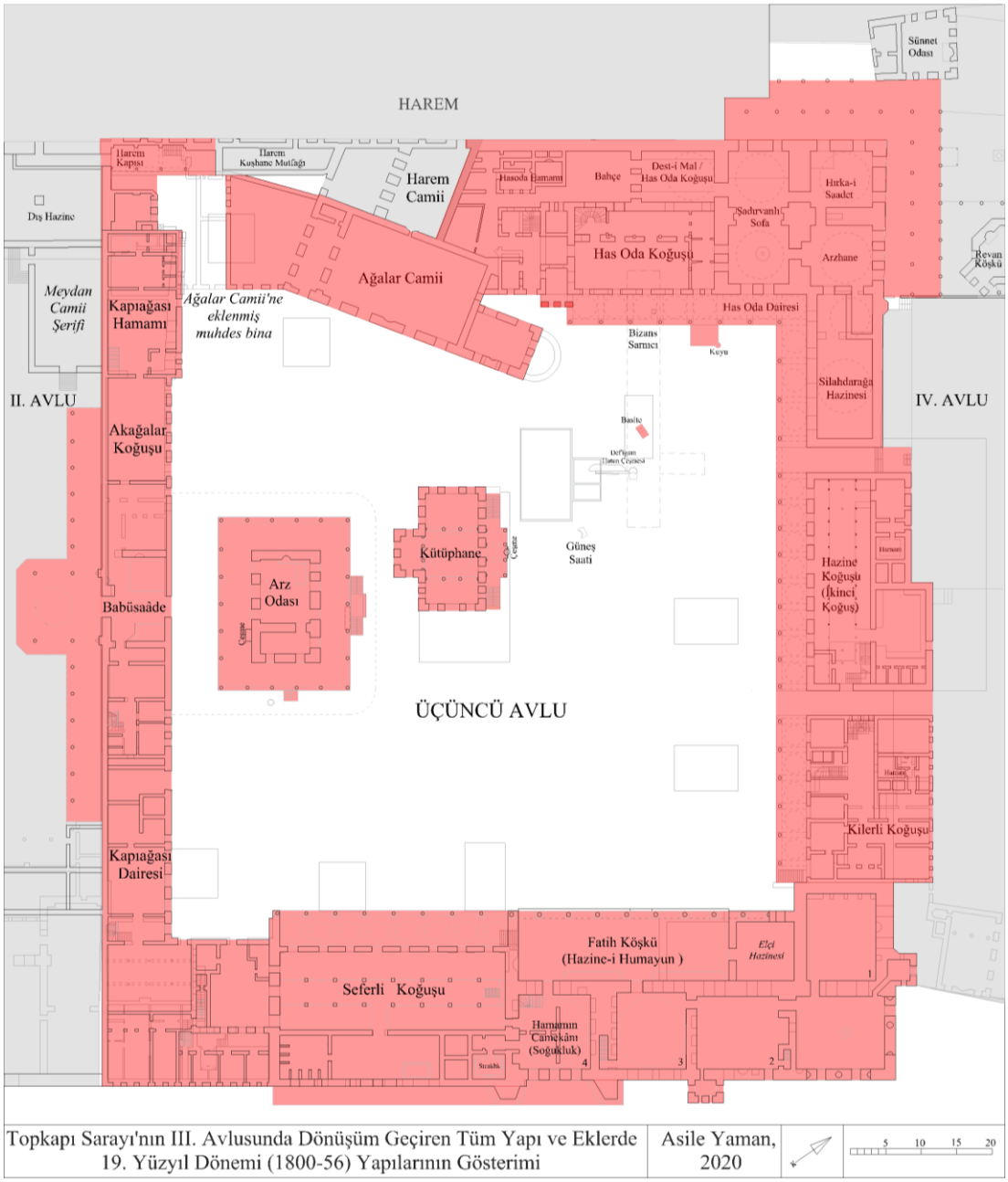
Görsel 437 1819'da Paris'te yayınlanan, 18. Yüzyılın sonlarını gösteren haritadan Üçüncü Avlu detayı, Melling, Voyage Pittoresque de Constantinople.

[585] Erişim: https://istanbul-constantinople.culturalspot.org/ Erişim Tarihi: 05.05.2018.

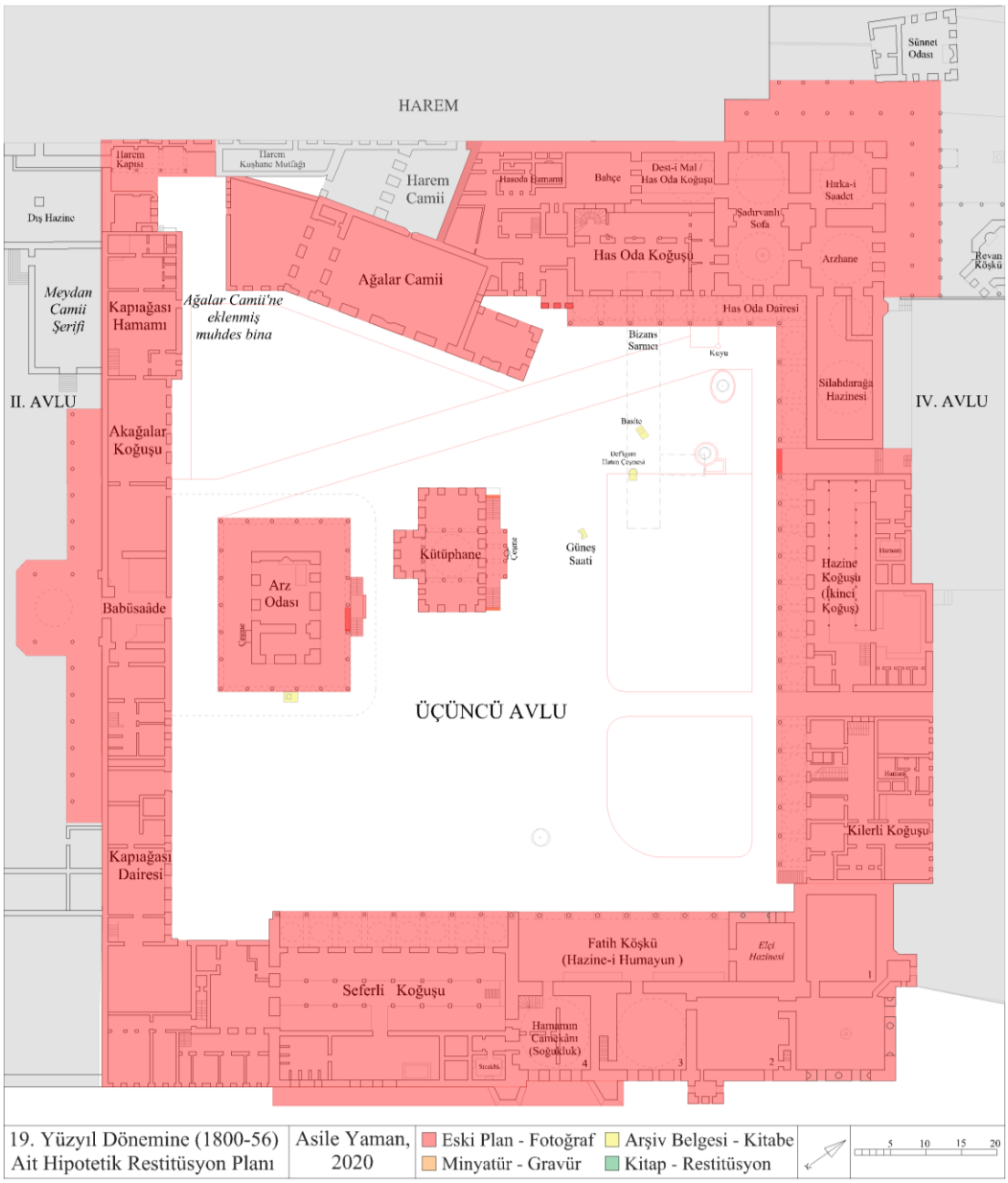


Görsel 438 19. yüzyılın ilk yarısında Üçüncü Avlu planı, Eldem ve Akozan, 1982.

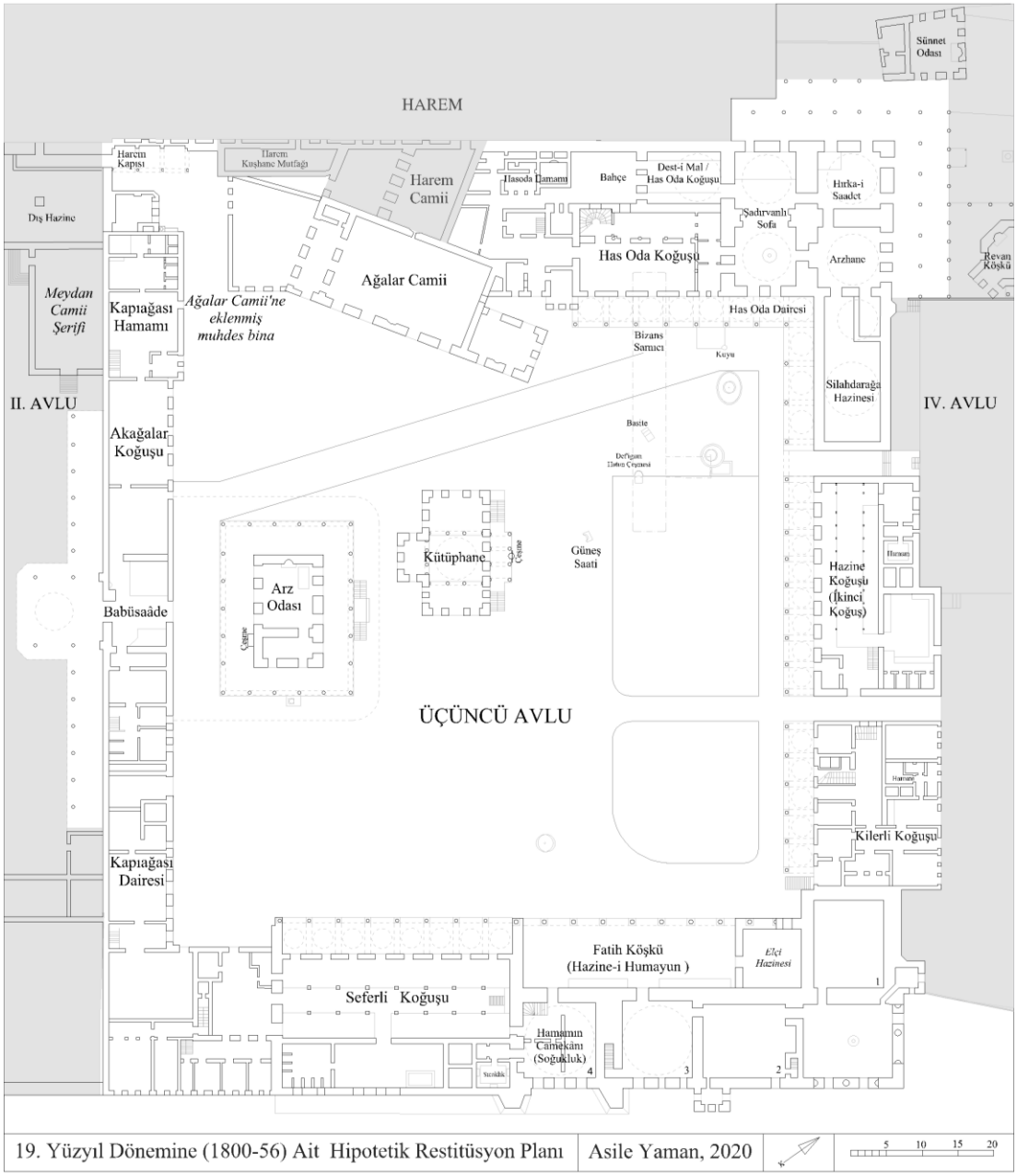
19. yüzyılda Üçüncü Avlu'da büyük değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Sultan Abdulmecid döneminde, Kilerli Koğuşu 1851 yılında, Hazine Koğuşu ise 1856 yangını sonrası yeniden inşa edildiği anlaşılmıştır. Bu dönemde Ağalar Camii ile Harem çıkışı arasındaki boşluğa ihtiyaçlar doğrultusunda niteliksiz bir yapı eklendiği tespit edilmiştir.



Görsel 439 Topkapı Sarayı'nın III. Avlusu'nda Dönüşüm Geçiren Tüm Yapılarda 19. Yüzyıl Döneminin gösterimi, (Asile Yaman, 2020)



Görsel 440 19. Yüzyıl Dönemine Ait Veriler Doğrultusunda Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı, (Asile Yaman, 2020)

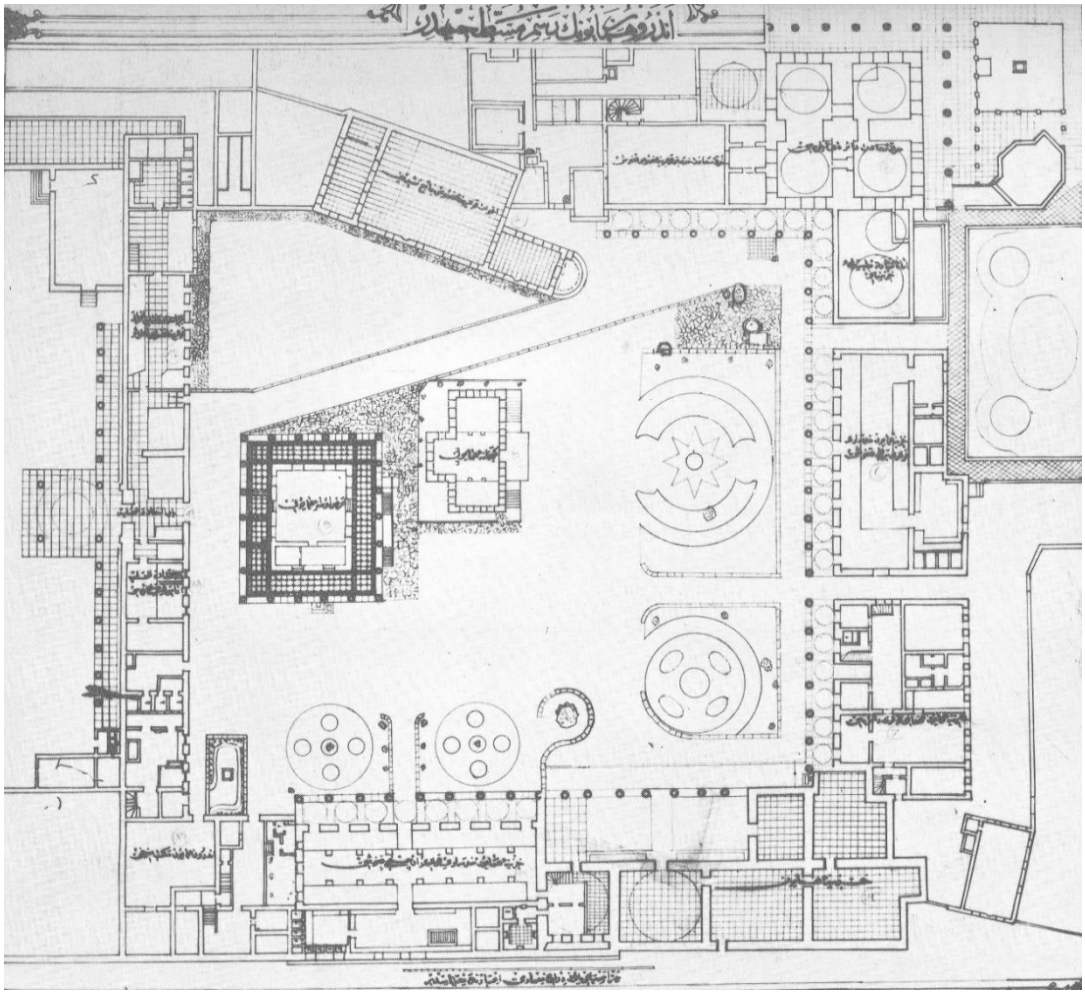


Görsel 441 19. Yüzyıl Dönemine Ait Hipotetik Restitüsyon Planı, (Yaman, 2020)

3.1.7. 19. Yüzyıl (Taşınma Sonrası)

19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Üçüncü Avlu'nun neredeyse günümüzdeki haline yaklaşmış, genel planı ve biçiminin belirlenmiş olduğu görülmektedir. 1856 yılında Dolmabahçe Sarayı'nın inşasının tamamlanması üzerine Sultan Abdülmecid yüzyıllar boyunca ikametgah olarak kullanılan Topkapı Sarayı'ndan ayrılır ve saray resmi konut olmaktan çıkar. Osmanlı'nın son

dönemlerinde Saray artık Ramazan ayında Hırka-i Saadet merasimlerinde ve bazı özel günlerde ziyaret edilen yer olmuştur. 1856 yılında Topkapı Sarayı'nın Üçüncü Avlusu'nda çıkan yangının sonucunda, oluşan tahribat ve yapılan onarımlar ile avlunun genel mimarisi korunmuş olsa da, bazı yapılar yok olmuş, hasar gören yapılar ise oldukça değişime uğramıştır.[586]

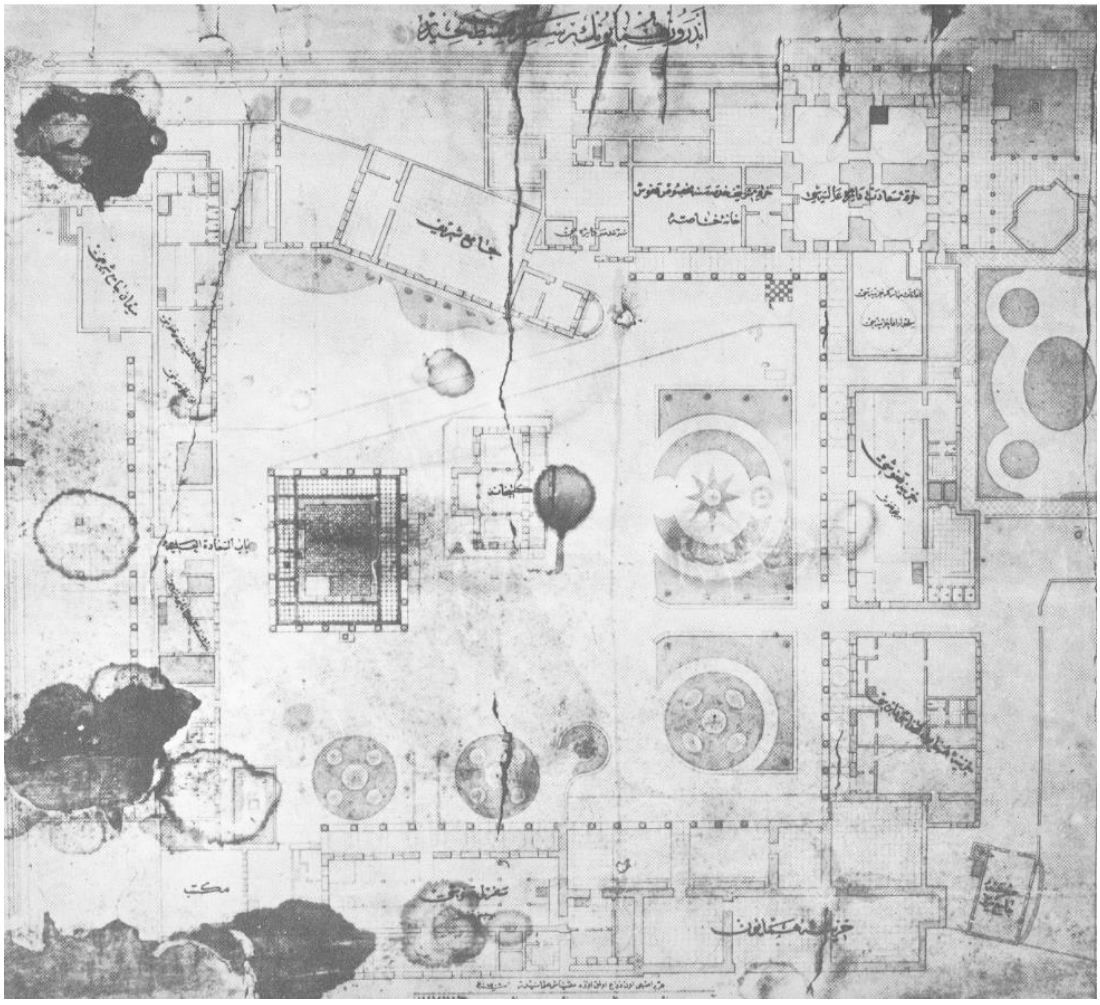


Görsel 442 1856 yangını sonrası Üçüncü Avlu'nun planı, Eldem ve Akozan, 1982.

Bu dönemde Ağalar Camii ile Harem çıkışı arasındaki boşluğa eklenen niteliksiz yapıya ihtiyaçlar doğrultusunda bir bölüm daha eklendiği tespit edilmiştir. Böylece Ağalar Camii ile Akağalar Koğuşu arasındaki küçük meydan bina ile dolmuştur. Bu yapılar 1856 yangını sonrasında yapılan planlarda görülmektedir.

[586]Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.31-35.

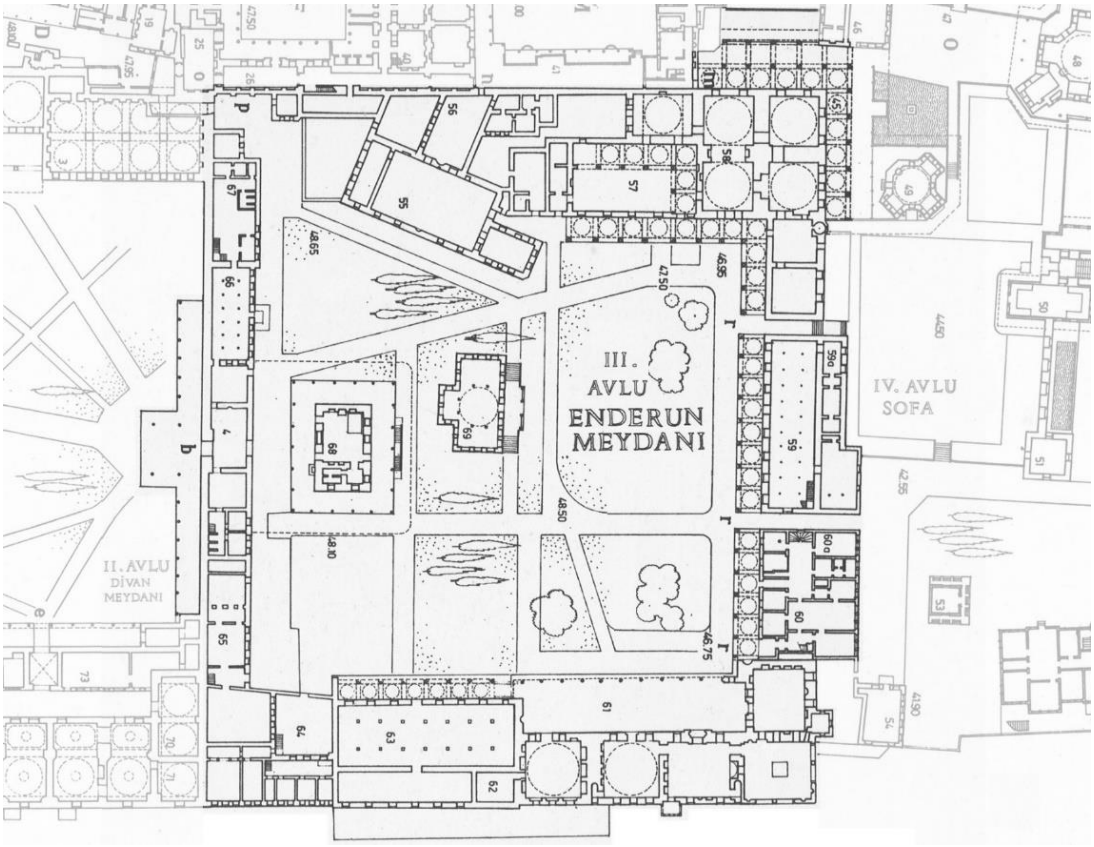
Tezcan, 1856 yangınından sonra yapılan onarımı, Üçüncü Avlu'nun ilk restorasyonundan ziyade yeniden inşası olarak tanımlamaktadır.[587] Saray ilk defa Sultan Abdulmecid döneminde bir müzeymiş gibi ziyarete açılmıştır. O dönemde İngiliz elçisine Hazine gezdirilir ve bundan sonra yabancılara hazinedeki eski eserleri göstermek gelenek haline gelir. [588]



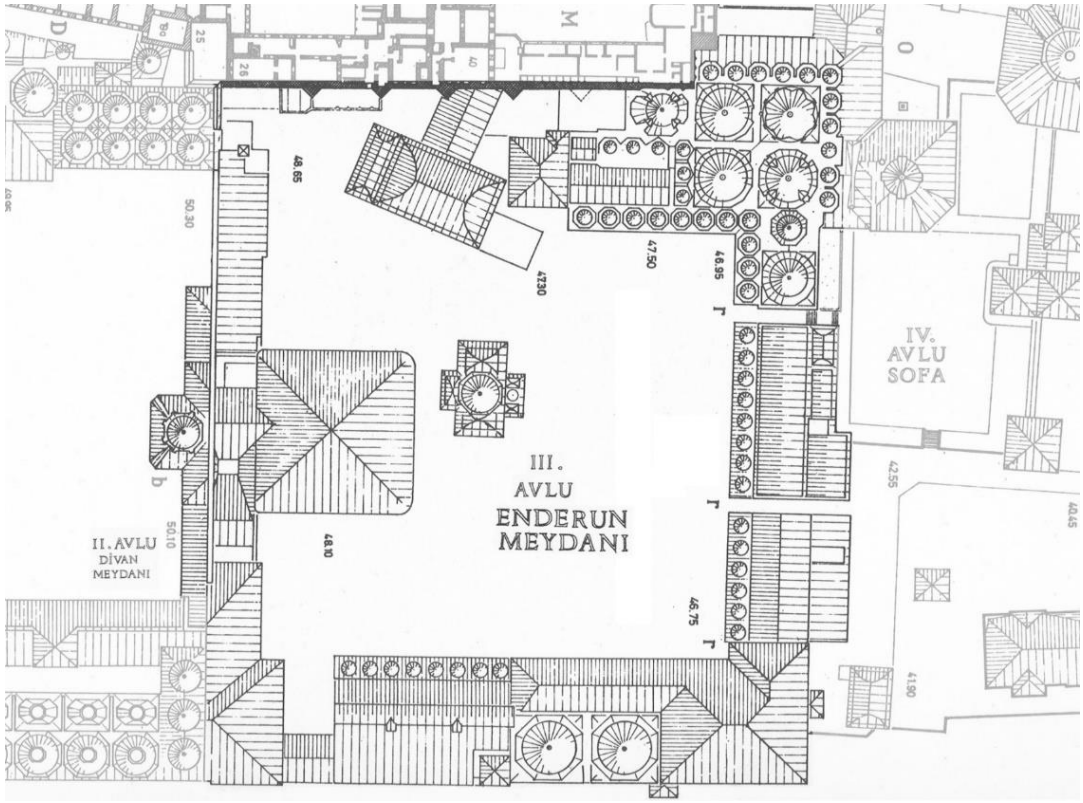
Görsel 443 1856 yangını sonrasında çizilmiş Üçüncü Avlu'nun yenileme projesi.[589]

[587] Hülya Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1989, s. 393.
[588] Ülkü Altındağ, Topkapı Sarayı Müzesi, **Sanat Dergisi**, Sayı:7, 1982, s.11.
[589] Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan , Topkapı Sarayı: **Bir Mimari Araştırma**, 1982.

Bu dönemden sonra Saray sultanlar tarafından ikametgâh olarak kullanılma işlevini, o dönemin anlayışına uygun olarak inşa edilen Dolmabahçe, Beylerbeyi, Çırağan, Yıldız gibi saraylara devretmiştir. Fakat hanedanın Saraydan ayrılması ile sembolik ve törensel işlevine sona ermemiş, zamanla kapılarını ilk olarak yabancılara sonrasında da yerli ziyaretçilere açmış, müze olma yolunda ilerlemiştir. Bu sayede saraydan taşınılmasından sonra yapılan onarımlar hatta eklemeler devam edilmiş, böylece varlığı ve önemi de yüzyıllar boyunca günümüze kadar sürmüştür.

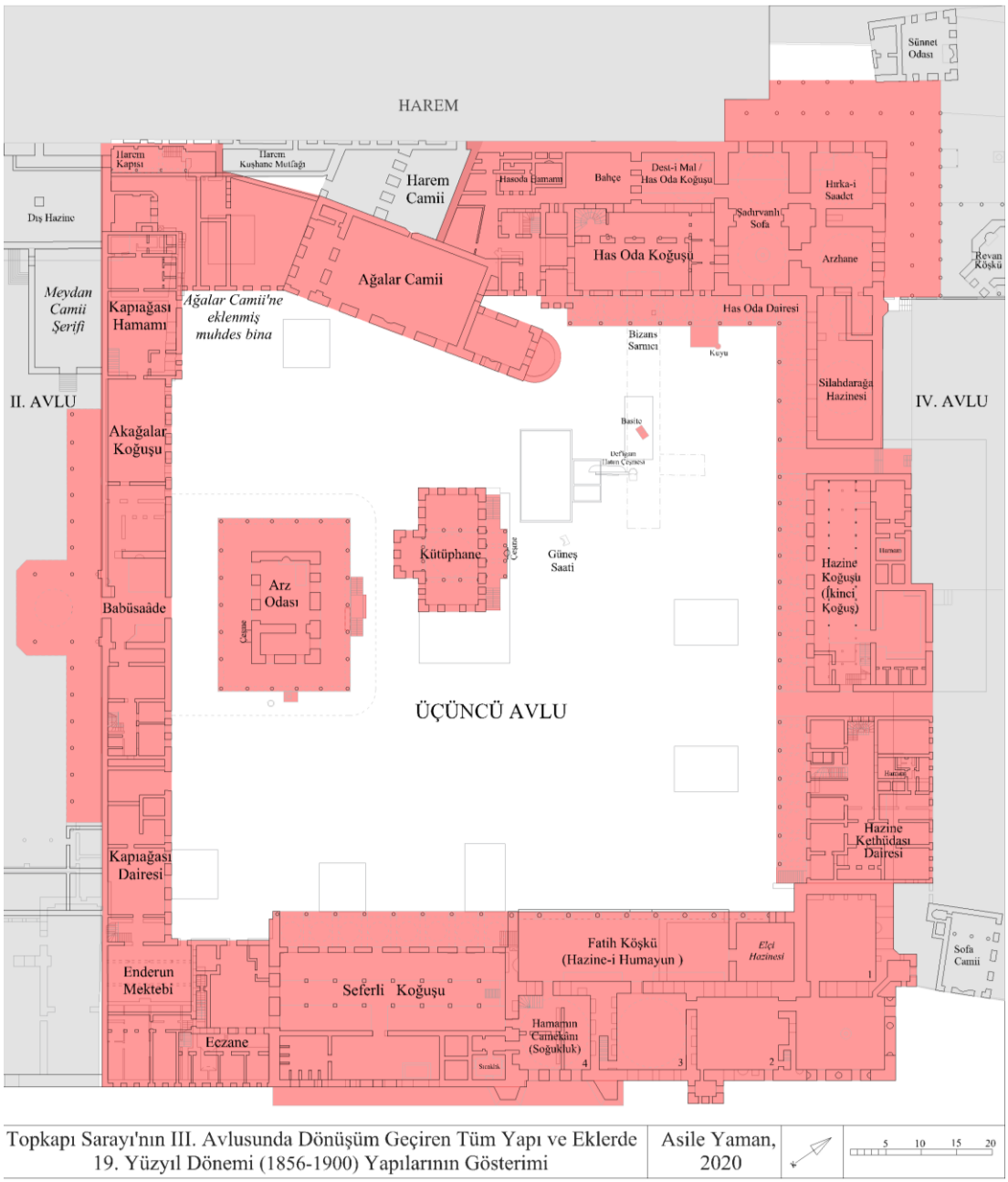


Görsel 444 1856 yangını sonrasında Üçüncü Avlu planı, Eldem ve Akozan, 1982.

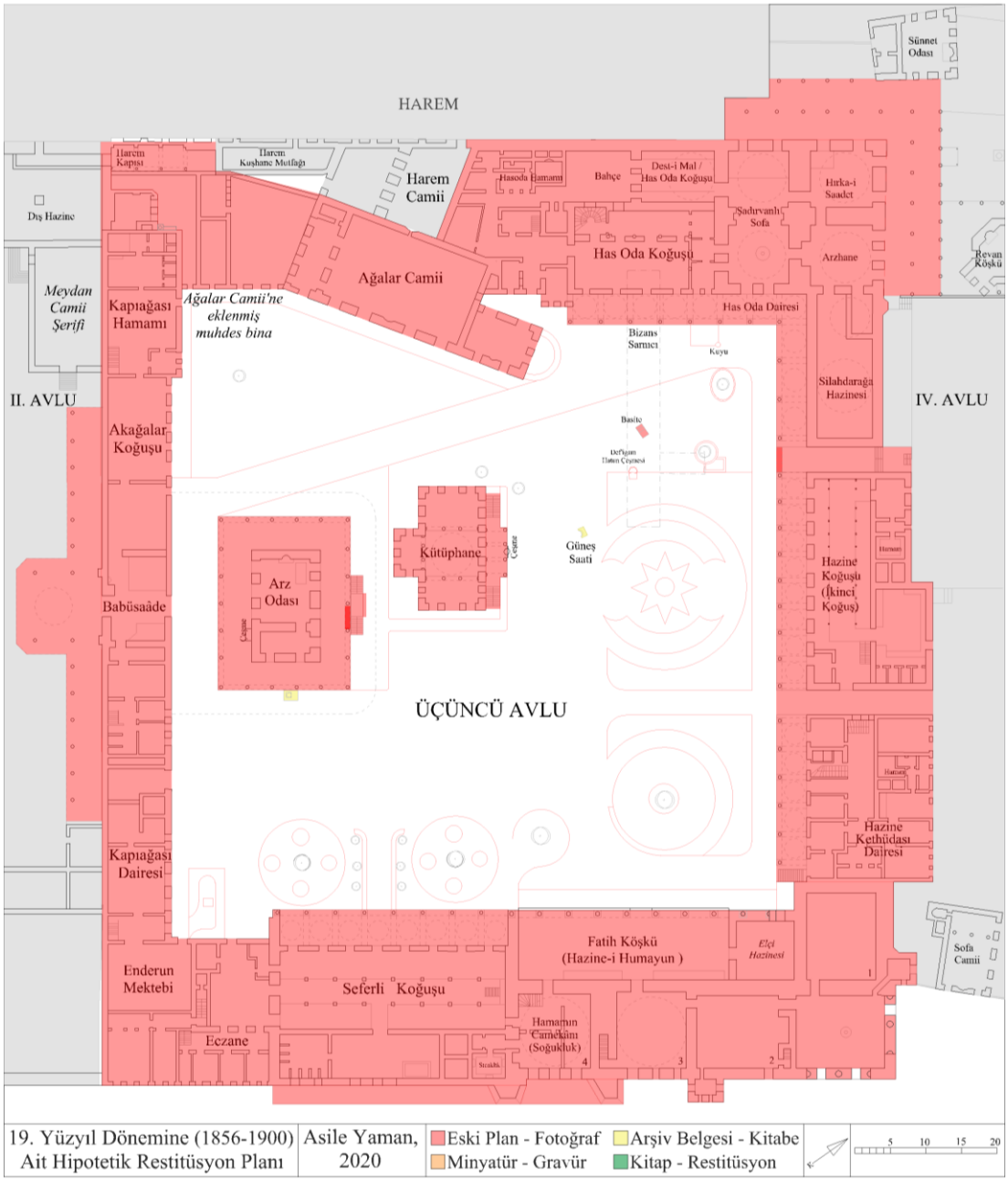


Görsel 445 1856 yangını sonrasında Üçüncü Avlu çatı planı, Eldem ve Akozan, 1982.

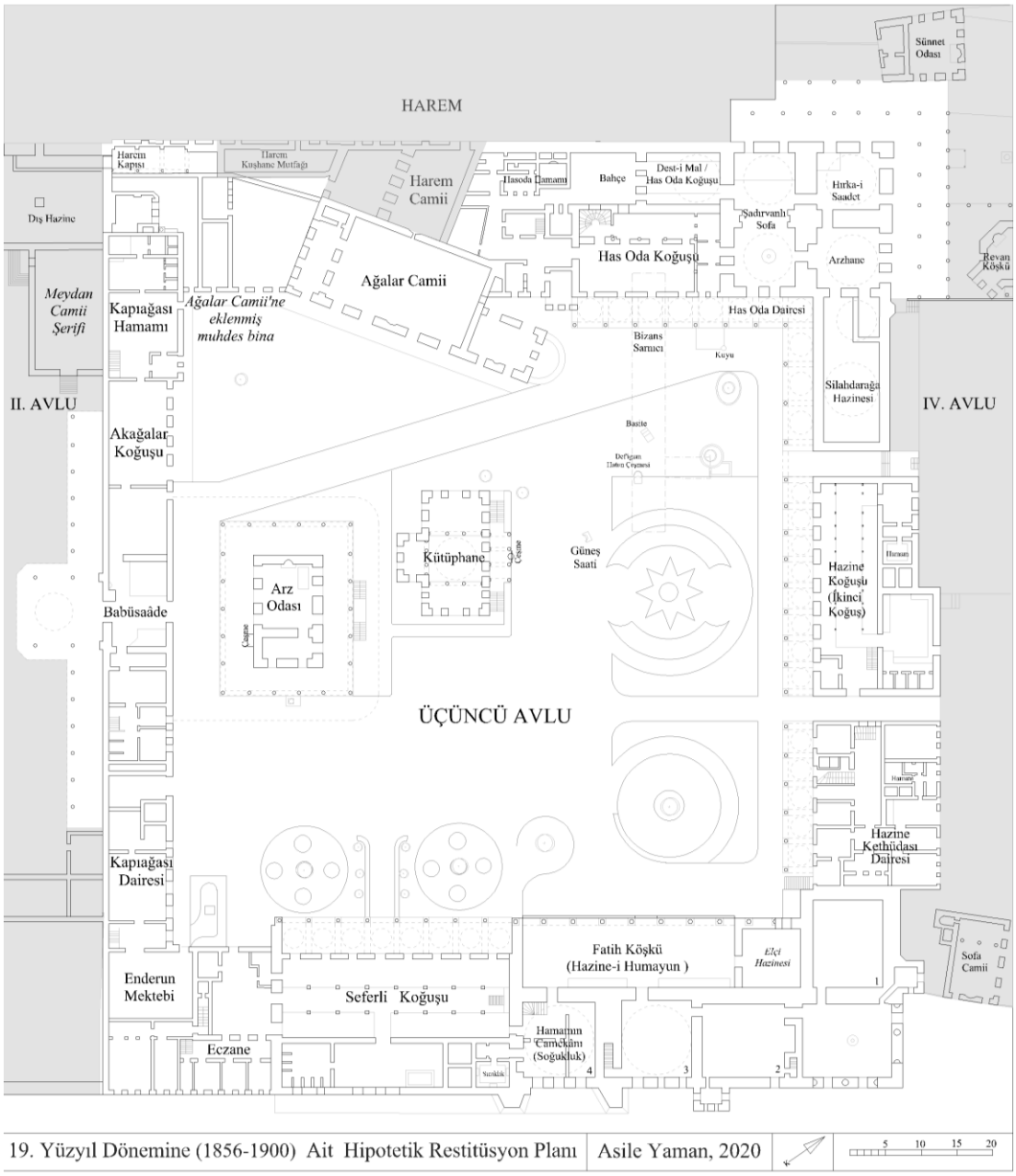
Fatih Köşkü'nün 19. yüzyıl dönemine ait hipotetik restitüsyon planında, revağına eklenmiş bir mekân çizilmiştir. Bu oda dönemin planlarında belirtildiği üzere Elçi Hazinesi olarak adlandırılmaktaydı. İki revak sütunu içine alarak oluşturulan mekân, 1940'larda Tahsin Öz onarımları sırasında yıkılmıştır. 1856 yangını sonrası çizilen planda görüldüğü üzere Elçi Hazinesi ile Kilerli Koğuşu'nun kesiştiği yerde büyük olasılıkla çeşme bulunmaktaydı. Kargopoulo'nun 1880 ile 1886 arasındaki fotoğrafında görüldüğü üzere revak ile avlunun sınırında demir korkuluklar ve revağa giriş yapmadan önce avlu kotunun yükseldiği belirtilmiştir.



Görsel 446 Topkapı Sarayı'nın III. Avlusu'nda Dönüşüm Geçiren Tüm Yapılarda 19. Yüzyıl Döneminin gösterimi, (Asile Yaman, 2020)



Görsel 447 19. Yüzyıl Dönemine Ait Veriler Doğrultusunda Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı, (Asile Yaman, 2020)



Görsel 448 19. Yüzyıl Dönemine Ait Hipotetik Restitüsyon Planı, (Yaman, 2020)

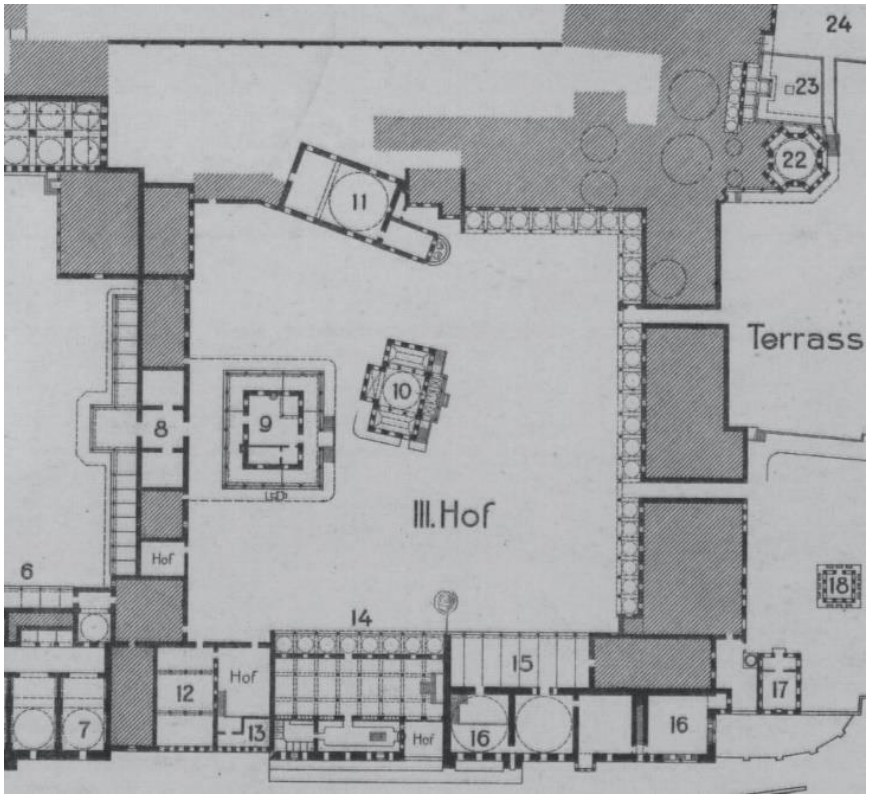
3.1.8. 20. Yüzyıl

1856'da Saray hanedanın resmi konutu olmaktan çıkmıştır. Ama saraya yapılan müdahale, onarım ve eklemeler bitmemiştir. Topkapı Sarayı'nın bazı bölümleri 1924'te Saray müzeye çevrilmeden önce teşhir mekanı olarak kullanılmıştır.[590] Topkapı Sarayı resmen müze olana kadar Hazinenin (Fatih Köşkü) iki salonu, Seferli Koğuşunda teşhir edilen Çini Hazinesi, yabancılara ve sarayda tanıdıkları olan yerli halka özel izinle gezdirilmiştir.[591]



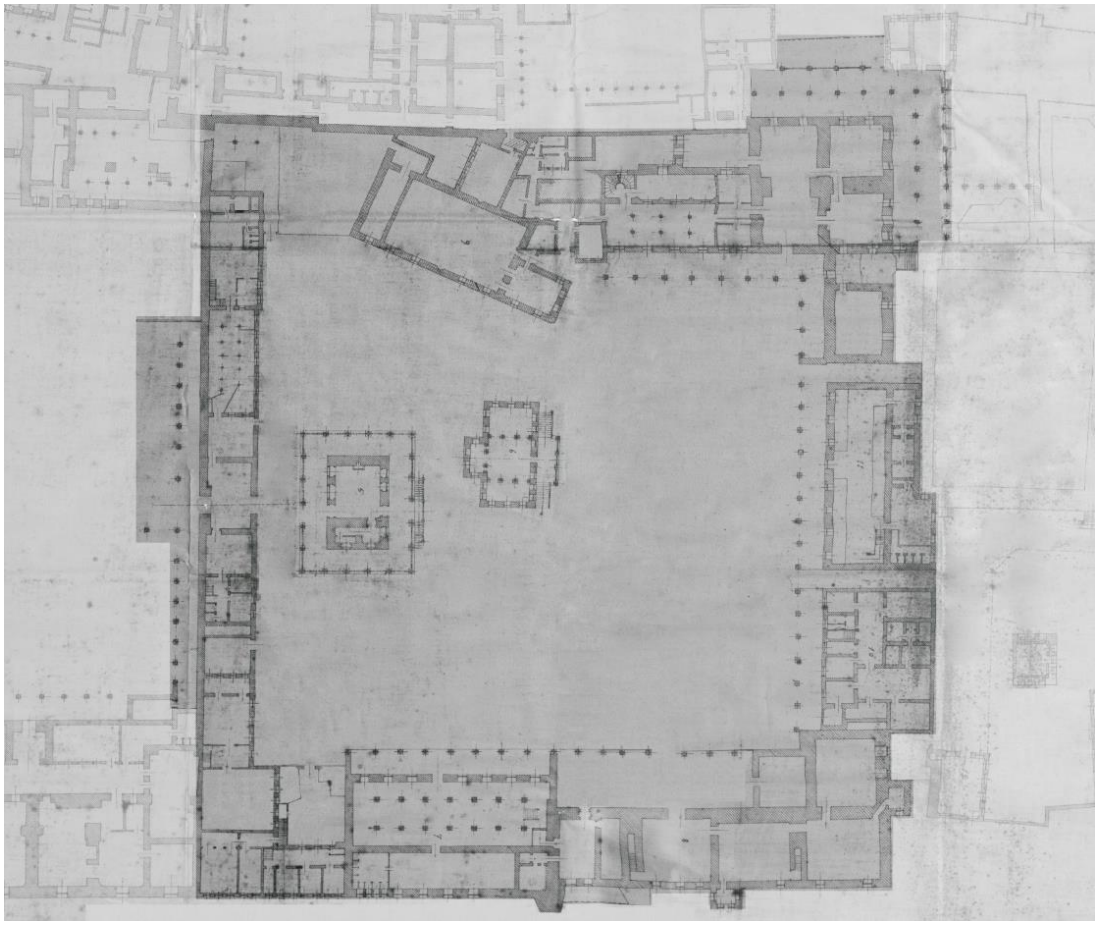
Görsel 449 1908'de Üçüncü Avlu, Abdurrahman Şeref, Topkapu.[592]

[590]Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.31.
[591] Ülkü Altındağ, Topkapı Sarayı Müzesi, **Sanat Dergisi**, Sayı:7, 1982, s.11.
[592]**Açıklama**: Akağalar Kapısı, Akağalar Ocağı, Kuşhane Kapısı, Has Oda, Mescid, Hırka-ı Saadet, Silahdar Hazinesi, Enderun-u Humayûn Koğuşu, Hazine Kethuda Dairesi(Eski Ağa Yeri), Hazine-i Humayun, Seferli Koğuşu, Eski Hekimbaşı Dairesi, Babüssaade Dairesi, Arz Odası, III. Ahmed Kütüphanesi.



Görsel 450 1907'daki Üçüncü Avlu, (Gulitt, Die Baukunst Konstatinopels, 1912)

Açıklamalarından yabancı birinin çizdiği anlaşılan tarihsiz bir planda, 1914'te Kuşhane Kapısı önüne yapılan balkonlu yapı gözükmediği için plan 1914'ten öncesine tarihlendirilenbilir (Görsel 451). Planda, Ağalar Camii'ne bitişik konumda yapılmış 1914'te yıkılmış olan muhdes binaların izdüşümünün diğerlerinden farklı olarak çizgi şeklinde göstermesi dikkat çekicidir. Büyük olasılıkla girilemediği için detaylı çizilmemiştir. 1951-67 yıllarında yapılan onarımdan sonra Müze Müdürlüğüne tahsis edilen Kilerli Koğuşun'un plan açıklamasında (Görsel 451, no:10) "Hazine Kahyasının Dairesi" olduğu görülmektedir. Hazine Koğuşu da *İkinci Koğuş* olarak tanımlanmıştır.



Görsel 451 1900'lerin başlarında Üçüncü Avlu planı, (20. yüzyıl, Ali Saim Ülgen)[593]

II. Meşrutiyet sonrasında Topkapı Sarayı'nın bazı bölümleri ilk defa halkın ziyaretine açılmış saray ve çevresi bundan sonrasında Osmanlı Sultanı ve hanedanının bütün ihtiyaçlarına cevap verecek olan bir yer olmaktan çıkıp korunması gereken bir eski eser, milli miras olarak görülmüştür. O döneme kadar düzenli olarak onarımlar gören Topkapı Sarayı'nda, II. Meşrutiyet'in ilanından bir buçuk ay sonra, Haziran 1909'da kapsamlı bir onarım başlatılmıştır. Harem ve Enderun dairelerinin tamir edileceği bu onarım Mimar Vedad Bey, Esaduryan ve Mühendis Ahmed Efendi yönetiminde başlatılmış, 1911'de onarımlara ek bütçe talep edilerek 1915'e kadar uzatılmıştır. Onarımların yürütücülüğünü 1914 yılına kadar Sermimar Vedad Bey, sonrasında 1915 yılına kadar Sermimar Ekrem devam etmiştir. Bu onarımlar dahilinde, sarayın Hazine-i Hümayun, Hazine-i Hümayun Kethüdası Dairesi, Seferli

[593] **Plan Açıklaması**: 5. Arz Odası, 6. Kütüphane, 7. Hazine-i Humayuna dahil kapı, 8. Hazine-i Humayun, 9. Kütüphane karşısındaki hazine, 10. Hazine kahyasının dairesi, 11. İkinci Koğuş.

Odası, Saray Hastanesi ve Eczanesi, Akağalar dairesi, Arz Odası gibi Üçüncü Avlu'daki birçok mekân kapsamlı onarımdan geçmiştir.[594]

Bu onarımlar 10 Ekim 1915 tarihli Muhafaza-i Asarı-ı Atika Encümeni Dairesi'nin raporunda eleştirilmektedir. Yapılan onarımlar dahilinde İkinci Avlu'da yer alan Eski Divanhane ve Meydan Camii olarak anılan sonraları Musiki Meşkhanesi için kullanıldığı bilinen yapının "nazara hoş gelmediği" için yıkılması, Ağalar Camii iç mekanındaki çinilerin sökülmesi, Hırka-i Şerif Dairesi ve koğuşunun özgün tezyinatlarının değiştirerek üzerinde çimento sıva vurulduğu, Hazine-i Hümayun'un şadırvanlı terasının camekan ile kapatılması gibi müdahaleler eleştirilmiştir.

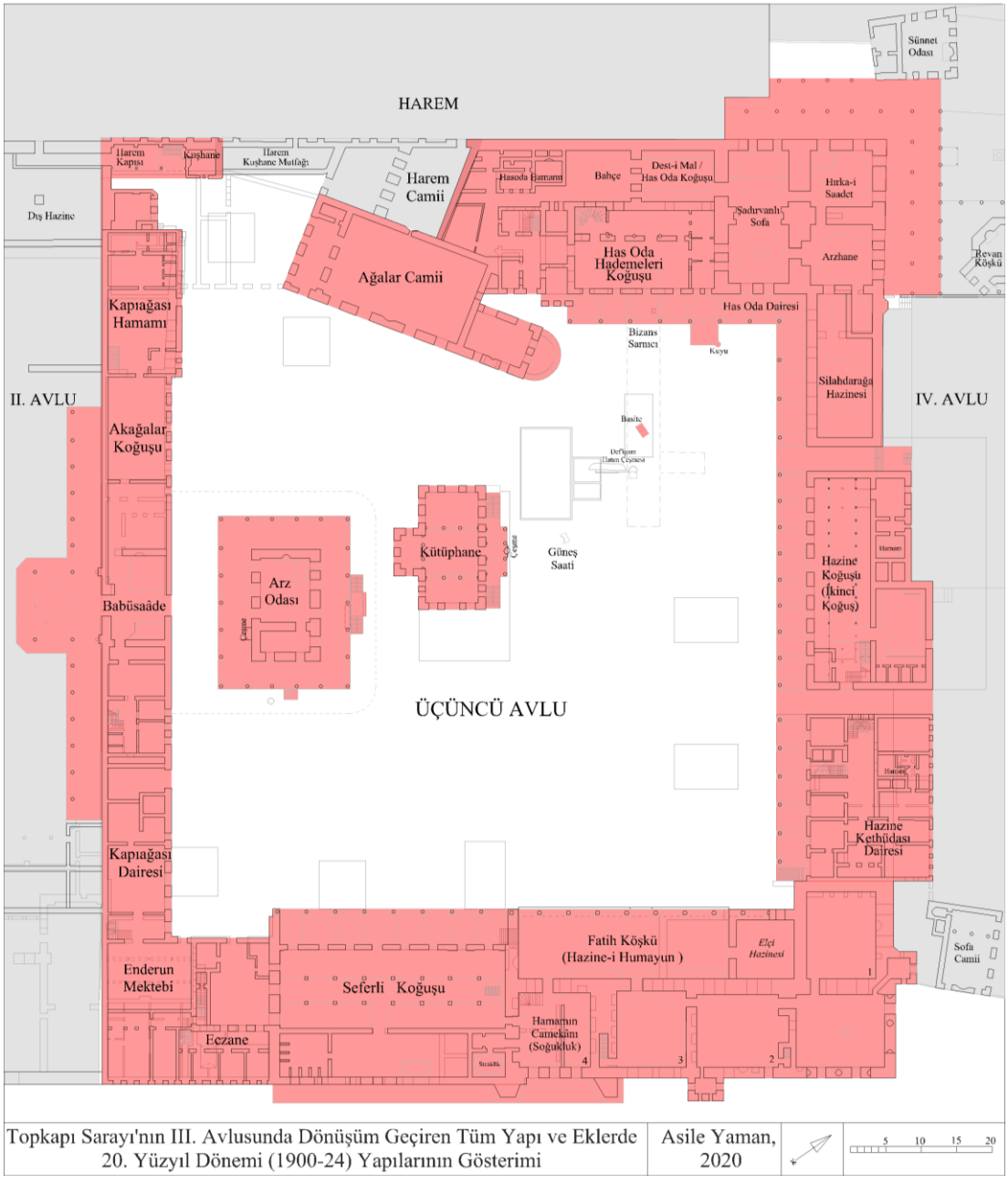
Topkapı Sarayı'nın 1914 onarımlarında Ağalar Camii'ne bitişik yapılmış olan niteliksiz yapıların kaldırıldığı ve kapının hemen önüne harabe haldeyken I. Ulusal Mimarlık Akımının üslubuna uygun olarak cephesinin yenilendiği ve balkon eklendiği anlaşılmaktadır. Raporun 6. maddesinde, Arz Odası meydanına nazır bulunan ve kuşhane mevkiinin harabesinin tamir edilebilecekken çimento sıva ile balkonlu bir cephe yapılıp mimarisinin bozulduğu ifade edilmektedir.[595]

1915 tarihli Encümen Raporunda, tahriplerin daha fazla ilerlememesi için her türlü inşaatın durdurulması ve ertelenmesi, Onarımları yönetecek bir baş mimarın altında mimarlar kurulu oluşturulması, bilimsel bir inceleme komisyonu kurulması, yapılan müdahalelerin incelenerek karara varılması ve onarım masrafları için ayrı bütçe olması gerektiği vurgulanmıştır. Onarım adı altında yapılan bu tahripler sebebiyle raporda Topkapı Sarayı'nın korunması amacıyla müze işlevi verilmesi talep edilmiştir.[596]

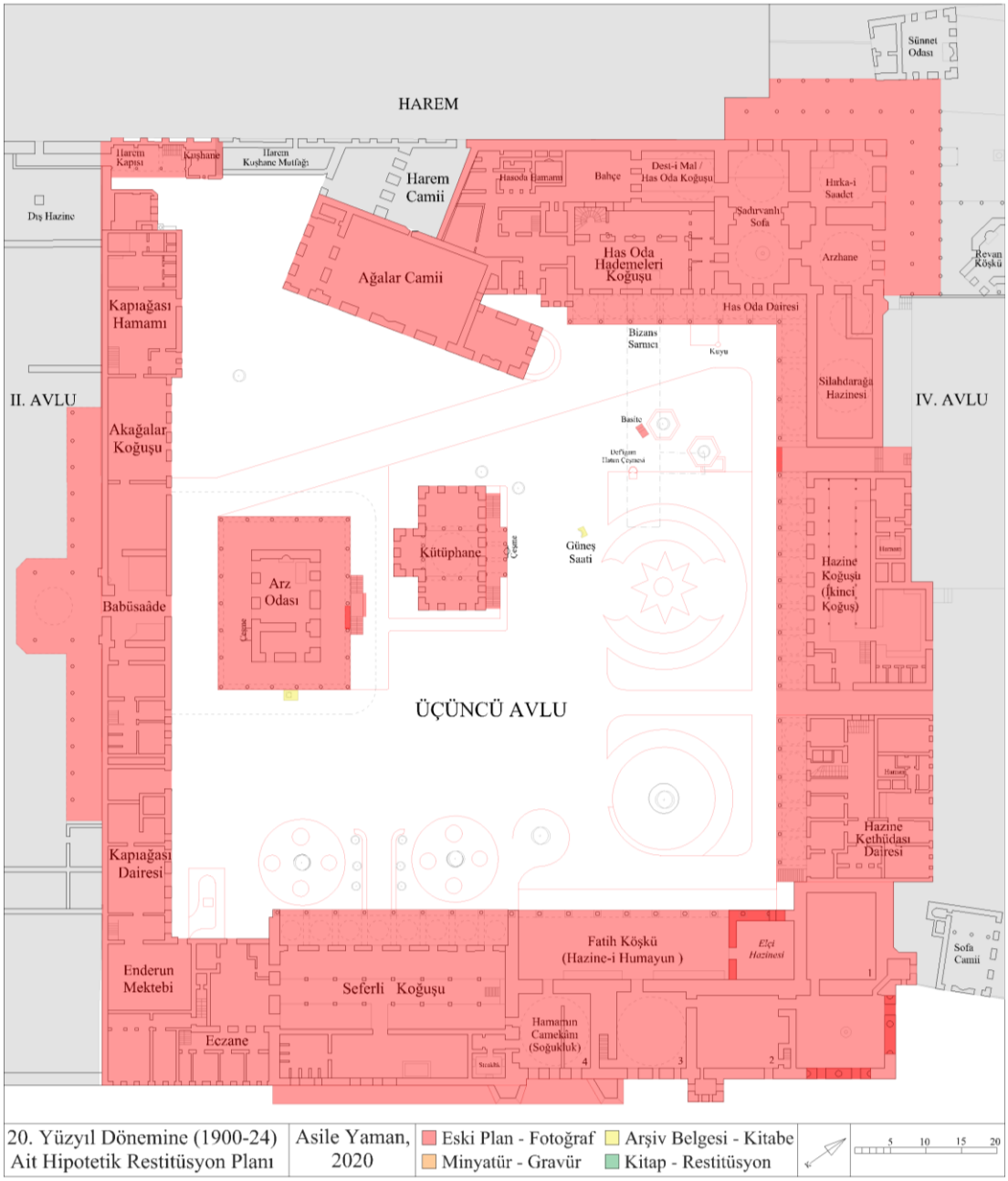
Raporda Osmanlı'nın son döneminde Restorasyonun tanımını "eski şeklini muhafaza ile yenileme" olarak tanımlayarak yapılan onarımlarda buna asla uyulmadığını, "kireç sıva ve taş kesmesi gibi adi usulde" yapılarak aslının

[594] Nilay Özlü, "**Osmanlı'da Koruma: Topkapı Sarayı**", İnci Aslanoğlu için bir Mimarlık Tarihi Dizimi, 2019.
[595] Muhâfaza-i Asâr-ı Atîka Encümeni Dairesi'nin Topkapı Sarayı Hümâyûnu'nun Tamiratı Münasebetiyle Arz Eylediği Rapor Suretidir.
[596] Muhâfaza-i Asâr-ı Atîka Encümeni Eimmesi'nin Topkapı Sarayı Hümâyûnu'nun Tamiratı Münasebetiyle Arz Eylediği Rapor Suretidir, 10 Teşrinevvel 1333, Dar'ül Hilafet-i Aliyye, Matba-i Amire, 1339.

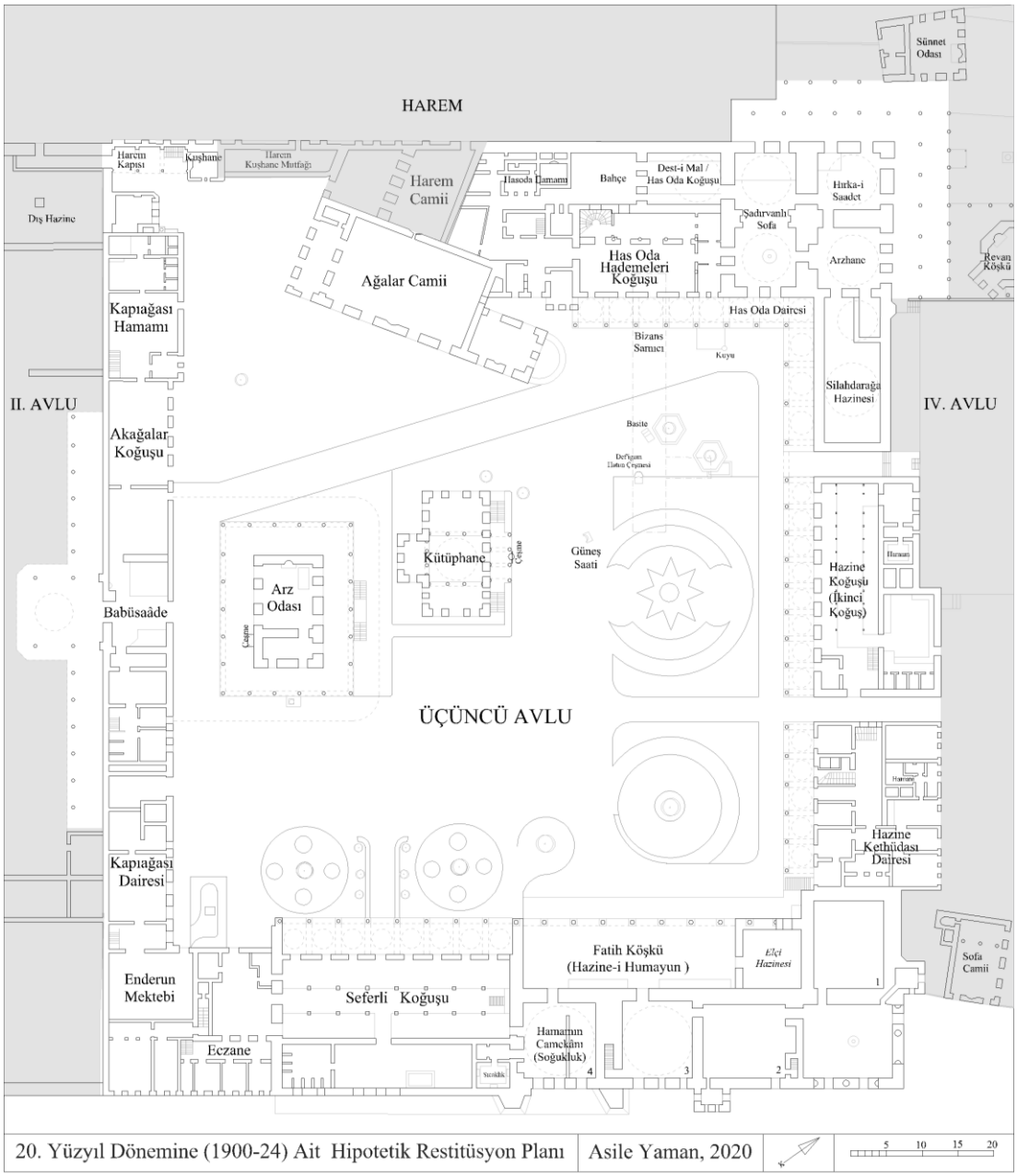
değiştirilerek özgün görüntüsünün bozulduğu ifade edilmiştir. Çinilerin gelişigüzel sökülmüş olduğu hatta moloz yığınları halde durdukları aktarılmaktadır. Sökülen çinilerin yerlerine Kütahya'da yeniden yaptırılmış kaba ve adi çiniler ile tezyinat tamamlanmıştır.



Görsel 452 Topkapı Sarayı'nın III. Avlusu'nda Dönüşüm Geçiren Tüm Yapılarda 20. Yüzyıl Döneminin gösterimi, (Asile Yaman, 2020)



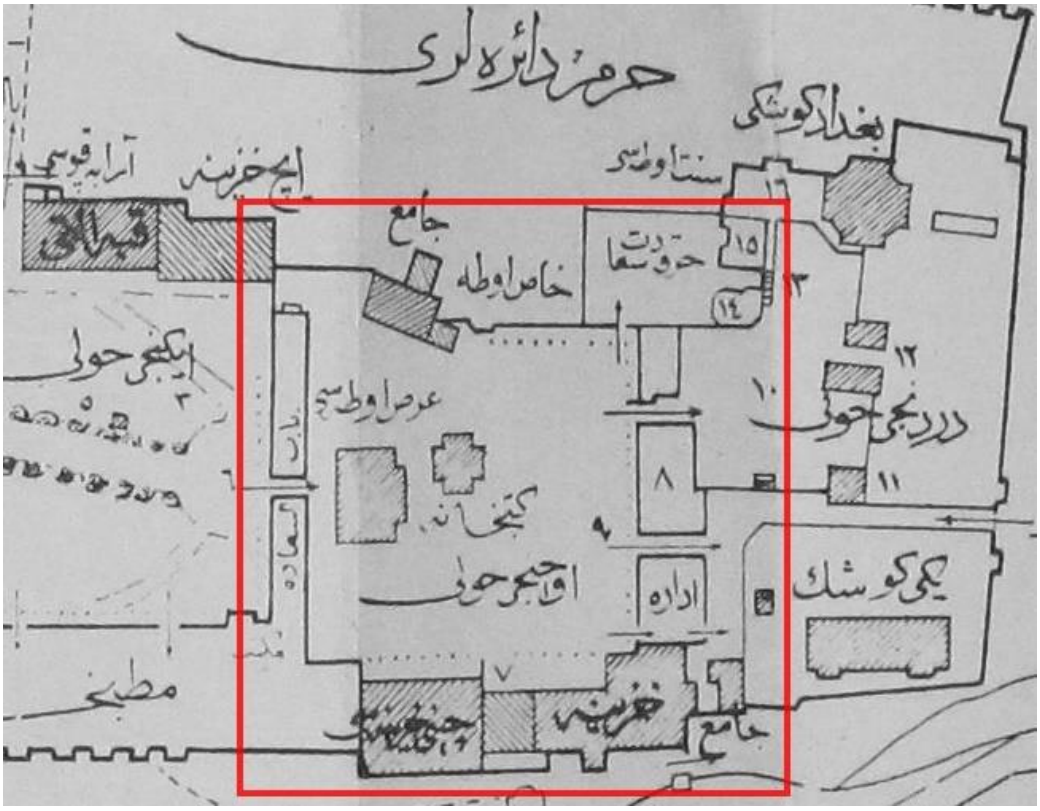
Görsel 453 20. Yüzyıl Dönemine Ait Veriler Doğrultusunda Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı, (Asile Yaman, 2020)



Görsel 454 20. Yüzyıl Dönemine Ait Hipotetik Restitüsyon Planı, (Yaman, 2020)

3.1.9. 20. Yüzyıl (Müzeleşme Sonrası)

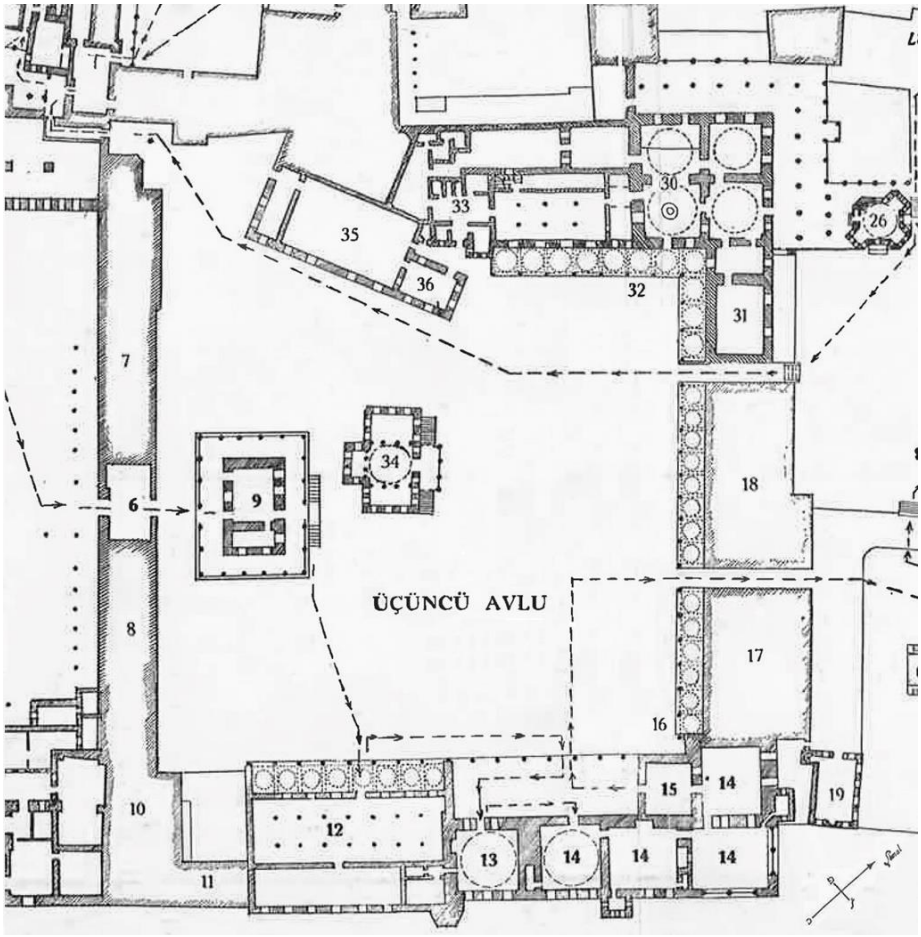
Topkapı Sarayı, 3 Nisan 1924 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla Hazine-i Hassa İdaresi'ne son verilerek, Topkapı Sarayı Asar-ı Atika Müzeleri Müdürlüğü'ne bağlanarak müze olarak işlevlendirilmiştir. Saray 9 Ekim 1924'te bazı onarımları yapıldıktan sonra ziyarete açılmıştır.[597] Bu dönemde, Mehmet Refik Bey adındaki Hazine Kethüdası olan bir amirin Saray'ın yönetiminde bulunuyordu.[598]



Görsel 455 1924 tarihli "Topkapı Sarayı Haritası"[599]

1930'larda Üçüncü Avlu'da gezilebilen yerlerin sadece Arz Odası, Seferli Koğuşu ve Fatih Köşkü olduğu görülmektedir (Görsel 456). Avluda bulunan Harem kapısının da çıkış değil giriş olarak kullanıldığı ifade edilmiştir.

[597]Wolfgang Müller-Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, 2016, s. 504; Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.31.
[598] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları** (1939-44), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1948, s. 2.
[599] İBB Atatürk Kitaplığı.



Görsel 456 1933 baskılı kitaptan Üçüncü Avlu detayı.[600]

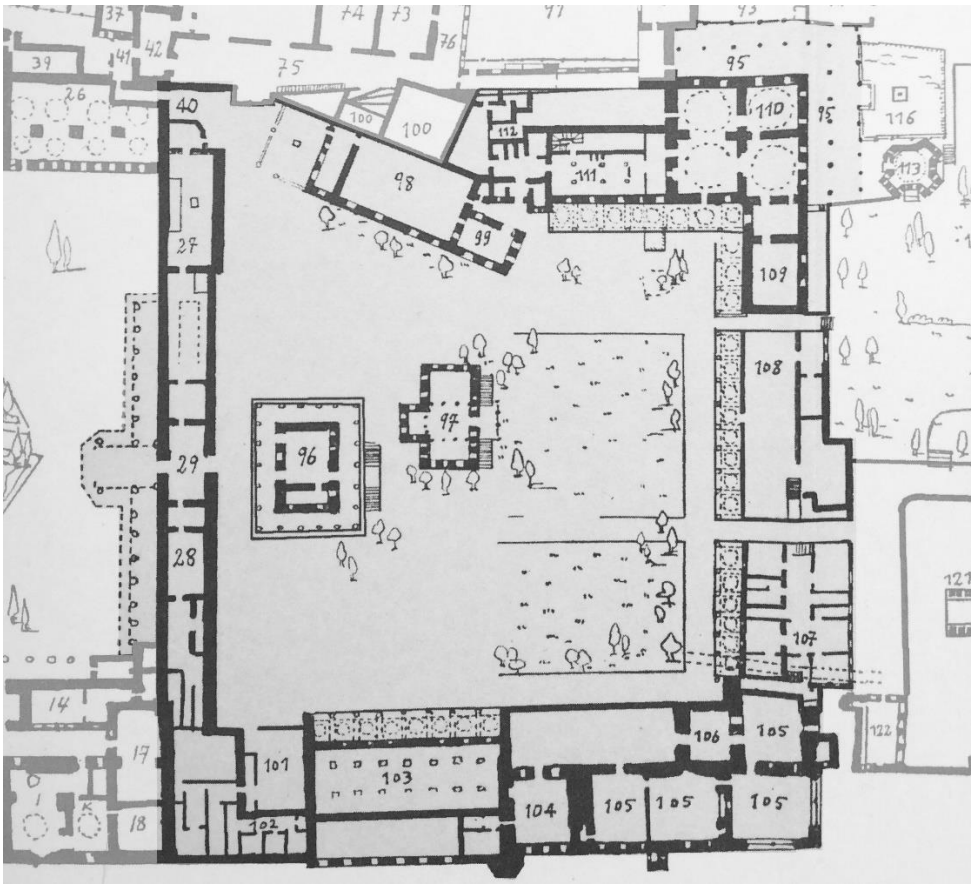
Tahsin Öz, 1940-44 yılları arasında beş sene boyunca yapılan onarımlarda, Arz Odası'nın bazı kısımlarının, Fatih Köşkü Hamamın camekanı ile birlikte, Kemer geçidi onarıldığı aktarmaktadır. Has Oda Koğuşu'nun (Destimal Odası) revağı kapatılarak yapılan yeni Has Oda Koğuşu'nun bölme duvarları ve ara katları kaldırılarak revağın sütun ve kemerleri ortaya çıkarılmıştır.[601]

---

[600] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi**, 1933, İstanbul, (Plan Açıklama: 6.Akağalar Kapısı, 7.Akağalar Koğuşu, 8.Kapı Ağası Dairesi, 9.Arz Odası, 10.Enderun Mektebi, 11.Eczane, 12.Çini Hazimesi (Seferli Koğuşu), 13.II.Selim Hamamı (Gümüş ve Billur Salonu), 14.Hazine, 15.Elçi Hazinesi, 16.Kemeraltı, 17.Kilerli Koğuşu (Müze Müdüriyeti), 18.Hazine Koğuşu, 30.Hırka-i Saadet Dairesi, 31.Emanet Hazinesi, 32.Şadırvan Kapısı, 33.Has Oda Koğuşu (Müze Memurin Dairesi), 34.III. Ahmed Kütüphanesi, 35.Ağalar Camii (Yeni Kütüphane), 36.Çalışma Salonu)

[601] Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları** (1939-44), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1948, s.11.

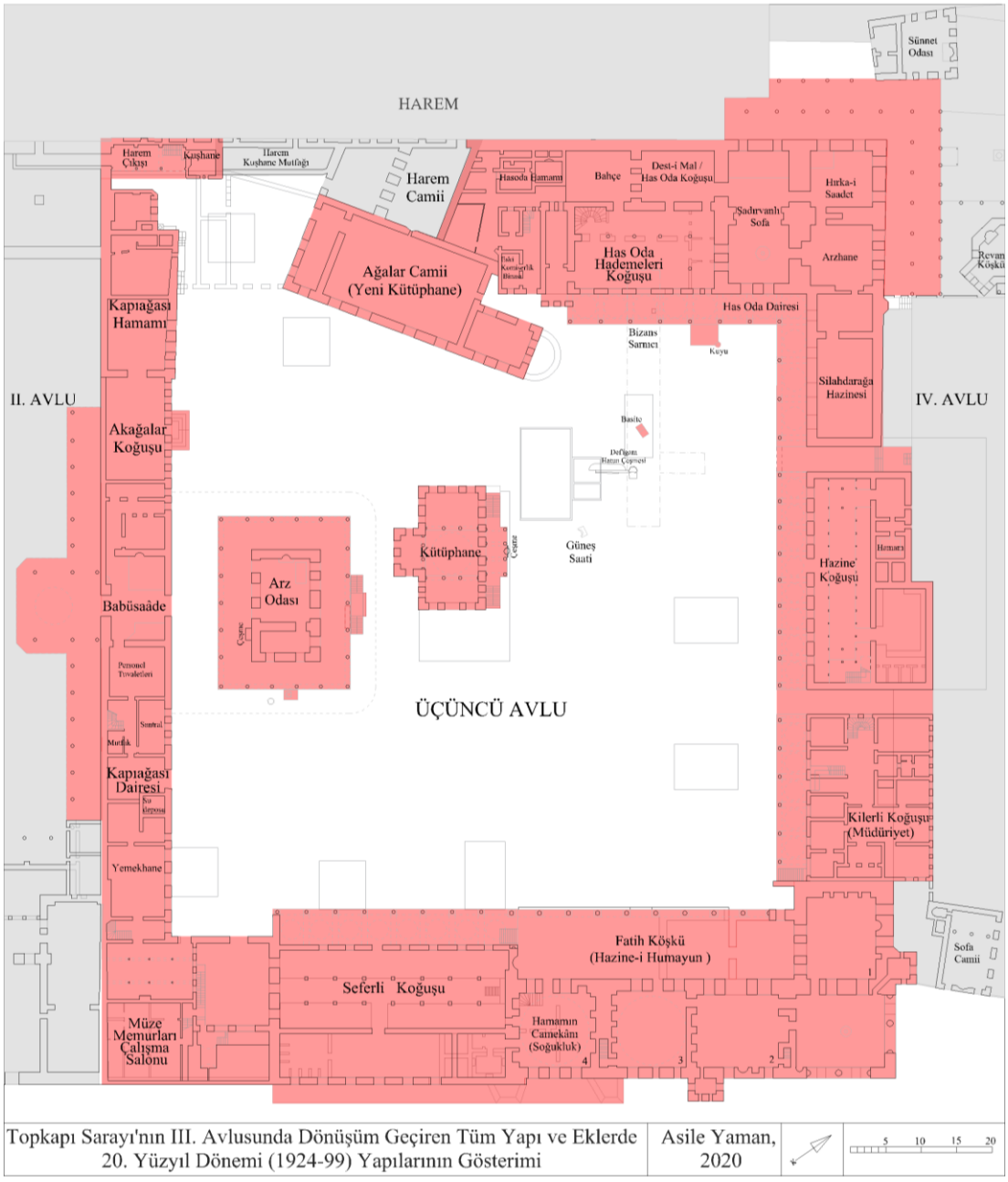
1951-1967 yılları arasında Topkapı Sarayı onarımları, 1951 yılında kurulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararlarına göre, Müze idaresine bağlı olarak yürütülmüştür. Bu yıllarda Arz Odası'nın geç dönem duvar ve kubbe tezyinatları ve parke döşemesi tamir edilmiş, müdüriyet binası olarak kullanılan Kilerli Koğuşu, içi tamamen değiştirilip betonarmeye çevrilerek yine müze idare binası olarak hizmete açılmıştır. Kütüphane olarak işlev gören Ağalar Camii'ne sanat eserlerinin korunması için çelik raflar, rutubeti önleyen cihazlar konulmuştur. 1976 yılında, Seferli Koğuşu onarımı yapılırken Fatih Köşkü'ne bitişik hamamın yıkanma kısmı kalıntıları açılarak mevcuttaki iki kubbeli odanın yanında daha büyük yıkanma kısmında koğuş döşemesinin "her an tetkik edilebilmesi için" betonarme olarak yapıldığı aktarılmaktadır. [602]



Görsel 457 Üçüncü Avlu'nun planı, Reşad Ekrem Koçu, 1960.

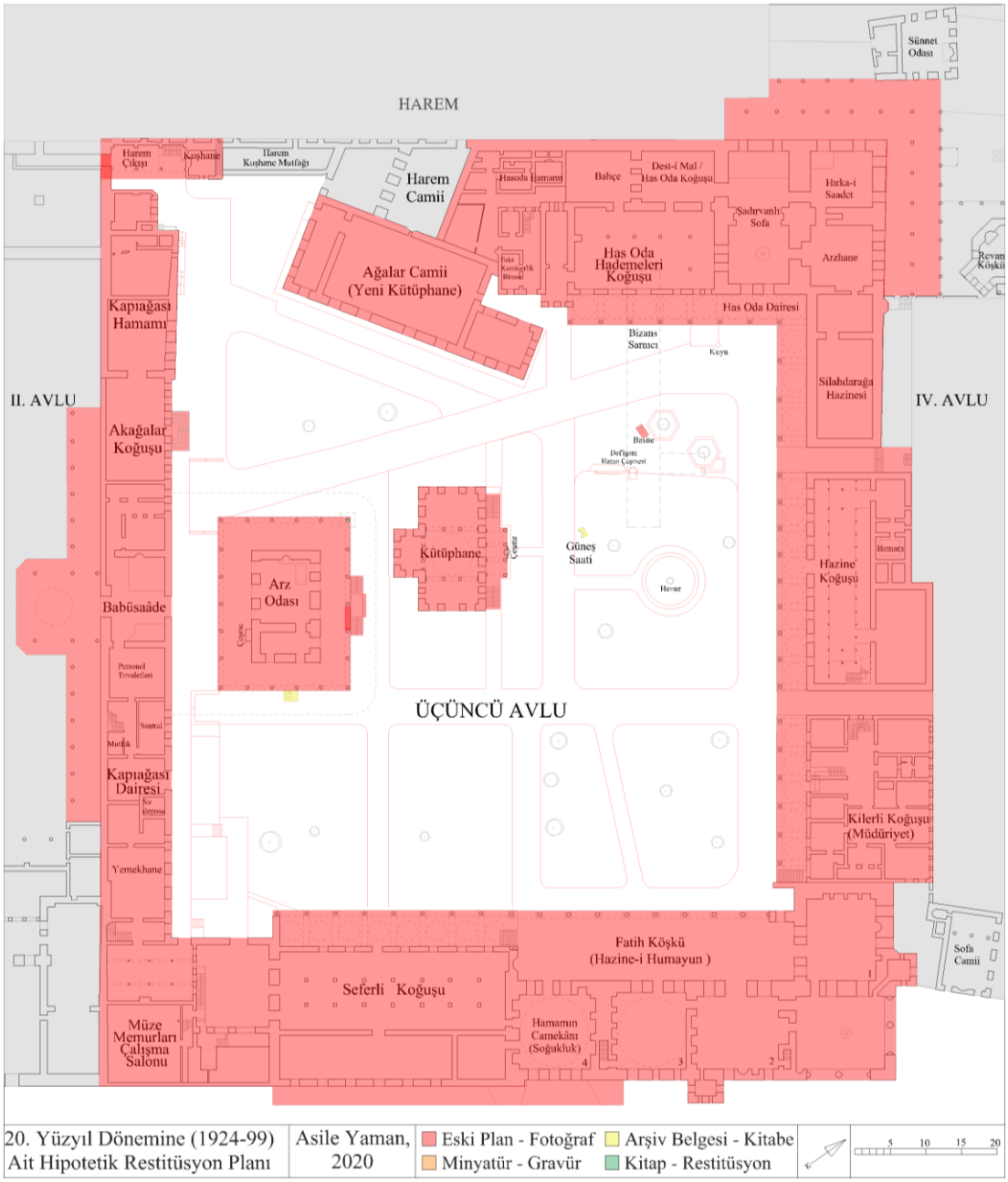
[602]İlban Öz, Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları, **Sanat Dergisi**, Sayı:7, 1982, s. 65-74.

1986 yılında yapılan onarımlar kapsamında Üçüncü Avlu'da *İşlemeler Seksiyonu* olarak kullanılan Büyük Oda Koğuşu onarılmış, vitrinlerine Munters M. 120 dehumidifier sistemi monte edilerek organik eserlerin gece gündüz nem oranının korunması Türkiye'de ilk olarak burada sağlanmıştır.[603]

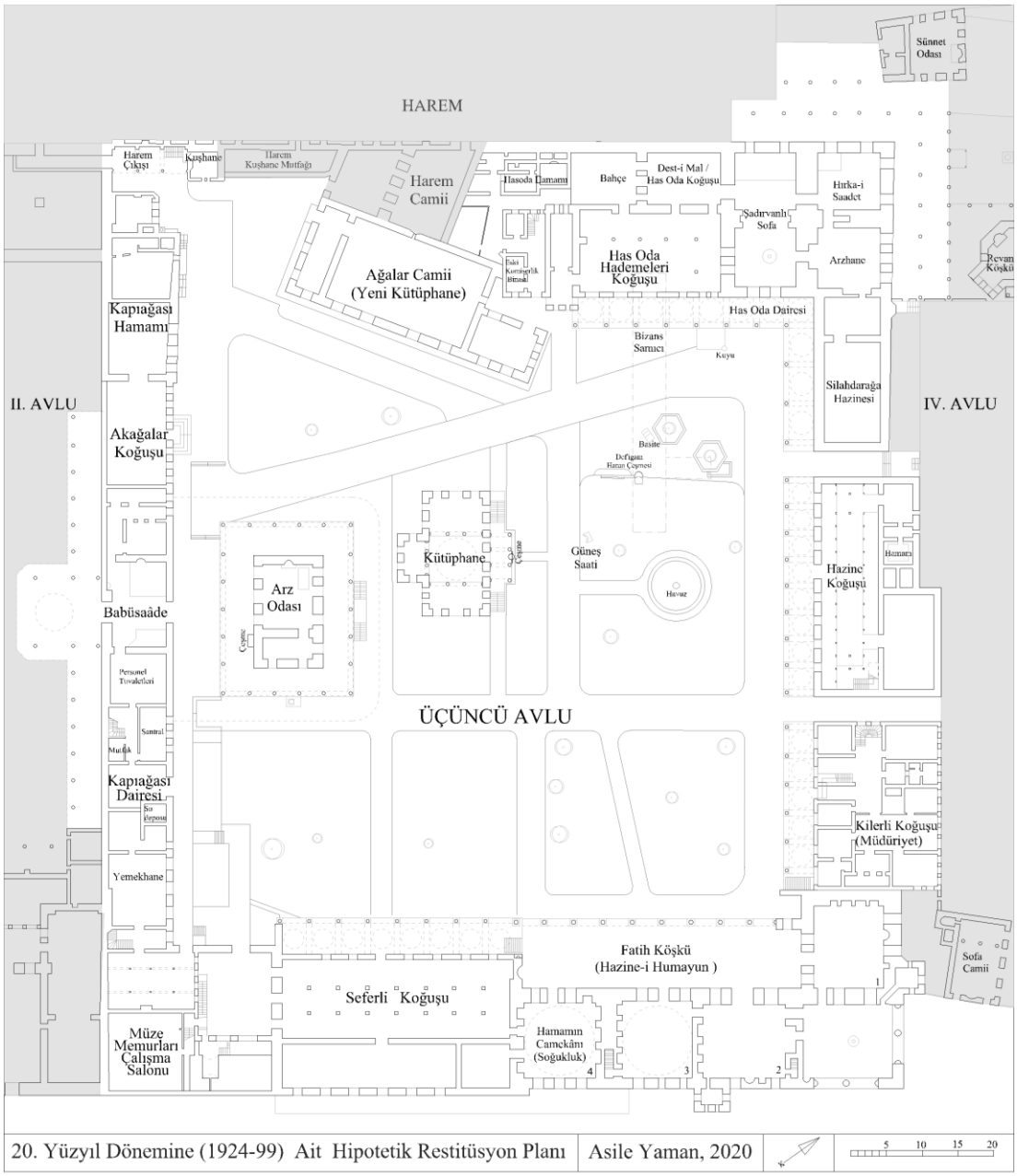


Görsel 458 Topkapı Sarayı'nın III. Avlusu'nda Dönüşüm Geçiren Tüm Yapılarda 20. Yüzyıl Döneminin gösterimi, (Asile Yaman, 2020)

603 "Topkapı Sarayı Müzesi 1986 yılı Faaliyetleri", **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık: 2**, İstanbul, 1987, s. 195.



Görsel 459 20. Yüzyıl Dönemine Ait Veriler Doğrultusunda Hipotetik Restitüsyon Planı ve Güvenilirlik Lejantı, (Asile Yaman, 2020)

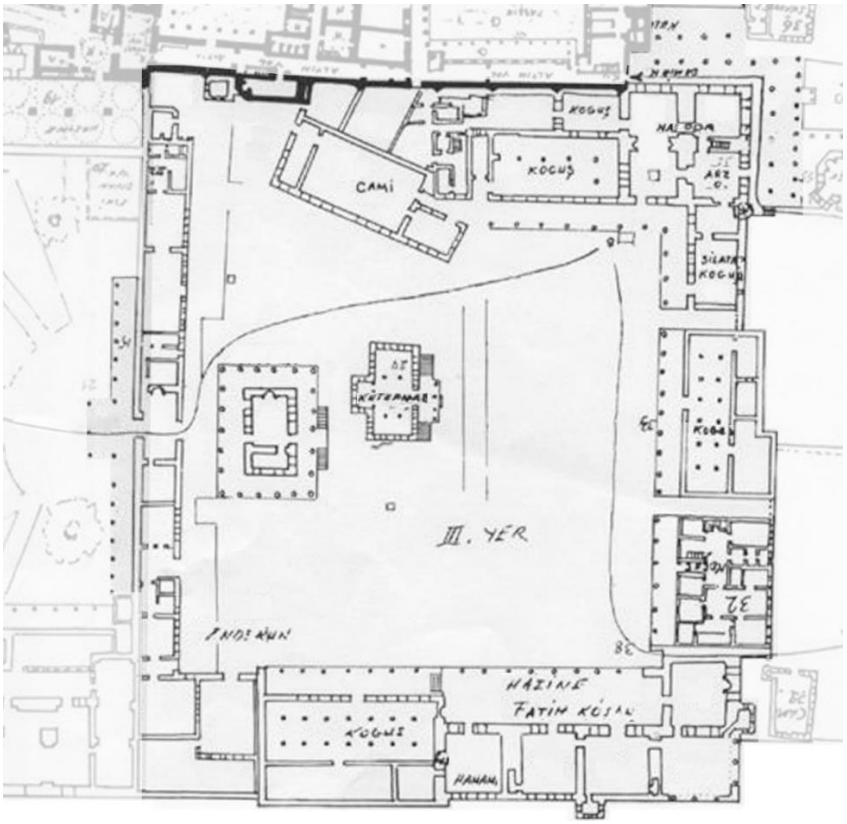


Görsel 460 20. Yüzyıl Dönemine Ait Hipotetik Restitüsyon Planı, (Yaman, 2020)

3.1.10. 21. Yüzyıl

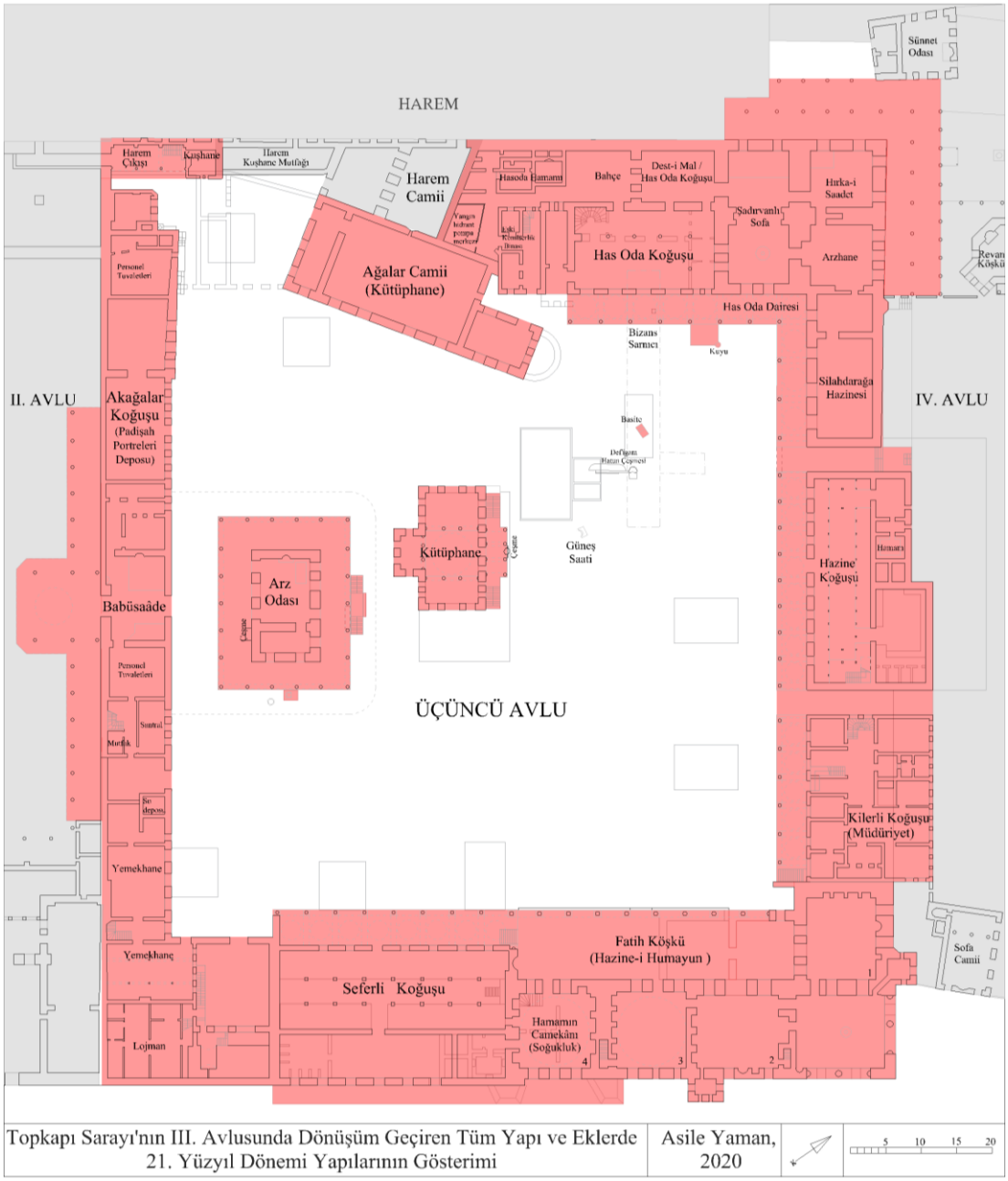
Topkapı Sarayı'nın Üçüncü Avlusu'nun günümüzde mevcutta bulunan mekanların konumunun Sarayın ilk yapıldığı dönemden beri belli olduğu, yüzyıllar boyunca işlevinin yanı sıra yapıların da değişim geçirdiği gözlenmişitir. Özellikle avlunun kuzeydoğu ve güneybatı kanadındaki binaların geçirdiği deprem ve yangınlar sonucunda yapısal ve işlev değişimine uğradığı anlaşılmıştır. Avlu içerisinde ve çevresinde, mevcuttaki yapıların dışında günümüze ulaşmayan birçok yapının bulunduğu tespit edilmiştir.

1924'te müzeye çevrilen Topkapı Sarayı bu işlevini bugün de devam ettirmekte olup yerli ve yabancı ziyaretçilerin en çok ziyaret ettiği mekanlardan birisidir. Günümüzde sarayın ve Üçüncü Avlu'nun birçok mekanında restorasyon çalışmaları devam ettirilmektedir. Topkapı Sarayı, 6 Eylül 2019 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'na tahsis edilmiştir.[604]

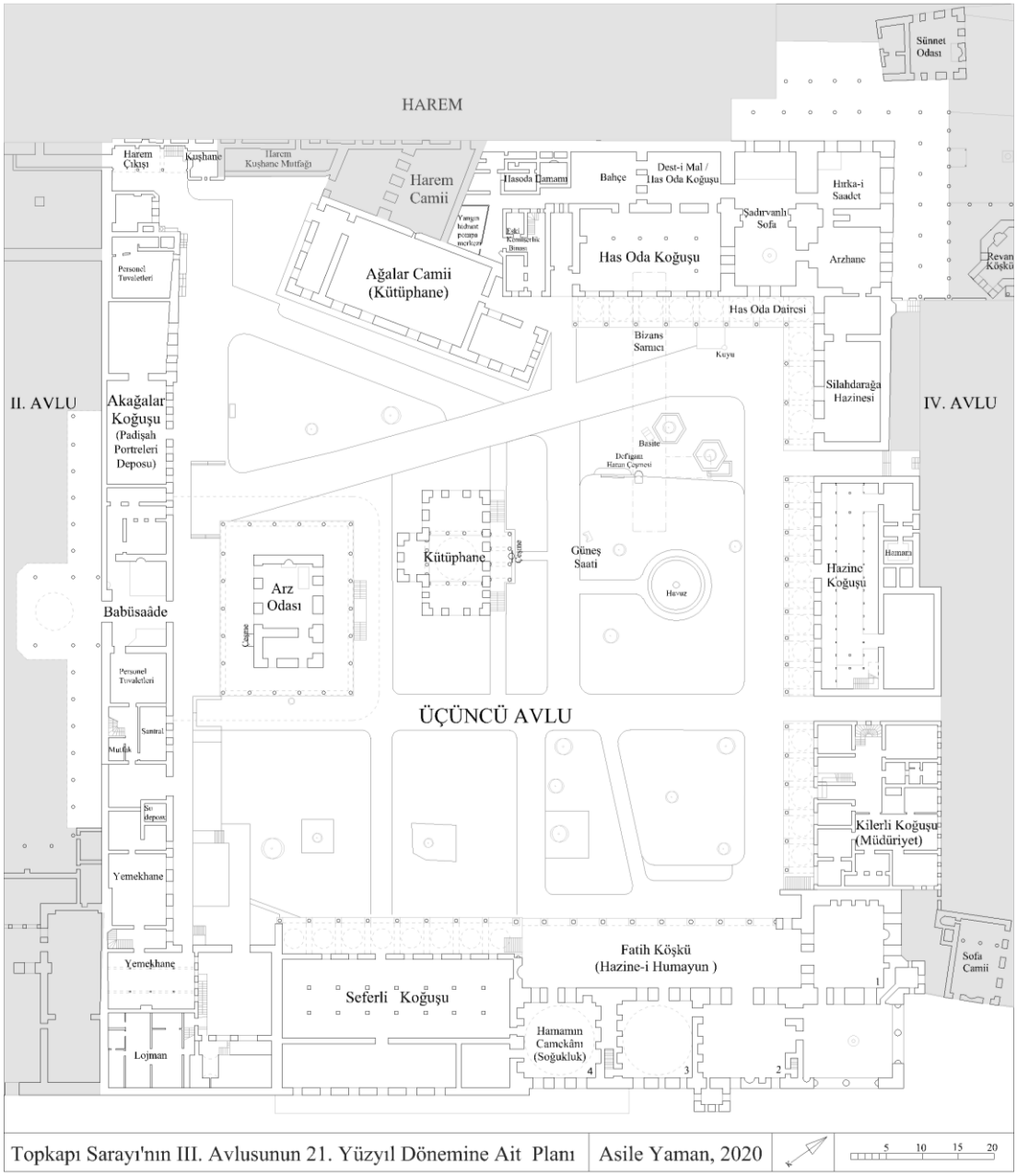


Görsel 461 Topkapı Sarayı'nın planından Üçüncü Avlu detayı, Anhegger.

[604]https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/topkapi-sarayi-milli-saraylar-idaresi-baskanligina-devredildi/1574461 Erişim tarihi: 03.01.2020.



Görsel 462 Topkapı Sarayı'nın III. Avlusu'nda Dönüşüm Geçiren Tüm Yapılarda 21. Yüzyıl Döneminin Gösterimi, (Asile Yaman, 2020)



Görsel 463 21. Yüzyıl Dönemine Ait Hipotetik Restitüsyon Planı[605], (Yaman, 2020)

[605]Güncel saha incelemeleri ile birlikte Ekol Yapı İnşaat'ın 2015 tarihli planı ve Tures Mimarlık'ın 2009'daki planı değerlendirilerek çizilmiştir.

SONUÇ

Topkapı Sarayı, Osmanlı Devleti'nin resmi ikametgahı olarak 350 yılı aşkın süre boyunca işlev görmüş, birçok yangın ve deprem geçirmiştir. 1509 depremi sonrasında sarayda zarar gören yapılar onarılmış, Üçüncü Avlu'daki Hünkar Hamamı soğukluğunun iki yanına payandalar eklenmiştir. Özellikle 1665 yangını öncesinde Bobovius'un çizdiği plan şematik de olsa 17. yüzyıldaki Üçüncü Avlu'nun yapıları hakkında oldukça önemli veriler sunmuştur. 1856 yangını sonrasında Enderun Avlusu'nun yenileme projesi kapsamında çizilen planlar o döneme kadar çizilen şematik planlardan farklı olarak gerçekçi çizilen ilk planlardır.

Topkapı Sarayı müzeye dönüşmeden önce özellikle Üçüncü Avlu'daki yapılardan Hazine'nin (Fatih Köşkü) iki salonu ve çini hazinesinin teşhir edildiği Seferli Koğuşu, izni olan ziyaretçilere gezdirilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde 1924 tarihinde Topkapı Sarayı müzeleştirilince bu değişimin ihtiyaçları doğrultusunda saray, bazı değişiklikler geçirmiş ve işlev değişikliğine uğrayan yapıları olmuştur.

Araştırma kapsamında, yazılı ve görsel kaynakların taranıp incelenmesi sonucunda, bazı kaynaklarda belirtilenin aksine Topkapı Sarayı'nın Üçüncü Avlusu'ndaki mekanların konumlarının sarayın yapıldığı dönemden itibaren varlığını koruduğu anlaşılmıştır. Avlu içerisinde ve çevresinde günümüze ulaşmayan birçok yapı tespit edilmiştir. Yüzyıllar boyunca işlevlerinin yanı sıra yapılar da değişim geçirmiştir.

Vavassore'nin çizimi, Topkapı Sarayı'nın etrafında birbirini saran dört tane sur duvarı gibi terasların olduğu yanılgısına düşürmektedir. Bu terasların önce düz devam edip sonrasında eğimli inen topoğrafyaya dağılmış şekilde yer yer köşklerden oluştuğu öne sürülmüştür. Babüssaade'nin İkinci Avlu tarafında Fetih öncesindeki Topkapı Sarayı'nın konumlandırıldığı mevkide eskiden işlev gören bir bazilikanın sütunlarının Üçüncü Avlu'daki yapıların revaklarında kullanılmış olabileceği anlaşılmaktadır.

Bazı araştırmalarda belirtildiği üzere 15. yüzyılda Enderun Avlusu'ndaki her yapının bağımsız değil, diğer yapılarla bitişik olarak avluyu oluşturduğu görülmektedir. Nitekim Buondelmonti'nin 1481 tarihli çiziminde görüldüğü üzere,

Enderun Avlusu'nun Haliç'e bakan kanadındaki revakların kesintisiz devam ettiği, çatısının bütün ve kubbesiz olduğu görülmektedir. Kimi kaynakların aksine Fatih Köşkü şadırvanlı sofasının görünümünün, yapımından sonraki bir tarihte değil, 15. yüzyılda köşk ile birlikte inşa edildiği tespit edilmiştir.

Topkapı Sarayı'nın Üçüncü Avlusu'ndaki Yapısal Dönüşümler	
Bizans Dönemi	Sarayın inşasından önce Üçüncü Avlu'nun yakınında bulunan Bizans Bazilikası'nın sütunlarının avlunun yapılarında kullanıldığı ileri sürülmektedir (Görsel 407).
15. Yüzyıl	Sarayın ilk inşa edildiği dönemde, mevcut yapıların konumları genel itibariyle aynı şekilde korunmuştur. Has Oda, Arz Odası, Ağalar Camii, Fatih Köşkü, Hünkar Hamamı, Babüssaade, Büyük Oda ve Küçük Oda koğuşları, Hazine Koğuşu, Kilerli Koğuşu ve Has Oda Koğuşu'nun 15. yüzyılda bulunduğu tespit edilmiştir (Görsel 415).
16. Yüzyıl	1509 depremi sonrasında Sarayda zarar gören yapılar onarılmış, sultan için bir Çatma Saray yapılmıştır. Yavuz Sultan Selim döneminde, Kutsal Emanetler'in getirilmesiyle Has Oda işlev değişikliğine uğramıştır (Görsel 420).
17. Yüzyıl	Bobovius'un çizdiği planda görülen günümüzde olmayan avlu ortasında konumlandırılmış ağaların dairelerinden Saray Kethüdası, Hazine Kethüdası, Kiler Kahyası, Silahdarağa ve Çuhadarağanın odalarının 1665 yangınından sonra kaldırıldığı anlaşılmaktadır (Görsel 427).
18. Yüzyıl	Üçüncü Avlu'nun Haliç'e bakan kanadında günümüzde olmayan Kilerli ve Hazine koğuşları revaklarının kesintisiz devam ettiği, çatısının bütün ve kubbesiz olduğu anlaşılmıştır (Görsel 435).
19. Yüzyıl	Saraydan taşınmadan önce Ağalar Camii'nin bitişiğine ihtiyaçlar doğrultusunda eklenen niteliksiz yapılar dönemin koruma bilincini ortaya koymaktadır. Avlunun Haliç'e bakan kanadında günümüzde olmayan Kilerli ve Hazine koğuşları yeniden inşa edilmiştir (Görsel 441).
19. Yüzyıl	19. yüzyılın ikinci yarısında Üçüncü Avlu günümüzdeki haline yaklaşmış olduğu görülmektedir (Görsel 448). 1856 yılında Sultan Abdülmecid yüzyıllar boyunca ikametgah olarak kullanılan Topkapı

	Sarayı'ndan ayrılınca saray resmi konut olmaktan çıkmıştır. Üçüncü Avlu'da 1856'da çıkan yangın sonucunda, avlunun genel mimarisi korunmuş olsa da hasar gören yapılar oldukça değişime uğramıştır. Saray ilk defa Sultan Abdulmecid döneminde (1839-61) bir müzeymiş gibi ziyarete açılmış ve o dönemden sonra gelenek haline gelmiştir.
20. Yüzyıl	Topkapı Sarayı'nın bazı bölümleri saray müzeye çevrilmeden önce teşhir mekanı olarak kullanılmıştır. Topkapı Sarayı resmen müze olana kadar Hazine'nin (Fatih Köşkü) iki salonu, Seferli Koğuşu'nda teşhir edilen Çini Hazinesi özel izinle gezdirilmiştir (Görsel 454).
20. Yüzyıl	1930'larda Üçüncü Avlu'da gezilebilen yerlerin Arz Odası, Seferli Koğuşu ve Fatih Köşkü olduğu görülmektedir (Görsel 460). Tahsin Öz onarımlarında (1940-44) Arz Odası'nın bazı kısımları, hamamı ile birlikte Fatih Köşkü ve Kemer geçidi onarılmıştır. Has Oda Koğuşu'nun bölme duvarları ve ara katları kaldırılarak revağın sütun ve kemerleri ortaya çıkarılmıştır. 1951-1967 yılları arasında, müdüriyet binası olarak kullanılan Kilerli Koğuşu, içi tamamen değiştirilip betonarmeye çevrilerek yine müze idare binası olarak hizmete açılmıştır. Kütüphane olarak işlev gören Ağalar Camii'ne çelik raflar, rutubeti önleyen cihazlar konulmuştur.
21. Yüzyıl	1924'te müzeye çevrilen Topkapı Sarayı bu işlevini bugün de devam ettirmektedir. Günümüzde sarayın ve Üçüncü Avlu'nun birçok mekanında restorasyon çalışmaları devam etmektedir (Görsel 463). Topkapı Sarayı, 6 Eylül 2019 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'na tahsis edilmiştir.

Sultan Mehmed Reşad döneminde (1909-18) yapılan onarımlarda, ilk yapımını II. Mehmed'e atfedilen Eski Divanhane "nazara hoş gelmediği" için yıkılması, Üçüncü Avlu'daki Ağalar Camii'nin iç mekanındaki çinilerin sökülmesi, Hırka-i Şerif Dairesi ve koğuşunun özgün tezyinatlarının değiştirerek üzerinde çimento sıva vurulması, Hazine-i Hümayun'un şadırvanlı terasının camekan ile kapatılması gibi müdahaleler yapılmıştır. Bu onarımların eleştirildiği Muhâfaza-i Asâr-ı Atîka Encümeni Dairesi'nin 1915'te yayınladığı 26 maddelik bir rapor sunulmuştur. Raporda Restorasyon adı altında korumanın "eski şeklini muhafaza ile yenileme" olarak ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Fakat yapılan onarımlarda buna asla

uyulmadığı ve onarımın “kireç sıva ve taş kesmesi gibi adi usulde” yapılması eleştirilmektedir.

Tahsin Öz’ün müze müdürlüğü yaptığı dönemde (1928-53), özgün malzemenin ortadan kaldırılması yadırganmayarak üslup birliğine ulaşma çabası görülmektedir. Osmanlı’nın en ihtişamlı dönemini ortaya koyarak ideal bir dönem oluşturulmaya çalışılmıştır. 1940’ların bu döneminde sarayın Üçüncü Avlusu’nda kapsamlı bir onarım geçirdiği görülmektedir. Fatih Köşkü’nün iki kubbesi ve revak örtüsünün ahşap olması Tahsin Öz tarafından eleştirilmiştir. Ahşap çatı ve kubbeler, dönemin koruma anlayışıyla sökülüp betondan yapılması, “fenne uygun” olarak değerlendirmiştir.

Topkapı Sarayı’nın Üçüncü Avlusu’nun Fetih öncesi Bizans dönemi, Fetih sonrası Sarayın ilk yapılmasından günümüze kadar geçirdiği değişiklikler, yapılan onarımlar ve eklemeler ile farklı sebeplerden dolayı günümüze ulaşamayan yapılar mimarisi ve dönüşümüyle ele alınmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen verilerle Üçüncü Avlu’nun yapısal dönüşümleri tespit edilerek kronolojik olarak her yüzyıla ait hipotetik restitüsyon planları çizilmiştir.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

TSMA. D. 10136 C. 1144 (H. 1731)

TSMA.E. 0165.29.16.

TSMA.E. 0165.29.17.

TSMK, YB 3422.

TSM, A 3593,y.

TSMA.E.1179

TS.MA.d, 2034.

TSM B. 200, y.141 b-142 a.

TSM, H. 1517, 412a.

TSM, H. 1523, y.15b

TSM H. 1523, 158b-159a.

TSM, H. 1523; y.18b-19a.

TSMK, YB 2670.

TSMK, YB 1965.

Dassin J. "Topkapı" Filmi, Filmways, 1964.

İkincil Kaynaklar

Ağca S. (2013). Teşkilatı, Törenleri ve Kutsal Emanetleriyle Hırka-i Saadet Dairesi, İstanbul.

Aksu, B. (2017). Evliya Çelebi ve Topkapı Sarayı, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Altinay A. R. (1987). Onuncu Asrı Hicride İstanbul Hayatı.

Altındağ, Ü. ve Bayraktar N. (1988). "Topkapı Sarayı Müzesi Komisyonu Çalışmaları II", Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık: 3, İstanbul, s. 23-53.

Altındağ, Ü. (1982). Topkapı Sarayı Müzesi, Sanat Dergisi, Sayı:7.

And M. (2015). 16. Yüzyılda İstanbul Kent, Saray, Günlük Yaşam, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Angiolello G. M. (2011). Fatih'in İçoğlanı Anlatıyor, Fatih Sultan Mehmet, Edt. Pınar Gökpınar Ve Erhan Afyoncu, Profil Yayıncılık, İstanbul.

Aydın, H. (2013) Resimli Belgelerde Topkapı Sarayı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Aydın, H. (2012). Topkapı Sarayı Müzesi, Tdv İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 41: 261-2

Ayverdi E. H. (1953). Fatih Devri Mimarisi, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği.

Ayverdi E. H., Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, cilt 3.

Baykal İ. H. (1953). Enderun Mektebi Tarihi, 1. Cilt, İstanbul.

Bitlisî. İ. (2013). Heşt Behişt VII. Ketîbe, Fatih Sultan Mehmed Devri, Muhammed İbrahim Yıldırım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Bobovius A. (2009). Topkapı Sarayı'nda Yaşam, Kitap Yayınevi.

Bobovius A. (2013). Saray-ı Enderun, Kitap Yayınevi.

Bornovali S. "Hartman Schedel'in İstanbul Görünümleri", İstanbul, 2019.

Cimilli, H. C. (2007). Topkapı Sarayı'nın Anıtsal Kapılarının İşlev ve Sembolizm Açısından İncelenmesi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Diker, H. F. (2000). Topkapı Sarayında Revan ve Bağdat Köşkleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Diker, H. F. (2008). "Revan Köşkü", TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, 35. Cilt.

Diker, H. F. (2015). “Topkapı Sarayı Müzesi’nde Güncellenmiş Bir Sergi Mekânı”, Yapı Dergisi, Sayı: 409.

Diker, H. F. (2015). Topkapı Sarayı Müzesi’nde Güncellenmiş Bir Sergi Mekânı 2; Yapı Dergisi, Sayı: 409, Aralık.

Diker S. A. (2019). Has Oda ve Teşkilatı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

D'ohsson, M. Tableau Général de l'Empire Othoman, Gennadius Kütüphanesi Arşivi.

Eyüboğlu, A. (1986). Topkapı Sarayında Padişah Evi (Harem), Sandoz Kültür Yayınları, no:9, İstanbul.

Elbas A. (2014) “Bursa Sarayını Bekliyor”, Bursa’da Zaman.

Eldem, S. H. **Akozan F** (1982). Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Eldem, S. H. (1969). Köşkler ve Kasırlar, Cilt I, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını.

Eldem, S. H. (1969). Köşkler ve Kasırlar, Cilt II, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını,

Ertuğ Z. T. Saray, TDV İslam Ansiklopedisi, 2009, 36:117-21.

Eyice S. (1985). Topkapı Sarayı, Epoch Yayınları, İstanbul.

Eyice S. (1988). Ağalar Camii, TDV İslâm Ansiklopedisi, 1. Cilt. TDV Yayınları, İstanbul.

Eyice S. (1981). Arz Odası, TDV İslâm Ansiklopedisi, 3. Cilt. TDV Yayınları, İstanbul.

Fossati, C. (1852). Ayasofia Constantinople, As Recently Restored by Order of H.M The Sultan Abdulmedjid.

Gurlitt, C. (1912). Die Baukunst Konstatinopels, Berlin.

Gurlitt, C. (1999). İstanbul’un Mimari Sanatı, çev: Rezan Kızıltan, Ankara.

Gaver, J. (1840). Turquie, Paris.

Hammer, J. (2011). “İstanbul ve Boğaziçi”, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

İnalcık H. (1992). “Bursa”, TDV İslam Ansiklopedisi, 6:450-451.

Karahasan, Ü. (2005). Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kıran B. İ. Osmanlı Saray Teşkilatı'nda Doğancı Koğuşu, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Kocaaslan, M. (2012). Topkapı Sarayı Harem'i: 1665 Yangını Sonrası Yenilme Projesi, Belleten, Cilt: LXXVI-Sayı: 275, Ankara.

Kocaaslan, M. (2014). IV. Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi İktidar, Sınırlar ve Mimari, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Kocaaslan, M. (2014). Düşmânlarımıza Bâ'is-i Helecân Vermek: Edirne Yeni Saray'ı Tamir Etmek, Belleten, Cilt:LXXVIII-Sayı: 281, Ankara.

Koçu R. E. (1960). Topkapu Sarayı, İstanbul Ansiklopedisi Kütüphanesi, İstanbul.

Koçu R. E. (1958). Ahmed III. Kütüphanesi, İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat, 1:289-93.

Kömürciyan E. Ç, (1988). İstanbul Tarihi 17. Asırda İstanbul.

Kritovulos. (2018) Kritovulos Tarihi, çev. Ari Çokona, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Kuban, D. (1996). İstanbul Bir Kent Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Kuban, D. (2007). Osmanlı Mimarisi, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Kuban, D. (1994). Topkapı Sarayı, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt:7, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.

Kut, T. (1989) Ali Ufki Bey, TDVİA (İstanbul: TDV Yayınları, 2: 456-57.

Melling, A. I. (1969). Voyage Pittoresque de Constantinople et des Rives du Bosphore, İstanbul.

Menavino. (2011). Türklerin Hayatı ve Âdetleri Üzerine Bir İnceleme, Çev. Harun Mutluay, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Necipoğlu, G. (2007). 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Necipoğlu, G. (2018). Yeni Bir Belge Işığında "Sanal Arkeoloji", Filiz Çağman'a Armağan, İstanbul.

Nasuh M. Beyan-ı menazil-i sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han, Yayına Hazırlayan: Hüseyin Gazi Yurdaydın, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, (1976).

Fıratlı, N. "Bizans Çağına Ait Üç Mezarlık Buluntusu", İstanbul Arkeoloji Müzesi Yıllıkları 10, 1962.

Ogan, A. (1940). 1937 yılında Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Topkapı Sarayı Hafriyatı, Belleten 4.

Ortaylı, İ. (2007). Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Osman, R. (1989). Edirne Sarayı, Yay. Ahmet Süheyl Ünver, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ögel, S. "Geleneksel Türk Evi'ne bir kaynak olarak Topkapı Sarayı", Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık: 3, İstanbul, 1988, s. 126-48.

Öz, İ. (1984). Topkapı Sarayı'nın İlk Hünkâr Hamamı, Kemal Çığ'a Armağan, İstanbul.

Öz, İ. (1982). Topkapı Sarayı Müzesi, Sanat Dergisi, Sayı:7.

Öz, T., (1948). Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları (1939-44), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Öz, T. (1933). Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi, İstanbul.

Öz, T. (1953). Topkapı Sarayı'nda Fatih Sultan Mehmet II. Ye Ait Eserler, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Öz, T. (1991). Hayatım (İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi).

Öz, T. (1949). Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları, Güzel Sanatlar Dergisi 6.

Özcan A., (1994) "Doğancı", TDVİA (İstanbul: TDV Yayınları, 9: 487-489.

Özlü, N. (2019) "Osmanlı'da Koruma: Topkapı Sarayı", İnci Aslanoğlu için bir Mimarlık Tarihi Dizimi.

Özlü, N. (2018) From Imperial Palace to Museum: The Topkapı Palace During The Long Nineteenth Century, Doctor of Philosophy, Boğaziçi University.

Râif, M. (2010). Topkapı Sarayı ve Çevresi, Hazırlayan: Ahmet Arslantürk, Ahmet Korkmaz, Okur Kitaplığı, İstanbul.

Sağdıç, E. (2008). Topkapı Sarayı'nın İkinci Avlusunun Dönüşümü ve Kayıp Mekanları, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.

Tanyeli, U. (1988). "Anadolu-Türk Saray Mimarlığının Evrimi Üzerine Gözlemler", Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık: 3, İstanbul, s. 181-211.

Tanyeli, U. (1990). "Topkapı Sarayı Üçüncü Avlusu'ndaki Fatih Köşkü (Hazine) ve Tarihsel Evrimi Üzerine Gözlemler", Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık:4, İstanbul, s. 150-208.

Tavernier, J. B., (2014). 17. Yüzyıl Topkapı Sarayı, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi.

Uzunçarşılı, İ. H., (2014). Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Sakaoğlu, N. (2002). Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı, Denizbank Yayınları, No:9, İstanbul.

Seçkin, N. (1998). Topkapı Sarayının Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma (1453-1755), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Sertoğlu M. (1954). Resimli Tarih Mecmuası, İstanbul, No:60, Aralık.

Sönmez, Z. (2009). Sinân-ı Âtîk, TDV İslam Ansiklopedisi, 37. Cilt.

Sözen, Metin. (1990). Devletin Evi Saray, Sandoz Kültür Yayınları, Yayın no:12, İstanbul.

Şimşirgil, A. (2005). Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı, İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları.

Tamer, C. 'Topkapı Sarayı'nda 19. Yüzyıl Sonlarında Çekilmiş Birkaç Fotoğraf ve Bazı Eleştiriler", Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık:1, İstanbul, 1986, s. 131-140.

Tezcan, H. (1989). Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.

Tuncay, H. (1980). Çinili Köşk, Yapı Kredi Bankası Kültür ve Sanat Hizmetleri Yayınları, İstanbul.

Weiner, W. M. (2016). İstanbul'un Tarihsel Topografyası, çev: Ülker Sayın, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.

Yenal, Ş. (1949). Topkapı Sarayı Müzesi Enderun Kitaplığı, Güzel Sanatlar Dergisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 6, s. 85-90.

Yılmaz, H. (2015-16). Yeni Kaynaklara Göre Bursa Beg- Sarayının Yapılış Tarihi ve Orhan Gazi Döneminde İnşa Edilen İlk Bölümleri, TAÇ Vakfı Dergisi, Sayı 7, s. 54-65.

(1987). "Topkapı Sarayı Müzesi 1986 yılı Faaliyetleri", Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık: 2, İstanbul, s. 195-200.

(1988). "Topkapı Sarayı Müzesi 1987 yılı Faaliyetleri", Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık: 3, İstanbul, s. 211-14.

(1915) Muhâfaza-i Asâr-ı Atîka Encümeni Dairesi'nin Topkapı Sarayı Hümâyûnu'nun Tamiratı Münasebetiyle Arz Eylediği Rapor Suretidir, 10 Teşrinevvel 1333, Dar'ül Hilafet-i Aliyye, Matba-i Amire, 1339

(1965). Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi, Milli Eğitim, İstanbul.

İnternet Kaynakları

Url-1 <*http://tr.travelogues.gr/* >, erişim tarihi 25.11.2019.

Url-2 <*www.getty.edu/art/collection*>, erişim tarihi 09.11.2019.

Url-3<*http://saltresearch.org/primo_library/libweb/action/search.do?vid=salt*>, erişim tarihi 09.11.2019.

Url-4 < *www. istanbul-constantinople.culturalspot.org/* >, erişim tarihi, 15.05.2018.

Url-5 <*http://web.abo.fi/fak/hf/konstvet/filer/2KarlXII.pdf*>, erişim tarihi 25.11.2019.

Url-6 <*www.wikiwand.com.tr*>, erişim tarihi 12.02.2019.

Url-7<*https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-133795/topkapi-sarayi-muzesi-iii-ahmet-kutuphanesinin-enderun-.html*>, erişim tarihi 20.08.2019.

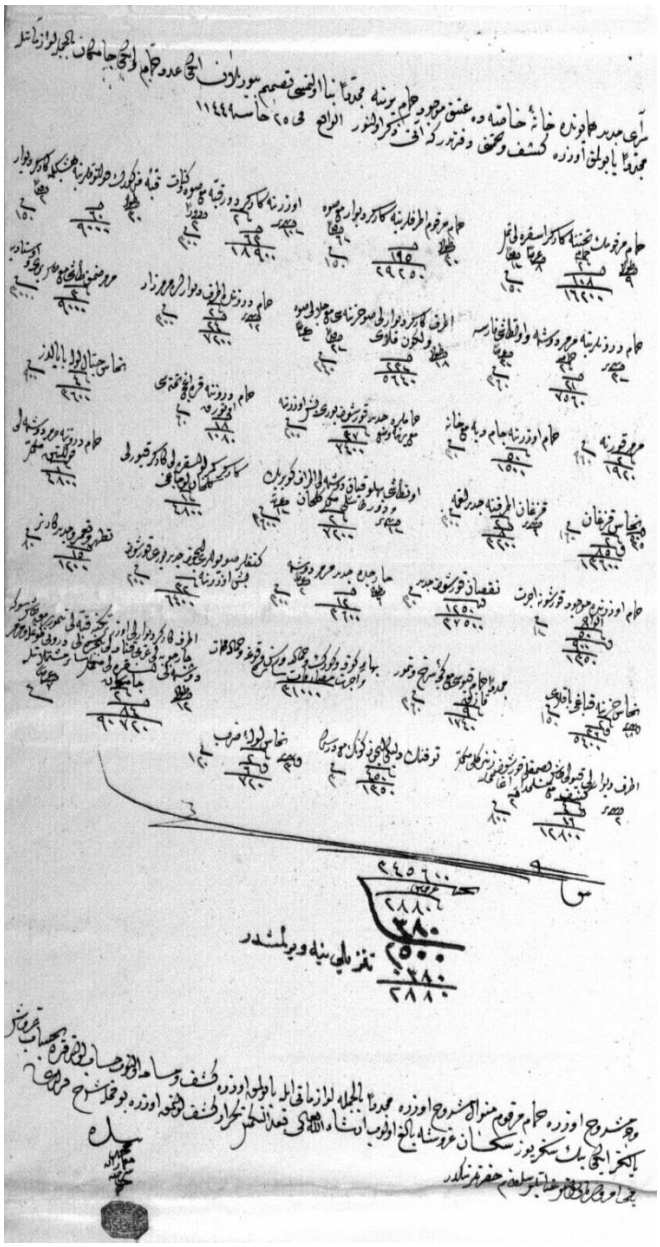
Url-8 <*http://collections.vam.ac.uk*>, erişim tarihi 25.08.2018.

Url-9 <*http://www.deutschefotothek.de*>, erişim tarihi 02.01.2020.

Url-10 <*http:// www.bridgemaneducation*>, erişim tarihi 20.05.2019.

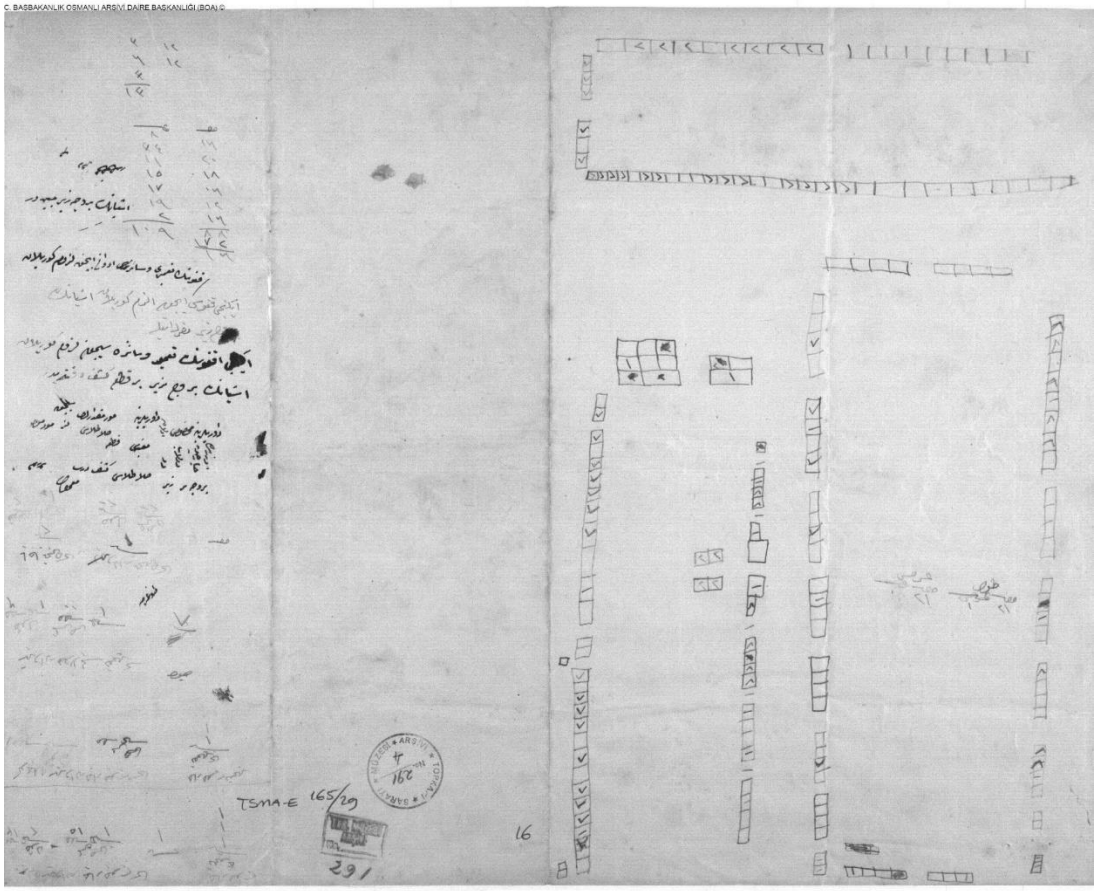
Url-10 < http://www.bildarchivaustria.at/>, erişim tarihi 20.12.2019.

EKLER



EK 1 Topkapı Sarayı'ndaki Has Oda'ya yaptırılan eski hamam yerine inşa edilen iki hamam ile ilgili belge.

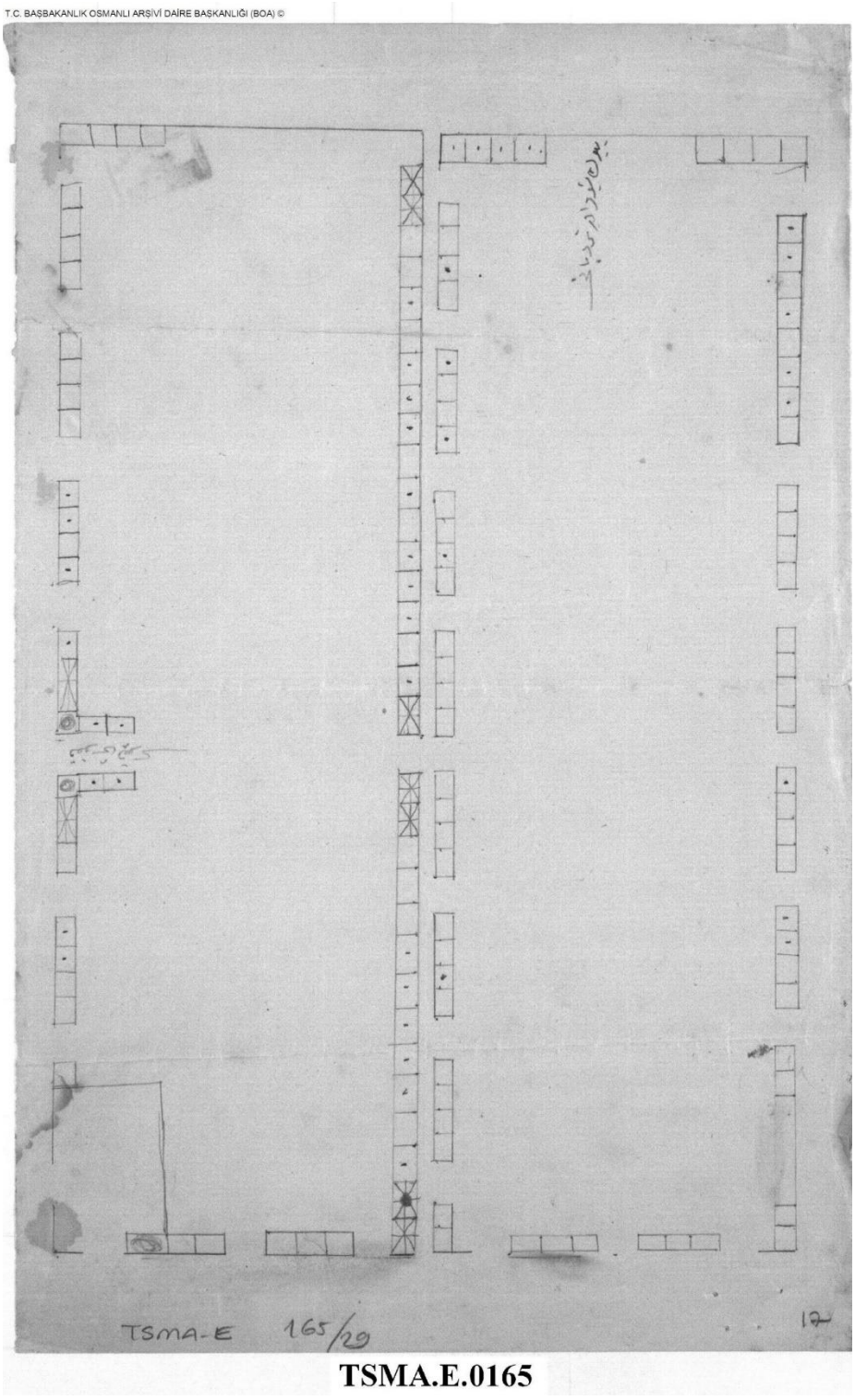
TSMA. D. 10136 C. 1144 (H. 1731)



TSMA.E.0165

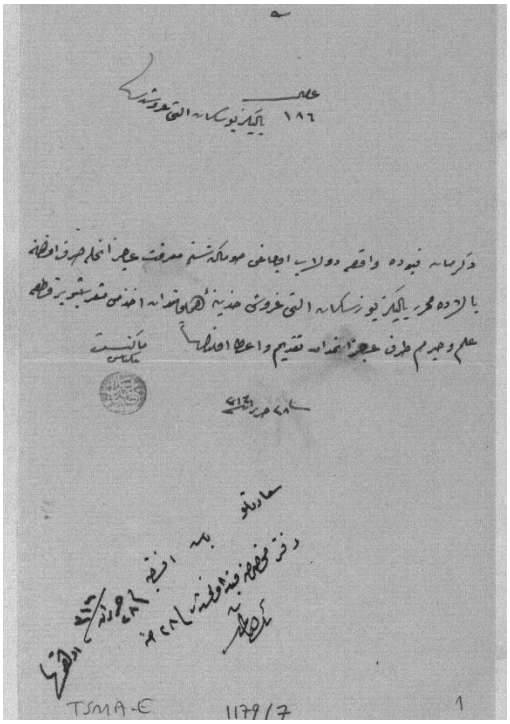
EK 2 Seferli Koğuşu'na ait plan.

TSMA.E. 0165.29.16.

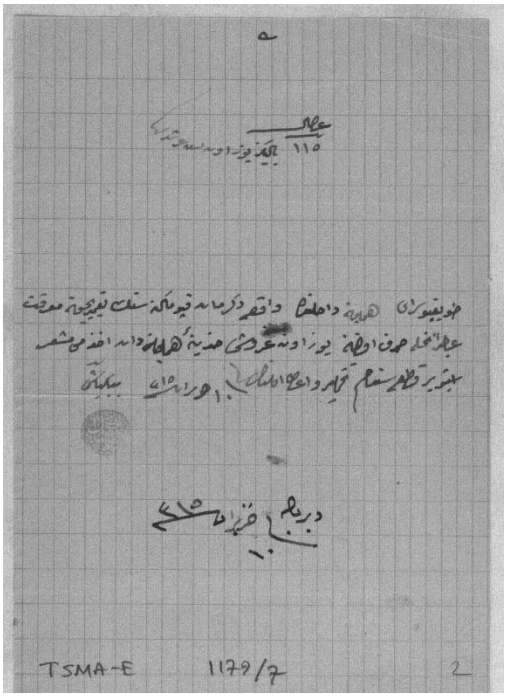


EK 3 Seferli Koğuşu'na ait plan.

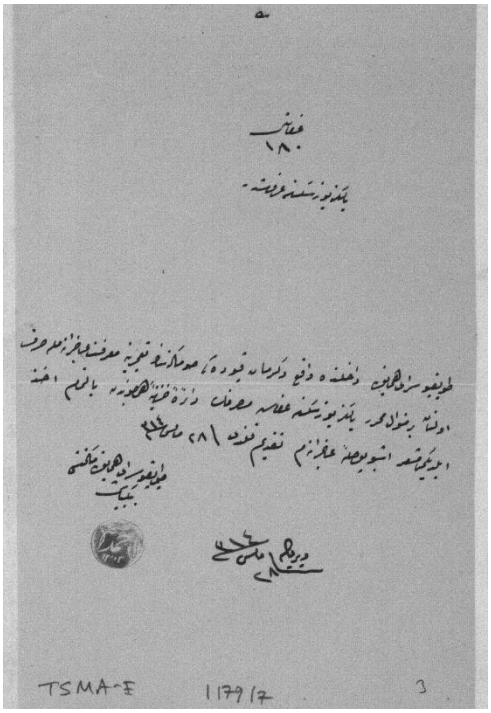
TSMA.E. 0165.29.17.



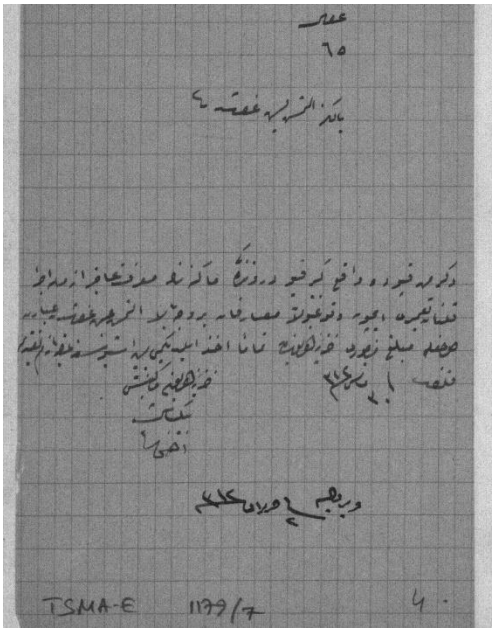
Ek 4 Arz Odası yanındaki içme suyu kuyusunun temizliği için çeşitli tarihlerde yapılan masraflar için Hazine-i Hümayun yapılan ödemeler. (TSMA.E. 1179)



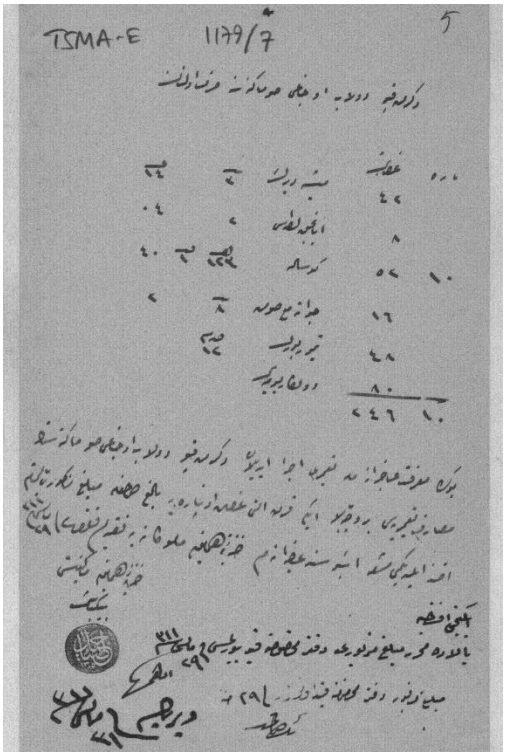
Ek 5 Arz Odası yanındaki içme suyu kuyusunun temizliği için çeşitli tarihlerde yapılan masraflar için Hazine-i Hümayun yapılan ödemeler. (TSMA.E. 1179)



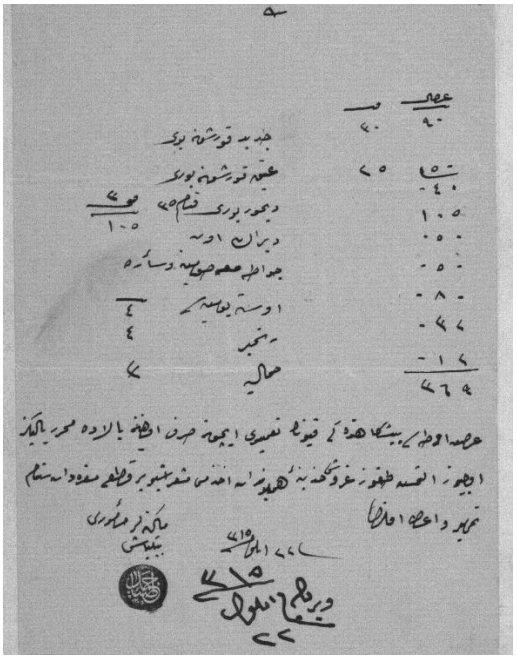
Ek 6 Arz Odası yanındaki içme suyu kuyusunun temizliği için çeşitli tarihlerde yapılan masraflar için Hazine-i Hümayun yapılan ödemeler. (TSMA.E. 1179)



Ek 7 Arz Odası yanındaki içme suyu kuyusunun temizliği için çeşitli tarihlerde yapılan masraflar için Hazine-i Hümayun yapılan ödemeler. (TSMA.E. 1179)



Ek 8 Arz Odası yanındaki içme suyu kuyusunun temizliği için çeşitli tarihlerde yapılan masraflar için Hazine-i Hümayun yapılan ödemeler. (TSMA.E. 1179)



Ek 9 Arz Odası yanındaki içme suyu kuyusunun temizliği için çeşitli tarihlerde yapılan masraflar için Hazine-i Hümayun yapılan ödemeler. (TSMA.E. 1179)